REPUBLIC OF TURKEY
ATATURK SUPREME COUNCIL FOR CULTURE,
LANGUAGE AND HISTORY

ATATURK RESEARCH CENTER

JOURNAL OF ATATURK RESEARCH CENTER

VOLUME: XXVI MARCH 2010 NUMBER: 76

FİYATI: 8.00 TL.

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ
Ziyabey Caddesi Nu.: 19, 06520 Balgat/ANKARA

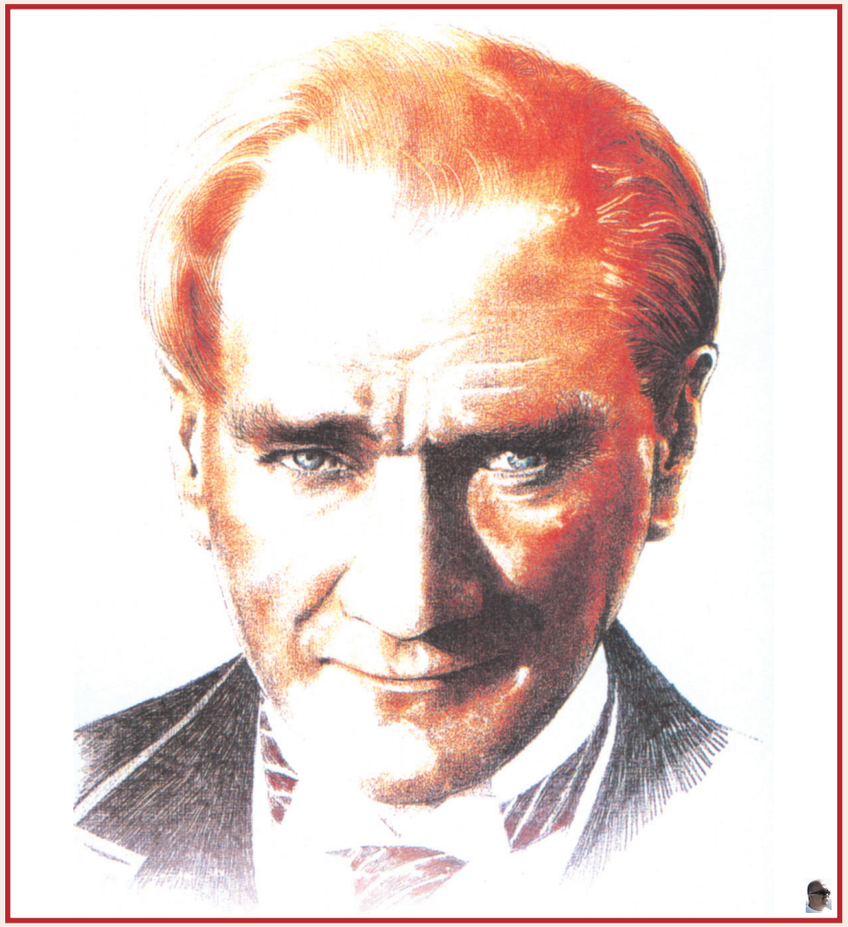
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

MART 2010 SAYI 76

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XXVI MART 2010 SAYI: 76

ISSN 1011-727X

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XXVI MART 2010 SAYI: 76

ISSN 1011-727X

JOURNAL OF ATATÜRK RESEARCH CENTER

VOLUME: XXVI MARCH 2010 NUMBER: 76

Mart, Temmuz ve Kasım Aylarında Yayımlanan Hakemli Dergi

Peer Reviewed Journal Published in March, July and November

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK SUPREME COUNCIL FOR CULTURE, LANGUAGE AND HISTORY
ATATÜRK RESEARCH CENTER

Levent Şahverdi Arşivi

BU SAYININ HAKEMLERİ / *ABRITRALS FOR THIS ISSUE*

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı

Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ
Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ
Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi

Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU
Marmara Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Mustafa YILMAZ
Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Mustafa TURAN
Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Ali ARSLAN
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU
Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

Prof. Dr. Vahdet KELEŞYILMAZ
Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Mesut AYDIN
İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ
Kastamonu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Yrd. Doç. Dr. Muhammet ERAT
Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Yrd. Doç. Dr. Fatih Mehmet SANCAKTAR
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ
Journal of Atatürk Research Center

CİLT: XXVI **MART 2010** **SAYI: 76**

SAHİBİ / *OWNER*
Atatürk Araştırma Merkezi Adına / *Owner on behalf of Atatürk Research Center*
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN

YAYIN KURULU / *EDITORIAL BOARD*
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN — Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ
Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU — Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ — Prof. Dr. Mustafa TURAN
Prof. Dr. Ali ARSLAN

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / *LEGAL REPRESENTATIVE*
Mustafa CÖHCE

REDAKSİYON / *REDAKTION*
Hüseyin TOSUN

HABERLEŞME / *INFORMATION*
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı
Ziyabey Caddesi No: 19 06520 Balgat/ANKARA
Tel: (0 312) 285 65 11 - 285 55 12 • Fax: (0 312) 285 55 27
e-mail: bilgi@atam.gov.tr. • web: http://www.atam.gov.tr.
• Atatürk Araştırma Merkezi Süreli Yayını olan
Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nin bu sayısı 1500 (bin) adet basılmıştır.
• Makalelerdeki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.
• Yazıların yayın hakkı merkezimize devredilmiş sayılır. Bu devir sanal ortamda yayımlanmayı da kapsar.
Basıldığı Yer: Erdal Basın Yayın Dağıtım - Ankara, Tel: (0312) 398 05 11
Basım Tarihi: Ankara 30 Aralık 2010

ABONE BEDELLERİ / *SUBSCRIPTION*
Yurtiçi Yıllık (3 Sayı): 24.00 TL.
Yurtdışı Yıllık (3 Sayı): 15.00$

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER / *CONTENTS*

Osman AKANDERE 1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar II
Discussions Between the Government and Opposition Parties on 1946 General Elections and Results II 1

Abdurrahman BOZKURT İtilaf Devletleri'nin Türk-Yunan Savaşı'nda Tarafsızlık İlanı (13 Mayıs 1921)
Allied Powers' Announcement as Neutrality in the Greeco-Turkish War 27

Fatih TUĞLUOĞLU
Tuncay TUNÇ 1926 İlkmektep Müfredatı ve Cumhuriyet Dönemi Eğitiminin Ekonomik Hedefleri
1926 Elementary Schools Curriculum And Economic Targets of Republic Period Education 55

Ü. Gülsüm POLAT Türk Alman Propagandası Karşısında Arap Bürosu'nun Kuruluşu
Establishment of Arab Bureau Against Turkish-German Propaganda 97

Murat KARATAŞ Türk Tarihinin Seyrine Bir İşaret Levhası: Çanakkale Savaşları
A Sign to Development of Turkish History: Gallipoli Campaing 133

Levent Şahverdi Arşivi

Murat AYDOĞDU Kocaeli Yarımadası'nda Karakol Cemiyeti-Mustafa Kemal Paşa Rekabeti ve Yahya Kaptan Olayı II
Karakol Association-Mustafa Kemal Pasha Rivalry in the Kocaeli Peninsula and the Yahya Kaptan Event II 155

HABERLER / NEWS

Hüseyin TOSUN Atatürk Araştırma Merkezinden Haberler 201

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Yayın İlkeleri 239

Journal of Atatürk Research Center - Editorial Principles 247

Levent Şahverdi Arşivi

1946 GENEL SEÇİMLERİ VE SONUÇLARI ÜZERİNDE İKTİDAR VE MUHALEFET PARTİLERİ ARASINDA YAPILAN TARTIŞMALAR II

Osman AKANDERE*

ÖZET

1946 seçimleri öncesinde ve seçimlerin yapılması sırasında CHP'ye en fazla destek devlet kademelerinde görev alan amir ve memurlardan gelmiştir. "*Açık oy, gizli tasnif*" ilkesinin benimsenmesi, bu desteğin ana sebeplerinden birisi olarak görülebilir. Çünkü "*açık oy, gizli tasnif*" gibi demokratik olmayan esasları bünyesinde barındıran seçim kanunu, seçimlerde hile ve yolsuzluk yapılmasına da imkân verir bir durumdadır ve bu sistem millet iradesinin özgürce tecelli etmesinin önünde önemli bir engeldir. Buna CHP teşkilatı ve seçim komisyonlarında görev alan bazı kimselerin işgüzarlığı da eklenince seçimlerin güvenliği, güvenilirliği ve oyların masuniyetine gölge düşmüştür.

Böyle bir ortamda yapılan seçimlerde Türk toplumu; iradesine konulmak istenen ipoteğe, ilk günden itibaren demokratik ölçüler içerisinde tepkisini göstermiştir. Fakat bu tepkiler, 1946 genel seçimlerinin demokrasi tarihimize "*hileli*" ya da "*şaibeli*" seçimler olarak geçmesini önleyememiş, nihayetinde her daim tartışılan bir seçim olarak karşımızda durmuştur.

Çalışmamızın kapsamlı olması ve toplamda 43 sayfayı bulması nedeniyle bu çalışmamızı iki ayrı kısımda vermek mecburiyeti hasıl olmuştur. Bu nedenle Sayı: 75'de yer alan 1. Kısımda; Cumhuriyetin İlanından 1946 Seçimlerine Kadar Türk Demokrasisi, 1946 Seçimlerine Kadar İktidar - Muhalefet ilişkileri, 1946 Seçimleri Öncesi Partilerin Seçim Propagandaları ele alınmıştı. Çalışmamızın bu kısmında ise; 1946 Seçimlerinde partilerin Adayları, 1946 Seçimlerinin Yapılması, Seçim Sonuçlarına İlişkin Yapılan Tartışmalar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: 1946 Seçimleri, Demokrat Parti (DP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Muhalefet Partileri, Tartışma.

---

* Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

Levent Şahverdi Arşivi

DISCUSSIONS BETWEEN THE GOVERNMENT AND OPPOSITION PARTIES ON 1946 GENERAL ELECTIONS AND RESULTS II

ABSTRACT

Before the 1946 elections and during the elections, the most support to the CHP the ruling party made by the civil servants and the supervisors who worked fort he state. When the officiousness of the election committee and some members of the CHP added to this support overshadowed the reliability of the election and the innocence of the votes. The election law that included non-democratic principles like open vote and secret classification allowed the fraud and corruption. Turkish society reacted in democratic standards to the mortgage which wanted to be put their will since the first day. Unfortunately these responses couldn't prevent the 1946 general elections to take part in history as "stained" or "fraudulent".

Because of being comprehensive and being 43 pages we have the obligation to give this study in two seperate sections. Therefore, (ın Number: 75) as the first part of our section; from the declaration of the Republic until 1946 elections Turkish Democracy, until the 1946 elections the ruling-opposition relations, pre 1946 elections parties election propaganda is discussed. And in this study section the 1946 elections parties' candidates, 1946 elections, and the discussion about the results of election will be considered.

Key Words: 1946 Elections, Democratic Party, People's Republican Party, Opposition Parties, Discussion.

PARTİLERİN ADAYLARI

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Adayları

Cumhuriyet Halk Partisi, milletvekili adaylarının tespitinde nasıl bir yöntem takip edeceğini 23 Haziran tarihli bir yazıyla teşkilatları-

Levent Şahverdi Arşivi

na bildirmiştir[78]. İlgili yazının içeriğindeki hususlar daha sonraki bir tarihte partinin basın organlarında ısrarla duyurulmaya çalışılmıştır[79].

Parti tüzüğündeki bu hükümlerin seçim kampanyasının başında hatırlatılması, gerek partililere gerekse milletvekillerine bağımsız aday olmanın kapısını kapamıştır. CHP'nin milletvekili adayları daha önce olduğu gibi yukarıdan tayin usulü ile tespit edilecek ve partililer buna itiraz etmeden destek ve oy verecekti. Belki de bu nedenledir ki, seçimlerden önce basında CHP'nin adayları ile ilgili pek fazla gündem oluşmamıştır.

Bu duyurudan yaklaşık olarak on gün sonra CHP, partinin yayın organı olan Ulus gazetesi aracılığıyla partililere bir uyarıda bulunma ihtiyacı duymuştur[80]. Bu uyarının yapılmasında, Belediye seçimlerinde bu türden teşebbüslere rastlanmış olması etkili olmuş olabilir.

Bu tarihten sonra CHP milletvekilleri kendilerinin tekrar parti divanınca aday gösterilip gösterilmeyeceğini düşünmeye başlamışlardır. Bu, birazda seçim propagandasında gösterilecek çaba ve gayrete bağlı olmuştur. Bazıları partisinden gayet nazik bir dilekçeyle seçim bölgesinin değiştirilmesini istemiştir[81]. Ülkenin farklı vilayetlerinden pek çok insan "*Milli Şef'e ve CHP'ye*" olan bağlılıklarını bildirip ve milletvekili adaylığına talip olmuşlardır. Bunlardan bir kısmı "*maddi ve manevi sıkıntıda*" olduğunu diğer bir kısmı da bölgesinden topladığı yüzlerce imzayı ne kadar çok sevildiğine delil göstererek

---

[78] **BCA**, Nu: 490.01.6.30.7.

[79] Buna göre, CHP'nin adayları parti divanı tarafından tespit edilip, genel başkan tarafından ilan edilecekti. Parti üyeleri bu adaylara oy vermekle ve bu adayları kazandırmakla vazifelidir. İlan edilecek bu adayların dışında her hangi bir partili adaylığını koyamaz, genel başkanımızın ilan edeceği adaylardan gayrisine oy veremez ve böyle adayları destekleyemez. Bkz, **Ulus**, 3 Temmuz 1946,

[80] Bu uyarı şudur: "*Partili! Seçim günü listeye oy ver! Liste üzerinde oynamaya kalkarsan kimseye kazandıramazsın. Fakat partin kaybeder. Oyların dağılmasına meydan verme*". Bkz, **Ulus,** 12 Temmuz 1946.

[81] Hakkâri Milletvekili Ali Reşat Göksidan bunlardan biridir. Genel Sekreterliğe yazdığı dilekçede Hakkâri seçim bölgesinden namzetliğini istiyor. Şayet parti ve şefleri başka bir bölge düşünürse bunun doğum yerim olan Balıkesir Sındırgı ilçesi olabileceğini söylüyor. Takdiri partiye ve şeflerine bırakıyor. Bkz, **BCA**, Nu: 490.01.357.1499.1; Ali Reşat Göksidan, milletvekili adayları Genel Başkan İsmet İnönü tarafından ilan edildiği zaman hiçbir yerden aday konmadığını öğrenecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

müracaatta bulunmuşlardır[82]. Parti teşkilatları, bölgelerindeki Demokrat ve müstakil adayların faaliyetleri hakkında parti merkezini bilgilendirmeyi de ihmal etmemişlerdir. Müstakil adaylar içerisinde seçilme şansı olanlar merkeze bildirilmiş ve tedbir alınması istenmiştir[83]. CHP'nin milletvekili namzetleriyle ilgili ilginç durumlardan bir tanesi Yozgat'ta yaşanmıştır. Bizzat aynı vilayetin üç milletvekili tarafından Yozgat'taki adaylar ile ilgili uzun bir rapor tutulmuştur. Raporda; partinin il idare kurulu başkanı olan Kamil Erbek için "*öteden beri menfi ruhlu ve büyük Ata'nın vefatında sevincini izhar eden bir adamdır*" şeklinde kanaat belirtilmiştir[84]. Milletvekili adayları tespit edildiği zaman aynı aday hakkında raporun altına imza koyan milletvekillerinden ikisi aday gösterilmezken, Kamil Erbek aday gösterilmiştir[85].

CHP'nin parti divanınca tespit edilen adayları, genel başkan İsmet İnönü tarafından ilan edilmiştir[86]. CHP'nin aday listesinde toplam 464 isim yer almıştır. Bu isimlerin -İsmet İnönü ile birlikte- 292'sini 7. dönem milletvekilleri oluşturmuştur. Geriye kalan 172 adaydan 4 tanesi daha önceki dönemlerde aday olanlardan, 168'i ise yeni isimlerden oluşmuştur. CHP'nin adayları arasında müstakil ve birden fazla seçim çevresinden aday gösterilen olmamıştır. Adayların mesleki durumlarına bakıldığı zaman en kalabalık grubun sivil ve asker bürokratlardan oluştuğu, 63 vilayette yalnızca 1 işçi ve 8 çiftçi adaya yer verildiği görülmektedir[87].

---

[82] Birer bayağılık ve dalkavukluk örneği olan bu telgraflar için bkz, **BCA**, Nu: 490.01.288.1.59.1–2; **BCA**, Nu: 490.01.345.1449.1.

[83] Elazığ CHP İl İdare Kurulu Başkanı, müstakil adaylardan olan emekli Yarbay Faik Fikret Doğru'nun Elazığlı olması ve inşaat müdürlüğündeki vazifesinden dolayı Elazığ-Van demiryolu inşaatında çalışan 7–8 bin amelenin desteğini alabileceğini bildirmekte ve bu itibarla seçimlerde "*dürüst*" hareket edilmesi için inşaat başmüdürlüğüne emir verilmesini istemektedir. Bkz, **BCA**, Nu: 490.01.366.1539.2.

[84] **BCA**, Nu: 490.01.28.129.3.

[85] **Ulus**, 19 Temmuz 1946; **Vakit**, 19 Temmuz 1946.

[86] CHP'nin İstanbul adayları içinde üç tane Gayr-i Müslim bulunuyordu. Avram Galanti, Kalodi Laskari, Dr. Kukulis. Bkz, **Tanin**, 19 Temmuz 1946; **Ulus**, 19 Temmuz 1946.

[87] Erol Tuncer, **1946 Seçimleri**, TESAV, Ankara-2008,s.82-83.

Levent Şahverdi Arşivi

Adayların ilanından sonra iktidarın basın organında Ankara adayları tanıtılmış ve başında İnönü'nün portresinin bulunduğu oy pusulası halka gösterilmiştir[88].

Demokrat Parti'nin Adayları

Demokrat Parti'nin seçime girme kararı vermesinden sonra, partiden kimlerin nereden aday gösterileceği konusu, en fazla merak edilen konulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hususta, partinin başkanı Celal Bayar, 30 Haziran tarihinde Adana'da vermiş olduğu bir demeçte milletvekillerini seçme noktasında izleyecekleri yöntemi şu şekilde açıklamıştır: *"Ankara'da güvendiğimiz kimseleri vilayetlere empoze etmek istemiyoruz. Milletvekili seçiminde merkez vilayetlerin, vilayetler de merkezin fikrini almak mecburiyetindedir. Bunun manası da şudur: Siparişlere kapıları kapamaktır [89]."*

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere, DP'nin aday tespit yönteminin, CHP'den farklı olacağı bizzat Bayar'ın ağzından duyurulmuştur. Parti, adaylarını vilayetlere dayatmayacaktı.

1946 seçimlerine damgasını vuran isimlerden birisi de o tarihlerde emekli bir mareşal olan Fevzi Çakmak olmuştur[90]. Mareşal'in müstakil olarak adaylığını koyması için başta İstanbul olmak üzere Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde vatandaşlar imza toplamışlardır[91]. Mareşal'in müstakil olarak adaylığını koyması durumunda, DP'nin alacağı vaziyet bir gazeteci tarafından Celal Bayar'a sorulduğu zaman, Bayar, "*Mareşal Fevzi Çakmak, bütün hayatını memleket hizmetine bağlamış mümtaz bir şahsiyettir. Evinde işsiz güçsüz oturması yazık olur*" şeklinde bir cevap vermiştir. Bayar, Mareşal'i müstakil

---

[88] **Ulus**, 20 Temmuz 1946.

[89] **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri**, s.57.

[90] Mareşal Fevzi Çakmak, Milli Mücadele'nin başlangıcından emekli edileceği 12 Ocak 1944 tarihine kadar Genel Kurmay Başkanlığı yaptı. O sıralar 68 yaşında olan Mareşal'in emekli edilmesinde, son zamanlarda birkaç kişinin tesirinde kalarak hareket etmesi, iktisadi yatırımlarda gereksiz mülahazalarla engeller çıkarması gibi nedenlerin etkili olduğu söyleniyor. Bkz. Şevket Süreyya Aydemir, **II. Adam**, Cilt II, Remzi Kitabevi, 7.Baskı, İstanbul-2000, s. 449-453.

[91] **Son Posta**, 3 Temmuz 1946; **Tanin**, 5 Temmuz 1946; **Vakit**, 5 Temmuz 1946.

Levent Şahverdi Arşivi

olarak DP'nin listesine alacaklarını ve bütün demokratların oy vermesini sağlayacaklarını belirtmiştir[92]. Celal Bayar, bu konuşmasında üç gün sonra 30 Haziran'da Adana'da partililere verdiği demecinde, Mareşal'in bağımsız aday olarak DP'nin listesine konulacağını ve bu konuda kendisiyle mutabık olduklarını söylemiştir[93].

Bu açıklamalardan sonra CHP adına, Şükrü Saraçoğlu; Bayar'ın Mareşal için söylemiş olduğu "*evinde işsiz güçsüz oturması yazık olur*" sözlerinden kendisi adına bir tariz propagandası sezdiğini, buna vatandaşlar önünde cevap vermeye mecbur olduğunu söylemiştir. Şükrü Saraçoğlu, bu konuşmasında ayrıca Mareşal'e emekli olduktan sonra beş kez milletvekili teklifi yaptığını, en son seçimlerin yenilenmesi kararından bir iki gün sonra bu teklifini yenilediğini, ancak Mareşal'in itiraz ettiğini, emrivaki yapacaklarını söylediği zaman ise "*çok rica ederim böyle bir şey yapmayınız, gücenirim*" şeklinde cevap aldıklarını anlatmıştır. Bu tarihten sonra, seçim kampanyalarında isminden en fazla söz edilen aday Fevzi Çakmak olmuştur. Halk, kendisine bir bağımsız adaya gösterilenden çok daha fazla ilgi ve alaka göstermiştir. Ankara'dan İstanbul'a geliş ve gidişlerinde yol boylarında, istasyonlarda toplanan kalabalıklar kendisine coşkun tezahüratlar yapmıştır. Kalabalıklar, O'nu "*milletin babası*", "*milletin kurtarıcısı*" olarak omuzlara almış[95], gazeteciler, kendisiyle mülakat yapmak, fikirlerini almak için birbirleriyle yarışmışlardır[96]. O da, her fırsatta bu ilgi ve alakadan duymuş olduğu memnuniyeti dile getirmiştir.

---

[92] **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri**, s.57.
[93] **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri**, s.57.
[94] **Ulus**, 29 Haziran 1946; **Ayın Tarihi**, Sayı:151.s. 17.
[95] Bu karşılamalarda DP'nin İstanbul örgütü önemli bir faktördü. Mareşal kendini bağımsız görüyordu. Ancak Demokratlar Mareşal'i kendilerinden bağımsız görmüyorlardı. Bkz, **Son Posta**, 14 Temmuz 1946; **Yeni Sabah**, 14 Temmuz 1946.
[96] Mareşal, gazetecilerle yaptığı bu mülakatlarda sorulan sorulara bağımsız bir aday gibi cevap veriyordu. Bazen gazetecilerin sorduğu sorulara öyle cevaplar veriyordu ki bu cevaplar DP'den çok CHP basınının hoşuna gidiyordu. "*Mareşal'in Demokratlara Verdiği Ders*" başlığı altında övülüyordu. Bkz, **Tanin**, 16 Temmuz 1946; Ulus gazetesi de Vakit başyazarı Asım Us'un Mareşal ile yaptığı mülakatı yayınlıyor ve Mareşal'in "*Adımın Propaganda Bayrağı Yapılmasını Doğru Bulmam*" sözlerini haberin başlığına taşıyordu. Bkz, **Ulus**, 16 Temmuz 1946.

Levent Şahverdi Arşivi

DP, 46 vilayette 273 aday göstermiştir[97]. DP'nin kurucularının da dahil olduğu 8 aday 21 seçim çevresinden aday gösterilmiştir. 5 partili üçer ilden, 3 partili ise ikişer ilden aday gösterilmiş, DP'nin aday listesinde 5 ilde 8 bağımsız aday yer almıştır. Bu adaylardan birisi 5 ilden, diğer 3 aday birer ilden gösterilmiştir[98]. Bazı illerden hiç aday gösterilmemiştir[99]. Demokratlar İstanbul aday listesinde, 5 tane gayr-i müslim, 1 tane de bayan adaya yer vermişlerdir[100].

DP'nin gösterdiği aday sayısıyla, aritmetik olarak çoğunluğu sağlaması mümkün değildi. DP, seçimlere iktidarı ele geçirmek için değil, belirli isimlerle ve mümkün olduğunca fazla sayıda milletvekiliyle Meclise girme hesapları yapıyordu.

DP'nin aday tespitine yönelik olarak CHP basınında farklı türden haber ve yorumlar yapılmıştır[101]. Mareşal'in müstakil aday olmasına rağmen DP listesinden gösterilmek istenmesi ve sonrasında ayrı ayrı

---

[97] Son Posta Gazetesi(19 Temmuz 1946) DP'nin kaç ilde ne kadar aday gösterdiği tartışmalıdır. Toker bu sayıyı 47 ilde toplam 367 olarak verir. Bkz, Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları Tek Partiden Çok Partiye**, Cilt I, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1990, s. 170-171; Eroğul bu sayıyı 273 olarak verir. Bkz, Cem Eroğul, **Demokrat Parti. Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara 1990, s. 16; Çalışmasında Toker'in verdiği rakamları esas alan Erol Tuncer, DP'nin adaylarının tamamını gösteren bir listeye ulaşamadığını belirtir ve çalışmasında 19 ildeki 157 adayın statü ve mesleki durumlarını verir. Bkz, Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 86; Oysa 273 olarak tespit ettiği adayların sosyal durumlarını 21 Temmuz tarihli Vatan ve Cumhuriyet gazetelerinden naklen şu şekilde verir: Avukat (52), Toprak Sahibi (41), Doktor (40), İş Adamı (39), Emekli General (15), Mühendis (14), Öğretmen (13) ve Diğer Meslek (59). Bkz, Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 143.

[98] Hangi ismin nereden aday gösterildiği ile ilgili olarak bkz, Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 83-86.

[99] Bu iller şunlardır. Çorum, Kırşehir, Niğde, Malatya, Gümüşhane, Rize, Bingöl, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Bitlis, Muş, Ağrı, Kars, Van ve Hakkâri. Bkz, Feroz Ahmad-Bediya Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945–1971)**, Bilgi Yayınevi, Ankara-1976, s. 23; Erol Tuncer, bu iller içerisinde Çorum'un yerine Çoruh'u vermektedir. Bkz, Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 105.

[100] Gayr-i Müslim adaylar şunlardır. Yusuf Salmono (Tüccar), Vasil Konos, Ahilya Moshos (Avukat), Salamon Adatto (Avukat), Kirkor Keşişyan (Doktor Bakteryolog). Tek bayan aday ise Nüzhet Gökdoğan (Fen Fak. Doçent.)dır. Bkz, Haydar Kıran, **1946 Seçimleri ve Senirkent Faciası**, Polemika Yayınları, İstanbul-1976.s. 102; Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 242.

[101] Hüseyin Cahit Yalçın, "Demokrat Parti Kötü Bir Çığır mı Açıyor?" başlıklı yazısında DP'nin para, mal ve arsa karşılığı namzet gösterdiği söylentilerini değerlendirdi. Bkz, **Ta-**

Levent Şahverdi Arşivi

yerlerde aday gösterilmesi de eleştirilmiştir[102]. Adayların ilan edilmesinden sonra, DP'nin bazı adaylarının neden tercih edildiği üzerinde spekülasyonlar da yapılmıştır[103].

Milli Kalkınma Partisi, seçimlere toplam 10 ilde 76 aday ile katılmıştır[104]. Seçime katılan diğer üç partinin hangi illerde kaç adayla seçime katıldığı tespit edilememiştir.

1946 GENEL SEÇİMLERİNİN YAPILMASI

Seçimin yapılması ve Sonuçları

1946 seçimleri, 21 Temmuz Pazar günü yapılmıştır. Seçim günü çıkan gazeteler, atmış oldukları manşetlerle, hem günün önemini hem de seçimlere olan bakış açılarını yansıtmışlardır[105]. Seçim günü, genel olarak sakin ve intizamlı geçmiş, ancak sonuçlar açıklanmaya

---

nin, 3 Temmuz 1946; DP, Konya'da listeye koyduğu adaylardan propaganda karşılığı olarak 1 lira aldı. Bkz, **Ulus**, 17 Temmuz 1946; Demokrat Parti ücret mukabili adaylık koyuyor. **Tanin**, 10 Temmuz 1946.

[102] Hüseyin Cahit Yalçın, "Şöhretleri İstismar" başlıklı yazısında DP'nin müstakil olan adayları DP'nin listesinde göstermesini eleştirdi. DP'nin bu hareketini, "*hilekâr esnafın çürük malları sürmek için bunların üzerine güzel mostralar dizmesine*" benzetti. Bkz, **Tanin**, 9 Temmuz 1946; Aynı yazar bu kez "Demokrat Partisi Kendine Güvenemiyor" başlıklı yazısında DP'nin müstakilleri kendi ayrı bir listeden değil de kendi listesinden göstermesini, Mareşal'in ayrı ayrı yerlerden liste başı yapılmasını, "*gülünç ve adi bir manevra*" olarak değerlendirdi. Bkz, **Tanin**, 19 Temmuz 1946

[103] Tanin Gazetesi DP'nin adaylarından Celal Bayar için, "*Mareşal'in gölgesine sığınarak birçok yerden adaylığını koymuştur. Adaylığını koyduğu yerler tüccarın ve çiftliğin bol olduğu yerler*". Yusuf Kemal Tengirşek için, "*kendisi ne kadar eski, ne kadar tozlu, ne kadar bayat olsa da nihayet bir firmadır*". Yusuf Salmona için, "*kimse tarafından tanınmayan zengin bir tüccar*". DP'ye 30–40 bin liraya kiralandı. Salamon Adatto için, "*Musevi vatandaşları elde etmek için Ahmet Emin Yalman'ın tavsiyesi Kenar Öner'in tensibi*". Senihi Yürüten için, "*sahibi olduğu kamyon ve taksileri seçim günü DP'nin hizmetine verecek*" gibi yorumlar yapmıştır. Bkz, **Tanin**, 19 Temmuz 1946.

[104] Bu iller ve adaylar için bkz, Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 87.

[105] Seçim günü çıkan gazetelerden bazılarının manşetleri şu şekildedir. "*Seçim Günündeyiz. Ankara Büyük, Tarihi Kararlarından Birini Daha Bugün Verecektir*." Bkz, **Ulus**, 21 Temmuz 1946; "*Demokrasi'nin Büyük Günü*", bkz, **Yeni Türkiye**, 21 Temmuz 1946; "*Milli Mukadderatımız, Bugün Yapılacak Seçimde Belli Olacak*", bkz, **Vatan**, 21 Temmuz 1946; "*Türk Demokrasisi Bugün İmtihan Veriyor*", **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1946; "*Vatandaş Rey Verirken Moskova'yı Unutma*", bkz, **Tanin**, 21 Temmuz 1946; "*Milli İradenin Tecelli Edeceği Gün Geldi*", bkz, **Tasvir**, 21 Temmuz 1946.

Levent Şahverdi Arşivi

başladıktan sonra seçim sonuçları üzerine farklı tepkiler gelmeye başlamıştır[106].

Ülke genelinde 6 siyasi partinin katılımıyla gerçekleşen seçimlerde 465 milletvekilinin 397'sini CHP, 61'ini DP, 7'sini ise bağımsızlar kazanmıştır[107]. Bağımsız adaylardan 4 kişi DP'nin listesinden seçime katılırken diğer üç kişi bağımsız aday olarak seçime girmişlerdir. Seçimlere katılan 3 milletvekili 2 seçim çevresinden seçilmiştir[108]. Bu nedenle Meclis'in açılışı 462 milletvekili ile gerçekleşmiştir. Meclis'in açılışından sonra ise farklı nedenlere bağlı olarak bu sayı daha da aşağılara düşmüştür.

1946 seçimlerinin ülke genelindeki ve iller düzeyindeki sayısal sonuçları yayınlanmamıştır. O nedenle seçimlere katılım oranı, geçerli oy oranı, oyların siyasi partilere ve bağımsızlara dağılımı hakkında kesin yargılara ulaşmak mümkün değildir[109].

Seçim sonuçlarının İstanbul'da üç gün gecikmeyle açıklanması muhalefetin tepkilerine yol açmış, muhalefet, bu gecikmeyi CHP'nin belli adaylarını kazandırabilmek için mazbatalarda değişiklik yapılmak istenmesine bağlamıştır. Bu iddialar üzerine Fevzi Çakmak, Beyoğlu seçim kuruluna bir protesto mektubu göndermiştir[110]. Muhalefetin bu yöndeki iddialarını Vali Lütfi Kırdar reddetmiş ve seçimlerin gecikmesini sandık çokluğuna, memurların bazı semtlerde mesai saatinin bitmesinden sonra çalışmayı bırakmasına bağlamıştır[111]. Seçim sonuçları açıklandığında İstanbul'daki 23 milletvekilinin partiler arasındaki dağılımının şu şekilde olduğu görülmüştür: 15 DP, 5 CHP, 3 Bağımsız[112].

---

[106] Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 143.

[107] Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 102.

[108] Bu milletvekilleri ve seçimlerle ilgili ayrıntılı istatistik bilgileri için bkz, Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 103.

[109] Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 97.

[110] **Yeni Türkiye**, 23 Temmuz 1946;**Yeni Sabah**, 23 Temmuz 1946.

[111] **Son Posta**, 24 Temmuz 1946; **Tanin**, 25 Temmuz 1946.

[112] **Ulus**, 24 Temmuz 1946; CHP'nin İstanbul'da kazanan adayları şunlardır: Kazım Karabekir, Recep Peker, H.Cahit Yalçın, Cemil Cahit Toydemir ve Hamdullah Suphi Tanrıöver. Bkz, **Tanin**, 24 Temmuz 1946

Levent Şahverdi Arşivi

CHP'nin gayri müslim adaylarından hiçbirisinin kazanamaması, buna karşılık Demokratların adaylarından Vasil Konos ve Salamon Adatto'nun kazanması dikkat çekicidir. Gayri Müslimlerin CHP'ye oy vermemelerinde savaş içerisindeki Varlık Vergisi uygulamasının etkisi olduğu görülmüştür[113]. DP'nin İstanbul'da almış olduğu oylarda Mareşal Fevzi Çakmak'ın etkisini de göz ardı etmemek gerekir[114]. Ancak, bu oyların Mareşal'in şahsına verildiğini düşünmek yanlış olur. Bu, İstanbul halkının iktidara olan tepkisinin Mareşal'in şahsında temerküz etmesinden başka bir şey değildir. O sırada DP'nin listesinde görülebilecek başka bir tanıdık isim de İstanbul halkından bu kadar oyu alabilirdi. Meseleyi sadece meşhur ve bilinen bir isim olmaya indirgemek doğru olmasa gerekir. Şayet böyle olmuş olsaydı, CHP'nin listesinde yer alan Refet Bele, Cafer Tayyar gibi isimlerinde seçilmesi beklenirdi.

DP, Ankara merkez ve Beypazarı'nda çoğunluğu elde etmekle birlikte köylerde CHP'nin önde olması nedeniyle kazanamamıştır[115]. Demokrat Parti'nin merkezde kazanmasına rağmen köylerde kaybettiği illerden birisi de İzmir'dir. Seçim sırasındaki temayülün aksine sonuçlar CHP'nin lehinde çıkmış ve halk bu duruma tepki göstermiştir[116].

DP, bazı illerde milletvekillerinin tamamını alırken bazı illerde ise bir kısmını alabilmiştir[117]. Demokrat Parti'nin oylarının büyük çoğunluğu ülkenin Batı kesiminde toplanmıştır. DP'nin örgütlenemediği ve tamamen iktidarın hakimiyetinde bulunan Doğu ve Güneydo-

---

[113] Gayri Müslimlerin CHP'ye oy vermemesinde, DP'nin seçimlerden sonra Varlık vergisi için alınan paraların dağıtılacağı yönündeki propagandası ve bu propagandayı yapan Vatan gazetesi yazarı Ahmet Emin Yalman'ın etkisi olduğu söylenmektedir. Bkz, **Tanin**, 22 Temmuz 1946.

[114] Hüseyin Cahit Yalçın, Mareşal gibi "*koltuk değnekleri*" olmasaydı, DP'nin bu kadar oy alamayacağını söylemektedir. Bkz, **Tanin**, 24 Temmuz 1946.

[115] **Son Posta**, 23 Temmuz 1946.

[116] **Yeni Türkiye**, 22 Temmuz 1946

[117] DP'nin tamamen kazandığı iller Afyon, İçel ve Çanakkale'dir. Bu illerdeki 21 milletvekilinin tamamını DP kazanmıştır. 8 ilde ise milletvekillerinin bir kısmını alabilmiştir. Bkz, Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 103.

Levent Şahverdi Arşivi

ğu bölgelerinde ise CHP'nin kesin bir üstünlüğü vardır[118]. Kars'ın her tarafında seçim bir "*bayram neşesi*"yle geçmiş ve CHP adayları büyük bir çoğunlukla kazanmıştır[119]. Tokat'ta ise seçime iştirak nispeti %85, CHP'ye oy verenlerin sayısı %84 olarak bildirilmiş, yüzde birlik eksilmenin gerekçesi anlatılarak parti idare heyetinin üzüntüleri dile getirilmiştir[120].

Seçimlerde Yapılan Hile ve Yolsuzluklar ve Muhalefetin Tepkisi

Demokratların seçimlerle ilgili ilk tepki beyanatları seçimlerden önce başlamıştır. Celal Bayar, 21 Temmuz gecesi yapmış olduğu bir beyanatta, memleketin uzak köylerinde seçim mazbataları düzenlenerek seçim kurullarına gönderildiğini, kontrol göreviyle köylere gitmek isteyen partili arkadaşlarının engellendiğini, halka karşı ağır bir baskı ve tazyik yapıldığını söylemiştir[121]. Seçimler başladıktan sonra Celal Bayar, İçişleri Bakanlığı'na bir dilekçe vererek seçim kurullarında DP'nin de temsilci bulundurmasını istemiş ancak bu istek kabul edildiği zaman çoktan sayım işlemine geçilmiştir[122]. Memleketin bazı yerlerinde seçim mazbataları bir gün önceden düzenlenerek seçim kurullarına gönderilmiştir[123]. Kimi yerlerde sandık başlarında duran üyeler CHP'nin oylarını artırma gayretkeşliği içerisine girerken[124], kimi yerlerde ise kamu görevlileri seçmen listelerinde

---

[118] Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 109; **Tanin**, 22 Temmuz 1946.

[119] **BCA**, Nu: 490.01.370.1360.2.

[120] **BCA**, Nu: 490.01.373.1599.1.

[121] **Son Posta**, 21 Temmuz 1946;**Yeni Sabah**, 21 Temmuz 1946.

[122] **Son Posta**, 22 Temmuz 1946.

[123] Ankara (Haymana), Diyarbakır (Ilgın) ve Tokat (Niksar) bu şekilde seçimlerin yapıldığı yerlerdir. Bkz, Kıran, **1946 Seçimleri,** s. 96-97.

[124] Seçimlerin canlı şahitlerinden birisi Haydar Kıran'dır. Kıran Düzce'de sandık başındaki gözlemlerini şu şekilde anlatmaktadır: "*Genç CHP müşahidi Dr. Kemal Demir, aşırı gayretkeşlikler yapıyor, tavırlarından DP'ye oy vereceklerini anlayarak, nereye atacağız diye soranların oyları iptal olsun diye CHP sandığına attırıyordu. Çünkü her partinin oy sandığı ve oy pusulası ayrı idi. Müşterek liste usulü henüz mevcut değildi. Birkaç defa genç meslektaşıma bir daha vatandaşı yanıltmamasını ihtar ettim. Yine de yapıyor ve ben ara sıra seçim kuruluna da çıktığım için o zaman tabii daha da serbest kalıyordu. Bir ara meslektaşıma: hem demokrat partinin kurulmasını biz istedik, onu biz doğurduk diyorsunuz, hem de oylarına müdahale ediyorsunuz demiştim. Buna karşı: Doğurmuşuz ama yılan do-*

Levent Şahverdi Arşivi

olmayan kişilere oy kullandırmıştır[125].

Seçim sonuçlarının açıklanmaya başlamasıyla birlikte, Demokratların önde gelen isimlerinin seçimlerdeki yolsuzlukları dile getiren beyanatları boy göstermeye başlamıştır. Başta İstanbul il başkanı Kenan Öner olmak üzere Fevzi Çakmak seçimlerde hile ve yolsuzluk yapıldığını belirtmişlerdir[126]. Bu türden beyanların en sert olanlarından birini Celal Bayar yapmıştır[127]. Celal Bayar seçimlere ilişkin düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir: "*İşte ben iddia ediyorum, hatta itham ediyorum, seçim işlerine fesat karıştırılmıştır. Seçimler milletin hakiki iradesini göstermekten uzaktır. Şayet kanunsuz hareketler ve vatandaşların üzerinde yapılan türlü tazyikler azami hadde çıkarılmamış olsaydı yurdun her tarafında seçimleri partimizin kazanmamasına imkân yoktu…*"

Kenan Öner, İstanbul seçimlerinin gecikmeli olarak açıklanmasını, Ankara'nın, vali Lütfi Kırdar üzerindeki baskılarına bağlamış, CHP'nin İstanbul listesinden kazanan beş ismin kazandırılması için mazbatalarla oynandığını bunun için seçim sonuçlarının geciktiğini iddia etmiştir. İstanbul Valisi tarafından o zaman reddedilen bu iddialarını Kenan Öner, daha sonra yazdığı hatıralarında devam ettirmiş, DP'nin İstanbul'un hangi semtinde, ne kadar oyunun gasp edildiğini, DP'nin adaylarından alınan oyların kime verildiğini ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır[128]. Kenan Öner'in bu iddiasını Ahmet Emin Yal-

---

ğurmuşuz demez mi? Tabii benden de: Yılan ancak yılandan doğar cevabını almış ve onu hak etmişti". Bkz, Haydar Kıran, **Olaylar ve Belgelerle 1946 Seçimleri ve Yakın Demokrasi Mücadelemiz,** İstanbul 1990, s. 43.

[125] Tevfik Çavdar, Ulukışla ilçesinde şahit olduğu olayı şu şekilde anlatır. "*Akşamüstü saat dört sıralarında kaymakam, seçmen listesinde yer almayan geçici görevli memurları ve ailelerini oy kullanmaya çağırmıştı. Sonuçta ilçe merkezinde CHP, o zamanki deyimiyle "kahir" bir çoğunlukla seçimi kazanmıştır*". Bkz, Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 1996, s. 16.

[126] Fevzi Çakmak bir gazeteciye verdiği beyanatında seçimlerde hile olduğunun delili olarak Celal Bayar'ın İzmir'de, Adnan Menderes ve Hikmet Bayur'un ise Manisa'da kazanamamasını göstermiştir. Bkz, **Yeni Türkiye**, 24 Temmuz 1946;**Yeni Sabah**, 24 Temmuz 1946.

[127] **Tanin**, 25 Temmuz 1946; **Yeni Sabah**, 25 Temmuz 1946.

[128] Bu iddialar ve veriler için bkz. Kenan Öner, **Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi**, Osman Bey Matbaası, İstanbul 1948, s. 126-155.

Levent Şahverdi Arşivi

man hatıralarında şu sözleriyle desteklemiştir[129]: "*Size güvenim olduğu için memlekete ait bir davayı danışmak istiyorum. Evet, İstanbul'da Demokrat Parti seçimi kesin bir şekilde kazandı. Fakat buradan Kazım Karabekir, Hamdullah Suphi Tanrıöver, General Cahit Toydemir, General Refet Bele ve Hüseyin Cahit Yalçın'ın çıkarılması ve Demokrat Parti'ye ancak on sekiz kişilik bir yer bırakılması hakkında sıkı bir emir aldım. Dürüst bir memur ve memleketçi sıfatıyla nasıl hareket edeyim? Bu emri yerine getirmezsem, İstanbul seçimlerini kökünden bozmak için bahane aranması ve yeni partinin bu on sekiz kişilik mühim kuvveti elden kaçırması ihtimali vardır. Bana ne tavsiye edersiniz?*"

A. Emin Yalman, Lütfi Kırdar'a hak verdiğini, o zamanki hava içinde her şeyin olabileceğini düşündüğünü, kendisinin de "*durumun asgari zararla kurtarılması*" yönünde görüş bildirdiğini yazmıştır.

Seçim sonrasında memleketin her tarafından DP'nin önde gelen isimlerine bu türden şikayetler gelmiş ve gazeteler bu haberleri yayınlamıştır. Gelen şikayetler genellikle, idare amirlerinin ve jandarmanın dayak atması ve baskı uygulaması, DP'lilerin köylere gitmesine izin verilmemesi, hapsedilmesi, seçim mazbatalarının değiştirilmesi vb. şekillerde olmuştur[130]. Bu tür şikayetlerden bir tanesi doğrudan telgrafla İnönü'ye bildirilmiştir[131]. Telgrafta şöyle denmektedir: "*Milletvekilleri seçim işlerine girdiğimiz günden başlayarak iktidar partisine mensup birçok vatandaşların ve bu arada hükümet teşkilatında yer almış memur ve amirlerden birçoklarının ve siyasetle uğraşmaları kanunen men edilmiş bulunan jandarma subay ve erleriyle gümrük muhafaza subay ve erlerinin adeta mezalim şeklini alan tazyik, tehdit, süngü ve dipçikle dövme ve yaralama fiilleri biz Hataylıları kalbimizden yaraladı.*" Hataylılar gördükleri muameleyi İnönü'ye bu şekilde anlattıktan sonra bir istekte bulunmuşlardır: "*Bütün bu tazyik şiddet ve*

---

[129] Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1971)**, Pera Turizm Ticaret A.Ş, İstanbul 1997, s. 1364.

[130] **Son Posta**, 24 Temmuz 1946; **Yeni Türkiye**, 24 Temmuz 1946.

[131] Kıran, **1946 Seçimleri**, s.117; Öner, **Siyasi Hatıralarım**, s. 122.

Levent Şahverdi Arşivi

her çeşit kanunsuz fiil ve hareketlerin delilleri ve mağdurları hayattadır ve eldedir. Bunların imhasına meydan vermemek ve tamamen bitaraf, hiçbir nüfuza boyun eğmeyen şahsiyetlerden müteşekkil bir "Tahkiki mezalim" komisyonunun hemen teşkiline delalet buyrulmasını hala devam eden gözyaşlarımızın ve kanayan kalplerimizin sızılarının böylece dindirilmesine müsaade edilmesini şerefli mazinize ve hala sarsılmayan milletseverliğinize güvenerek yalvarıyoruz." İnönü'nün bu telgraftan sonra Hatay'a tahkik-i mezalim komisyonunu gönderip göndermediğini bilemiyoruz. Bildiğimiz şu ki bu türden haberlerin ve beyanatların gazetelerde çoğalması üzerine İnönü ve Sıkıyönetim komutanlığından aynı gün iki açıklama gelmiştir.

İnönü, yayınladığı beyannamesinde, seçim döneminin "*zehirli sözlerinin*" karşılıklı bağışlanmasını ve vatanda huzurlu bir çalışma döneminin açılmasını istemiştir[132]. Sıkıyönetim komutanlığı ise, yapmış olduğu tebliğde, seçim sonuçları üzerine yapılan "*halkı şüpheye düşürücü ve memleketin huzurunu sarsıcı*" yazılara karşı harekete geçeceğini bildirmiştir[133]. Sıkıyönetim komutanlığının bu kararları sonrasında DP, sıkıyönetimin kaldırılması için Başbakanlığa bir dilekçe gönderdiyse de buna müspet bir cevap alamamıştır[134]. Bu kararlardan sonradır ki, gazetelerde seçim sonuçlarına ilişkin haber ve yazılar kesilmiştir. Demokratlar gazetelerde dile getiremedikleri tepkilerini bu kez mitingler yoluyla yapmayı denemişlerdir. İzmir başta olmak üzere, Bursa, Balıkesir, Adana ve Ankara'da mitingler düzenlenmiş, DP'liler seçimlerde yapılan hile ve yolsuzluklara karşı tepkilerini ortaya koymuşlardır[135].

---

[132] **Tanin**, 25 Temmuz 1946; **Ulus**, 25 Temmuz 1946; **Ayın Tarihi**, Sayı:152, s. 17; İnönü, Bayar'a şikâyetlerini kanun dairesinde yapmasını öğütlemiştir. Bkz, Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları,** Cilt I, s.125.

[133] **Yeni Türkiye**, 25 Temmuz 1946; **Ulus**, 25 Temmuz 1946; Bu açıklamaya rağmen Celal Bayar'ın yukarıda verdiğimiz açıklamasını yayınlayan Yeni Sabah ve Gerçek gazetesi Sıkıyönetim Komutanlığınca kapatılmıştır. **Yeni Türkiye**, 26 Temmuz 1946; Ancak aynı yazıyı Tanin gazetesi de yayınlamasına rağmen aynı muameleye maruz kalmamıştır. Bkz, **Tanin**, 25 Temmuz 1946

[134] **Ulus**, 31 Temmuz 1946; Demokrat Parti'nin dilekçesi için bkz. Kıran, **1946 Seçimleri**, s. 118-119.

[135] **Son Posta**, 26–28 Temmuz 1946; Halkın ellerinde taşıdığı pankartlarda şunlar yazılıdır. "*Seçilmediler tayin edildiler", "Hâkimiyet kimde?", "Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir*", bkz, **Yeni Türkiye**, 26–28 Temmuz 1946.

Levent Şahverdi Arşivi

Seçimlerde mağdur edildiklerini iddia edenler, seslerini duyurabilmek adına ellerindeki her türlü imkanı kullanmaya çalışmışlardır. Sorumluluk makamında bulunan kişilere telgraf çekmek, dilekçe vermek bu yöntemlerden en çok başvurulanı olmuştur. Memleketin muhtelif bölgelerinden Başbakanlığa ve İçişleri Bakanlığı'na şikayet dilekçeleri gönderilmiştir.

Bu türden şikayetin yapıldığı illerden bir tanesi Bursa'dır. Demokrat Parti il Başkanı Hulusi Köymen, Başbakan'a gönderdiği telgrafta Bursa mitinginde dile getirdikleri yolsuzlukları şu şekilde sıralamıştır[136]: "*1-Yapılan seçimde, seçmenlerden mühim bir kısmının rey hakları kuvvet ve cebirle müdahale edilip kanunun himaye ettiği seçim serbestliği ihlal olunmuştur. 2- Yapılan tazyiklere rağmen seçicilerin çoğu Demokrat Parti adaylarına rey verdikleri halde bu reyler, mümessil bulundurmayan sandıklarda sandık komisyonlarınca ve mümessil bulundurulan sandıklarda ise komisyonların doldurdukları hakiki mazbatalar ayrıca bu komisyonlara boş olarak imzalattırılan diğer mazbatalarla değiştirilmek suretiyle her iki partinin adaylarının reyleri tersine gösterilmiştir. 3- Sandık komisyonlarının mazbataları doğruca seçim kuruluna tevdi edilmek icap ederken komisyonlar bunları nahiye müdürlerine, kaymakamlara ve vilayette maiyet memurlarına teslim etmiş ve seçim kurulları mazbatalara ancak bir gün sonra el koymuşlardır. Bu arada mazbataların hakiki mahiyetleri yukarıda arz edilen şekilde değiştirilmiştir.*"

Hulusi Köymen'in sıraladığı türden yolsuzlukları anlatan bir başka telgrafta Muğla'dan gönderilmiştir[137]. Muğla'da DP'nin 5 milletvekilinden 4'ünü almasına rağmen seçimlerde yolsuzluk yapıldığına dair şikayet yapılması dikkate şayandır.

Seçimlerde yolsuzluk yapıldığı yönündeki şikayetler sadece DP cephesinden gelmemiştir. Seçime bağımsız olarak katılan adaylardan da bu yönde tepkiler gelmiştir. Bu adaylardan birisi Kayseri'den seçimlere bağımsız aday olarak katılan Emekli General Hüseyin Emir

---

[136] **BCA**, Nu: 030.10.79.524.23.
[137] **BCA**, Nu: 030.10.77.507.8

Levent Şahverdi Arşivi

Erkilet'dir. İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a gönderdiği telgrafında Kayseri'de seçimlerde hile ve yolsuzluk yapıldığından, memurların tarafsız kalmadıklarından bahsetmiş ve tahkikat yapılmasını istemiştir[138]. Emekli General, seçimlerdeki hile ve yolsuzluklardan hareketle hükümete ülkedeki demokratik hayatın gelişimi ile ilgili çok önemli uyarılarda bulunmuştur.

Seçimden Sonraki Gelişmeler ve Seçim Tutanaklarına İlişkin Hile ve Yolsuzluk İddialarının TBMM'de Görüşülmesi

Seçimlerin yapılması ve seçim mağdurlarının tepkilerini dile getirmesinden sonra merak edilen konulardan birisi DP'nin tavrının ne olacağı olmuştur. DP teşkilatı, Meclis'e girmeyerek seçimlerde yapılan muameleye tepki göstermek istediyse de partinin üst düzey yöneticileri bu fikri uygun bulmamışlardır[139]. DP'nin kurucuları, mazbatalarını alarak Ankara'nın yolunu tutmuşlardır. Fevzi Çakmak ve DP'nin kurucuları Ankara'da halkın coşkulu tezahüratları ve sevgi gösterileriyle karşılanmışlardır[140]. Aynı gün DP kurucuları, Fevzi Çakmak'ı evinde ziyaret etmişlerdir.

Meclis'in açılmasından bir gün önce toplanan CHP grubu, Kazım Karabekir'i Meclis başkanlığına aday göstermiştir[141]. Demokrat Parti ise Meclis başkanı adayı olarak Yusuf Kemal Tengirşek'i belirlemiştir[142]. 5 Ağustos tarihinde Meclis törenle açılmış, Meclis'in açılışından sonra da Meclis Başkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmıştır. Meclis Başkanlığına CHP'nin adayı Kazım Karabekir seçilirken, İnönü 388 oyla Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Demokrat Parti'nin Cumhurbaşkanlığına aday gösterdiği Mareşal Fevzi Çakmak ancak 59 oy alabilmiştir[143].

---

[138] **BCA**, Nu: 030.10.77.502.2

[139] Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları,** Cilt I, s. 128.

[140] Mareşal'i karşılayan kalabalıklar "*Yaşasın Hürriyet Kahramanı*", "*Yaşasın Babamız*" diye bağırıyordu. Bkz, **Son Posta**, 30 Temmuz 1946.

[141] **Tanin**, 4 Ağustos 1946; **Ulus**, 4 Ağustos 1946.

[142] **Yeni Türkiye**, 6 Ağustos 1946; **Tanin**, 5 Ağustos 1946.

[143] **Tanin**, 6 Ağustos 1946; **Ulus**, 6 Ağustos 1946.

Levent Şahverdi Arşivi

İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Meclis'e girişinde protesto amacıyla DP'liler ayağa kalkmamışlardır[144]. CHP'liler bunu Cumhurbaşkanlığı makamına yapılmış bir saygısızlık olarak kabul edip kınamışlardır[145]. DP'liler ise bu hareketlerini, milli iradenin hiç kimse önünde ayağa kalkmayacağının bir göstergesi olarak yorumlamışlardır[146].

DP'lilerin İnönü'ye yaptıkları muamelenin bir benzerini CHP'liler de Mareşal Fevzi Çakmak'a yapmışlardır. Mareşal'in Meclis'e girişi sırasında CHP'liler onu alkışlamamışlardır. CHP'lilerin bu tavrını Mareşal bir gazeteciye şu şekilde değerlendirmiştir: *"Ben müstakil bir milletvekiliyim. Beni millet seçti. Ben ne Halk Partisi'ndenim, ne de Demokrat Parti'denim. Meclis'te yemin ederken Halk Particiler beni adeta istiskal ettiler. Bana tezahürat yapanlar Demokrat milletvekilleri idi. Halkın hakiki reyi ile Meclis'e girmiş bulunan bu milletvekillerinin tezahüratı beni çok mütehassıs etti. Şimdi millete bir beyanname neşredeceğim ve diyeceğim ki: "Eğer beni seviyorsanız, memleketin hürriyet ve selamete kavuşmasını istiyorsanız; Halk Partisi'nden ayrılınız, Demokrat Parti'ye geçiniz[147]"*

DP, Meclis açıldıktan sonra 37 ilin ve 27 milletvekilinin seçim sonuçlarına yönelik itirazlarda bulunmuştur[148]. Bundan sonra Meclis, 12 Ağustos tarihinde seçim mazbatalarını tetkik edecek olan otuz kişilik bir komisyon oluşturmuştur[149]. Üyelerinden 8 tanesi DP'li 22'si de CHP'li olan komisyon on günlük bir çalışmanın ardından iti-

---

[144] Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları,** Cilt I, s. 131; DP Isparta milletvekili Memduh Ispartalıgil, bu hareketi Türk adet ve göreneklerine uygun bulmayarak istifasını verdi. Bkz, **Tanin**, 9 Ağustos 1946

[145] **Tanin**, 7 Ağustos 1946; **Ulus**, 7 Ağustos 1946.

[146] Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları,** Cilt I, s. 131.

[147] Kıran, **1946 Seçimleri**, s. 146.

[148] Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları,** Cilt I, s. 137; DP'nin itirazda bulunduğu iller şunlardır: Afyon Karahisar, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bolu, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Hatay, İçel, Isparta, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Koceli, Konya, Kütahya, Manisa, Maraş, Mardin, Rize, Samsun, Seyhan, Sinop, Sivas, Tekirdağ, Trobzon, Urfa, Yozgat, Zonguldak. Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 76; Batmaz, **Çok Partili Dönemde Seçimler**, s. 88.

[149] **Tanin**, 13 Ağustos 1946; Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 76.

Levent Şahverdi Arşivi

razlara ilişkin raporlarını Meclis'e sunmuştur[150]. DP'liler, bu sırada, CHP'lilerden seçimlerin sembolik olarak bir ilde (İzmit) iptal edilerek yeniden yapılmasını istemişler ise de bu istek iktidar tarafından kabul görmemiştir[151]. Görüşmeler sırasında, özellikle İstanbul, Ankara ve Trabzon'a ait tutanaklarda CHP ve DP'liler arasında sert tartışmalar yaşanmıştır.

DP'liler, CHP'nin İstanbul'da kazanan adaylarının tutanaklarının iptalini ve yerlerine DP'nin adaylarından bazılarının TBMM'ye katılmasını istemiştir[152]. DP adına söz alan Abdurrahman Münip Berkant, seçimlerle ilgili olarak *"..zaten seçim başından, yani kanunundan bozuktur. İlk iş olarak bu kanunun eksik ve noksanlarını düzeltmek lazımdır*" şeklinde sözler sarf etmiştir[153]. CHP adına konuşan Süreyya Örgeevren, Abdurrahman Münip Bey'i, *"mesleki bilgilerini kötüye kullanarak devlet hazinesinden para çalmakla",* Rıza Zeki Sporel'i ise çağrıldığı halde Milli Mücadele'ye katılmamakla suçlamıştır[154]. Nihayetinde yapılan oylamaların neticesinde CHP'nin İstanbul milletvekillerinin tutanakları alkışlarla kabul edilmiştir. Daha sonraki tarihlerde, DP listesinden İstanbul milletvekili seçilmiş olan Zeki Rıza Sporel, Abdurrahman Münip Berkant, Senihi Yürüten, Burhan Cahit Morkaya ve Salamon Adatto'nun seçim tutanakları reddedilmiştir[155].

---

[150] Öner, **Siyasi Hatıralarım**, s. 156; Tuncer, **1946 Seçimleri**, s. 77; Batmaz, **Çok Partili Dönemde Seçimler**, s. 88.

[151] DP'liler bunu yaptırabilseydiler, gerçekten seçimlerde yolsuzluk yapıldığını iktidar partisine kabul ettirmiş olacaklardı. Ancak CHP'liler DP'nin bu oyununa gelmemişlerdir. Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları,** Cilt I, s. 136

[152] **TBMM Tutanak Dergisi**, D.8, T.Olg, C.1, 26 Ağustos 1946, s.157 (Bundan sonra kısaca **Tutanak Dergisi** şeklinde gösterildi); Öner, **Siyasi Hatıralarım**, s. 155; Yeni Türkiye, 25 Ağustos 1946.

[153] **Tutanak Dergisi**, s.103. **Ulus**, 27 Ağustos 1946.

[154] **Tutanak Dergisi**, s.164–166; **Son Posta**, 27 Ağustos 1946.

[155] Bu milletvekillerinden Zeki Rıza, Cahit Morkaya Milli Mücadele'ye katılmamak, Senihi Yürüten şahsi bir davası bulunması, A.Münip Berkant vergi kaçakçılığı, Salamon Adatto ise Sovyet Bankası'nda hukuk müşavirliği yaptığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Bkz, Batmaz, **Çok Partili Dönemde Seçimler**, s. 92; Salamon Adatto'nun Sovyet Bankası'ndaki görevine ilişkin olarak "*Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi*" bir beyanname yayınladı ve DP'liler arasında bir Sovyet bankasında çalışan birinin bulunmasına farklı anlamlar yükledi. Bkz, **Tanin**, 24 Ağustos 1946; DP'liler, Milli Mücadele aleyhtarı ve Sovyet taraftarı olmak suçlamalarından kurtulabilmek ve bu konudaki hassasiyetlerini göstermek adına bu durumu kabullendiler.

Levent Şahverdi Arşivi

Mareşal Fevzi Çakmak, görüşmeler sırasında söz alarak, önce emekliliğinden iki buçuk yıl sonra milletvekili adayı olmasındaki amacını şu sözlerle izah etmiştir: "*Maksadım cihandaki demokrasi terakkiyatına uyarak bizde de milli hâkimiyetin bihakkın tesisi idi. Milletin bu muhabbetini çekemeyen bazı müstebit artıklarından gördüğüm tezyif, tahkir, hatta tehditlere rağmen milletin hukukunu kanunen müdafaaya karar verdim.*" Milletvekili olmasındaki maksadını bu cümlelerle ifade eden Mareşal, seçimlere ilişkin kanaatlerini de şu sözleriyle belirtmiştir: "*Zor ve hile ile seçimlere fesat karıştırılmıştır. Bunu örtmek için gazeteler susturulmuştur.*"

Fuat Köprülü ise Ankara'nın ilçe ve köylerinde seçimlerin öncesinde ve seçimler sırasında partilerinden olan vatandaşa karşı idari yetkililerce yapılan baskı ve tazyikten, netice itibariyle de seçimlere müdahaleden bahsetmiştir. Örnek olarak da, Polatlı Kaymakamı'nın muhtarları toplayarak, seçimleri Halk Partisi'ne kazandıracaklarına dair Kuran ve tabanca üzerinde yaptırdığı yemini vermiştir. Köprülü, seçim günü köylere gönderilen mümessillerinin kaymakam ve nahiye müdürlerince engellendiğini, bir köyde ise gönderilen mümessillerini "*ağaca bağlı*" olarak bulduklarını anlatmıştır. Ankara merkezinde seçimlerin "*tam bir dürüstlük*" ve "*tamamıyla medeni bir şekilde cereyan ettiğini*" söylemiştir[156].

Trabzon'un seçim tutanaklarının görüşülmesi sırasında muhalefet adına Hasan Dinçer söz alarak, seçimler esnasında yapılan "*baskı ve tazyik*"lerden, DP'ye oy veren vatandaşların jandarma tarafından dövülmesinden bahsetmiştir. Seçim komisyonlarının seçmen listelerine riayet etmeksizin usulsüz oy kullandırdığını, bazı köylerde "*ölülere rey attırıldığı*"nı öne sürmüştür[157].

Muhalefetin bu tür iddialarına CHP adına, seçim sırasında İçişleri Bakanı olan Hilmi Uran cevap vermiştir. Hilmi Uran, seçimlere ait istatistikî bilgiler verdikten sonra, seçim öncesinde ve sonrasında yaşanan olayları iktidarın penceresinden uzun uzun anlattıktan sonra

[156] **Ulus**, 27 Ağustos 1946.
[157] **Tutanak Dergisi**, 95.

Levent Şahverdi Arşivi

seçimlerle ilgili hile, baskı ve tazyik iddialarına; "*hak arama konusundan çıkarılarak, propaganda ve demagoji sahasına kasten intikal ettirilmiş ve her şikayet diğer bir şikayetle kasten beslenmiş bulunmaktadır*" diyerek cevap vermiş ve seçimlerin "*umulan ve beklenenin üstünde bir intizamla çok dürüst ve çok kanuni*" bir şekilde yapıldığını söylemiştir[158].

CHP adına söz alan Faik Ahmet Barutçu ve Süreyya Örgeevren ise muhalefetin seçimlere dönük iddialarını "*seçimleri kirletmeye dönük mesnetsiz iddialar*" olarak değerlendirmişler ve DP'lilere ağır ithamlarda bulunmuşlardır[159]. İktidar partisi adına söz alan milletvekilleri tutanaklar üzerindeki şikayet ve iddiaların sebepleri üzerinde durmak yerine bu iddia ve şikayetleri reddetmeyi, meseleyi sulandırmayı hatta muhaliflere hakaret etmeyi tercih etmişlerdir[160]. Muhalefetin seçim tutanaklarına ilişkin hile ve yolsuzluk iddialarının hiçbir yerde, seçimlerin iptal edilmesi için yeterli ve geçerli sebepler olmadığını ifade etmişlerdir[161]. İktidar partisi milletvekillerinin bu tavrı, görüşmelerin başından sonuna kadar devam etmiştir. Muhalefetin seçimlerle ilgili kanaatini Aydın'dan seçilemeyen Adnan Menderes, seçim tutanaklarının görüşülmesi sırasında şu şekilde belirtmiştir[162]: "*Muhterem arkadaşlar; kim ne derse desin 21 Temmuz tarihinde yapılan milletvekili seçimlerinde birçok yolsuzluklar ve kanunsuzluklar olduğu hakkında teessüs eden kanaat umumidir. Bu kanaatin bütün vicdanlarda yer etmesinde sebep kanunu tatbike memur makamlar ve vazifeliler tarafından türlü türlü kanunsuz hareket ve muamelelerin, her çeşitten tazyik ve tehditlerin, zor ve şiddet kullanma ha-*

---

[158] **Tutanak Dergisi**, s.217; Uran, **Hatıralarım**, s. 450–455; **Ulus**, 27 Ağustos 1946.

[159] **Tutanak Dergisi**, s. 144-145; Balıkesir milletvekili Süreyya Örgeevren, yapmış olduğu bu ithamları şu şekilde özetleyebiliriz: Seçimler sırasında kaynağı belli olmayan para harcamak, İnönü'yü kendi listelerine alacaklarını söyleyerek ortaya ikililik sokmak istemek, İrticaın timsali olmak, Gözlerini hırs bürüyen ve halkı kandıran Demokratların bütün amacının iktidarı yıkıp kendilerinin geçmek istemesi olduğu. Bkz, **Yeni Türkiye**, 27 Ağustos 1946; **Ulus**, 27 Ağustos 1946.

[160] **Tutanak Dergisi**, s. 144-145.

[161] **A.g.e,** s. 106.

[162] **A.g.e,** s. 134.

Levent Şahverdi Arşivi

diselerinin her yerde açıktan açığa yapılmış olması ve bu mübalatsızca işlenen kanunsuzluklarının ıstırabına şehirlerde, kasabalarda ve köylerde yığın yığın vatandaşların bizzat maruz kalmış bulunmalarıdır. Bu itibarla denilebilir ki, mazbatalarını tetkik ve müzakere etmekte olduğumuz son milletvekili seçimlerinin milli iradeyi tecelli ettiremediğine dair olan en hakiki delil, Türk milletinin vicdanında yerleşmiş olan kanaattir."

Böylelikle, iktidar ve muhalefet milletvekilleri arasında yaşanan sert tartışmaların ve uzun süren görüşmelerin ardından Meclis, 37 ile ait 350 milletvekilinin tutanaklarını onaylamıştır[163].

SONUÇ

Cumhuriyet Türkiye'si, demokrasinin inkişafı adına, Meşrutiyet dönemlerinden önemi yadsınamayacak bir birikim devralmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra, yeni rejimin karakteri, demokrasiden ziyade tekpartili, otoriter bir rejime doğru kaymıştır. Devrim hareketleri içerisinde iki kez çok partili hayata geçilme teşebbüsünde bulunulduysa da bu girişimler başarıya ulaşamamıştır. Bu iki girişimin sonrasında, iktidar partisi olan CHP'nin karşısında; ister doğal yollardan oluşmuş olsun, isterse güdümlü bir şekilde oluşturulmuş olsun, bir muhalefet partisinin siyasi hayatta kalamayacağı anlaşılmıştır. Bu denemelerden sonraki süreçte rejim, daha otoriter bir görünüm almış ve giderek parti-devlet bütünleşmesine doğru yönelmiştir. Öyle ki, II. Dünya Savaşı süresince Türkiye, tekpartili otoriter Şef'lik rejimi ile yönetilmiştir.

II. Dünya Savaşı'nda demokrasi taraftarı devletlerin galip geleceğinin anlaşılması ve Türkiye'nin Sovyet tehdidi ile karşı karşıya kalması, çok partili hayata geçiş için önceden mevcut olan iç dinamikleri harekete geçirmiştir. Yönetim erkini elinde bulunduran Milli Şef, ülkeyi dış politika alanında yalnızlıktan kurtarmak, rejimin dışarıdan görünümünü değiştirmek adına sınırlı da olsa rejimi normalleştirmek ve çok partili siyasi hayata geçmek zorunda kalmıştır. Deni-

[163] **Ulus**, 27 Ağustos 1946.

Levent Şahverdi Arşivi

lebilir ki, çok partili hayata geçiş için önceden mevcut olan, savaşın getirdiği olumsuzluklarla iyice olgunlaşan iç dinamikleri, savaş sonrasının dış dinamikleri harekete geçirmiştir.

1946 yılının başında muhalefet partilerinden DP'nin kurulması ve teşkilatlanmaya başlamasıyla birlikte siyasi atmosfer hareketlenmiştir. İktidar partisi olan CHP, teşkilatlanmaya başlayan muhalefetin varlığına değer atfetmiş, ancak tam anlamıyla teşkilatlanıp güçlenmesine, hele hele iktidara oynamasına tahammül edememiştir. Bu nedenledir ki, seçim kanunu da dahil muhalefetin hızını kesecek olan demokratik yaşama aykırı kanunları tümüyle ortadan kaldırmak yerine nisbî bir yumuşamayı uygun görmüştür. Dahası, seçimleri öne alarak teşkilatlanma çabası içerisinde olan muhalefeti, demokratik olmayan seçim kanunu ile seçimlere gitmeye zorlamıştır. İktidar partisi, rejimin tam olarak demokratik bir hüviyet kazanmasından ziyade dizginlerin elinde olmasına ve dışarıdan "*birden fazla parti arasında seçim yapılıyor*" görüntüsünün sağlanmasına önem vermiştir.

İktidar partisinin kendisine açtığı özgürlük alanı içinde ayakta kalmaya mahkum olan DP, iktidar partisinin oldubittilerini kabullenerek sonuçlarını önceden kestirebildiği seçimlere girmeyi uygun görmüştür. Ülkenin tamamında teşkilat kuramayan DP, CHP'nin karşısına, iktidar olabilmek amacıyla değil; mümkün olduğunca fazla ve belli isimlerle Meclis'e girmek amacıyla çıkmıştır. Adaylarının profilini ve sayısını bu amaca uygun şekilde oluşturmuştur. Meşhur isimleri ve bilinen adayları birkaç seçim çevresinden seçmen karşısına çıkarmıştır. CHP ise sayısal olarak rakibinden üstün bir aday listesiyle bütün seçim çevrelerinde seçim yarışına katılmıştır.

Seçimlerin öncesinde halka karşı yapılan propaganda konuşmalarında ve medyada CHP'liler muhalefeti en ağır sözlerle itham etmişlerdir. Muhalefetin yaptıklarından daha çok, kendi bakış açılarını ve düşüncelerini anlatmayı/yazmayı tercih etmişlerdir. Muhalefet ise, halka karşı yaptıkları konuşmalarda çok daha ölçülü ve dikkatli davranmıştır. Özellikle, partilerin üst düzey görevlileri "*laiklik karşıtı*" ve "*Komünist taraftarlığı*" şeklinde değerlendirilebilecek söylem ve eylemlerden kaçınmışlardır. Ancak, muhalefetin bu ölçülü ve dikkat-

Levent Şahverdi Arşivi

li tavrı türlü isnatlarla karşı karşıya kalmalarını önlemekten uzak kalmıştır.

1946'nın yazında Türk toplumu, daha önce alışık olmadığı türden seçim günleri yaşamıştır. Partili olan, olmayan, adayların seçim konuşmalarını dinlemişlerdir. İlk defadır ki, kendilerinin ikna edilmeye çalışıldığını, hal ve hatırlarının sorulmaya başlandığını görmüşlerdir. Kimileri ise, iktidar partisinden olmamanın, muhalefetin safında yer almanın cezasını çekmişlerdir. Her ne olursa olsun bu günler, Türk toplumunun siyasi hayatında yeni bir dönemin başladığının göstergesi olmuştur.

Seçim sonuçları açıklandığında, beklendiği gibi sayısal çoğunluğu iktidar partisi CHP almıştır. Ancak seçimin gerçek galibi, özellikle İstanbul ve Ankara merkezinde kazanmayı başaran DP olmuştur. Çankaya'da seçim sonuçları açıklandığında İsmet İnönü'nün DP'nin en az oy alan adayından daha az bir oya sahip olduğu görülmüştür. Seçim öncesi yapılan uyarılara rağmen, partilerini önceden beri "*kahir ekseriyet*"le kazandırmaya alışmış olan parti teşkilatı ve bazı idare amirleri seçimin masumiyetine de gölge düşürmüşlerdir. Demokratik olmayan seçim kanunu ve iktidar partisinin siyasi hayata olan hakimiyeti her türlü hile ve yolsuzluğa imkan vermiştir. Halkın iradesi sandığa yansıdığı şekilde çıkmamış, bu yüzden de, 21 Temmuz 1946 seçimleri Türk toplumunun siyasi vicdanında ve demokrasi tarihimizde tedavisi mümkün olmayan bir yara açmıştır. Nihayetinde de demokrasi tarihimizde "*hileli, şaibeli seçimler*" olarak görülmüş, hep tartışılan bir seçim olarak önümüzde durmuş, durmaya da devam edecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

KİTAPLAR

Ahmad Feroz-Turgay Bediya, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi** (1945–1971) Bilgi Yayınevi, Ankara 1976.

Akandere, Osman, **Milli Şef Dönemi (Çok Partili Hayata geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938-1945**), İz Yayıncılık, İstanbul 1998.

Albayrak, Mustafa, **Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960),** Ankara 2004.

Ateş, Nevin Yurtsever, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Sarmal Yay., İstanbul 1994.

Avşar, Abdülhamit, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, Kitabevi Yay., İstanbul 1988.

Aydemir, Şevket Süreyya, **II. Adam**, Cilt II, Remzi Kitabevi, İstanbul-2000.

Bilâ**,** Hikmet, **CHP (1919-1999)**, Doğan Kitapçılık Yay., İstanbul 1999.

Burçak, Rıfkı Salim, **Türkiye'de Demokrasi'ye Geçiş (1945-1950),** Olgaç Yay., 1954.

Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri (1946–1950), (Hazırlayan: Özel Şahingiray), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1999.

Çavdar, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950–1995),** 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 1996.

Ekinci, Necdet, **II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, İstanbul 1997.

Emrence, Cem, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yay., İstanbul 2006.

Erer, Tekin, **Türkiye'de Parti Kavgaları**, Çınar Matbaası, İstanbul 1996.

Eroğul, Cem, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara 1990.

Goloğlu, Mahmut, **Demokrasiye Geçiş (1946-1950),** Kaynak Yay., İstanbul 1982.

Levent Şahverdi Arşivi

Gülcan, Yılmaz, **Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946),** Alfa Yay., İstanbul 2001.

Gürkan, Nilgün, **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın**, İletişim Yay., İstanbul 1998.

Kabasakal, Mehmet, **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)**, Tekin Yay., İstanbul 1991.

Karpat, Kemal H. **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, Afa Yayınları, İstanbul 1996.

Kıran, Haydar, **Olaylar ve Belgelerle 1946 Seçimleri ve Yakın Demokrasi Mücadelemiz,** İstanbul 1990.

Kıran, Haydar, **1946 Seçimleri ve Senirkent Faciası,** Polemika Yayınları, İstanbul 1976.

Koçak, Cemil, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945),** Ankara 1985.

Nadi, Nadir, **Perde Aralığından,** Çağdaş Yay., İstanbul 1979.

Okyar, Osman- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, **Fethi Okyar'ın Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1997.

Öner, Kenan, **Siyasi Hatıralarım ve Biz de Demokrasi**, Osman Bey Matbaası, İstanbul 1948.

Timur, Taner, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İmge Kitabevi, Ankara 2003.

Toker, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları Tek Partiden Çok Partiye**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1990.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952),** Arba Yayınları, İstanbul 1952.

Tuncer, Erol, **1946 Seçimleri**, TESAV, Ankara 2008.

Uran, Hilmi, **Hatıralarım**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1959.

Uyar, Hakkı, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Yay., İstanbul 1998.

Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922–1971),** Pera Turizm Ticaret A.Ş, İstanbul 1997.

Yeşil, Ahmet, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Cedit Neşriyat, Ankara 2002.

Zürcher, Eric Jan, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Bağlam Yay., İstanbul 1992.

Levent Şahverdi Arşivi

MAKALELER

Akandere, Osman, "Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde 1945'de Görülen Siyasal Muhalefet ve Demokrat Parti'nin Kurulması", **Selçuk Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi Ata Dergisi**, Sayı: VII, Konya 1997, s.331-353.

Akandere, Osman, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Bir Denetleme ve Kontrol Organı Olarak Müstakil Grup'un Yapısı ve İşlevi**", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Sayı: 3, Yıl: 1998, Isparta 1998, s. 65-80.

Akandere, Osman, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Çok Partili Hayata Geçişte Kurulan İlk Muhalefet Partisi "Millî Kalkınma Partisi", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sosyal**, sayı: 4, Yıl: 1999, s. 193-211.

Akandere, Osman, "Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak "Dörtlü Takrir'in" Amacı ve Mahiyeti", **Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri Kitabı**, Isparta 2008, s. 260-270.

Tecer, Ahmet Kutsi, "Kurultay ve Fikir Hayatımız", **Ülkü**, c.X, sayı: 112, (16 Mayıs 1946), Ankara 1946

SÜRELİ YAYINLAR

Gazeteler

Ulus
Tanin
Son Posta
Yeni Türkiye
Yeni Sabah
Vakit

Dergiler

Ayın Tarihi
TBMM Tutanak Dergisi
Ülkü

TEZLER

BATMAZ, Dilek, **Türkiye'de Çok Partili Dönemde Seçimler**, Anadolu Üniversitesi Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2004.

Levent Şahverdi Arşivi

İTİLAF DEVLETLERİ'NİN TÜRK-YUNAN SAVAŞI'NDA TARAFSIZLIK İLANI (13 MAYIS 1921)

Abdurrahman BOZKURT*

ÖZET

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın akabinde İtilaf Devletleri akdettikleri antlaşmayı ihlal ederek Osmanlı topraklarını işgal etmişlerdi. İngiltere ve Fransa'nın desteğini arkasına alan Yunanlılar da Batı Anadolu ve Doğu Trakya'yı işgal etmişlerdi. Baskı altında kalan Osmanlı hükümetleri işgallere karşı gereken tepkiyi gösterememişlerdi. Bu şartlar altında Kuva-yı Milliye işgallere karşı mücadele etmeye başlamıştı. Bu mücadele, Türk tarihinde İstiklal Savaşı, Yunan tarihinde Küçük Asya Savaşı adı verilen Türk-Yunan Savaşı'na dönüşmüştü.

Yunanlılar Osmanlı topraklarını işgal ederken Atina'da beklenmedik siyasi gelişmeler meydana gelmişti. Kral Alexander'in ölümünden sonra müttefikler tarafından desteklenen Venizelos hükümeti iktidardan düşmüş, Kral Konstantin tahtına dönmüştü. Bu gelişmelerin ardından İtilaf Devletleri Yunanistan'a verdikleri desteği kesmeye başlamışlardı. Bu arada İngiliz hükümeti yayınladığı bir talimat ile silah, cephane ve benzeri malzemelerin İngiltere'den ihracını yasaklayan yeni bir liste hazırlanmıştı. Önceki listede satışına izin verilen birçok malzemenin ihracına kısıtlama getirilmişti. Bundan sonra İngiltere'nin teklifi doğrultusunda İtilaf Devletleri, Türk-Yunan Savaşı'nda tarafsızlıklarını ilan etmişlerdi. Bu tarafsızlık yerli kaynaklarda sadece Boğazlar bölgesinin tarafsız hale getirilmesi olarak izah edilmiştir. Oysa söz konusu tarafsızlık İtilaf Devletleri'nin Türk-Yunan Savaşı'nda tarafsızlıklarını ilan etmelerini kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İtilaf Devletleri, Yunanistan, Türkiye, Osmanlı Devleti, Milli Mücadele.

* Arş. Gör. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Levent Şahverdi Arşivi

ALLIED POWERS' ANNOUNCEMENT AS NEUTRALITY IN THE GREECO-TURKISH WAR (13 MAY 1921)

ABSTRACT

After the Mudros Armistic, the Allied War Powers invaded Ottoman states by breaching armistic. Greek which was supported by Allied Powers except İtaly, invaded west Asia Minor and east Thrace. Ottoman Governments which was under pressure made no sign to the invaders. In this circumstances Turkish National Forces started to struggle with invaders. This struggle converted to Grece-Turkish War which known as Asia Minor War in the Greek history and Independence War in the Turkish history.

While Greeks invaded Ottoman states vital political movements happened in Greece. After the death of King Alexander, Venizelos cabinet which suppported by Allies, fell from power and King Konstantin came back to throne.

After those develelopments Allied Powers stopped to supporting Greece. In the meantime Great Britain announced that by orders, the existing list of arms and amnunition and smilar goods prohibited to be exported from United Kingdom has been revoked, and a new list substituted. The export of several articles on the previous list unrestricted by new list. After that Allied Powers, issue an announcement to the effect that, as the Allies are neutral in the Grece-Turkish War.

Key Words: Allied Powers, Greece, Turkey, Ottoman Empire, National Movement.

Giriş

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından İtilaf Devletleri stratejik öneme sahip Osmanlı topraklarını işgal etmişlerdi. Bu işgaller, ateşkes sonrasında elde kalan Osmanlı topraklarının korunabileceğine dair kuşkuları arttırmıştı[1].

[1] Ali Arslan, *"Ülkenin Kurtarılmasında Kuvâ-yı Milliye'nin Görüşü ve Yalnız Siyaseten Müdafaanın İflası (1918-1920)"*, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi.** Sayı: 36, İstanbul 2000, s.7.

Levent Şahverdi Arşivi

Paris Konferansı'nda büyük devletlerin desteğini alan Yunanlılar, 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i işgal ederek Batı Anadolu içlerine doğru ilerlemeye başlamışlardı. Ancak Kuvâ-yı Milliye Yunanlıların bekledikleri gibi ilerlemelerine müsaade etmiyordu. Bu arada İtilaf Devletleri, San Remo Konferansı'nda hazırladıkları Sevr Antlaşması'nı Osmanlı Devleti'ne imzalatabilmek, imzalandıktan sonra onaylatabilmek ve onaylandıktan sonra da uygulanmasını sağlayabilmek amacıyla yeni bir strateji geliştirmişlerdi. Buna göre İtilaf Devletleri işgalleri altındaki bölgelerde baskılarını arttırırlarken Yunanlılar Anadolu'daki işgal sahalarını genişletecek ve Doğu Trakya'yı işgal edeceklerdi.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından İtilaf Devletleri Boğazlar bölgesini kontrol altına almışlar, İstanbul, İzmit, Çanakkale ve Gelibolu'yu işgal etmişlerdi[2]. İngiltere ile vardıkları anlaşma doğrultusunda Fransızlar, Doğu Trakya'yı denetimleri altına almışlardı. Sevr Antlaşması'nın imzalanmasına ve tatbikine yönelik endişeler nedeniyle İtilaf Devletleri, Yunanistan'ın Doğu Trakya topraklarını işgaline izin vermişlerdi. 1920 Haziran ayının son günlerinde saldırıya geçen Yunan kuvvetleri Anadolu'da; Bursa, Balıkesir, Uşak ve Nazilli'yi, Doğu Trakya'da ise; Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ'ı işgal etmişlerdi[3]. 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşması, Yunan işgallerine hukuki bir zemin kazandırıyordu[4]. Bu gelişmeler sonucunda Osmanlı hükümeti, Sevr Antlaşması'nı imzalamışsa da, antlaşmanın onaylanması noktasında bazı sıkıntılar ortaya çıkmıştı. Anadolu'da yürütülen Milli Mücadele Sevr Antlaşması'nın uygulanmasına mani oluyordu.

---

[2] İstanbul, İzmit, Çanakkale ve Gelibolu'yu işgal eden müttefik kuvvetleri arasında az sayıda Yunan askeri olsa da bu bölgelerde kontrolü İngiliz, Fransız ve İtalyanlardaydı.

[3] Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Bulgaristan'da bulunan Fransız kuvvetleri harekete geçerek Uzunköprü- Sirkeci arasındaki demiryolunu kontrollerine almışlardı. Fransız Generali Franchet d'Espérey'e bağlı kuvvetler, Bulgaristan'ı savaş dışı bıraktıktan sonra, Doğu Trakya'nın kontrolü ele geçirmek üzere 2 Temmuz 1919'dan itibaren, emrindeki birlikleri Edirne'ye toplamaya başlamıştır; N. Fahri Taş, *"Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Fransızların Trakya'yı İşgali"*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XX. (Kasım 2004), s. 60, 2004

[4] **Sevr Antlaşması**, md. 27, 65-83. Bkz. Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Tarih Metinleri**, I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953.

Levent Şahverdi Arşivi

Milli Mücadele'de Kullanılan Tezler

Yunanistan'ın Anadolu'ya yönelik planlara dahil edilmesi nedeniyle kendi içlerinde sorunlar yaşayan İtilaf Devletleri'nin, Osmanlı topraklarına yönelik hedeflerini gerçekleştirebilmeleri, Yunan ordusunun Milli Mücadele Hareketi'ne karşı yürüttüğü savaşa bağlı idi. TBMM'nin kuruluşundan sonra daha sistemli hale gelen Milli Mücadele, Sevr Antlaşması'nın yürürlüğe konulmasına müsaade etmiyordu.

Sevr Antlaşması'nı yürürlüğe koymakta sıkıntı yaşayan İtilaf Devletleri, Yunanlıları harekete geçirerek Anadolu'da gelişen Milli Hareketi yok etmeyi hedeflemişlerdi. Fakat İtilaf Devletleri'nin beklentileri gerçekleşmemiş Türk ordusu Yunan ilerleyişine karşı bir savunma hattı kurmayı başarmıştı.

1921 yılı başlarında Yunanlılar, Trakya'da İstanbul sınırına dayanmışlar, Batı Anadolu'da ise Eskişehir, Kütahya ve Ankara'yı ele geçirmek üzere harekete geçmişlerdi. Birinci ve İkinci İnönü Savaşlarında Yunan Ordusunun ilerleyişi durdurulmuş, Kütahya-Eskişehir Savaşlarında Yunanlılar bir ara Ankara yakınlarına kadar ilerlemişlerse de Sakarya Savaşı'ndan sonra geri çekilerek işgalleri altında kalan toprakları muhafaza etmeye çalışmışlardı[5]. Milli Mücadele sadece askeri bir direnişten ibaret değildi. Yürütülen mücadelenin milli vasfı, İtilaf Devletleri açısından başlıca endişe kaynağıydı. Milli Hareketin geniş bir yelpazede milli ve dini tezlerle desteklendiğini düşünen İtilaf Devletleri'nin endişeleri daha da artmıştı. TBMM ile Sovyet-Rusya arasındaki yakınlık ve taraflar arasında gelişen ilişkiler de olayın başka bir boyutunu oluşturuyordu. Bütün bunlara Yunanistan'da yaşanan siyasi gelişmeler eklenince İtilaf Devletleri'nin takip ettikleri politikalarda değişikliğe gitmeleri kaçınılmaz olmuştu.

---

[5] Daha tafsilatlı bilgi için bkz. M. Murat Hatipoğlu, **Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1988; Bilal Şimşir, **İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e 1921-1922**, Bilgi Yayınları, Ankara 1989.

Levent Şahverdi Arşivi

Yunanistan'da Yaşanan Siyasi Gelişmeler ve Yüksek Konsey'in Tavrı

I. Dünya Savaşı başladığında birçok ülkede olduğu gibi Yunanistan'da da savaşa girilip girilmemesi konusunda tartışmalar yaşanmıştı. Başbakan Venizelos İtilaf Devletleri saflarında savaşa girilmesini savunduğu halde Kral Konstantin[6] ülkesinin savaşa girmesine taraftar değildi. İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı topraklarını içeren vaatlerinden cesaret alan Venizelos, 1915 Mart'ında Yunanistan'ın savaşa girmesi amacıyla Kral'a bir muhtıra vermişti. Kral'ın bu talepleri kabul etmemesi üzerine Venizelos başbakanlıktan çekilmiş, Gunaris'in başbakanlığında kurulan geçici hükümet, 1915 Haziran'ında Yunanistan'ı seçime götürmüştü. Yapılan seçimleri Venizelos kazanmasına rağmen Gunaris iktidarı teslim etmek istememiş, kısa bir krizin ardından Konstantin devreye girerek Venizelos'u işbaşına çağırmak zorunda kalmıştı. Bununla birlikte Kral'la, Venizelos arasındaki buzlar erimemişti. 1915 Aralık ayında yapılan seçimleri boykot eden Venizelos, 29 Eylül 1916 tarihinde Selanik'e giderek burada Etnik-i Amina (Milli Savunma) adlı bir ihtilal hükümeti kurmuştu. Yunanistan'da artık biri kral taraftarı Atina hükümeti, diğeri Venizelos'un başında olduğu ihtilalci Selanik hükümeti olmak üzere iki hükümet vardı. Venizelos, I. Dünya Savaşı'na girilmesine taraftar olduğundan İngiltere ve Fransa ona destek olmak amacıyla Atina hükümetini denizden ablukaya almıştı. Abluka altında halkın zaruri ihtiyaçlarını karşılayamayacak hale gelen Atina hükümeti, müşterek İngiliz-Fransız birliklerinin Pire'ye çıkarak Atina'nın kontrolünü ele geçirmeleri sonucunda görevden çekilmek zorunda kalmıştı. Konstantin de tahtından feragat ederek yerini oğlu Aleksadr'a bırakmış, Yunanistan'ı terk etmişti. Bu gelişmeler üzerine Atina'ya gelen Venizelos yeni hükümeti kurmuştu. İttifak Devletleri ile ilişkilerini kesen Venizelos hükümeti, 1 Temmuz 1917 tarihinde Osmanlı Devle-

---

[6] Ne kadar etkili olduğu bilinmese de Almanya'da eğitim görmüş olmasından ve Alman Kralı'nın kız kardeşi ile evli olmasından dolayı Kral Konstantin'in, ülkesinin I. Dünya Savaşı'na girmesine karşı çıktığı iddia edilmiştir. Yuluğ Tekin Kurat, *"Yunanistan'ın Küçük Asya Macerası"*, **Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Üçüncü Askeri Tarih Semineri,** Ankara 1986, s. 410-411.

Levent Şahverdi Arşivi

ti'ne savaş açmıştı. Çalkantılı bir dönemden geçen Yunanistan, 1918 yılı Eylül ayında Makedonya Cephesi'ndeki çatışmalara fiilen katılabilmiş, kısa bir süre sonra da savaş sona ermişti. Yunan orduları savaşın kazanılmasında önemli bir katkı sağlamamış olsalar da, savaş sonrası kurulan yeni düzen Yunanistan'ın; İzmir, Batı Anadolu ve Doğu Trakya'yı işgaline olanak sağlamıştı[7].

1920 yılı sonlarına doğru Yunanistan dış siyaseti Megali İdea doğrultusunda gelişirken Atina'da işler karışmıştı. Venizelos'un işbaşına gelmesinde; İngiltere ve Fransa'nın desteği, Yunanistan'a vaat edilen Osmanlı toprakları ve Yunanistan'da yaşanan mali sıkıntılar belirleyici olmuştu. Venizelos hükümetinin Türk topraklarını işgal etmek için yaptığı harcamalar mali sıkıntıları daha da arttırmıştı. Yaşanan mali sıkıntılardan bu kez Kral Konstantin taraftarları yararlanmak üzere harekete geçmişler, Venizelos'a karşı birleşik bir muhalefet cephesi kurmuşlardı. Muhalefet, Yunanistan'ın milli emellerine karşı olmadığının altını çizerek günden güne gelişiyordu. Bu ortam içerisinde Kral Aleksandr'ın ölümü (25 Ekim 1920) işleri daha da karıştırmıştı. Normal şartlar altında 7 Kasım 1920 tarihinde Yunanistan'da seçimler yapılacaktı. Seçimler 14 Kasım'a ertelenirken, General Kunduriyotis, Kral naipliğine atanmış, yeni Kral'ın seçimi için 3 Aralık 1920 tarihinde halk oylaması yapılmasına karar verilmişti. 14 Kasım 1920 tarihinde yapılan seçimlerden Venizelos büyük bir hezimetle çıkmış, yapılan halkoylaması sonucunda Kral Konstantin tahtına dönmüştü[8]. Yunan halkı dış politika ilkelerinin değişmeyeceğinden hareketle tercihini bu şekilde kullanmıştı.

Yunanistan'da yaşanan bu gelişmeler İtilaf Devletleri tarafından kaygıyla takip ediliyordu. İtilaf Devletleri Kral'ı resmen tanımasalar da hükümeti ile gayri resmi temaslarda bulunmaya devam ediyorlardı. Bununla birlikte İngiltere ve Fransa, Yunanistan'a verdikleri mali desteği kesmiş, yeni yardım taleplerini de geri çevirmişler-

---

[7] M.Murat Hatipoğlu, *"Elefterios Venizelos'un 1910 Yılında İktidara Gelmesiyle Megali İdea'nın Kazandığı Yeni Karakter"*, **Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Üçüncü Askeri Tarih Semineri,** Ankara 1986, s.463-466

[8] Hatipoğlu, **a.g.e.**, s.108-111.

Levent Şahverdi Arşivi

di[9]. İtilaf Devletleri'nin Türk-Yunan Savaşı'na yaklaşımları değişmeye başlamıştı.

Yaşanan gelişmeler üzerine İtilaf Devletleri Londra'da bir konferans toplamaya karar vermişlerdi. 12 Mart 1921 tarihinde toplanan konferansta Sevr Antlaşması tarafların kabul edebileceği bir hale getirilecek[10]; Milli Mücadele Hareketi de daha fazla gelişmeden sona erdirilecekti. Ancak İtilaf Devletleri Londra Konferansı'ndan bekledikleri neticeyi alamamışlardı. Bundan sonra İtilaf Devletleri, Yunan ordusunun başlatacağı yeni harekata umut bağlamışlardı. Yunan ordusunun başarısızlığı, daha doğrusu Milli Mücadele'nin başarısı İtilaf Devletleri'nin Türk-Yunan Savaşı'na yaklaşımlarında ciddi değişiklikleri gündeme getirecekti. Yunanlıların müttefik işgali altındaki Boğazlar bölgesindeki faaliyetleri de bu değişimi doğrudan etkileyecekti.

Yunanlıların Boğazlar Bölgelerdeki Faaliyetleri

Yunanlılar, işgal altındaki İstanbul'u askeri bir üs ve iaşe kaynağı olarak kullanıyorlardı. Patrikhane'nin ve İstanbul'un işgalinden sonra şehre gelen Yunan denizcilerinin çabalarıyla kurulan Yunan Milli Müdafaa teşkilatı başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun muhtelif bölgelerindeki Rum gençlerini Yunan ordusuna kazandırmak için çaba sarf ediyordu[11]. Bu durum Türk halkının tepkisine neden oluyordu.

Yunanlılar, Milli Mücadeleye katılacağını düşündükleri yolcuların Boğazlardan geçişine de engel olmaya çalışıyorlardı. Misal olarak; 100'ü subay 1,000'i er olmak üzere toplam 1,100 Türk esirini taşıyan Heimei Maru adlı Japon gemisi, Ege Denizi'nde Yunan destroyerleri tarafından durdurulmuş, Limni Adası'nda alıkonulmuştu. Yunanistan'la ilişkileri kesilen Osmanlı hükümeti bu hareketi Müttefik

---

[9] Şimşir, **a.g.e.,** s. 193-202.

[10] "İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Başsavcıya 21 Eylül 1921 tarihli mektup", **Public Record Office, War Office (WO), 32/5775**, 130B.

[11] "Rumbold'dan İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na 12 Nisan 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 1B.

Levent Şahverdi Arşivi

Yüksek Komiserleri nezdinde protesto etmişti[12]. Yunanlılar üzerinde İngilizlerin ne denli etkili olduğunu bilen Japon hükümeti devreye girerek, "Kemalistlere katılmamalarının garanti edilmesi koşuluyla" alıkonulan esirlerin serbest bırakılması için İngiltere'den yardım istemişti. Ancak İngiliz hükümeti, Türk-Yunan Savaşı'nda tarafsız kalma kararı aldığını ileri sürerek müdahalede bulunamayacağını, bununla beraber Japon hükümetinin teklifini Yunanlılara ileteceğini bildirmişti[13]. İngilizlerden umudunu kesen Japon hükümeti doğrudan Yunan hükümetine müracaat ederek, alıkonulan gemilerinin ve Türk esirlerin serbest bırakılmasını talep etmişti. İtalya'nın bu hareketten dolayı Yunanistan'ı protesto etmesi, Fransız elçisinin de yapılan hareketin haksız olduğunu bildirmesi üzerine[14] Yunan hükümeti, esirleri müttefiklerin denetimi altında ve sadece İstanbul'da kalmaları koşuluyla serbest bırakmayı kabul etmişti[15]. Bu olay tarafsız olduğunu iddia eden İngiltere'nin eski politikalarından tamamen vazgeçmediğini göstermişti.

Heimei Maru vakasında pasif bir tutum sergileyen İngiliz hükümeti, Yunan hükümetini uyarmakla yetinmiş, Yunanlıların açık denizlerde gemileri ziyaret etme, inceleme veya onları bloke etme haklarının bulunmadığını vurgulayarak bir İngiliz gemisine el konulması ya da durdurulması halinde hesap soracağını bildirmişti[16]. İngiltere'nin uyarısı, eskiden olduğu gibi İngiliz gemilerine dokunulmazlık sağlayacak, diğer gemilere yapılan müdahalelere engel olmayacaktı.

Yunan savaş gemileri sadece Ege Denizi'nde değil Karadeniz'de de Türk yolcuları taşıyan gemilere de müdahalede bulunuyorlardı.

---

[12] "Rumbold'dan Dışişleri Bakanlığı'na 12 Nisan 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 7A; "İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Rumbold'a 18 Nisan 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 10A.

[13] "İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Rumbold'a 18 Nisan 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 8A.

[14] "İngiltere'nin Atina Büyükelçisi Lord Granville'den Dışişleri Bakanlığı'na 27 Nisan 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 21D.

[15] "İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Rumbold'a 18 Nisan 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 9A.

[16] "İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Atina Büyükelçisi Lord Granville'e 21 Nisan 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 33D.

Levent Şahverdi Arşivi

Bulgaristan'da bulunan Cafer Tayyar Paşa ordusu bakiyelerinden 60 askeri ve 119 mülteciyi taşıyan Bulgar gemisi Kyrill, Karadeniz'de Yunan destroyerleri tarafından durdurulmuş, İstanbul yakınlarında alıkonulmuştu. Muhtelit Mütareke Komisyonu kararıyla, Fransız yetkililer tarafından verilen müttefikler arası vize ile gemiye bindirilen[17] bu yolcuların İstanbul'a girişini İstanbul Yunan Yüksek Komiseri engellemeye çalışmaktaydı. Üstelik Yunan destroyeri gözaltında tuttuğu Kyrill ve yolcularını, İzmit'teki Yunan donanma üssüne götürmüştü. İstanbul İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold müttefik liman kaptanları ile görüştükten sonra bu konuda Yunanlılara tolerans gösterilmeyeceğini açıklamıştı[18]. Heimei Maru vakasında taraflı ve pasif bir tutum sergileyen İngiltere, Kyrill vakasında daha belirleyici olmak istiyordu.

25 Nisan 1921 tarihinde İngiliz hükümeti, Yüksek Komiseri Rumbold'a, Kyrill'deki yolcuların serbest bırakılması amacıyla meslektaşları ile temasa geçmesi için talimat vermişti. Hemen harekete geçen Rumbold'un önerisi ile Müttefik Yüksek Komiserleri, Yunan Yüksek Komiseri'ne müşterek bir nota vererek yolcuların serbest bırakılmasını talep etmişlerdi. Ancak bu teşebbüsün ardından Yunan yetkililer yolcuların İstanbul'a dönüşlerine izin vermişlerdi[19].

Yunanistan ve Türkiye'de yaşanan siyasi olaylarla birlikte Yunanlıların Boğazlar bölgesindeki faaliyetleri İtilaf Devletleri'nde tarafsızlık fikrini gündeme getirecekti.

Tarafsızlık Fikrinin Doğuşu

Yunanlıların Boğazlara doğru ilerleyen gemilere yönelik tutumları Müttefik Orduları Başkumandanı Harington'u tedirgin etmekteydi. Bu nedenle Harington, Anadolu'da yapılacak operasyonlara katıl-

---

[17] "Sofya'da bulunan Peel'den Dışişleri Bakanlığı'na 25 Nisan 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 15B.

[18] "Rumbold'dan Dışişleri Bakanlığı'na 19 Nisan 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 13C ve D.

[19] "Rumbold'dan Dışişleri Bakanlığı'na 21 Nisan 1921 tarihli telgraf ve Dışişleri Bakanlığı'ndan Rumbold'a 25 Nisan 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 21B ve C.

Levent Şahverdi Arşivi

mak isteyen bir Yunan bölüğünün İstanbul'dan İzmit'e geçişine izin vermemişti. Harington, Yunan yetkilileri uyararak, böyle bir teşebbüste bulunulması halinde, onları durduracağını ve geri göndereceğini, savaşacaklarsa da Yunanistan'a dönüp oradan Anadolu'ya asker sevk etmelerini tavsiye etmişti. Yunan yetkililer Harington'u ikna edebilmek amacıyla piyasanın üstünde fiyatlar önererek İngilizlerden savaş malzemesi almaya çalışmışlarsa da hedeflerine ulamamışlardı. Bundan sonra kısa bir bildiri yayınlayan Harington, müttefiklerin Yunanlılara yardım ettiğine dair söylentilerin doğru olmadığını açıklamıştı[20].

Yunanlıların Boğazlar bölgesini askeri bir üs olarak kullanmalarına, Rumları askere almalarına ve Türk yolcuları taşıyan gemilere yönelik hareketlerine engel olamayan Osmanlı hükümeti, Rumbold'a müracaat ederek Yunanlıların bu tür faaliyetlerine engel olunmasını talep etmişti. Yaşananların farkında olan Rumbold meseleyi Harington'a havale etmişti. Harington, İstanbul'un Yunanlılar tarafından askeri bir üs olarak kullanılmasına karşıydı. Yunanlıların Osmanlı uyruğu Rumlardan asker toplamasına da karşı olan Harington, sadece Osmanlı uyruğu olmayan Rumların askere alınmaları gerektiğini düşünüyordu. Harington, Osmanlı uyruğu olmayan Rumlara, İstanbul'dan ayrılmaları için belli bir süre verilmesini, bu süre zarfında ayrılmayanların gözaltına alınmasını ya da sıkı bir şekilde denetim altında tutulmasını önerecek kadar kararlıydı. Harington tavsiye ve önerileri ile Rumbold'u etkilemeyi başarmıştı. Nitekim Rumbold; 12 Nisan 1921 tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir telgrafta; "İstanbul ateşkes rejimi ve işgal altında olduğundan, Türk hükümetinin Yunanlılara karşı herhangi bir tedbir almasına izin veremeyiz. Bu nedenle Yunanlıların İstanbul'da asker toplamalarına veya onların İstanbul'u askeri bir üs olarak kullanmalarına izin vermeyelim" şeklinde bir öneride bulunmuştu[21]. İstanbul ve çevresin-

[20] "Harington'dan Savaş Bakanlığı'na 23 Nisan 1921 tarihli mektup", **WO, 32/5775**, 13A.

[21] "Rumbold'dan İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na 12 Nisan 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 1B.

Levent Şahverdi Arşivi

deki müttefik kuvvetlerin emniyetinden sorumlu olan Harington ve Rumbold, sorumlulukları gereği böyle düşünmek zorunda kalmışlardı. Onlar, Yunan ordusuna asker toplamak amacıyla yapılan işlemlerin Türkleri rahatsız etmesinden ve TBMM tarafından başlatılacak bir hareketin müttefik menfaatlerini tehlikeye düşürmesinden kaygı duyuyorlardı.

Harington ve Rumbold'un önerileri, İngiltere'nin izlediği politikalarda yaşanan değişimi hızlandırmıştı. İngiliz Dışişleri Bakanı Curzon tarafından "Türk-Yunan Savaşı'nda müttefiklerin tarafsızlığının ilan edilmesi ve İstanbul bölgesi sınırları içerisinde tarafların asker toplamalarına izin verilmemesi" şeklinde formüle edilen yeni politika, İngiliz Savaş Bakanlığı'nın onayından sonra Fransız ve İtalyan hükümetlerinin onayına sunulacaktı[22]. Savaş Bakanlığı'nın, Curzon'un önerisine destek vermesi de zor olmamıştı. Yalnız tarafsızlık gereği Yunanistan'a gitmek isteyen Rumlarla, Anadolu'ya gitmek isteyen Türklere engel olunmayacağı açıklanacaktı[23]. Yunanistan'ın Anadolu'daki mücadelesini başından beri destekleyen İngiltere'de ilk kez böylesine radikal bir değişiklik gündeme alınmıştı.

İngiliz hükümeti Yunanlılarla Türkler arasında ayrım yapmadıklarını kanıtlamak amacıyla, Ankara hükümetine yönelik sınırlandırmaları da kaldırmaya karar vermişti. Buna göre Milli Mücadele taraftarlarının savaş malzemeleri dışında sahip oldukları malzemelerle Anadolu'ya geçişine izin verilecekti[24].

İngiltere'nin Savaş Malzemelerinin İhracını Yasaklaması

İngiltere'de devletin ve ruhsat verilen özel şirketlerin savaş malzemesi satışına belirli kriterlere göre izin verilmekteydi. İngiliz Ticaret Kurulu tarafından hazırlanan ve hükümet tarafından onaylanan bir liste ile hangi savaş malzemelerinin kimlere satılacağına karar veri-

---

[22] "İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Savaş Bakanlığı'na 16 Nisan 1921 tarihli mektup", **WO, 32/5775**, 1A.

[23] "İngiliz Savaş Bakanlığı'ndan Dışişleri Bakanlığı'na 22 Nisan 1921 tarihli mektup", **WO, 32/5775**, 5A.

[24] "İngiliz Savaş Bakanlığı'ndan Harington'a 11 Nisan 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 14A.

Levent Şahverdi Arşivi

yordu. 24 Mart 1921 tarihinde İngiliz Ticaret Kurulu, savaş malzemelerinin İngiltere'den ihracına izin veren listeyi feshederek yerine yeni bir liste hazırlamıştı. İngiliz hükümeti tarafından onaylanan yeni liste ile daha önceki listede satışına izin verilen savaş malzemesinin büyük bir kısmının satışına yasak getirilmişti. Buna göre; her türlü bomba, patlayıcı, mayın, top, fişek, dinamit, makineli tüfek, torpido, füze vb. savaş malzemeleri ile diğer savaş gereçleri ve onlar için gerekli parçaların ihracı yasaklanmıştı. Yeni liste ile at arabası ve binek hayvanları ile bunlar için gerekli her türlü malzemenin ihracına da yasak getirilmişti. Eski listede yer alan savaş malzemelerinin ihracına olanak sağlayan umumi ruhsatlar iptal edilecekti. Yeni listede yer alan malzemelerin dışında kalan malzemeleri ihraç etmek isteyenler İngiliz Ticaret Kurulu Ruhsat Bölümü'nden yeni ruhsat alacaklardı[25].

İngiltere'de hazırlanan liste dışında tutulan, uçak, tank, kamyon, çeşitli ulaşım vasıtaları, gezici mutfaklar, telefon malzemeleri ve kara ordusu için gerekli diğer malzemelerin satışına müsaade edilecekti[26]. İngiliz hükümeti, İngiliz ticaret çevrelerinin zarar etmesini önlemek maksadıyla bu malzemeleri "kasıtlı olarak" liste dışında bırakmıştı[27]. Üstelik ruhsat verilecek malzemelerin Türklere satışını engelleyen bir hüküm bulunmamaktaydı. Bu yönüyle liste tartışmaya açık olsa da, İngiliz hükümeti tarafsızlık yolunda önemli bir karara imza atmıştı.

İstanbul'da bulunan İngiliz yetkilileri de 1 Nisan 1921 tarihinde bir bildiri yayınlayarak yeni listede yer alan malzemelerin kaçak sayılacağını ilan etmişlerdi. Fransız ve İtalyan yetkililer bu karar hakkında yorum yapmazken, Yunan hükümeti 4 Temmuz 1921 tarihinde müttefik kaptanlarına bir nota göndererek yeni liste hakkındaki kararı protesto etmişti[28].

---

[25] "İngiliz Ticaret Kurulu'nun 24 Mart 1921 tarihli kararı", **WO, 32/5775**, 16A.

[26] "İngiliz Savaş Bakanlığı'ndan Dışişleri Bakanlığı'na 13 Mayıs 1921 tarihli mektup", **WO, 32/5775**, 43A.

[27] "İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Savaş Bakanlığı'na 1 Haziran 1921 tarihli mektup", **WO, 32/5775**, 57A.

[28] " İstanbul İngiliz Yüksek Komiserliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na 26 Temmuz 1921 tarihli mektup", **WO, 32/5775**, 94B.

Levent Şahverdi Arşivi

İhraç konusunda yapılan düzenlemelere İngiltere'nin Atina Büyükelçisi Granville de tepki göstermişti. Savaş malzemelerinin ihracını yasaklayan kararın alındığı tarihlerde iki milyon el bombası satışı konusunda Yunan Savaş Bakanlığı ile bir sözleşme yapan Granville zor durumda kalmıştı. Granville, Yunanistan'ın askeri ihtiyaçlarını müttefiklerden ve diğer devletlerden karşılamasından endişe ediyordu. Granville endişelerinde haksız sayılmazdı. Nitekim telsiz aparatları satın almak amacıyla İngiliz şirketi Marconi ile görüşen Yunan yetkililer bu malzemeleri Marconi'den temin edemeyeceklerini anlayınca Telefunken'den satın almak amacıyla İsviçrelilerle temasa geçmişlerdi. Yunan yetkililer Amerika tarafından I. Dünya Savaşı döneminde uygulanan tarafsızlık politikasının dahi İngilizlerin hayata geçirdiği tarafsızlık politikasından daha esnek olduğunu savunuyorlardı. Bu nedenlerle Granville, hükümetinden alınan kararın gözden geçirilmesini talep etmişti[29].

21 Nisan 1921 tarihinde Granville ile yaptığı görüşmede Yunanistan Dışişleri Bakanı, Fransa ve İtalya'nın "Kemalistlere" silah sattığını iddia ederek İngiltere'nin, Yunanlılara savaş malzemesi satılmasına engel olmasının adil olmadığını ileri sürmüştü. Bu iddialar hakkında Yunanistan Dışişleri Bakanı'ndan kanıt isteyen Granville, kanıt bulunması halinde gereğinin yapılacağını bildirmekle yetinmişti[30]. Bu cevabına karşın Granville alınan kararın iptal edilmesi amacıyla yoğun bir çaba sarf etmekteydi. Bu konuda Granville'ye izahatta bulunan İngiliz hükümeti, "biz tarafsızlığımızı ilan ettik. Yunanlılara da Türklere de savaş malzemesi gönderme izni vermeyeceğiz. Mustafa Kemal Paşa'nın savaş malzemesi satın almak için İngiliz şirketleri ile görüşmesine izin vermeyiz. Yunanlılara karşı da farklı bir tavır sergileyemeyiz"[31] şeklindeki izahatı ile Yunanistan'a ve

---

[29] "İngiltere'nin Atina Büyükelçisi Lord Granville'den Dışişleri Bakanlığı'na 12 Nisan 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 29A.

[30] "İngiltere'nin Atina Büyükelçisi Lord Granville'den Dışişleri Bakanlığı'na 22 Nisan 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 33C.

[31] "İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Atina Büyükelçisi Lord Granville'e 16 Nisan 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 30A.

Levent Şahverdi Arşivi

TBMM hükümetine aynı mesafede olduğunu göstermeye çalışmıştı. Bu izahat İngiliz hükümetinin takip ettiği politikalarda köklü bir dönüşümün eşiğinde olduğunun işaretiydi.

Yunan yetkililerin ve silah tüccarlarının etkisinde kaldığı anlaşılan Granville, İngiliz şirketleri tarafından yapılması gereken ihracatın Fransız ve İtalyan şirketleri tarafından yapıldığını bu nedenle İngiliz ticaret çevrelerinin kayıp yaşadıklarını iddia ediyordu. "Kemalistlere" Rusya'dan geniş çapta savaş malzemesi gönderildiğini de iddia eden Granville, Yunanlılara savaş malzemesi satılması meselesinin bir kez daha gözden geçirilmesini talep etmişti[32]. İngiliz hükümeti tarafından yapılan tahkikatta, eski ruhsatların iptalinin İngiliz ticaretinin aleyhine bir durum oluşturduğuna dair somut verilere ulaşılamamıştı. İngiliz hükümeti diğer devletler tarafından "Kemalistlere" silah ve cephane sağlanması ile ilgili iddiaları da ciddiye almamış, bu konudaki iddiaların somut delillerle ispatlanmasını istemişti[33]. Aksi takdirde bu iddialar İngiltere'nin politikalarını gözden geçirmesi için bir neden olmayacaktı.

Yıllarca İngiltere'den askeri malzeme satın alan Yunanlılar, savaş malzemelerinin ihracı ile ilgili yasağın iptali için ısrarlarını sürdürüyorlardı. İtalyan ve Fransızların TBMM hükümetine askeri malzeme sattıklarını ileri süren Yunan yetkililer, kendilerine askeri malzeme satışına izin verilmesini talep ediyorlardı. C. Mavridis adlı Yunan yetkili, Aldo adlı bir İtalyan gemisinin Zonguldak'ta bulunan "Kemalistlere" askeri malzeme götüreceğini ihbar etmiş, müttefik deniz polisi tarafından bu gemide yapılan aramalarda 47 balya üniforma ve 32 kutu fişek bulunmuştu. Ancak İtalyan hükümeti bu konuda sorumluluk kabul etmemiş, bu malzemelerin kaçak olarak "Kemalistlere" nakledildiğini beyan etmişti[34]. Ancak bu ve benzeri vakalarda

---

[32] "İngiltere'nin Atina Büyükelçisi Lord Granville'den Dışişleri Bakanlığı'na 27 Nisan 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 34A.

[33] "İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Atina Büyükelçisi Lord Granville'e 30 Nisan 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 35A.

[34] "İstanbul İngiliz Yüksek Komiseri H. Rumbold'dan İstanbul İtalyan Yüksek Komiseri M. Garroni'ye 2 Mart 1921 tarihli mektup ve Garroni'nin 23 Mart 1921 tarihli cevabı", **WO, 32/5775**, 32A ve B.

Levent Şahverdi Arşivi

"Kemalistlere" savaş malzemesi sevk eden şahısların İtalya ve Fransa hükümetleri ile bağlantılarına dair somut deliller bulunamıyordu.

Savaş malzemelerinin satışı hakkındaki karar sadece İngiltere için geçerli değildi. Bu karar, İngiliz hâkimiyetindeki bölgelerde de geçerli olacaktı. Listedeki malzemeler dışında kalan malzemelerin Yunanistan'a olduğu gibi Türkiye'ye ihracına da izin verilecekti. Kanuna aykırı olmayan malzemelerin İstanbul'da satışı için ruhsat koşulu aranmayacaktı[35].

Uğradıkları başarısızlıkların ardından İngiltere'nin desteğinin azalttığını gören İstanbul Yunanistan Yüksek Komiseri M. Votsis İngiltere'nin desteğini yeniden kazanmaya çalışıyordu. 9 Nisan 1921 tarihinde İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'u ziyaret eden M. Votsis, Haliç'te bulunan bir Türk torpidosunun Boğaziçi'nde bulunan Yunan Kruvazörü Kilkis'i torpillemeye hazır olduğunu, Goben'e Fransızlar tarafından 1,500 ton kömür sağlandığını, Fransızlar ve İtalyanların "milliyetçilere" yardım ettiklerini ileri sürmüştü[36]. Ancak bunlar İngiltere'nin tavrında herhangi bir değişiklik yaratmamıştı.

İngiliz Savaş Bakanlığı'ndan aldığı talimatlarla Harington, Yunan ordusuna verdiği desteği azaltmaya başlamıştı. Harington, İzmit ve çevresinde emrinde bulunan Yunan askerlerinin emrinden çıkmasına müsaade etmişti. Harington, daha önce Yunan birliklerini yönlendirmekle görevli İngiliz subaylarını geri çekmese de, onlara, Yunan subaylarına hiçbir tavsiyede ve müdahalede bulunmamaları ve Yunan işgallerine katılmamalarını emretmişti. Bu emirle birlikte Yunan birliklerinde görevli İngiliz subayları birer gözlemci haline gelmişlerdi. İzmit ve çevresindeki Yunan birliklerinin kumandanı General Popoulos, Harington'un emrinden çıktıktan sonra, birliklerini İzmit ile Karadeniz arasında bir hatta tutabilmek için izin istemişti. Harington, buna karar verme sorumluluğunun Popoulos'a ait olduğunu, böyle bir karar verilmesi halinde bilgilendirilmesini istemişti. Bun-

---

[35] "İngiliz Savaş Bakanlığı'ndan Harington'a (gün belirtilmemiş) Nisan 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 17A ve B; "İngiliz Savaş Bakanlığı'ndan İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na 27 Nisan 1921 tarihli mektup", **WO, 32/5775**, 18A.

[36] "Rumbold'dan Curzon'a 12 Nisan 1921 tarihli mektup", **WO, 32/5775**, 24B.

Levent Şahverdi Arşivi

dan sonra Yunan birlikleri İngiliz birliklerinden bağımsız bir halde oldukları yerde kalmaya devam etmişlerdi. Harington; "benim görevim İngiliz hükümeti adına Türk savaş malzemelerinden sorumlu olmak ve onların yağmalanmasını önlemektir. Sadece bir politikaya sahibim; hangi millet olursa olsun, rengi politikası ne olursa olsun, burada benim emirlerime itaat etmeyen, kanun ve düzene karşı herhangi bir teşebbüste bulunan herkes benim düşmanımdır. Buna göre davranıyorum." Şeklindeki sözleri ile harekât tarzına açıklık getirmişti[37]. Bununla birlikte Harington, Yunanlıların İzmit ve çevresinde kalmalarına göz yummuş, TBMM kuvvetleri ile kendi birlikleri arasında bir tampon bölge oluşturarak birliklerinin ve İstanbul'un güvenliğini sağlama almıştı.

Türk-Yunan Savaşı'nda Tarafsızlık Kararı

26 Nisan 1921 tarihinde İngiliz hükümeti hiç beklenmedik bir anda Fransız ve İtalyan hükümetlerine müracaat ederek İtilaf Devletleri'nin, Türk-Yunan Savaşı'nda tarafsız olduklarını ilan etmelerini önermişti. İngiliz önerisi doğrultusunda hazırlanacak bildiride; müttefiklerin sadece İstanbul'dan sorumlu oldukları belirtilecek ve müttefiklerin denetimleri altındaki bölgelerde tarafların asker toplamalarına izin vermeyecekleri ilan edilecekti[38]. İzlediği politikalardan dolayı İtalyan hükümetinin yapılan öneriyi kabul etme olasılığı son derece yüksekti. Bu nedenle belirleyici olacak karar Fransa'dan gelecekti.

İngiltere'nin tarafsızlık önerisine İtalyan hükümeti hemen destek vereceğini açıklamıştı[39]. Fransız hükümeti ise ateşkes gereği Yunanlıların İstanbul Limanı'nı kullanmaktan mahrum bırakılamayacaklarını öne sürerek Yunanlıların, İstanbul ve Boğazlardaki operasyonlarını önlemek amacıyla İtilaf Devletleri tarafından bazı sınırlandırmalar

---

[37] "Harington'dan Savaş Bakanlığı'na 16 Nisan 1921 tarihli mektup", **WO, 32/5775**, 3A.

[38] "İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Paris Büyükelçisi Hardinge'e ve Roma Büyükelçisi Buchanan'a 26 Nisan 1921 tarihli mektuplar", **WO, 32/5775**, 19A ve 20B.

[39] "İngiltere'nin Roma Büyükelçisi Buchanan'dan İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na 8 Mayıs tarihli mektup", **WO, 32/5775**, 47C.

Levent Şahverdi Arşivi

getirilmesini önermişti[40]. Fransız hükümeti, İngiltere'nin tarafsızlık önerisine karşı çıkmamış, sadece strateji gereği, Boğazlar bölgesinde bulunan Yunan kuvvetlerinin faaliyetlerinin sınırlandırılması konusunda yeni bir öneri sunmuştu. İngiliz önerisi Yunanlıların Boğazlar bölgesini askeri bir üs olarak kullanmalarını önlüyordu. Oysa bu bölgede geçmişteki operasyonlarda istifade edilen, gelecekte de istifade edilmesi düşünülen Yunan birlikleri bulunuyordu. Fransız tezi bu birliklere sınırlandırma getirilmesini esas almıştı.

Fransa tarafından yapılan öneri, İngiliz hükümeti tarafından kabul görmüştü. Buna göre; Yunanlılara savaş malzemesi satılmayacak fakat Yunan gemilerinin müttefik işgali altındaki bölgelerden iaşe ve kömür gibi ihtiyaçlarını karşılamalarına müsaade edilecekti[41]. Yunanlıların mezkûr bölgeyi ordu ve donanma üssü olarak kullanmalarına ise müsaade edilmeyecekti[42]. İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold ve İtalyan Yüksek Komiseri Garroni'nin, bu uygulamayla meselenin daha da karışık bir hale geleceği şeklindeki uyarıları da sonucu değiştirmemişti[43].

Müttefik hükümetleri arasında sağlanan uzlaşmanın ardından İstanbul İngiliz Yüksek Komiserliğinde toplanan Müttefik temsilcileri, Yunan savaş gemilerinin Boğazlar bölgesinden çekilmesi ve İstanbul'daki Yunan donanma üssünün kapatılması amacıyla hükümetlerinden teşebbüslerde bulunulmasını talep etmişlerdi. Sonraki aşamada Yunan hükümetinden askeri ataşe ve askeri heyeti dışındaki bütün subaylarını İstanbul'dan çekmesi talep edilecekti. Toplantıda tarafsız bölge üzerinde de tamamen uzlaşmaya varılmıştı. Tarafsız bölge 13 Mayıs 1921 tarihinde ilan edilmek üzere hazırlanan beyanname ile açıklığa kavuşturulmuştu. Müttefik Yüksek Komiserleri Rumbold, Garroni ve Pelle tarafından hazırlanan beyannamede; İngiltere, Fransa ve İtalya işgali altındaki bölgelerin;

---

[40] "Fransız hükümetinin 7 Mayıs 1921 tarihli notası", **WO, 32/5775**, 47D.

[41] "İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Rattigan'a 28 Mayıs 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 55A.

[42] "İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Rumbold'a 26 Nisan 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 55A.

[43] "Rumbold'dan İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na 20 Mayıs 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 54B.

Levent Şahverdi Arşivi

a. İstanbul yarımadasının batı sınırı; Sinekli-Büyükçekmece hattı,

b. İzmit yarımadasının doğu sınırı; Ağva-Yarımca hattı,

c. Gelibolu Yarımadası'nın tamamı ve Bakla Burnu hattının kuzeyinde Bolayır- Gocuk Burnu hattı,

d. Çanakkale Boğazı'nın Anadolu yakasında Karabiga, Biga, Bayramiç, Ezine,

Geyikli hariç Karabiga dahil olmak üzere belirlenen hatla bağlantılı yollar olduğu vurgulandıktan sonra; tarafsız bölgenin; Avrupa tarafında Bolayır-Büyük Çekmece, Asya tarafında ise Karabiga-Gebze arasındaki bölgeyi kapsayacağı izah edilmişti[44]. Bu beyanname ile sadece tarafsız olarak belirlenen bölgede değil, İtilaf Devletleri'nin işgali altındaki bölgelerde de tarafsızlık prensiplerinin uygulanacağı netleşmişti.

Yunanistan ile Türkiye ya da bazı gruplar arasında savaş hali devam ettiğinden İngiltere, Fransa ve İtalya işgal kuvvetlerinin ve bu işgal kuvvetlerinin yer aldığı bölgedeki ahalinin durumunu belirleyebilmek amacıyla 13 Mayıs 1921 tarihinden itibaren; belirlenen bölgede; "tarafsızlık hali" tesis edilecekti. Müttefik işgal kuvvetleri ve uyrukları, tarafsızlık prensiplerinin tamamına riayet edeceklerdi. İşgal edilen bölgelerde savaşan taraflar, asker toplayamayacak ve ordu teşkil edemeyeceklerdi. Yunanistan uyruğu şahıslar Yunanistan'a, Türk uyruğunda bulunanlar işgal bölgesi dışındaki Türk topraklarına rahatça gidebileceklerdi[45]. Böylece Türklerin Anadolu'ya geçişi ile ilgili sınırlandırmalar kaldırılmıştı.

Tarafsızlık Kararının Uygulanmasında Karşılaşılan Güçlükler

Müttefik temsilcileri tarafından alınan tarafsızlık kararının, mezkûr bölgede Yunan askerlerinin bulunmasından dolayı hayata geçiril-

---

[44] "9 Mayıs 1921 tarihinde Müttefik Yüksek Komiserleri, Amiralleri ve Kumandanları arasında yapılan toplantı ve hazırlanan 13 Mayıs 1921 tarihli beyanname", **WO, 32/5775**, 51B ve 65A.

[45] "Pelle, Garroni ve Rumbold tarafından ilan edilen 13 Mayıs 1921 tarihli Bildiri", **WO, 32/5775**, 63A.

Levent Şahverdi Arşivi

mesi zordu. Yunanlılar yaptıkları operasyonlarda Boğazlar bölgesini askeri üs olarak kullanmaya devam ediyorlardı. Ancak müttefik temsilcileri Yunanlıların, Anadolu kıyılarına yaptıkları operasyonlarda İstanbul'u askeri bir üs olarak kullanmalarına müsaade edilmesinin, "tehlike dolu bir seyahat" olduğunu kavramışlardı. "Kemalistlerin" konumu meseleyi daha da karmaşık bir hale getirmişti. Normal şartlarda "Kemalistlerin" tarafsız bölgeyi geçmelerine izin verilmiyordu. Ancak tarafsızlık kararından sonra uygulanacak nihai politika konusunda belirsizlik oluşmuştu. Hükümetlerinden nihai politika hakkında izahat isteyen Yüksek Komiserler, tarafsızlık kararının daha etkili hale getirilmesi konusunda hükümetlerini uyarmışlardı. Aksi takdirde tarafsızlık kararı eski vaziyette herhangi bir değişiklik yaratmamış olacaktı. İstanbul'daki müttefik temsilcileri tarafsızlığın "katı bir şekilde" uygulanması halinde "Kemalistlerin" tarafsız bölgeyi ihlal etmeyeceklerini düşünüyorlardı[46]. Fakat İngiliz hükümeti, Yunan gemilerinin Boğazlardan geçme hakkına sahip olduğunu düşündüğünden[47], tarafsızlık kararının objektif bir şekilde uygulanması noktasında bazı tereddütler yaşanıyordu. Bu tereddütlerin ortadan kaldırılabilmesi için Yunanistan'ın kesin olarak yenilgiye uğratılması gerekiyordu.

Müttefiklerin tarafsızlık kararının ardından Boğazlar bölgesindeki Yunan birlikleri İngiliz kumandasına girmek istemişlerse de İngiliz hükümeti bu teklifi kabul etmemişti[48]. Ayrıca tarafsız bölge dâhilindeki Darıca'da bulunan Venizelos taraftarı subayların silahlarına İngilizler tarafından el konulmuştu[49].

İstanbul Yunan Yüksek Komiseri Votsis, Rumbold ile görüşmesinde İstanbul'un Yunanlılar tarafından işgaline müsaade edilmesi-

---

[46] "4 Temmuz 1921 tarihinde Müttefik Yüksek Komiserleri, donanma ve askeri yetkilileri arasında yapılan toplantı", **WO, 32/5775**, 62A.

[47] " İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Rattigan'a 7 Temmuz 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**,64A.

[48] "İngiliz Savaş Bakanlığı'ndan Harington'a 22 Temmuz 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 75B.

[49] "Harington'dan Savaş Bakanlığı'na 26 Temmuz 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 89A.

Levent Şahverdi Arşivi

nin İngilizlerin yararına olacağını iddia etmişti. Rumbold ise Müttefik hükümetlerinin buna müsamaha göstermeyeceklerini vurgulayarak Yunanlıların İstanbul'a doğru ilerlemeleri halinde müttefik birlikleri ile Yunanlılar arasında çatışma çıkacağını bildirmişti[50].

İstanbul ve çevresinden istedikleri gibi yararlanamayacaklarını anlayan Yunanlılar, İstanbul'u ele geçirme hayalleri kurmaya başlamışlardı. İngiliz hükümeti, Yunanlıların İstanbul'u ele geçirmeye kalkışmaları halinde ateşle karşılık verileceğini ve böyle bir maceraya müsamaha gösterilmeyeceğini Yunan hükümetine bildirmişti[51].

Müttefik hükümetlerin ve temsilcilerinin tarafsızlık konusunda aldıkları karara paralel olarak Harington, İngiliz ordusunda görevli eski bir subay olan ve ticaretle iştigal eden M. Henry aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa ile temasa geçmek istemiş fakat görüşme davetinin kimden geldiği konusundaki tartışmalar bu görüşmenin gerçekleşmesine olanak vermemişti[52].

Harington, Yunan gemilerinin ve askerlerinin bölgede kalmasına izin vermekle tarafsızlığın ihlal edildiğini, bunun "milliyetçileri" kızdıracağını ve Yunan ilerleyişi kontrol altında tutulmadığı müddetçe "milliyetçilerin kendilerine saldırabileceklerini" ileri sürüyordu[53]. Ona göre; Yunan gemilerinin ve askerlerinin tarafsız bölgeden ayrılması halinde müttefikler, tarafsız olduklarını kanıtlayabileceklerdi[54]. İngiliz Savaş Bakanlığı da Harington'la aynı fikirde idi. Savaş Bakanlığı "tarafsızlığın kuvvetlendirilmesine" ilişkin tedbirlerin bir an önce hayata geçirilmesi gerektiğini düşünüyordu[55]. İngiliz Yüksek

---

[50] "Rumbold'dan Dışişleri Bakanlığı'na 1 Ağustos 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 91A.

[51] "İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Atina Büyükelçisi Lord Granville'e 30 Temmuz 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 91B.

[52] "Rattigan'dan Dışişleri Bakanlığı'na 7 Temmuz 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 69C.

[53] "Harington'dan Savaş Bakanlığı'na 15 Temmuz 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 72A.

[54] "Harington'dan Savaş Bakanlığı'na 13 Temmuz 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 73A.

[55] "İngiliz Savaş Bakanlığı'ndan Dışişleri Bakanlığı'na 16 Temmuz 1921 tarihli mektup", **WO, 32/5775**, 74A.

Levent Şahverdi Arşivi

Komiser Vekili Rattigan ise; Yunanlılara karşı tarafsızlığın kuvvetlendirilmesi ile hiçbir şey elde edilemeyeceğini düşünmekteydi[56]. İngiliz hükümeti de Yüksek Komiseri ile aynı fikirde olacak ki, tarafsızlığın kuvvetlendirilmesi hakkındaki hareketlerin belirsiz bir süreliğine ertelenmesine karar vermişti[57].

Bu arada tarafsız olduğu ilan edilen bölge içerisinde ufak tefek olaylar cereyan ediyordu. Tarafsız bölgeyi geçen 12 Türk askeri İngilizler tarafından yakalanmış, bunun üzerine bölgeye gelen bir Türk subayının, yakalanan askerlerin devriye gezdiklerini, sınırı geçmek istemediklerini açıklaması üzerine askerler serbest bırakılmıştı[58].

Tarafsızlık kararının uygulanmasına ilişkin sıkıntılar, İtilaf Devletleri'nin meseleyi yeniden ele almalarını zaruri hale getirmişti.

Tarafsızlık Kararının Yüksek Konsey Tarafından Yeniden Yorumlanması

İtilaf Devletleri'nin Türk-Yunan Savaşı karşısında nasıl bir tavır sergileyeceklerini belirleyebilmek amacıyla 10 Ağustos 1921 tarihinde Paris'te toplanan Yüksek Konsey tarafsızlık kararına yeni bir boyut getirmişti. İngiliz Başbakanı L. George, müttefiklerin tarafsızlık meselesini "katı bir şekilde" yorumladıklarını belirterek özel şirketlerin savaşan taraflara ihraç yapmalarına izin verilmesini önermişti. Bu öneri Yüksek Konsey tarafından kabul edilmişti. Buna göre İtilaf Devletleri, Türk-Yunan savaşında tarafsızlığı katı bir şekilde uygulayacaklar, taraflar arasındaki çatışmalara, asker, silah veya borç ne olursa olsun yardım etmeyecekler, müdahalede bulunmayacaklardı. Bununla beraber özel şirketlerin ticaret yapma özgürlüğüne hiçbir şekilde müdahale edilmeyecekti[59]. Bu kararla savaş malzemesi satan özel şirketlere getirilen sınırlama kaldırılmıştı. Müttefik

---

[56] "Rattigan'dan İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na 21 Temmuz 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 80A.

[57] "İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Savaş Bakanlığı'na 28 Temmuz 1921 tarihli mektup", **WO, 32/5775**, 86A.

[58] "Harington'dan Savaş Bakanlığı'na 26 Temmuz 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 89A.

[59] "10 Ağustos 1921 tarihli Yüksek Konsey Toplantısından md. 1", **WO, 32/5775**, 93A.

Levent Şahverdi Arşivi

hükümetler savaşan taraflara silah satamayacaklardı. Lakin özel şirketler hem Yunanlılara hem de Türklere savaş malzemesi satma hakkına sahip olacaklardı.

Toplantıda Briand, İstanbul'un Yunanlılar tarafından bir donanma üssü olarak kullanılmasını tartışmaya açmıştı. L. George, İstanbul ve Boğazlar bölgesinde bulunan Yunanlıların bölgeyi kullanmaktan mahrum bırakılmalarının zor olduğunu ifade ettiğinden meselenin olduğu gibi kalmasına karar verilmişti. Yunanlılar bir süre daha İstanbul'u donanma üssü olarak kullanmaya devam edeceklerdi[60].

İngiliz Dışişleri Bakanı Curzon, taraflar arasında arabuluculuk yapılmasını teklif etmiş, geçen altı ayda yapılan iki teşebbüsün[61] başarısızlıkla neticelendiğini ifade etmişti. Bunun üzerine Yüksek Konsey, taraflar arasında arabuluculuk yapma zamanının gelmediğine kanaat getirmişti[62].

Yüksek Konsey son olarak Sevr Antlaşması ve Boğazların güvenliği meselelerini ele almıştı. Bundan sonra İtilaf Devletleri'nin ve işbirlikçi devletlerin, savaşan tarafların gerçek niyetlerini anlamak maksadıyla gayri resmi vasıtalar kullanmalarına karar verilmişti. Sonraki aşamada gayri resmi kanallardan elde edilecek bilgiler karşılaştırılacak ve ona göre bir harekat tarzı belirlenecekti[63]. Gayri resmi temaslar ilerleyen süreçte resmi temaslara zemin hazırlayacaktı.

Boğazların serbestliğini garanti etmek üzere gerekli kuvvet meselesi ise hava, kara ve deniz temsilcileri ile müzakerede bulunacak şekilde Versay'daki askeri temsilcilere havale edilmişti[64].

Yüksek Konsey tarafından alınan kararlar, özel şirketlerin Türklere de silah satışına ve nakline müsaade ediyordu. Ancak Harington

---

[60] "10 Ağustos 1921 tarihli Yüksek Konsey Toplantısından md. 2", **WO, 32/5775**, 93A.

[61] Bu teşebbüslerden ilkinin Londra Konferansı olduğu daha önceki ifadelerden anlaşılmaktadır. İkinci teşebbüs ise, Harington ile Mustafa Kemal Paşa arasında yapılması düşünülen fakat gerçekleşmeyen görüşme olsa gerektir.

[62] "10 Ağustos 1921 tarihli Yüksek Konsey Toplantısından md. 3", **WO, 32/5775**, 93A.

[63] "10 Ağustos 1921 tarihli Yüksek Konsey Toplantısından md. 4a", **WO, 32/5775**, 93A.

[64] "10 Ağustos 1921 tarihli Yüksek Konsey Toplantısından md. 4b", **WO, 32/5775**, 93A.

Levent Şahverdi Arşivi

daha önce kendisine verilmiş talimatlar gereği, Türklere silah naklini engellemekle mükellefti. Bu durum yeni karışıklıklara neden olacaktı[65]. Bunun farkında olan İngiliz hükümeti daha önceki talimatları yok sayarak, ihracı yasaklanan savaş malzemelerinin ihracı için özel şirketlere ruhsat verilmesini kararlaştırmıştı. Buna göre zehirli gazlar dışındaki savaş malzemeleri özel şirketler tarafından Yunanlılara ve "Kemalistlere" satılabilecekti[66]. Bu karar "Kemalistlere" gayri meşru yollardan savaş malzemesi sattığı iddia edilen Fransız ve İtalyan şirketlerinin alenen satış yapmasına olanak sağlayacaktı. Sadece Yunanlılara savaş malzemesi satan İngiliz şirketlerinin, "Kemalistlere" satış yapmasında da herhangi bir engel kalmamıştı. Yüksek Konsey kararları Yunanistan'ın en büyük destekçisi İngiltere'nin desteğini de kaybettiğini göstermişti.

İngiltere'nin Milli Mücadele'ye yönelik politikalarında belirgin bir değişim göze çarpıyordu. Bu değişimin açık bir göstergesi olmak üzere; İngiliz Donanma Bakanlığı, Sovyet Rusya hükümeti tarafından "Kemalistlere" savaş malzemesi dağıtmak üzere ilerledikleri rapor edilen savaş gemilerinin yakalanması hakkındaki talimatların uygulanmaması için Akdeniz Müttefik Orduları Başkumandanı'na talimat vermişti[67]. Bundan sonra İngilizler, Sovyet Rusya'nın Kemalistlere yardım etmesine ve ticaret yapmasına engel olmayacaklardı.

Müttefik şirketlerinin ve hatta Sovyet Rusya'nın Ankara hükümetine savaş malzemesi satışına izin verilmesi Yunan hükümetinin tepkisine neden olmuştu. Daha önce İngiliz, Fransız ve İtalyan bandıralı gemilere müdahalede bulunmayan Yunan yetkililer, Fransız ve İtalyanlara ait gemilere müdahale etmeye başlamışlardı. Fransız ve İtalyan hükümetleri de bu müdahalelerden dolayı Yunanistan'ı pro-

---

[65] "İngiliz Savaş Bakanlığı'ndan Dışişleri Bakanlığı'na 23 Ağustos 1921 tarihli mektup", **WO, 32/5775**, 98A.

[66] "İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Ticaret Kurulu'na 20 Ağustos 1921 tarihli mektup", **WO, 32/5775**, 104B; İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Rumbold'a 28 Ağustos 1921 tarihli telgraf" , **WO, 32/5775**, 109A.

[67] "İngiliz Donanma Bakanlığı'ndan Dışişleri Bakanlığı'na 23 Eylül 1921 tarihli mektup", **WO, 32/5775**, 135B.

Levent Şahverdi Arşivi

testo ediyorlardı[68]. Bu aşamada İngiltere, Yunanlıların savaş malzemesi taşıyan gemileri arama ve ablukaya alma haklarını yok saymamakla birlikte, Kemalistlere askeri malzeme ulaştıran gemilerin engellenmesi meselesine müdahil olmayacağını açıklamıştı[69]. İngiltere yaptığı açıklama ile işin içinden sıyrılmış Yunanistan'ı müttefikleri ile karşı karşıya bırakmıştı. Sakarya Savaşı'ndan sonra yapılan bu açıklama, Yunanistan'ın İngiltere'nin desteğini büyük ölçüde kaybettiğinin göstergesi idi.

Sonuç

Paris Konferansı'nda alınan haksız kararla İzmir'i işgal eden Yunanlılar işgal sahalarını genişletmeye kalktıklarında karşılarında Kuva-yı Milliye'yi bulmuşlardı. Kuva-yı Milliye'nin sergilediği direniş nedeniyle Anadolu içlerine doğru ilerlemekte sıkıntı yaşayan Yunan ordusu, Sevr Antlaşması'ndan sonra ciddi bir yükümlülüğün altına girmişti. Sevr Antlaşması'nın yürürlüğe girebilmesi Yunan ordusunun Milli Mücadele karşısındaki başarısına endekslenmişti.

Yunanistan'ın Anadolu'da sürdürdüğü mücadele için mali yardıma ve savaş malzemesine ihtiyacı vardı. Bu anlamda İngiltere ve Fransa, Yunanistan'a yardım ediyorlardı. Ayrıca İtilaf Devletleri, Yunan ordusunun İstanbul'u askeri bir üs ve iaşe kaynağı olarak kullanmasına izin veriyorlardı. Ancak Yunanlıların, Türk yolcuları taşıyan müttefik gemileri dışındaki gemilerin Boğazlardan geçişine engel olmaları sorun yaratmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde tohumları atılan milli hisler, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından başlayan işgallere tepki olarak daha da pekişmişti. Dini motiflerle işlenen milli hisler, İtilaf Devletleri'nin emperyalist politikalarını tehdit edecek boyuta ulaşmıştı. TBMM ile Sovyet Rusya arasında kurulan ilişkiler müttefiklerdeki tehdit algısını daha üst düzeye çıkarmıştı Yunan ordusunun

[68] "İngiltere'nin Atina Büyükelçisi Lord Granville'den Dışişleri Bakanlığı'na 23 Eylül 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 138A.

[69] "İngiliz hükümetinden Rumbold'a 28 Ağustos 1921 tarihli telgraf", **WO, 32/5775**, 109A.

Levent Şahverdi Arşivi

Anadolu'da beklenen başarıyı elde edememesi ve Yunanistan'da gerçekleşen iktidar değişikliği gibi faktörler de hesaba katıldığında İtilaf Devletleri'nin müşterek politikalarında zorunlu bir değişim esas olmuştu. Siyasi konjonktür gereği bu değişime Yunanistan'ın en büyük destekçisi İngiltere'nin ön ayak olması gerekiyordu. 1921 yılı başlarındaki gelişmeler ve Londra Konferansı bu değişimin başlangıcı olmuştu.

İngiltere'nin Türk Yunan Savaşı'na yönelik politikalarında ilk kırılma noktası, 24 Mart 1921 tarihinde, muhtelif savaş malzemelerinin İngiltere'den ihracına izin veren listenin feshedilmesi ve yerine savaş malzemelerinin büyük bir kısmının ihracını yasaklayan yeni bir listenin hazırlanması olmuştu. Londra Konferansı'ndan çok kısa bir süre sonra alınan bu karar teorik de olsa tarafsızlık yolunda atılan ilk adım olmuştu. Bu kararla liste dışında tutulan araç ve malzemelerin İngiltere ya da İngiliz şirketleri tarafından Kemalistlere satışında da hukuki bir engel kalmamıştı.

İngiliz politikalarında yaşanan değişimde Anadolu'daki gelişmeleri yakından takip eden Harington'un önemli bir rolü olmuştu. İşgal ettikleri bölgenin emniyeti açısından İstanbul'un Yunanlılar tarafından askeri bir üs olarak kullanılmasına ve Osmanlı Devleti'ne tabi Rumlar arasından Yunan ordusuna asker toplanmasına karşı olan Harington'a, Rumbold'un da hak vermesi sonucunda Londra daha köklü değişiklikler için düğmeye basmıştı.

26 Nisan 1921 tarihinde İngiltere, müttefiklerine Türk-Yunan Savaşı'nda tarafsız olduklarını ilan etmeyi önermişti. İtalya'nın hemen olumlu yanıt verdiği bu öneriye Fransa, Yunanlıların İstanbul limanını kullanmaktan mahrum bırakılmamaları gerektiğini vurgulayarak destek vereceğini açıklamıştı. İngiltere tarafından da makul bulunan bu öneri, İstanbul'daki müttefik temsilcilerine gönderilen talimatlarla hayata geçirilmişti.

13 Mayıs 1921 tarihinde Müttefik Yüksek Komiserleri, Türk-Yunan Savaşı'nda tarafsız olduklarını ilan etmişlerdi. Boğazlar bölgesinde İstanbul, İzmit, Çanakkale ve Gelibolu'da müttefik işgali altındaki kısımlarla bu bölgeler arasında kalan kısımlarda, müttefik işgal

Levent Şahverdi Arşivi

kuvvetleri ve uyrukları, tarafsızlık ilkelerinin tamamına riayet edeceklerdi. Buna göre; savaşan taraflar işgal edilen bölgelerden asker toplayamayacak ve ordu teşkil edemeyeceklerdi.

Tarafsızlık kararından sonra Yunanlılar eskiden olduğu gibi savaş malzemesi, kömür ve iaşe gibi ihtiyaçlarını İstanbul'dan karşılamaya devam etmişlerdi. Bunun üzerine müttefik temsilcileri aldıkları kararları daha etkili hale getirmeye çalışmışlarsa da bunda başarılı olamamışlardı. Bu durum Ankara hükümetinin de Boğazlar bölgesinden savaş malzemesi, kömür ve iaşe gibi ihtiyaçlarını karşılamalarına mani olan hukuki ve askeri engelleri ortadan kaldırmıştı.

Müttefik temsilcileri, Milli Mücadele Hareketinin gelişmesi karşısında, Yunan askerlerini işgal sahalarından çıkarmaya çalışmışlardı. Bununla beraber Harington, Yunanlıların İzmit ve çevresinde kalmalarına göz yumarak TBMM kuvvetleri ile kendi birlikleri arasında tampon bir bölge oluşturmuştu.

10 Ağustos 1921 tarihinde Paris'te toplanan Yüksek Konsey, Türk-Yunan savaşı hakkında alınan tarafsızlık kararını katı bir şekilde uygulamaya karar vermişti. Müttefikler, taraflar arasındaki çatışmalara, asker, silah veya borç ne olursa olsun yardım etmeyecekler, müdahalede bulunmayacaklardı. Müttefik hükümetleri taraflara doğrudan savaş malzemesi satamasa da özel şirketler her iki tarafa da savaş malzemesi satma hakkına sahip olacaklardı. Daha önce müttefik şirketlerinin sadece Yunanlılara savaş malzemesi satma hakkı vardı. Kemalistlere gayrimeşru yollardan satış yapılabiliyordu. Yüksek Konsey, Kemalistlere de savaş malzemesi satışına izin vererek tarafsızlık kararını daha objektif bir hale getirmişti. Öte yandan müttefik şirketlerine yeni bir pazar ve kazanç kapısı açılmıştı.

Yüksek Konseyin aldığı önemli kararlardan bir tanesi de; Müttefiklerin ve işbirlikçi devletlerin savaşan tarafların gerçek niyetlerini anlamak maksadıyla gayri resmi kanallardan temas kurmalarına izin vermekti. Gayri resmi temaslar, ilerleyen süreçte resmi temasların kurulmasında ve Lozan'a giden süreçte önemli bir rol oynayacaktı.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikaları

Public Record Office, War Office (WO), 32/5775;

1A, 1B, 3A, 5A, 7A, 8A, 9A, 10A, 13A, 13C, 13D, 14A, 15B, 16A, 17A, 17B, 18A, 19A, 20B, 21B, 21C, 21D, 24B, 29A, 30A, 32A, 32B, 33C, 33D, 34A, 35A, 43A, 47C, 47D, 51B, 54B, 55A, 57A, 62A, 63A, 64A, 65A, 69C, 72A, 73A, 74A, 75B, 80A, 86A, 89A, 91A, 91B, 93A, 94B, 98A, 104B, 109A, 130B, 135B, 138A.

Araştırma Eserler

Erim, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Tarih Metinleri**, I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953.

Hatipoğlu, M. Murat, **Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1988.

Şimşir, Bilal, **İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e 1921-1922**, Bilgi Yayınları, Ankara 1989.

Makaleler

Ali Arslan, *"Ülkenin Kurtarılmasında Kuvâ-yı Milliye'nin Görüşü ve Yalnız Siyaseten Müdafaanın İflası (1918-1920)"*, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi.** Sayı: 36, İstanbul 2000, s.7.

M.Murat Hatipoğlu, *"Elefterios Venizelos'un 1910 Yılında İktidara Gelmesiyle Megali İdea'nın Kazandığı Yeni Karakter"*, **Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Üçüncü Askeri Tarih Semineri,** Ankara 1986, s.463-466

N. Fahri Taş, *"Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Fransızların Trakya'yı İşgali"*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XX. (Kasım 2004), s. 60, 2004

Yuluğ Tekin Kurat, *"Yunanistan'ın Küçük Asya Macerası"*, **Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Üçüncü Askeri Tarih Semineri,** Ankara 1986, s. 410-411.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

1926 İLKMEKTEP MÜFREDATI VE CUMHURİYET DÖNEMİ EĞİTİMİNİN EKONOMİK HEDEFLERİ

Fatih TUĞLUOĞLU*
Tuncay TUNÇ**

ÖZET

Toplumların kalkınmasında vazgeçilmez bir öneme sahip olan ilkokul eğitimi ve niteliği sorunu Türkiye'de II. Meşrutiyetten itibaren tartışılmaya başlanmıştır. Toplumsal gelişmenin sağlanabilmesi için ilk eğitimde okutulan derslerin muhtevası değiştirilmiş ve derslere farklı misyonlar yüklenmiştir. Cumhuriyetin ilanının ardından bu konuda yeni düzenlenmeler yapılmış ve hazırlanan yeni müfredat programları ile cumhuriyetin kazanımlarına sahip çıkacak vatandaşlar yetiştirilmek istenmiştir. Bu amaçla hazırlanan 1926 İlk Mektepler Müfredat Programına eklenen ve içeriği değiştirilen Hayat Bilgisi ve Tabiat Dersleri ile ilkokul öğrencilerinin gelecekte sağlıklı, memleket gerçeklerinden haberdar, iktisatlı ve modern bir vatandaş olarak yetişmeleri istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1926 İlkmektep Müfredat Programı, Hayat Bilgisi, Tabiat Dersleri, İlkeğitim, Ders Kitapları.

1926 ELEMENTARY SCHOOLS CURRICULUM AND ECONOMIC TARGETS OF REPUBLIC PERIOD EDUCATION

ABSTRACT

The elementary education and its quality problem which has an indispensable importance in societies' development is started to be discussed in Turkey beginning from the Second Constitutionalist Period. In order to make social development, the contents of the courses in primary schools were altered and the courses were assigned to have different missions. After the proclamation of the Turkish Republic, in this area different arrangements were made and it was ai-

* Aksaray Üniversitesi Fen-Ede. Fak. Tarih Böl.
** Aksaray Üniversitesi Eğit. Fak. Fen Bil. ABD.

Levent Şahverdi Arşivi

med to bring up citizens who would protect republic's gains with the newly prepared curriculums. By the help of Science of Life and Nature Courses which were added to 1926 Elementary Schools Curriculum Programs and the contents of which were changed, it was desired to bring up elementary schools pupils as healthy, aware of the realities of their own country, economical individuals of the future.

Key Words: 1926 Elementary Schools Curriculum Program, Science of Life, Nature Courses, First Education, Course Books.

Giriş

En temel insan haklarından birisi olarak kabul edilen eğitim, bir toplumun geleceği için bireylerde oluşturulmaya çalışılan davranış değişiklikleridir. Bir toplumun geleceğinin oluşturulmasında, yeniden yapılanmasında veya mevcut ekonomik-siyasi yapının pekiştirilerek devam etmesinde ve bu amaç için çalışacak yeni kuşakların yetiştirilmesinde büyük bir öneme sahip olan eğitim, bireye toplumun o ana kadar oluşturduğu kültür ve gelenekleri aktarmakta, ayrıca ona yaşama becerisi ve bilgisi kazandırarak bireyi toplumsallaştırmaktadır. Eğitim, toplumdaki bireylere değerleri, idealleri ve ideoloji aşılayarak onları siyasi düzene bağlı birer vatandaş haline getirme işlevi görür. Bireyin topluma uyum sağlama süreçlerinde eğitimin vazgeçilmez öneme sahip olması siyasi aktörlerin eğitime ilgi göstermesine neden olmuştur. Bu amaçla eğitim için kontrollü mekanlar oluşturulmuş, hazırlanan eğitim programları, resmi olarak görevlendirilen öğretmenler tarafından bireylere aktarılmaya başlanmıştır. Toplumsal ve kültürel değerlerin yanı sıra devletin dayandığı temel felsefe, ideoloji ve ilkelerin çeşitli ders ve etkinliklerle iletilmesi görevi resmi olarak okullara verilmiştir[1].

Modern toplum yapısında birey, siyasi iktidar tarafından toplu ve uzun sistemli bir süreçten geçirilerek istenen biçime sokulmak isten-

[1] İsmail Kaplan, **Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.15; Erdoğan Başar, **Eğitim Sosyolojisi, Eğitimin Toplumsal Temelleri**, Samsun 2003, s.120.

Levent Şahverdi Arşivi

mekte ve bu amaçla kurumlar oluşturulmaktadır. Modern toplumlarda faaliyet gösteren okul misyonu Louis Althusser' e göre; kapitalist toplumun ekonomik ve siyasi yapısının devam ettirilmesi için "kimi becerilerin öğretilmesi kılıfı altında" hakim siyasi ideolojinin verilmesinden ibarettir[2].

20.yy'da eğitim, tüm bireylerin temel haklarından ve sosyo-ekonomik kalkınmanın baş koşullarından biri olarak kabul edilmektedir. Kalkınma, toplumdaki tüm vatandaşların bilgi ve becerilerini geliştirerek onların mevcut imkan ve kaynaklardan en iyi şekilde yararlanmasını sağlayarak daha iyi bir yaşama ulaştırma mücadelesi olarak değerlendirilmektedir. Bir ülkeyi istenen refah seviyesine ulaştıracak en sağlam araç eğitim olduğuna göre nitelikli insan gücüne ulaşmanın yanı sıra toplumun hayat felsefesinin ve yaşam biçiminin istenen yönlere ve özelliklere çekilmesinde eğitim vazgeçilmez bir öneme sahiptir[3].

İnsan emeğini geliştiren ve ona nitelik kazandıran bir yönü olması nedeniyle eğitim toplumun çağdaşlaşmasında en etkili araçlardan biri olarak kabul edilmiş, bilhassa az gelişmiş ülkelerde eğitim imkânından mahrum kitlelerin sosyalleşmeleri için kullanılmaya başlanmıştır. Eğitimin bu özelliği 1973 yılında hazırlanan Türk Milli Eğitiminin amaçları arasında da yerini almıştır. Buna göre, "Türk eğitiminin amacı vatandaşlarının mutluluğunu artırmak, iktisadi ve sosyal ve kültürel kalkınmayı hızlandırmak" olarak belirlenmiştir. Türkiye'de eğitimin ekonomik potansiyellerine ilgi Cumhuriyet döneminde özellikle kırsal nüfusun ekonomi üzerindeki belirleyici etkisinin devam ettiği yıllarda başlamıştır. Halkın eğitim seviyesinin yükselmesi ile iş verimliliğinin artacağı düşünüldüğünden bu dönemde kalkınmayı başlatacak potansiyellerin harekete geçirilmesi için eğitime bakış farklılaşmıştır[4]. Türkiye'de okul ve eğitim, birey-

---

[2] Kaplan, **a.g.e.**, s.16.

[3] Nurdan Kalaycı, **Cumhuriyet Döneminde İlköğretim, Hükümet Programları ve Uygulamaları**, MEB Yayınları, İstanbul 2004, s.9-10.

[4] Mahmut Adem, **Kalkınma Planlarında Eğitimimizin Hedefleri ve Finansmanı,** Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s.7–10.

Levent Şahverdi Arşivi

lerin toplumsal kültüre adapte olmalarında hayati bir öneme sahip olmuş; ulus devletin değerlerinin vatandaşlara aktarılmasında ve içselleştirilmelerinde pekiştirici bir vazife görmüştür.

Bu çalışmamızda 1926 İlk Mektepler Müfredat Programına göre yazılan ders kitaplarından Naime Halit'in ilk mektep dördüncü sınıf Tabiat Dersleri ve Hayat Bilgisi, Ebulmuhsin Kemal tarafından yazılan ilk mektep dördüncü ve beşinci sınıf Tabiat Dersleri ve M.Besim'in Tabiat Dersleri isimli kitaplar kullanılmıştır. Çalışmamız 1926 İlk Mektepler Müfredat Programının dönemin sosyal ve ekonomik şartları ve ülke gerçekleri doğrultusunda yazıldığı iddiasını kanıtlamaya çalışmakta ve ilgili ders kitaplarında yer alan bilgilerin ülkenin toplumsal kalkınmasına yarayacak bilgiler olduğunu savunmaktadır.

Cumhuriyetin Devraldığı Sosyo-Ekonomik Miras

Türkiye'de eğitim sorunu, Milli Mücadele devam ederken gündeme gelmiştir. Eğitimin ülkenin ihtiyaçlarına uygun bir şekle dönüştürülmesinde ülkenin kendine özgü sosyal ve ekonomik özellikleri dikkate alınarak planlama yapılmak istenmiştir. Bu nedenle yeni bir devletin temellerinin atıldığı 1920'li yıllar boyunca hâkim ekonomik sistem hakkında kısa bilgi vermek dönemi anlamak açısından faydalı olacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti, 1920'li yıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı niteliğindeki bir ekonomik yapıyı sürdürmek durumunda kalmıştı. İmalat sektörü, ülkenin ihtiyaç duyduğu sanayii ürünlerini üretmekten uzak bir görüntü çizmekte ve son derece düşük seviyede üretim yapmakta idi. Mamul mal ithaline karşı hammadde ihracı yapan Türkiye, milli gelirinin büyük bir bölümünü tarımdan elde etmekteydi. 1929 yılında başlayan ekonomik krize kadar tüketim malı ithalatını karşılayabilmek için tarım ürünleri ve hammadde ihraç eden bir ekonomik yapı ile dünyaya bağlanan Türkiye'de tarım, barındırdığı işgücünün diğer sektörlere göre büyüklüğü ve milli gelire yaptığı katkı bakımından büyük öneme sahipti[5]. Cum-

[5] Gülten Kazgan, **Türk Ekonomisinde Krizler (1929–2001) Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s.51.

Levent Şahverdi Arşivi

huriyetin ilk yıllarında 13,6 milyon olan ülke nüfusunun 10,3 milyonun köylerde yaşaması nedeniyle tüm istikrarsız yapısına karşın tarım sektörü, ülke ekonomisi için ihmal edilemez bir öneme sahipti. Kırsal kesim üzerinde yükselecek olan Türkiye'nin ekonomik kalkınmasının sağlam temellere oturtulabilmesi için, tarıma yönelik politikalarla üretimin artırılması hedeflenmişti. Tarımsal üretimin artışıyla hem ülkenin ihtiyaç duyduğu yiyecek maddelerinin hem de sanayi üretimi için gerekli hammaddenin temin edileceği düşünülmekteydi. Tarımsal üretim, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında kesintiye uğramıştı. Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile ülke ekonomisini ayağa kaldırmanın ilk yolu, tarımsal üretimi artırmak olarak görülmüştü. Bu sayede ithal edilen temel ihtiyaç maddeleri için gereken döviz tarım ürünleri ihracatından karşılanacaktı[6]. Amaç tarımsal üretim yolu ile kalkınma olunca, ülke ekonomisinin temel kaynağını oluşturan üretici nüfusun yaşam koşullarının önemi ortaya çıkmaktaydı.

Cumhuriyet kurulduğunda Türkiye'nin nüfusu kötü sağlık koşulları ve doğurgan nüfusun savaşların etkisiyle azalması sonucu ülkenin coğrafi büyüklüğüne göre çok az bir seviyedeydi. Savaştan dönenler arasında sakatların sayısı hiç de az değildi. Sağlık hizmetlerinin yetersizliği bulaşıcı hastalıkları yaygınlaştırmaktaydı. Salgın hastalıklar, gelecek nesillerin sağlığını da tehlikeye atmaktaydı. 13 milyon olan ülke nüfusunda 1 milyon veremli, 250 bin trahomlu ve frengili hasta bulunmaktaydı. Sürekli savaş ortamının neden olduğu sağlıksız ve güvenliksiz yaşam nedeniyle birçok aile yok olmakta, kalanlar ise normal yaşamlarını sürdüremez durumdaydılar[7].

Salgın hastalıkların ülke üzerindeki yaygınlığı nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'na atfedilen hasta adam yakıştırmasını değiştirmek isteyen Cumhuriyet hükümetleri, siyasi ve toplumsal düzensizliği ha-

---

[6] Fatih Tuğluoğlu, **Modernleşmenin ve Devletçi Ekonomi Politiğin Kırsal Kesim Üzerine Etkileri,** Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s.95.

[7] Esin Kahya-Ayşegül Demirhan Erdemir, **Bilimin Işığında Osmanlı'dan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları**, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s.322.

Levent Şahverdi Arşivi

tırlatan ve aynı zamanda ülke nüfusuna büyük zarar veren her türlü hastalığı ortadan kaldırmanın ve toplumu sağlıklı kılmanın önemli olduğunu düşünüyordu. Çünkü onlara göre sağlıklı toplum demek; eskiyi hatırlatan, miskin, hastalıklı insan kalabalığından uzaklaşarak devlet eliyle sıhhatli, sağlam, gürbüz, mantıklı düşünebilen mutlu yaşayan homojen bir ulusa ulaşmak demekti. Kemalistlerin topluma sağlık götürerek, onları dönüştürme ve yeni vazifelere uygun birer vatandaş olarak hazırlama düşüncesi, sağlıklı vatandaşlar projesinin görünmeyen yüzünü oluşturmakta idi. Sağlık hizmetlerinin yetersizliği ve halkın genel sağlık seviyesinin kötülüğü, sağlıklı bir işgücü hedefini de tehlikeye sokmaktaydı. Ülke ekonomisinin en önemli üreticisi konumundaki köylülerin hastalıklardan uzak kalamadıkları ve özellikle önemli tarım merkezlerinin bulunduğu bölgelerde sıtma vb. salgın hastalıkların yaygınlığı dikkat çekmekteydi.

O dönemlerde Türkiye'nin insan sermayesi, ülkenin kalkınma hedeflerini karşılayabilecek seviyede değildi. Bu olumsuz durumu olumluya çevirmek ve nitelikli, sağlıklı, enerjik bir nüfusa sahip olmak isteyen Cumhuriyet hükümetleri, 1930'lar boyunca insan sağlığını tehdit eden ve halk arasında endişeyle anılan verem, sıtma vb. hastalıklarla mücadele başlatmış ve bu konuda halkı bilinçlendirmek için çeşitli kuruluşlar eliyle faaliyet göstermiştir. Sağlık bu dönemde halk arasında mutlaka yaygınlaştırılması gereken bir özellik olarak düşünülmekteydi[8].

1920-30'lu Yıllarda Eğitim

Toplumsal kalkınma için sağlığın yanı sıra mutlaka çözülmesi gereken sorunların başında eğitimin yaygınlaştırılması meselesi bulunmaktaydı. Okullaşma oranının yetersizliği ve okuryazar nüfusun azlığı istenen gelişmişlik seviyesine ulaşmayı engellemekteydi. Cumhuriyetin ilan edildiği dönemde okuma yazma oranı oldukça yetersiz seviyede idi. Türkiye'nin yüzde 75,8'inin kırsal kesimde yaşadığı

[8] Yiğit Akın, **Erken Cumhuriyet Döneminde Beden Terbiyesi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s.108; Sevinç Odabaşı, "Cumhuriyet Dönemi Türk Modernleşmesi, Sıhhiyesi ve Hekimleri 1920–1946" **Toplum ve Bilim** S.114, 2009, s.195.

Levent Şahverdi Arşivi

dikkate alındığında bu yetersizlik daha da belirginleşmekteydi[9]. Okul sayısını ve okuryazar vatandaş oranını artırmayı hedefleyen Cumhuriyet hükümetleri, bu amaca ulaşmak için ilk önce köylerde okullar açmaya çalışmıştı. Köy nüfusu ülkenin çok önemli bir kesimi olduğuna göre köy okullarının sayısı bu nüfusa göre olmalı ve köylerde okuryazar insanların oranı da fazla olmalı idi. 1927–1928 yıllarında ise Türkiye'nin otuz binden fazla olan köylerinden sadece 4707'sinde okul bulunmaktaydı. 1928–1929 yıllarında köylerde ve şehirlerde toplam 6600 okul bulunmaktaydı. Okulu olmayan köylere okul açmak ve bu okullarda görevlendirilecek öğretmenleri yetiştirmek ve bunların masraflarını Maarif Kanunu'na göre köy halkına ödetmek özellikle küçük köyler için önemli bir meseleydi. Bu sebeple okullar, nüfusu 400'den fazla olan köylerde kurulmaktaydı[10]. 1928–1929 döneminde köy okullarında 477.569 öğrenci eğitim görmekteydi. Ancak aynı dönemde bu okullardan sadece 26.275 kişi mezun olabilmişti. Üç yıl olarak eğitim veren köy okullarının köylülerin beklenti ve yaşam tarzlarına uygun bir çalışma sistemine sahip olmaması nedeniyle öğrenciler okullara devam edememekte ve mezun sayısı istenilen seviyenin çok altında bulunmakta idi[11]. Tablo 2 bazı şehirlerin köylerinde tespit edilen okuma yazma oranlarını göstermektedir;

---

[9] Muzaffer Sencer, **Türkiye'de Köylülüğün Maddi Temelleri**, Ant Yayınları, İstanbul 1971, s.71.

[10] İlhan Başgöz, **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1999, s.147.

[11] T.C. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, **Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1923–1988)**, Milli Eğitim Basımevi Ankara 1988, s.75; Yahya Kemal Kaya, **İnsan Yetiştirme Düzenimiz**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1991, s.119.

Levent Şahverdi Arşivi

Tablo 1: 1927 Yılında Bazı Şehirlerin Köylerine Ait Okuma Yazma Oranları[12]

Şehirler	Okuma-Yazma Oranı (%)
Ankara	4.91
Edirne	6.22
İstanbul	21.47
Sivas	4.98
Konya	5.97
Mardin	1.56
Samsun	6.23
Amasya	0.73
Urfa	1.94

Ülke ekonomisinin önemli bir bölümünü oluşturan ve ekonomik kalkınma için kendisine büyük bir rol biçilen köylü nüfusun eğitimi için ülkenin sosyal ve ekonomik gerçeklerine uyacak bir eğitim sistemi hazırlanmalıydı.

Cumhuriyet Döneminde Eğitimi Düzenleme Çabaları

Tanzimat döneminden itibaren zorunlu hale getirilen ilköğretim, her dönemde hükümetlerin en önemli gündem maddelerinden birini oluşturmuştur. 1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile düzenlenmeye çalışılan ilköğretim faaliyetleri ve öğretim zorunluluğu uygulamasında birçok güçlükle karşılaşılmıştır[13]. Bu güçlüklerin en önemlileri öğretmen yetiştirmek, öğretmen maaşlarını temin etmek ve okul binası yapmaktı. Türk eğitimini düzenleyen bu nizamnameye göre ilköğretimi ülke geneline yaygınlaştırmak için vatandaşların doğrudan katkıda bulunması gerekmekteydi. Böylece temel eğitim tamamen vatandaşın sorumluluğuna bırakılmış ve bu

[12] "İstatistikler ve Köyde Maarif" **Dönüm** S.4, Ağustos 1932, s.25.

[13] Nurdan Kalaycı, **Cumhuriyet Döneminde İlköğretim, Hükümet Programları ve Uygulamaları**, MEB Yayınları, İstanbul 2004, s.8.

Levent Şahverdi Arşivi

amaçla çeşitli isimler altında halktan vergiler alınmaya başlanmıştı. İlköğretim masraflarının vatandaşların ekonomik imkânlarıyla karşılanması uygulaması Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir[14].

3 Mayıs 1920 tarihinde çalışmalarına başlayan TBMM hükümetinin Eğitim Bakanı Rıza Nur, hükümetin eğitim programının öğrencilerde bilinç uyandırıcı ve çağın bilimsel ve sağlık kurallarına uygun olacağını belirtmişti[15]. Milli Mücadele devam ederken çalışmalarına devam eden Maarif Vekâleti, 1921 yılında Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey'in başkanlığında Ankara'da Maarif Kongresi'ni toplamıştır. Türkiye'nin her tarafından gelen öğretmenler ile okul müdürlerinin katıldığı kongrede en çok tartışılan konu köylü ile şehirli vatandaşın ihtiyaçlarının farklı olması nedeniyle iki ayrı müfredat programlarının hazırlanması meselesiydi. Kongrenin kapanış konuşmasını yapan Hamdullah Suphi Bey, ülke nüfusunun çoğunluğunu teşkil eden köylü sınıfının önemine vurgu yaptıktan sonra Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitime verilecek şekil ve yön konusunda da ipuçları vermiştir. Ona göre; "…çiftçi ve işçi sınıfına mensup çocukların aile maişetlerine göre bir terbiye almaları ve bu maişeti ıslah ve yükseltecek ve nazari ve bilhassa ameli malumatı elde etmeleri iptidai ve tâli tedrisata dâhil muallimlerin hedef-i aslisi…" olmalıydı[16].

II. Meşrutiyet döneminde başlayan kır-kent yaşamına göre farklı eğitim tartışmaları yeni Türk Devletinin izleyeceği ekonomi politikalarının belirlenmeye çalışıldığı ve İzmir'de toplanılan Türkiye İktisat Kongresi'nde de gündeme gelmişti. Bu kongrede çiftçi grubunu temsil eden heyet, köy çocuklarına yönelik farklı bir eğitim progra-

---

[14] Başgöz, **age,** s.91; Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, İletişim Yayınları, Ankara 1997, s.89. Vatandaşlardan toplanan maarif vergileri vilayetlerde bulunan İl İdare Kurullarının tasarrufunda kullanılmaktaydı. Bu kurullar; okul açıp kapamak, ilköğretimde çalışan öğretmenlerin maaşlarını belirlemek, ilin eğitim bütçesini ve eğitim vergilerinin miktarını tayin etme yetkilerine sahiplerdi. İl İdare Kurulları tarafından farklı amaçlarla kullanıldığı da iddia edilen bu yetkileri 1926'da kaldırılarak öğretimin her kademesinin ücretsiz hale getirilmesi amaçlanmıştır. Bundan sonra Hükümet eğitim masraflarını dolaylı vergiler yolu ile karşılama yoluna gitmeye başlayacaktır.

[15] Erdoğan Başar, **Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920–1960),** MEB Yayınları, İstanbul 2004, s.65.

[16] Yahya Akyüz, "Atatürk ve 1921 Maarif Kongresi", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, MEB Yayınları, İstanbul 1983, s.98.

Levent Şahverdi Arşivi

mı hazırlanmasının önemini vurgulayarak ziraat ve maarif konusundaki beklentilerini şu şekilde ifade etmiştir[17]:

– İlk ve ortaokullarda, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi sanayi ve ziraat usullerinin uygulamalı olarak öğrencilere verilmesi.

– Köylerde açılması düşünülen okulların bahçelerinde modern usullerle ziraat ve hayvancılık yapılması, bu suretle çocuğa uygulamalı olarak çiftçiliğin öğretilmesinin sağlanması.

Maarif Vekâleti, 15 Temmuz 1923 tarihinde ülkenin gerçeklerine uygun ve gelecek beklentilerine cevap verebilecek bir eğitim politikası oluşturabilmek amacıyla ülkenin önde gelen bilim adamları ve eğitimcilerinin katıldığı bir Heyet-i İlmiye'nin toplanmasını kararlaştırmıştır[18]. Bu süreçte temel eğitim, 23 Eylül 1913 tarih ve 305 sayılı "Tedrisat-ı İbtidaiyye Kanun-ı Muvakkatı"(Geçici İlk Okul Kanunu)'na göre yürütülmekteydi ve bu kanuna göre ilk eğitim tüm ülke genelinde zorunlu ve ücretsizdi[19].

Cumhuriyetin ilanının ardından eğitim alanında yapılan en önemli gelişme 3 Mart 1924 tarihinde TBMM'de kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu'dur. Bu kanun ile ülkede faaliyet gösteren tüm eğitim kurumları Eğitim Bakanlığına bağlanmış, yasanın gerekçesi "milletin düşünce ve duygu bakımından birliği" olarak belirtilmiştir[20]. 1923–1924 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı yapan Vasıf (Çınar) Bey döneminde yapılan İkinci Heyet-i İlmiye çalışmasından ortaya çıkan sonuca göre ilköğretimin süresinin altı yıldan beş yıla indirilmesi kararlaştırılmış[21] ve ayrıca ilköğretim programlarının

---

[17] Gündüz Ökçün, **Türkiye İktisat Kongresi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1971 s.390.

[18] Başar, **Milli Eğitim Bakanlarının…**, s.116.

[19] Hasan Cicioğlu, **Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi),** Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara 1985, s.27.

[20] Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi,** Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara 1982, s.49.

[21] 1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesine göre iptidai (ilk) mekteplerin eğitim süresi dört yıl olarak belirlenmişti. Fakat ilk eğitimin süresi I.Meşrutiyet döneminde üç yıla indirilmiş, II. Meşrutiyette kabul edilen Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatesiyle de iptidai ve rüştiye kısımları birleştirilerek ilk eğitimin süresi altı yıla çıkarılmıştır. Bu uygulama 1924 yılında toplanan II. Heyet-i İlmiye'ye kadar devam etmiştir. Başar, **Milli Eğitim Bakanlarının…**, s.139.

Levent Şahverdi Arşivi

gözden geçirilmesi konusu da gündeme gelmiştir. Bir eğitim sisteminin başarısının dayandığı en önemli etkenlerden birinin eğitim programı olduğunu düşünen Vasıf Bey'e göre, yetişmekte olan Türk çocuklarında istenen davranış değişikleri ve bunların hangi yöntemlerle sağlanacağı belirlenmeliydi[22]. Bu amacı gerçekleştirebilmek için 1924 yılında toplanan 43 kişilik bir program heyeti ilk ve ortaöğretim ders programlarında birtakım düzenlemeler yaparak derslerin içeriklerini hafifletmiş ve kitaplardan Osmanlı dönemini hatırlatan ifadeleri çıkarmıştır[23]. İkinci Heyet-i İlmiye tarafından gerçekleştirilen ve Cumhuriyet döneminin ilk değişiklik projesinde ilkokulda sınıfları ilk üç ve dört, beş olarak ayıran devreler ortadan kaldırılmış, beş sınıf bir bütün olarak ele alınmıştır. 1924 programı olarak anılan bu programda Hayat Bilgisi Dersi olmayıp, yerine Tabiat Tetkiki, Ziraat ve Hıfzısıhha Dersleri 1 ve 2.sınıflarda 3 saat, 3-4 ve 5. sınıflarda ise ikişer saat olarak verilmiştir[24]. 1924 Programına göre Tabiat Tetkiki dersinin hedefi; çocuğun çevresinde bulunan hayatı, bütün safhalarıyla canlı olarak araştırmak ve tabiat olaylarının farkına vardırmak olarak belirtilmişti[25].

1925 yılında Milli Eğitim Bakanı olan Mustafa Necati Bey döneminde yapılacak kapsamlı değişikliğin tarihi olan 1926'ya kadar bu şekilde devam eden Milli Eğitim sistemi, bu tarihte 789 sayılı kanun ile Cumhuriyet döneminin ilk ciddi değişikliğine uğramıştır. Bu değişiklikle okullar, şehir ve köy okulları olarak ikiye ayrılmış ve köy okullarında, eğitim ve öğretimin köye yönelik ve köyün şartlarına ters düşmeyecek bir biçimde olması kararlaştırılmış, her vatandaşın zorunlu ilköğretimden geçmesi anayasanın gereği olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde toplanan Üçüncü Heyet-i İlmiye, bir program komisyonu kurmuş ve çeşitli ülkelerin okul programları üzerine bir araştırma çalışması yaparak bir taslak plan hazırlamıştır. Bakanlık ta-

---

[22] Başar, **Milli Eğitim Bakanlarının…**,, s.139; Cicioğlu, **a.g.e.**, s.34.
[23] Başgöz, **Milli Eğitim Bakanlarının…**,, s.106.
[24] Cicioğlu, **a.g.e.**, s.92.
[25] Maarif Vekâleti, **İlkmektepler Müfredat Programı**, Matbaa-i Amire, İstanbul 1340, s.38.

Levent Şahverdi Arşivi

rafından değerlendirilen yeni program taslağının ilkokul müfettişlerine ve bazı ilkokul öğretmenlerine gönderilerek incelemeleri sağlanmıştır. Bu şekilde geliştirilen 1926 İlkokul Programı 1926–1927 döneminden itibaren uygulanmaya başlanmıştır.

1926 İlk Mektep Müfredat Programında ilkokulun ilk üç sınıfı birinci devre olarak adlandırılmış ve bu devrede bütün derslerin hayat ve cemiyet etrafında toplu olarak öğrenciye aktarılması amaçlanarak eğitimin temel hareket noktasının toplum olduğu belirgin bir şekilde ortaya konulmuştur. 1926 programı, önceki müfredat programlarında yer alan bilgi ve iyi alışkanlıkları yeterli görmemekte, bireyin çevresine etkin uyumu ile Cumhuriyet ilkelerine sahip çıkacak bireyleri yetiştirmeyi de amaçlamaktadır[26]. İlgili programda derslerin isimlerinin yanı sıra derslerden beklenen amaçlar da yeniden belirlenmiştir. Derslerin sayısı azaltılarak amaçları somutlaştırılmış ve dersler hedefleri itibariyle hayata bağlanmıştır. Buna göre; Hayata, milli ekonomiye ilişkin konular, batıdan alınacak eğitim bilimleri alanındaki ilkeler çerçevesinde öğrenciye aktarılacaktır. Derslerde "faaliyet ve iş", "kendi kendine idare veya demokratik eğitim" gibi öğrencinin iş başarmasına önem veren ve kişisel beceriyi artırmayı amaçlayan hedeflere vurgu yapılması istenmiştir[27].

Programa göre; öğrencinin içinde yaşadığı çevrenin ve toplumun şartlarına aşina olmasına gayret edilmeliydi. Hesap (Matematik) dersinde konu edinilen uygulamalarda bile Hayat Bilgisi Dersi ile ilişki kurulması ve irtibatın korunması istenerek, okulda çocuklara öğretilen tüm bilimlerin amacının günlük yaşamı kolaylaştırmak olduğu belirtilmiştir. 1926 tarihli İlk Mektep Müfredat Programının mukaddemesinde ifadesini bulan "çocukların dağınık malumattan ziyade işe yarar bilgi kazanmasını temin için derslerin imkân derecesinde hayat ve muhit ile münasebettar" bir tarzda verilmesi istenmiştir. Bu yöntem tüm Tabiat Bilgisi kitaplarında üzerinde durulan ve uygulanmaya çalışılan bir özelliktir. Bu prensiple öğrencinin kazanma-

[26] Cavit Binbaşıoğlu, "Cumhuriyet Döneminde İlkokul Programlarının Tarihsel Gelişimi" **Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi Araştırmalar**, Anı Yayıncılık, Ankara 2005, s.400.
[27] Üstel, **age**, s.130.

Levent Şahverdi Arşivi

sı istenen konuyu hayatın içinden alınacak somut ve her gün karşılaşabilecek olaylar üzerinden anlaması amaçlanmış, ayrıca elde edilen bulgularla günlük yaşamın sorunlarına basit ama etkili çözümler üretilmesi istenmiştir. Bunun yanında ders faaliyetlerinde mahalli şartların dikkate alınması ve derslerde verilecek örneklerin çocuğun öğrenme becerisini desteklemek amacıyla yakın çevreden seçilmesi üzerine önemle vurgu yapılmıştır[28]. Yeni programın en belirgin özelliklerinden biri de derslerin öğrenci merkezli işlenmesini sağlamaktı. Derslerin "şahsi mesai"yi teşvik edecek amaca sahip olduğu ve öğrencinin ilgisinin derslerin hareket noktası olması gerektiği belirtilmiştir. Buna göre öğrenciye hayallerini uygulayacak imkânların hazırlanmasının çok önemli olduğu ve öğrencinin dersleri bizzat kendisinin işlemesi tavsiye edilmektedir[29].

1926 tarihli İlk Mektep Müfredat Programı, Cumhuriyet Türkiye'sinin yeni dönemde eğitimden beklediği vazifelere uygun düşecek şekilde hazırlanmıştır. Bu programın "mukaddeme" bölümünde, yeni müfredatın getirdiği yenilikler ve eski dönemden farkları anlatılmaktadır. İlkokulların amacı çok özlü bir biçimde "genç nesli muhitine faal bir şekilde intibak ettirmek suretiyle eyi vatandaşlar yetiştirmek" olduğu ifade edilmiştir.

1926 İlk Mektep Müfredat Programını hazırlayan Talim ve Terbiye Dairesi üyelerinden Haydar Bey yeni Türkiye'nin yetiştireceği insanların ülkenin siyasi ve ekonomik beklentilerine uygun olması gerektiğini şöyle ifade etmekteydi: "Bir milletin siyasi, iktisadi ve içtimai hayatında husule gelen tahavvülatın mekteplerin terbiye gayesine ve tedris usullerine tesir etmemesi mümkün değildir…"[30].

---

[28] Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti, **İlk Mektep Müfredat Programı**, Devlet Matbaası, İstanbul 1930, s.3-4.

[29] **İlk Mektep Müfredat Programı**.., s.4.

[30] Başar, **Milli Eğitim Bakanlarının…**, s.189; Eğitimci Sadrettin Celal'e göre mektep ile hayat arasına daimi ve sıkı bir temas temin etmek için okulun bulunduğu muhitin şartlarına göre, "sebzecilik, meyvecilik, ipekçilik, halıcılık" gibi bir mesleğe yönelik dersleri vererek gençleri kendi muhitlerine bağlı ve azami faydalı olacak şekilde yetiştirmeliydi. Ayrıntılı bilgi için bkz: Sadrettin Celal, **Maarifimiz ve Meseleleri**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1939, s.61.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk Eğitimine yeni bir usul getirmeyi amaçlayan 1926 İlk Mektep Programı, her şeyden önce okulun bünyesinde değişim istemekteydi. Okul binalarının, sınıfların, laboratuarların ve diğer ders araç ve gereçlerinin yeni programı uygulayabilecek seviyede olması gerekmekteydi.

O dönemde eğitimin alacağı yeni istikameti belirlemek için Türkiye'ye yurtdışından uzmanlar getirilmiş ve raporlar hazırlanmıştır. En çok tanınan ve etki yapan uzman olan John Dewey'in okulun hayata yönelik eğitim vermesi konusundaki görüşleri Türkiye'de ilgi görmüştür. Bu ve buna benzer fikirlerin yaygınlık kazanması, Türkiye'nin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarıyla örtüşmesi nedeniyle hızlı olmuştur. Cumhuriyetin ilk döneminde eğitimin yeni baştan düzenlenmesi için birçok öğretmen kökenli yazar ve eğitimci yeni görüşler ortaya koymuşlar, milli eğitimin alması gereken yeni istikametin ülkenin ihtiyaçlarına uygun olarak belirlenmesi için çeşitli yayınlar yapmışlardır[31]. Bu yazarlardan en önemlisi eğitimci İsmail Hakkı Baltacıoğlu'dur. II. Meşrutiyet döneminden itibaren eğitim konusunda çalışmalar yapan Baltacıoğlu'na göre mevcut eğitim sistemi öğrenciyi toplumsal hayat için gerekli esaslı değişiklikleri kazandırmadan mezun etmekteydi. Ancak yeni eğitim sistemi "memleketin muhtaç olduğu faal, müteşebbis, azimli, cesaretli" yeni insanları yetiştirmeliydi. Baltacıoğlu'na göre bunun yolu öğrenciyi hayata hazırlayan bir dizi uygulamadan geçmekteydi. İçtimai Mektep adını verdiği bu sistemin özünde, öğrencilerin her ders ve konuya ilgi duymalarını sağlamanın yanında öğretmenin öğretim faaliyetinin alt yapısını hazırlayarak üretimin hedeflenmesi bulunmaktaydı. Modelin dayandığı prensiplerden biri olan üretim özelliğinin ekonomik faydayı da hedeflemesi, dönemin aranan iktisadi kalkınmasına katkı yapabilecek olması nedeniyle önemli bir yere sahiptir. Beklenen ekonomik kalkınmanın eğitim yolu ile olması istendiğinden, kırsal kesimde kalkınmayı ve modernleşmeyi başlatacak olan köylüler için yeni dö-

[31] Osman Kafadar, **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma**, Vadi Yayınları, Ankara 1997, s.242–243.

Levent Şahverdi Arşivi

nemde eskiye göre farklı bir eğitim yolu takip edilmeli, yapılacak eğitim uygulamaları hayatı temel alan ve sonuç elde etmeye yönelik bir sistem getirmeliydi[32].

Eğitimden Beklenen Vazifeler

Bilimin günlük hayata tatbik edilmesi ile eğitim-öğretim sahasında birçok yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır. İnsanlar, hayatlarını daha önce tahsil ile değil de görgü ile elde edilen bilgilere göre düzenlerken doğa kanunlarını keşfetmeye başlamış ve bu kanunlardan günlük yaşamlarında yararlanmaya çalışmışlardır. Ancak bilginin günlük yaşamda kullanılabilmesi için çok sayıda uzmanın yetiştirilmesi, araştırmaların gelişmesi ve sonuçlarını halka ulaştıracak okul vb. aracıların oluşturulması, halkın da yeni gelişmeleri takip edecek bir kültür seviyesine sahip olması gerekmektedir. Üretim miktarının önemli artışlar kaydetmesi, yeni üretim alanlarının açılması, üretim araçlarının değişmesi, insanların bu sisteme uyum sağlayabilmelerini ve daha bilgili ve daha becerikli olmalarını gerektirmektedir. Değişen sisteme uyumlu sürekli ve yeterli miktarda eğitilmiş insan gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle yeterli eğitim kapasitesine sahip olmak stratejik önem taşımaktadır[33]. Böylece toplumsal gelişmenin anahtarı olan ilköğretimin önemi ortaya çıkmaktadır. İlköğretimi genelleştirmek, değerli bütün unsurlara gelişme fırsatı vermek ve yetenekli her fertten istifade etmek bakımından bir zorunluluk olarak görülmektedir. Bu zorunluluk iktisadi açıdan ilerlemek isteyen ülkeleri ilk eğitim faaliyetlerini rasyonel bir programa dayandırmalarını sağlamıştır. Bir programa dayanarak yapılan okullaşma çalışmaları milli kalkınmaya temel olacak bireyleri nitelik ve nicelik olarak dönüştüreceğinden genellikle kısa zaman sonra iktisadi sahada ilerlemelerin ortaya çıkması beklenmektedir[34].

---

[32] Kafadar, **age**, s.244-268.

[33] Yahya Akyüz, "Azgelişmiş Ülkelerde Kalkınma Eğitim İlişkilerine Bir Bakış", **Eğitim Hareketleri**, s.176–177, 1969, s.16.

[34] Ömer Celal Sarç, **Türkiye Ekonomisinin Genel Esasları**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1949, s.249-250.

Levent Şahverdi Arşivi

Eğitim, sosyo-ekonomik gelişmelere uygun bilgileri öğrencilere vermek suretiyle onları topluma uyumlu birer birey olarak hazırlama faaliyeti olduğuna göre; öğrencilere aktarılacak bilgilerin ve eğitimin dayanacağı prensiplerin belirlenmesi olan müfredat programının niteliği büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle okul programları hazırlanırken birtakım unsurlar dikkate alınmaktadır. Erdoğan Başar'a göre bir toplumda yaşamakta olan bireyleri nitelikleri ile o toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel kalkınmışlık düzeyi arasında bir ilişki vardır. Bir ülkede eğitim, üretime yönelik olarak düzenlenmemişse ve bireyler bu amaca yönelik bilgi, beceri ve davranışlarla donatılmamış ise o ülkenin ekonomik kalkınma mücadelesinde eğitimin hiçbir katkısı olmayacağı düşünülmektedir[35].

Türkiye'de nüfusun önemli bir bölümünün yaşadığı ve nüfus yoğunluğu 300 ile 1500 arasında olan küçük köylerin ekonomik ve kültürel kalkınmasının ilköğretim ile sağlanacağı düşüncesinden hareketle toplumu ideal gelişmişlik seviyesine çıkarmak için öncelikli olarak eğitim sorunlarını çözmeye çaba sarf edilmiştir. Kalkınmanın insan gücünü oluşturacak kalifiye işçilere, uzman elemanlara ve eğitilmiş halka olan ihtiyaca cevap vermek için vatandaşların ekonomik kalkınma mücadelesine katkıda bulunacak seviyede yetiştirilmeleri gerekliydi. Yahya Akyüz, az gelişmiş ülke yöneticilerinin, klasik ve taklitçi eğitim yerine çocuk ve yetişkinlerde, kalkınmanın gerektirdiği yönde davranış değişiklikleri yaratacak, iktisadi beklentileri daha belirgin olan bir eğitim politikasını uygulamaları halinde, ülkenin ekonomik kalkınmasında eğitimin önemli bir rol oynayacağını vurgulamaktadır[36]. Nuri Kodamanoğlu da vatandaşların faaliyetlerine uygun bir iş edinebilmesi, milli ekonomiye yapıcı yönde katkıda bulunabilmesi için okul programları hazırlanırken ekonomik faktörlerin göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmektedir[37].

---

[35] Başar, **Eğitim Sosyolojisi…**, s.121.

[36] Akyüz, a.g.m., s.19.

[37] Nuri Kodamanoğlu, **Türkiye'de Eğitim (1923–1960)**, MEB Yayınları, Ankara 1964, s.39-40.

Levent Şahverdi Arşivi

Yeni Türkiye'nin idarecileri için okul, toplumsal yaşama yeni başlayacak çocukların ve gençlerin sosyalleşmelerinde, Cumhuriyetin ilkelerinin taze beyinlere aktarılmasında en etkili bir yol olarak vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bireylere aktarılan ve gelişmesi, güçlenmesi amaçlanan milli değerlerin kontrolü de merkezi yapısı nedeniyle hükümetlerce eğitim sistemi üzerinden yapılabilmektedir[38].

TBMM'nin açılmasından sonra kurulan ilk hükümetlerin maarif ile ilgili programlarında en çok eğitimin bir milletin hayatında vazgeçilmez bir öneme sahip olduğu ve mutlaka milli olması gerektiği konusuna yoğunlaşılmıştır. TBMM'de kurulan ilk hükümetin Eğitim Bakanı Rıza Nur Bey tarafından açıklanan ve yeni dönemde takip edilecek yeni eğitim politikasına göre bütün okullar en ilmi ve en asri esaslar çerçevesinde yeniden düzenlenecek ve programları ülkenin milli değerlerine uygun bir hale getirilecekti. Rıza Nur'a göre "…mizacı millete ve şeraiti coğrafiye ve iklimiyemize, ananatı tarihiye ve içtimaiyemize muvâfık ilmi ders kitapları" meydana getirmek gereklidir[39]. İlk Maarif Vekâletinin programında bu şekilde kendini gösteren eğitimin millilik özelliği daha sonra kurulacak hükümetlerin de en çok üzerinde duracakları husus olacaktır.

Milli Mücadele döneminde ve onu takip eden Cumhuriyet döneminde yeni Türk devletinin hemen her icraatının arkasında Atatürk'ün o konudaki görüş ve direktifleri ilgililerin çalışmalarına rehber olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, savaşlar döneminin zaferle sonuçlanmasının ardından ekonomi ve eğitim alanında mücadelenin başladığını söylemiş, kurulacak yeni devletin amacının çağdaş uygarlık olduğunu, planlarını ve eğitimle ilgili görüşlerini meclis konuşmalarında ve eğitim ile ilgili toplantılarda dile getirmiştir.

Türk Milli Eğitiminin ilk ve en önemli amacının cehaleti ortadan kaldırmak olduğunu söyleyen Mustafa Kemal Paşa, ikinci amacını ise Muallimler Birliği Kongresi'nde yaptığı konuşmada her vatandaşın iktisadi hayatta etkin ve başarılı olacak şekilde eğitim alması ola-

[38] Üstel, **a.g.e.,** s.128.
[39] Kaplan, **a.g.e.**, s.153.

Levent Şahverdi Arşivi

rak belirtmiştir. Daha özlü bir ifade ile "maarifin gayesi milli iktisattır" şeklinde açıklanan milli eğitimin yeni vazifesinin öğrencilere hayatta başarılı kılabilecek fikirleri ve donanımları kazandırmak olduğu anlaşılmaktadır. Bu görüşlerin en belirgin bir şekilde ortaya konulduğu konuşma 17 Şubat 1923'de Türkiye İktisat Kongresi'nde yapılmıştır. Atatürk, eğitim aşamasında olan Türk çocuklarının ticaret, ziraat ve endüstride ve hayatın her aşamasında üretici, verimli ve etkin olmalarını sağlayacak donanımlara sahip olarak yetiştirilmeleri gerektiğini, bu amaçla okulların programlarında gerekli olan düzenlemelerin yapılmasını istemiştir[40]. Bu konuya Mustafa Kemal Atatürk diğer konuşmalarında da değinmiştir. Atatürk 1 Mart 1923'de TBMM'nin dördüncü toplantı yılını açarken yaptığı konuşmada eğitimin "…terbiye ve tedriste tatbik edilecek usul, malumatı insan için fazla bir süs, vasıta-i tahakküm yahut medeni bir zevkten ziyade maddi hayatta muvaffak olmayı temin eden ameli ve kabil-i istimal bir cihaz haline getir(en)…" bir özelliğe sahip olmasını savunmaktadır[41]. Eğitimin ve bilginin tek başına değerli olması yerine faydacı özelliğine vurgu yapılan bu konuşmadan sonra şu bilgiler daha da açıklayıcı olmaktadır[42]: "Memleket evladı, her tahsil derecesinde iktisadi hayatta amil, müessir ve muvaffak olacak surette teçhiz edilmelidir" diyen Atatürk'ün yanı sıra bu dönemde kurulan hükümetlerin eğitim siyasetlerinin başlıca amacı her düzeydeki okullarda Cumhuriyet rejiminin gerektirdiği ve yeni Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu nesilleri yetiştirmekti.

Maarif Vekili İsmail Safa'nın (Özler), 8 Mart 1923 tarihinde yayınladığı genelgeye göre Türk milli eğitimi, nesilleri, milli varlıkları ile çatışmayan her fikre saygılı bir şekilde yetiştirmeliydi. Ayrıca ülkenin ekonomik durumuna uygun düşünceleri öğrencilere aşılamak ana amaç olmalıydı[43]. Bir yıl sonra göreve gelen Maarif Vekili Vasıf

---

[40] Ökçün, **a.g.e.**, s.255.

[41] Atatürk Araştırma Merkezi, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s.316.

[42] ASD, II, s.178.

[43] Akyüz, **Türk Eğitim…,** s.300.

Levent Şahverdi Arşivi

Çınar'ın 9 Eylül 1924 tarihli genelgesi eğitimden beklenen vazifeleri daha ayrıntılı ve açıklayıcı bir şekilde anlatmaktadır. Genelgeye göre; eğitim, milli esaslara ve batı medeniyetinin yöntemlerine dayanmalıdır. Okullar, medeni insani ilişkilerinin çocuklara aktarıldığı merkezler olmalı ve bu merkezlerde Cumhuriyet için fedakârlık hisleri aşılanmalıdır. Okullarda verilen eğitim uygulamalı olmalı, toplumun ve ailenin ihtiyaçları dikkate alınmalıdır. Sağlık, temizlik gibi konular öğrencilere mutlaka öğretilmeli ve tasarruf, yardımlaşma, iktisat gibi fikirlere alıştırılmalıdır[44].

Dönemin önemli eğitimcilerinden Mustafa Rahmi (Balaban) Bey'in Mustafa Kemal Atatürk'ün bilgisi dâhilinde 1923 yılında hazırladığı Misak-ı Maarif adlı makalesi yöneticilerin yeni bir eğitim sisteminden beklentilerini göstermesi bakımından oldukça faydalı bir rehberdir. Çağdaşı eğitimcilerin sık sık dile getirdikleri gibi günlük hayat ile ilişkisi olmayan eğitim sisteminin hayatta başarılı öğrenciler yetiştiremeyeceği düşüncesi dönemin en önemli tespitiydi. Eski dönemde bu özelliğe dikkat edilmediği için, hayatın ihtiyaçları ile örtüşmeyen bilgiler ve tekniklerle yetiştirilen öğrencilerin topluma ve devlete faydalı olamadığı görülmüştü. Okul, hayata yabancı kaldığı sürece mezun olacak öğrencilerin hayat mücadelesine hazırlanamayacağı için okul-hayat birlikteliği, hazırlanacak yeni eğitim programının merkezini oluşturmalıydı[45]. Genç nesli çevrelerine ve hayata etkin bir şekilde uyum sağlayabilen ve bu şekilde iyi vatandaş olarak yetiştirmeye zemin hazırlayan 1926 İlk Mektep Eğitim Programı, eğitim sistemine yeni bir usul ve yöntem sokmuştur. Eski okul programında bütün dersler birbirinden ayrı ve tamamen bağımsız dersler olarak okutulurken, yeni programda dersler toplu olarak hayatla ilişkili bir şekilde verilecekti. Programı hazırlayan ve dönemin Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey'e göre; "ilkmektepler nazariyetten ziyade ameli tahsil verecek ve çocukları vatanperver, milliyetperver şekilde yetiştirecek surette ıslah…" edilmeliydi[46].

---

[44] Akyüz, **Türk Eğitim…,** s.301.
[45] Seçil Akgün-Murat Uluğtekin, "Misak-ı Maarif" **Atatürk Yolu**, II, S.3, 1989, s.318.
[46] Başar, **Milli Eğitim Bakanlarının…**, s.189-190.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Rahmi Bey'e göre okulda uygulamalı eğitim vermek, okulu hayata yaklaştırmak gibi düşüncelerin temel amacı öğrenciyi hayata hazırlamak olmalıydı. Okulu, hayatın küçük bir örneği haline getirerek dersler ve derslerin uygulamaları vasıtasıyla öğrencilerin bilgilerini, alışkanlıklarını, düşüncelerini hayatta yeri olacak şekilde düzenlemek amaçlanmaktadır. Derslerin öğrenciyi kişisel çalışmaya teşvik etmesi 1926 müfredat programının özelliklerindendi. Bu nedenle okulun iç donanımı, teşkilatı ve ders programları hayati faaliyetlere saha olabilecek bir tarzda olmalıydı. Bu şekilde yetişen öğrenciler ile toplumun yüksek amaçlarına ulaşılabileceğine inanılmaktaydı[47].

Mustafa Rahmi Bey'e göre çocukları hayata hazırlayan okullarda toplumsallaşma amaçlı kuralların yanı sıra sağlık ve temizlik gibi alışkanlıkların da kazandırılması istenmektedir. Sağlığı korumanın milli bir vazife olarak adlandırıldığı o yıllarda salgın hastalıkların halkın işgücünü azaltmasından endişe duyulmaktaydı. Bu nedenle sağlığı korumak meselesi okullarda mutlaka verilmesi gereken bir değer olarak görülmekteydi. Aynı şekilde tasarruf ve iktisadi konular da dönemin ekonomi politikaları ile ilgili bir şekilde okullarda gündeme gelmeliydi. Maarif Vekili Vasıf Bey'e göre maarif siyasetinde iktisadi gayeler takip etmek ve devletin vatandaşlarını iktisaden bilinçlendirmesi milli bir vazifeydi. Bu amaçla öğrencilere tasarruf ve iktisat fikirleri verilmeli ve medeniyetin büyük eserlerinin yardımlaşma ve tasarruf ile elde edileceğini bilmeleri istenmekteydi[48].

1926 İlk Mektep Müfredat Programı okullarda uygulanmaya başlandıktan sonra programın gereği olan okul ile hayat arasında doğrudan ilişki kurma ve hayatı okulun içine alma çabalarının uygulanmaya başladığı görülmüştür. Bu uygulamaların daha ziyade gelişmiş kentlerde ve nitelikli öğretmenlerce yapıldığı anlaşılmaktadır. Geniş öğretmen kitleleri, geleneksel eğitim yöntemlerinin dışına çıkmakta zorlanmışlar, yeni eğitim sistemi ve yaşam okullara girememiştir[49].

---

[47] Akgün-Uluğtekin, **agm**, s.304.
[48] Akgün-Uluğtekin, **agm**, s.345-346.
[49] Akyüz, **Türk Eğitim…,** s.302.

Levent Şahverdi Arşivi

Maarif Vekâleti, bu tür aksaklıkların önüne geçmek ve 1926 programının tavizsiz ve daha bilinçli uygulanmasını sağlamak için bir çalışma başlatmış ve 1929 yılında İlk Mektepler Talimatnamesini yayınlamıştır. Talimatname, müfredat programının nasıl uygulanacağını ve dikkat edilmesi gereken noktaları belirleyen bir yönetmeliktir.

Bu talimatnameye göre ilk eğitimin amacı, çocukların bedenen ve ruhen en sağlam alışkanlıkları kazanacak bir çevre içinde, topluma ve devlete faydalı vatandaş olarak yetiştirmek ve milli hayata intibak ettirmek olmalıdır. Talimatnamede milli hayatın temelinin milli iktisat olduğu, okul ile cemiyet arasında sıkı bir irtibatın olması gerektiği sık sık vurgulanmaktadır[50]. Müfredat programının temel dersi olan Hayat Bilgisi Dersinde konuların okulun bulunduğu bölgeye göre anlatılması ve derslerin daima sosyal çevre ile ilgili olması önemli görülmekte ve bu amaçla doğa olaylarının ve sosyal faaliyetlerin gözlemlenebilmesi için çevre gezilerinin yapılması tavsiye edilmektedir. Ayrıca, öğrencilerde her işi zamanında yapmak, düzenli ve disiplinli olmak gibi alışkanlıkların yerleştirilmesi istenmektedir. Talimatname öğrencilerde eleştirel bakış açısının geliştirilmesi ve milli değerlere önem verilmesi gerektiğini de vurgulamaktadır[51]. Bunun yanında sağlıklı bir toplum oluşturma çabalarına bir katkı olarak okulda öğrencilere temizlik alışkanlığı ve hastalıklardan korunma becerisinin kazandırılması istenmekte, bulaşıcı hastalık geçiren öğrencilerin bulaşma tehlikesi kalmadığına dair tabip raporu getirmedikçe okula devam edilmesine izin verilmemesi gerektiği istenmektedir[52].

1926 İlk Mektep Müfredat Programının ardından köy okullarında okutulacak müfredatın dönemin eğitiminden beklenen vazifelere uygun olarak yeniden belirlenmesi gündeme gelmiştir. Ekonominin temelini oluşturan köylülerin, Cumhuriyetin ekonomi politikaları doğrultusunda yetiştirilmesi gerekiyordu. Köy çocuklarını şehir ve kasaba çocukları gibi aynı program dahilinde okutmanın eğitimden bek-

---

[50] T.C. Kültür Bakanlığı, **İlkmektepler Talimatnamesi**, Devlet Basımevi, İstanbul 1938, s.3-17.

[51] **İlkmektepler Talimatnamesi**, s.12-22.

[52] **İlkmektepler Talimatnamesi**, s.70-71.

Levent Şahverdi Arşivi

lenen amaçları gerçekleştirmekten alıkoyacağı düşünüldüğünden köy okulları için yeni bir program hazırlanmış ve 1930 yılında uygulanmaya başlanmıştır[53].

Köy okullarına farklı bir müfredat uygulamasının gerekli olduğuna dair Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, köy çocuklarına verilecek eğitimin onların iktisadi faaliyetlerine mani olmayacak şekilde düzenleneceğini söylemişti[54]. Bu amaçla hazırlanacak program öğrencilerin bütün hayatlarında işe yarayacak bilgi ve alışkanlıklara sahip olmasını amaçlamaktadır. Köy çocuğu uygulamalı bir eğitim almalı ve medeni insani fikir ve hislere sahip olarak köy yaşamını ve köy ekonomisini yükseltmelidir. Köylerde çocuklar, kendi köyleri hakkında her türlü bilgiye sahip olacak biçimde yetiştirilmeli ve köylerin yükselmesine hizmet edecek bir inancı okuldan almalıydı. Özellikle köy kızlarının ev ve aile hayatını daha sağlıklı ve daha mesut bir hale getirecek bilgilerle yetiştirilmeleri elzem görülmektedir[55]. İlgili programa göre Hayat Bilgisi Dersi köy okullarında birinci ve ikinci sınıfta 4'er saat, üçüncü sınıfta 3 saat olarak belirlenmiştir[56].

1926 Programına Göre Hayat Bilgisi ve Tabiat Derslerinin Programı

1926 İlk Mektepler Müfredat Programına göre ilk mekteplerde okutulacak derslerin en önemlisi olan Hayat Bilgisi (ilk üç sınıf) ve Tabiat Dersleridir (4-5. sınıflar). Cavit Binbaşıoğlu'na göre; Hayat Bilgisi Dersi 1926 programının ruhunu oluşturan "toplu tedris" sisteminin temel dersidir. Bu ders öğrencilerin fiziksel ve toplumsal çevreye uyumunu sağlayan ve yaşamın işlevsel olarak öğretilmesini hedefleyen bir derstir[57]. Hayat Bilgisi Dersi, Cumhuriyetten önceki

---

[53] T.C. Maarif Vekâleti, **Köy Mektepleri Müfredat Programı**, İstanbul 1931, s.1; Binbaşıoğlu, **İlkokul Programları…**, s.401.

[54] Üstel, **a.g.e.**, s.135.

[55] **Köy Mektepleri Müfredat Programı**, s.4-5.

[56] **Köy Mektepleri Müfredat Programı**, s.9.

[57] Cavit Binbaşıoğlu, "Cumhuriyet Döneminde İlköğretim Okullarında Okutulan Hayat Bilgisi Dersi Programları ve Değerlendirilmesi", **Cumhuriyetin 75.Yılında İlköğretim, Birinci Ulusal Sempozyum**, Ankara 1998, s.229.

Levent Şahverdi Arşivi

programlarda yer alan, Tabiat Tetkiki, Tarım, Hıfzısıhha, Coğrafya, Tarih, Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye gibi birçok dersin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. İlgili programa göre Hayat Bilgisi dersinin hedefi "müşahedeye müstenit tetkiklerle çocuklara insan vücudu ve vücuttaki azaların vazifeleri hakkında malumat vermek" ayrıca vücutla ilgili hıfzısıhha kaidelerini uygulamalı bir şekilde öğretmek ve özellikle her hususta çocukları temizliğe ve intizama alıştırmak olarak belirlenmiştir[58].

Hayat Bilgisi Dersinin hedefleri şu şekilde belirlenmiştir[59]:

– İçinde yaşadığı coğrafi muhitte tesadüf edilen en maruf taş, maden, nebat ve hayvanları çocuğa tanıttırmak; etrafında cereyan eden tabii hadiseleri tetkik ve izah ettirmek; canlı mahlûkların yaşama şartlarını ve bunların yekdiğerine karşı icra ettikleri tesirleri göstermek.

– Çocuğun mensup olduğu içtimai muhitteki insanların mesai ve faaliyetlerini tetkik ettirmek.

– Müşahedeye müstenit tetkiklerle çocuklara insanın vücudu ve vücuttaki azaların vazifeleri hakkında malumat vermek. Buna müteallik hıfzısıhha kaidelerini ameli bir surette öğretmek ve bilhassa her hususta çocukları temizliğe ve intizama alıştırmak.

– Bir taraftan suyu, havası ve toprağı ile tabii muhitin insan üzerine yaptığı tesirleri, diğer taraftan insanın hayvan beslemek, orman yetiştirmek, toprağı işlemek, yollar yapmak, kanallar açmak suretiyle tabiat üzerinde vukua getirdiği tahavvülleri göstermek.

İlk mekteplerin dördüncü ve beşinci sınıflarında okutulan Tabiat Derslerinin hedefleri ise şu şekilde belirlenmiştir[60]:

– İnsan vücudundaki azalar ve bunların vazifeleri hakkında çocuklara gayet basit bilgi vermek ve hıfzı sıhhat kaidelerini öğretmek

---

[58] **İlk Mektepler Müfredat Programı**, s.11; Binbaşıoğlu, **İlkokul Programları**..., s.413.

[59] **İlk Mektepler Müfredat Programı**, s.7.

[60] **İlk Mektepler Müfredat Programı**, s.89.

Levent Şahverdi Arşivi

– Çiftçiliğe dair çocuklara gayet basit malumat vermek.

– Çocuğa, tabii muhitinde bulunan ve gıdamız, elbisemiz ve meskenimiz ve umumi hayatımızla alakadar olan hayvanları, nebatlar ve sair mahsulleri bütün hayati safhaları ile birlikte canlı olarak tetkik ettirmek.

– İnsanın tabiat üzerine ve tabiatın insan üzerine ve uzvi mevcutların yekdiğerine yaptıkları mütekabil tesirlerden çocuğun anlayabileceklerini kendisine gayet basit bir surette izah vermek.

– Çocuklara tabiat muhabbeti telkin ederek, çiçekleri, ağaçları ve faydalı hayvanları himayeye alıştırmak

İlkmekteplerin ilk üç sınıfında okutulan Hayat Bilgisi Dersinin müfredatında şu konular bulunmaktaydı. Sonbaharda insanların işleri, muhitine göre çiftçinin mahsulleri, çift sürülmesi, tohum ekilmesi. Ekmek nasıl yapılır, buğday, çavdar, mısır ve değirmencilik. Meyve bahçesinde ilkbahar işleri, sebze bahçesinde ilkbahar işleri, sebzelerin toplanıp pazarda satılması, bağlarda sonbahar, bağbozumu, meyve bahçesinde sonbahar. Mektep bahçesinde küçük ziraat tecrübeleri için yerlerin hazırlanması, bunlara bazı çiçek, sebze, hububat ekimi. Vücudumuzun ve elbisemizin temizliği, kışın vücudumuzu nasıl korumalıyız. Soğuk algınlığı ve korunma, bulaşıcı hastalıklardan korunma, su ile bulaşan hastalıklardan korunma, beslenme (tagaddi) hıfzısıhhası, başlıca hastalıklar, veremden kurtulma çareleri, hummalı (ateşli) hastalıklar, kızamık, çiçek ve tedavi çareleri, okulun bulunduğu köy veya kasabanın tevsian tetkiki, bulunulan mahalde halkın başlıca işleri, Ziraat Bankası ve diğer bankalar, kooperatifler, işsizlik, tasarruf ve iktisat lüzumu ve fakirlere yardım[61].

Tabiat Derslerinin okutulacağı 4. ve 5. sınıflarda değinilmesi gereken konular ise şu şekilde açıklanmaktadır. Çiftçilik, hububatın önemi ve nasıl ekilmesi gerektiği, saban, pulluk ve traktörle arazinin sürülmesi, her birinin birbirleri ile mukayesesi, kışlık ve yazlık ekinler, kaliteli tohumlar ve kaliteli gübreler, orak, tırpan ve makine hak-

[61] **İlk Mektepler Müfredat Programı**, s.12-21.

Levent Şahverdi Arşivi

kında bilgiler, muhitine göre arpa, buğday, çavdar, tütün, haşhaş, pamuk, susam, keten, kenevir hakkında bilgiler, faydalı hayvanlar, zararlı hayvanlar, hayvanların gıdaları, yuvaları, insan vücudu hakkında malumat, hıfzısıhhat bilgileri, sıhhi kaideler, salgın hastalıklardan korunma çareleri, balıkçılığın ve konserveciliğin iktisadi kıymetleri, yurtdışından memleketimize ithal edilen süt, meyve ve balık konserveleri nedeniyle kaybettiğimiz paralar[62].

1930 Köy Mektepleri Müfredat Programı

Köy okullarında okutulması kararlaştırılan Hayat Bilgisi, programın en önemli dersi olduğu kabul edildiğinden farklı köy okullarında okutulacak bu dersin muhtevasının da farklı olması savunulmuştur. Ülkenin her tarafında doğal çevrenin şartları birbirinden farklı olduğundan okulun köyde, kasabada, dağlık bir yerde veya ovada, sahilde veya dahilde bulunması durumunda Hayat Bilgisi Dersinin konularında bir takım değişiklikler yapılması tavsiye edilmiştir. Müfredat programının özüne bağlı kalmak şartıyla mahalli ihtiyaca ve duruma göre programda birtakım değişiklikler yapılabilmektedir. Örneğin sıtmanın çok görüldüğü muhitlerde bu hastalıktan korunma ve tedavi çareleri çocuklara öğretilmeliydi[63]. İlgili programa göre Hayat Bilgisi dersi köy okullarında 1. ve 2. sınıfta 4'er saat, 3.sınıfta 3 saat olarak belirlenmiştir.

Köy Mektepleri Müfredat Programına göre; köy öğretmeni en münasip fırsat ve faaliyetlerden istifade ederek öğrencilerine tabiat muhabbeti telkin etmelidir. Ayrıca öğretmen, öğrencilerini en yakın kasabanın pazaryerini, pazardaki alışveriş hayatını demirci, doğramacı, kunduracı, terzi ve diğer esnaf dükkânlarını öğretmeli ve göstermelidir[64].

Köy okullarının ikinci sınıfının kış bahsinde anlatılan "Kendimizi hastalıklardan nasıl korumalıyız" başlığı altında bulaşıcı hastalıklardan korunmak, bitlerden sakınmak, vücut temizliği gibi konular

---

[62] **İlkmektepler Müfredat Programı**, s.93-94.
[63] **Köy Mektepleri Müfredat Programı**, s.13-14.
[64] **Köy Mektepleri Müfredat Programı**, s.15.

Levent Şahverdi Arşivi

müfredat programında bulunmaktaydı. İlkbahar mevsiminde ise ilk konu yeni mevsim ile canlanan tabiat, meyve bahçesindeki ağaçların tomurcuklarının ortaya çıkışı, ağaçların yapraklanması, sebze bahçesinin işlenmesi ve fidelerin dikilme uygulamaları, mahalli duruma göre sebzelerin ekilmesi, mektebin bahçesinde küçük ölçekli ziraat tecrübeleri ve köyde sebze yetiştirmenin önemi hakkında bilgi verilmekteydi[65].

Müfredata göre yaz mevsiminde yaz konularına geçilmeli, meyveler hakkında bilgi verilerek tarlalarda buğday, çavdar, arpa ve bunların başak bağlaması, sararması ve orak mevsiminde yapılması gerekenler hakkında bilgi verilmeliydi.

Üçüncü sınıfın Hayat Bilgisi Dersinde okulun bulunduğu köyün tetkiki, yaşanılan köyde halkın başlıca işleri, ziraat sandıkları, köy kooperatifleri, işsizlik, gıdamızı teşkil eden başlıca maddeler, beslenme hıfzısıhhası, hava ve teneffüs köy evlerinde havasızlık ve ışıksızlık nedeniyle ortaya çıkan salgın hastalıklar, sıtma, verem, bataklıklar, mikroplar, sıhhi alışkanlıklar, duruşta, oturuşta, teneffüste, yemek ve içmekte, dişlere ve gözlere dikkat alışkanlıklarının kazandırılması istenmektedir[66]. Bahar mevsiminde okul bahçesinde küçük ziraat tecrübeleri için uygun yerlerin hazırlanması ve bazı çiçek, sebze ve tohumların ekilmesi, ekilen sebze ve hububat tohumlarının miktarının kaydedilmesi, köy çocuklarına bilhassa sebzecilik ve sebze yetiştirmenin faydaları hakkında bilgi verilmesi istenmektedir. Üçüncü sınıfın kış mevsiminde okutulacak konular arasında ise ziraatta eski ve yeni usuller, hayvani ve madeni gübreler, münavebe usulü, ağaç yetiştirme ve ormanların faydaları, okulun çevresine ve köyün etrafına ağaç dikme ve sebze ekimi uygulamaları bulunmaktadır[67].

---

[65] **Köy Mektepleri Müfredat Programı**, s.27.

[66] M.Cemal tarafından hazırlanan Yeni Mektep Hıfzısıhhası adlı kitapta muallimlerin mühim vazifelerinden birisinin de çocukların vücut gelişimlerine ve temizliklerine dikkat etmeleri olarak belirlemiştir. Öğrencilerin, temizliğin mühim bir ihtiyaç ve hastalıklara karşı bir savunma vasıtası olduğunu bilmeleri sağlanmalıdır. M.Cemal, **Yeni Mektep Hıfzısıhhası**, Kanat Kütüphanesi, İstanbul 1929, s.129-130.

[67] **Köy Mektepleri Müfredat Programı**, s.33; Sadrettin Celal, **a.g.e.**, 61.

Levent Şahverdi Arşivi

1926 Programına Göre Yazılan İlkokul Ders Kitaplarından Örnekler

Çalışmamızda Maarif Vekâletinin ilk mektepler için tavsiye ettiği kitaplar kullanılmıştır. Bu kitaplar şunlardır: Ebulmuhsin Kemal tarafından dört ve beşinci sınıflar için yazılan ve 1935 yılında basılan "Türk Yavrusunun Tabiat Dersleri", M. Besim tarafından yazılan Yeni Tabiat Dersleri 5", Naime Halit tarafından yazılan "Hayat Bilgisi, Nebatlar ve Ziraat" isimli muallim kitabı.

Bu programın en önemli iki dersi olan Hayat Bilgisi ve Tabiat Dersi'nin başlıca gayesi öğrencinin çevresinde bulunan yaşamı bütün aşamalarıyla öğrenmesini sağlamaktır. Hayat Bilgisi Dersi, hayatın gerekleri, bireyin çevresinde sürdürdüğü yaşama mücadelesi olduğu kadar çocuk psikolojisine uygun bir ders olarak değerlendirilmektedir. Cavit Binbaşıoğlu'na göre; okul öncesi dönemde görülen ve her şeyi kendi istek ve düşüncelerine göre yorumlama özelliği Hayat Bilgisi dersi ile nesnel bir bakış açısına ulaştırılmakta ve bu amaçla derste gözlem, deney ve iş yöntemleri kullanılmaktadır[68]. Bu derste bu yöntemler ile öğrencinin yaşadığı çevrenin ve sonra tüm ülkenin özelliklerini bilhassa ekonomik yapısını yakından uzağa prensibiyle öğrenmesi istenmektedir.

Ahmet Tevfik'e göre; memleketin başlıca ziraat mahsulleri ve bunların nerelerde yetişmekte oldukları, hangi meyve ve sebze üretiminden en iyi şekilde yararlanabileceği mutlaka öğrencilere öğretilmelidir[69]. Ülke ekonomisi için vazgeçilmez bir öneme sahip olan tarım ve ziraatın amacının daha fazla gelir kazanmak olarak sık sık vurgulanmakta bu dönemde mevcut kaynaklardan en iyi şekilde istifade etmek için topraktan en çok verim almanın yolları Tabiat Bilgisi kitaplarında anlatılmaktadır.

O yıllarda köyde ve şehirde eğitim gören tüm ilkokul çocuklarının ülke gerçekleri hakkında bilgi sahibi olması istenmekteydi. Bu beklentinin nedeni devlet öncülüğünde sanayileşme politikaları ile

---

[68] Cavit Binbaşıoğlu, **İlköğretim Programları…** s.413.
[69] Ahmet Tevfik, "Çiftçilik", **Terbiye** III, S.12, Şubat 1929, s.36.

Levent Şahverdi Arşivi

kalkınma mücadelesi veren Türkiye Cumhuriyeti ekonomisi için tarım ürünleri ve bu ürünlerin niteliği büyük bir öneme sahip olmasıdır. Bu bakımdan Maarif Vekâleti ilk tahsilde çocuklara verilecek eğitimin muhtevası ve niteliği bakımından istinat edeceği hedefleri şöyle özetlemiştir: Kişisel temizlik ilkelerine riayet edebilen, hastalıklardan korunmayı öğrenmiş, zirai bitkiler ve hayvanlar hakkında esaslı malumata sahip olabilen olarak belirlenmiştir. Bu niteliklere sahip olabilen çocuklar, ülkenin ihtiyaç duyacağı bilinçli, sağlıklı vatandaşlar olacaklardı. Sağlıklı ve memlekete faydalı gençleri yetiştirmek için ilköğretim aşamasında Hayat Bilgisi ve Tabiat Derslerinin konuları seçme konulardı[70].

Ebulmuhsin Kemal tarafından beşinci sınıflar için yazılan Tabiat Dersleri (Beşinci sınıf) kitabı köylünün ziraat yapabilmesi için elindeki toprakların ne tür özelliklere sahip olduğunu bilmesine ve bu topraklarda hangi mahsullerin yetiştirilebileceğine dair bilgilerle başlamaktadır. Türkiye'de en çok rastlanan kumlu, çakıllı, killi ve taşlı toprak çeşitlerinin özellikleri ve bu topraklarda hangi bitkilerin yetiştirebileceği konusunda bilgi verilmiştir[71]. Mehmet Besim ise gayretli bir çiftçinin toprağından en iyi şekilde yararlanabilmesi için toprağını tahlil ettirmesini, eksiklikler belirlendikten sonra, toprağın eksiğinin tamamlanması gerektiğini ifade etmektedir. İlgili kitapta toprağın eksiklerinin tamamlanması adına susuz topraklara su temin edilmesi, çok ıslak toprakların ise suyunun alınarak daha işe yarar bir duruma getirilmesi tavsiye edilmektedir. Bu işlerin memleket ekonomisi için ne kadar önemli olduğu ve ziraat yapılacak arazilerin artırılmasının daha fazla zirai üretim için şart olduğu anlatılmıştır[72].

Ebulmuhsin Kemal'e göre bir çiftçi "işini çevirmeyi" öğrenmeli, bu amaçla ziraatla ilgili pratik bilgileri bilmeli ve her uygulamayı zamanında yapmalıdır. Bu amaçla çiftçi, ekim zamanını, tanelerin ol-

---

[70] B.Avni, "İlk Tahsilden Beklenen Esas Bilgi ve Kabiliyetler", **Terbiye** VII, S.34, Nisan 1931, s.2.

[71] Ebulmuhsin Kemal, **Türk Yavrusunun Tabiat Dersleri, Beşinci Sınıf**, Maarif Kütüphanesi, İstanbul 1935, s.6.

[72] Mehmet Besim, **Yeni Tabiat Bilgisi, Sınıf 5**, s.7-8.

Levent Şahverdi Arşivi

gunlaşma zamanını, orak vaktini ve harman zamanını tayin etme işleminde her çiftçinin uygulaması gereken pratik bilgiler öğrenciye öğretilmelidir[73]. Öğrencilere verilmesi istenen bu tür pratik bilgilerin daha etkin öğrenilmesini sağlamak için çocuklara en yakın çevrede geziler ve müşahedeler yapılması ve ilkokul öğrencilerinin içinde bulundukları muhit onların faal bir tarzda yaşamı öğrenmelerini ve gözlem yapmalarını sağlayacak şekilde verilmesi tavsiye edilmekteydi[74].

Tabiat Dersleri ve Hayat Bilgisi ders kitaplarında üzerinde durulan ve özellikle dikkat çekilen her noktanın ekonomik bir kıymeti olduğu anlaşılmaktadır. Buğday tarlasına atılacak tohumun niteliğinin, mahsulün bol olmasına katkı sağlayacağı vurgulanmaktaydı. Tohumların temiz olmasına, aralarında yabani ot ve birtakım hastalıklı tohumların bulunmamasına dikkat edilmesi, kaliteli tohumun bol üretim için gerekli olduğu belirtilmekteydi. Ebulmuhsin Kemal bu amaçla tohum saçan makine kullanılmasını önermekteydi. Zirai faaliyetlerde makine kullanımı, üretimden daha iyi sonuç alınabilmesi için tavsiye edilmesine karşın, o dönemde tarım makinelerinin yaygın olmaması ve temin etmenin pahalı olması nedeniyle ziraatta hayvan ile çekilen sabanların ve arabaların kullanılmaya devam edilmesi genel kabul gören bir uygulama idi[75].

Tarımda makine kullanmanın ne ölçüde olması gerektiği konusunda kitap yazarları kesin bir yönlendirme yapmamakta, avantajlarını ve olumsuzluklarını ortaya koymaktadırlar. Mehmet Besim'e göre; makineler, işgücünün yetersiz olduğu, hayvanların kâfi miktarda ve kuvvetli bulunmadığı yerlerde çok faydalı olabilirlerdi. Ancak M. Besim, küçük toprak mülkiyetinin bulunduğu birçok yörede ziraat makinelerinin kullanılmasına olumsuz yaklaşmıştır. Buna gerekçe

---

[73] Ebulmuhsin Kemal, **Türk Yavrusunun Tabiat Dersleri, Dördüncü Sınıf**, Maarif Kütüphanesi, İstanbul 1935, s.6.

[74] "Tedris Usulleri-Hayat Bilgisi Dersi Nasıl Verilmeli", **Öğretmen Sesi**, S.37-59, 1 İkincikanun 1937, s.132.

[75] Ebulmuhsin Kemal, **Türk Yavrusunun Tabiat Dersleri, Beşinci Sınıf,** Maarif Kütüphanesi, İstanbul 1935, s.22.

Levent Şahverdi Arşivi

olarak ziraat makinesi üreten fabrikaların Türkiye'de bulunmaması nedeniyle makine ve yakıt ithalatının dönemin ekonomi politikalarıyla örtüşmemesini göstermiştir. Ona göre küçük toprak parçalarında hayvan kullanımı daha uygun görülmekte ve hayvan gübreleri tarımda da kullanılabilmektedir. Sadece büyük ölçekli ziraat arazilerinin bulunduğu Konya ve Adana ovalarında makine kullanımının daha mantıklı olacağı belirtilmiştir[76].

Ders kitaplarında, tabiatta her gün karşılaşılan ve günlük hayatımızda da yapı-inşaat işlerinde kullanılan taşların özelliklerinin bilinmesi gerekli görülmüş özellikle kırsal kesimde binaların yapımında kireç ve kil kullanılması nedeniyle öğrencilerin doğal yapı kaynaklarından haberdar olmaları istenmiştir.

İlkmektepler müfredat programına göre en önemli ders olarak açıklanan Hayat Bilgisi Dersinin eğitiminde dikkat edilecek noktalar ilgili programda öğretmenlere rehber olacak şekilde açıklanmıştır. Derslerin "esasata sadık kalmakla beraber mahalli icabat ve şeraite göre programda birtakım değişiklikler" yapılacağı belirtilmiştir. Bu değişikliklere "yakın yurt telakkisi" denilmektedir. Yakın yurt her gün müşahade ve inceleme imkânı olan her gün karşılaşılabilen tabii ve içtimai hadise ve varlıkları kapsamaktadır. Buna göre ilkokul çocuklarının içinde bulunduğu çevre, onların faal bir tarzda yaşamalarına yarayacak, ilgi ve merakını uyandıracak, onları tatmin edecek, toplu bir şekilde incelemelerine imkân verecek konularla öğrencilerin önlerine çıkarılmalıdır. Öğrenciler için çevrelerinde karşılaştıkları olaylar, tetkik edilerek esaslı bir şekilde ortaya konulduğu takdirde faydalı ve kalıcı olacak ve bilgiler öğrencilere kalıcı olarak kazandırılacaktır[77]. Bu amaçla Tabiat Bilgisi Derslerinin mutlaka müşahede ve tecrübeye dayanması tavsiye edilmektedir. Rifat Necdet'e göre tecrübe ve deneylerin imkânlar ölçüsünde bizzat öğrenci tarafın-

---

[76] M.Besim, **Yeni Tabiat Bilgisi, Sınıf 5**, Türk Kitapçılığı Limitet Sosyetesi, İstanbul 1935-1936, s.16-19; Naime Halit, **Tabiat Dersleri Sınıf 4**, Türk Kitapçılığı Limitet Sosyetesi, İstanbul 1935-36, s.60.

[77] Hayat Bilgisi Derslerinde Yakın Yurt Tetkikleri, **Öğretmen Sesi**, 15 İkincikanun 1937, s.314.

Levent Şahverdi Arşivi

dan yapılması sağlanmalı, hayvan ve bitkiler doğal ortamlarında tetkik edilmek suretiyle tanıtılmalı, tabiat hadiselerinin dershanede incelenmesi mümkün olmadığında ise öğrencilerin çevre gezileri yapmaları sağlanmalıdır[78]. Bu faaliyetler kapsamında okulun bahçesinde tatbikat sahası olarak kullanılmak üzere "mektep bahçesi" oluşturulmalı, öğrenciler okul bahçesinde bitkiler ekmeli ve evcil hayvanlar beslemeli böylece onların gelişimleri üzerinde sürekli bilgi sahibi olmaları amaçlanmalıdır[79].

Mektebin maksatlarından biri, öğrencilere bulundukları çevrenin mahsulâtını tanıtmaktır. Bu sebeple öğrencilerin mahsullerin yetişmesinde etkili olan sebeplerden biri olan iklim ve havanın önemini bilmesi gerekir. Öğrenciler düzenli ve devamlı müşahedelerle mektebin bulunduğu çevrenin hava ve iklim şartlarını tetkik etmeyi öğrenmeli ve ziraatlarını bölgenin iklimine göre düzenlemesi tavsiye edilmiştir[80].

Türk ziraatı için çok önemli bir yere sahip ürünlerin başında gelen hububat, yeterli sulama imkânı olmayan ve küçük toprak parçalarında bile yetişebilmekte, sanayi bitkilerinin yetiştirildiği ve özel şartlara sahip bölgeler hariç Türkiye'nin genelinde hububat ziraatı yapılabilmektedir. Geniş alanlarda ekilen ve Türk köylüsünün temel geçim kaynağı olan buğday, tüm vatandaşlar tarafından da ekmek olarak kullanıldığı için son derece kıymetlidir. Buğday tarlasının ne zaman sürülmesi gerektiği, tohumların tarlaya nasıl yerleştirileceği, tohumların nasıl temizleneceği, bir buğday tanesinin çimlenmesinin şartları buğdaya zarar veren bitkiler, öğrencilere iyi bir üretim için bilinmesi gereken uygulamalar Tabiat Dersleri kitaplarında ayrıntılı olarak yer almaktadır[81]. Buğdayın yanı sıra arpa ve çavdarın nasıl ye-

---

[78] "Tabiat Bilgisi Dersleri Nasıl Verilmeli", **Öğretmen Sesi**, 15 Mart 1937, S.37-49, s.419; M.Fevzi, "Hayat Bilgisi Dersinde Yakın Yurt Prensibi" **Muallimler Mecmuası**, S.35-36-37, İkincikanun-Şubat-Mart 1934, s140-143.

[79] Rifat Necdet, "Mektep Bahçesi" **Terbiye**, III, S.15, Mayıs 1929, s.54.

[80] Faik Reşit, "Köy Mekteplerinde Hava Tetkikleri" **Terbiye** III, S.1, Kanunusani 1929, s.35.

[81] Ebulmuhsin Kemal, **Türk Yavrusunun Tabiat Dersleri Dördüncü Sınıf**, Maarif Kitabevi, İstanbul 1935–36, s.1-25; Naime Halit, **Tabiat Dersleri…,** s.61.

Levent Şahverdi Arşivi

tiştiği ve nerede kullanıldığı ve dönemin koşullarında çavdarın samanının nasıl kullanıldığı örneklerle anlatılmıştır. "Çavdar samanı, her şeye yarar, onlarla minder yastık doldurulur. Fidanlar için kullanılan siper hasırlar bundan yapılır. Kuru ve dayanıklı olduğu için köy evlerinin damlarını…" çavdar samanı ile kapattıkları belirtilerek hububat türlerinin ekonomik kıymetleri de hatırlatılmak istenmiştir[82].

Tabiat Dersleri kitaplarında üzerinde en çok değinilen bitki grubunun başında sanayi bitkileri gelmektedir. Bu bitkiler kullanım alanı ve ekonomik kıymetinin yüksek olması ile öne çıkmaktadır. İlgili kitaplara göre bir mahsulün ekonomik kıymeti, yabancı ülkelere çok satılmasıyla ve ülkeye çok para girmesiyle değerlendirilmektedir. Bu durum M. Besim tarafından yazılan ders kitabında; "insanların çok işine yarayan pamuktur", "bizde de gitgide pamuk ekimi çoğalmakta ve bu yüzden yurdumuza birçok para girmekte..." cümleleriyle açıklanmakta ve pamuk tarımı desteklenmektedir. Aynı kitapta ,"memleketimizde pamuğa ne kadar ehemmiyet verilirse yeri vardır. Çünkü Türkiye'de epeyce pamuk yetiştiği halde, bugün hariçten aldığımız şeylerin başında pamuklu kumaşlar geliyor. Bunlara verdiğimiz para bütün ithalatımızın üçte biri kadardır. Bunu gören hükümetimiz pamuklu kumaş ve bez fabrikalarının açılmasına çok yardım etmektedir"[83] ifadeleri pamukla yapılan bez ve kumaşların daha ucuza mal olduğunu ve devletin pamuk ekimini desteklediğini belirtmektedir.

Pamuk fidanının yetişmesi için gereken toprak şartlarını, pamuk türlerini, zararlılarla mücadele ve pamukla ilgili makineler hakkında açıklamalar Tabiat Bilgisi kitaplarında yer almaktadır. Pamuk, dokumacılık sanayinde önemli bir yere sahip iken bu sektörde kumaş, bez, çuval yapımında kullanılan bitkiler olan keten ve kenevirin günlük yaşamda geniş kullanım alanı bulunmaktadır. Keten, Kendir ve Kenevir'in kullanım alanları, ekonomik kıymetleri ölçüsünde Tabiat Ders kitaplarında; "çöplerinden minder doldurulur ve horasan ağaçları yapılır. Köylüler giydikleri elbiseleri ve kullandıkları örtüleri hep

[82] Ebulmuhsin Kemal, **Tabiat Dersleri, Beşinci Sınıf,** s.29–44.
[83] M.Besim, Yeni Tabiat Dersleri, **Beşinci Sınıf,** s.59.

Levent Şahverdi Arşivi

keten ipliği ile dokurlar…" gibi ifadeler ile keten bezlerden yapılan gömlekler(in) pek makbul olduğu belirtmekte ayrıca şu hatırlatma da eklenmektedir. "Ekilen ketenler az ekildiği için ancak yurdumuzda kullanılmaktadır. Ketenin ekimi çoğaltılırsa yabancı ülkelere satılır ve bu yüzden de yurdumuza birçok para gelir"[84]. Ayrıca ders kitaplarında sanayi bitkilerinin ülkemizin bir zenginliği olduğu bu bitkiler ile dokuma sanayinin kurulmasının Türk ekonomisinin dışarıya bağlı olmaması için şart olduğu anlatılmaktadır.

O yıllarda, tütün de Türk ekonomisinin önemli endüstriyel bitkileri arasındaydı. Anadolu coğrafyası tütün yetiştirilmesine uygun özelliklere sahip olduğu için Türk tütünlerinin yurtdışında rağbet bulmaktaydı. Bu bitkiden oldukça fazla kazanç elde edildiği için üretimi konusunda öğrencilerin bilgilendirilmesi konusu Hayat Bilgisi kitaplarında açıklanmaktadır[85].

Öğrencilerin ithalat ve ihracat işlerinin memleket ekonomisi için önemini bilmesi derslerde gerekli görülen noktalardan biridir. İlk mektep öğrencisi, ülkesinin tarımsal potansiyelini öğrenmeli ve ülke ekonomisine zarar verdiği sık sık vurgulanan ithal mallardan kurtarılması için yerli malı ürünleri üretmek konusunda bilinçli olmalıydı. Öğrencilerin yerli mala rağbet etmesinin sağlanması amacıyla ders kitaplarında gerekli ifadelere yer verilmiş ve çeşitli yayınlarda öğretmenlere de bu konular da tavsiyelerde bulunulmuştur. Salim Siret tarafından yazılan İlkmekteplerde Ders Örnekleri kitabında öğretmenlere şöyle seslenilmektedir."Ecnebilere akıp giden paraların akmasına mani olmak için memleket dâhilinde çıkan yün kumaş ve bezleri seve seve giymemiz(in) ne mühim bir vazife olduğunu layıkı vechile çocuklara kavratmak lazımdır. Çocuklar ecnebi malını taklit ederek çıkarmayı bir iş edinmeli ve ona karşı içinde büyük bir nefret duymalıdır"[86].

---

[84] Ebulmuhsin Kemal, **Tabiat Dersleri, Beşinci Sınıf,** s.60-61.

[85] Naime Halit, **Hayat Bilgisi, Nebatlar ve Ziraat (Muallim Kitapları),** Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1932, s.179.

[86] Salim Siret, **İlkmekteplerde Ders Örnekleri**, Hamitbey Matbaası, İstanbul 1933, s.21-23.

Levent Şahverdi Arşivi

Öğretmen Sesi adlı dergide yayınlanan bir makalede Tabiat Bilgisi dersinin amaçlarından birisinin öğrencileri bitkilerin ıslahına yöneltmek olduğu belirtilmektedir. Tabiat Dersleri kitaplarında bu konuda başlıklar bulunmakta ve özellikle meyve veren ağaçların ıslah edilmesi istenirken diğer ağaçlara da özen gösterilmesi ve korunması tavsiye edilmektedir[87]. Bunun yanında ders kitaplarında ağaçlar, ülkenin zenginlik ve refah kaynağı olarak görülmekte, kereste sanayinin geliştirilmesi önemli olarak kabul edilmektedir. Ebulmuhsin Kemal tarafından yazılan Tabiat Dersleri kitabında o dönemlerde keresteciliğin gelişmesi şu cümlelerle işlenmektedir. "Cumhuriyetten önce keresteleri Avrupa'dan ve en çok Romanya'dan getirirdik. Cumhuriyetten sonra devrimci hükümetimizin çalışmasıyla, ormanlarımızda birçok kereste fabrikası açıldı. Şimdi kullandığımız bütün keresteleri kendi fabrikalarımızda yapmaktayız. Bu yüzden yabancı ülkelere giden paralarımız kendi keselerimizde kalmakta ve birçok yurttaşımızda bu fabrikalarda çalışmaktadır" denilmektedir[88].

1930'lu yıllarda Türkiye'de köylülerin tarlalarda daha çok ve daha kaliteli verim almaları için gübre kullanılması teşvik edilmektedir. Ders kitaplarında da gübre kullanımı konusunda çeşitli ifadeler görülmektedir. Ebulmuhsin Kemal'e göre devamlı ekilen toprak kuvvetini kaybettiği için giderek fakirleşmekte ve besleme özelliği azalmaktadır. Bu sebeple kitabında "toprağı az nüfusu çok olan memleketlerde her sene aynı mahsule fazla miktarda ihtiyaç olduğu cihetle toprağın eksikliklerini gübre ilavesi ile tamamlayarak her sene aynı mahsulü topraktan mükemmelen almak.." mümkündür ifadesi ile gübre konusuna değinmektedir. Bir zaman sonra hemen hiç mahsul veremeyen tarladan yeniden verim alabilmek için M. Besim kitabında; "Tarlayı her sene ekmeyip bazı senelerde dinlendirmek gerekmektedir. Fakat nadas topraktan tamamıyla istifade etmemize mani olduğundan bugün medeni memleketlerde bir karış toprağın

---

[87] Tabiat Bilgisi Dersleri Nasıl Verilmeli, **Öğretmen Sesi**, S.37-49, s.132-133; M.Besim, Yeni Tabiat Dersleri, **Beşinci Sınıf,** s.135.

[88] Ebulmuhsin Kemal, **Tabiat Dersleri, Beşinci Sınıf,** s.131.

Levent Şahverdi Arşivi

bile boş bırakılmaması için toprak gübrelenmelidir" ifadesine yer vermiştir[89].

Gübresinden istifade edilen hayvanlar, köylü vatandaşların günlük ve çalışma yaşamını da kolaylaştırmaktadır[90]. Ebulmuhsin Kemal bunu kitabında şöyle ifade etmektedir. "Sevgili hükümetimiz her işte olduğu gibi hayvanlara da önem vermekte ve bunların cinsini iyileştirmeğe çalışmaktadır. Fakat biz her şeyi hükümetten beklememeliyiz. Kendimiz de çalışarak, elimizden geldiği kadar hükümete yardım etmeli ve çalışmayı bir yurd borcu bilmeliyiz"[91].

Türkiye'nin tabii kaynaklarını tanımak ve bu imkânlardan en iyi şekilde istifade etmek, kitapların öğrencilere vermeye çalıştıkları en önemli konudur. Topraklardan ve evcil hayvanlardan yararlanmanın yanı sıra sulardan yararlanmak da önemli görülmektedir. Üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye'nin balıkçılıktan büyük kazançlar elde edebilmesi mümkün olarak değerlendirilmekte ve "…balıkçılığa biraz önem verilirse… çok kazançlar elde edilebileceği" vurgulanmaktadır[92].

Hayat Bilgisi ve Tabiat Dersi kitaplarında ülke ekonomisi konusunda verilen bilgilerin yanında sağlığı koruma becerisi ve bilgileri de yer almaktadır. Bir insanın sağlıklı bir vatandaş olarak yaşayabilmesinin gerekleri, insan bedeninin ana hatları, besleyici gıdalar, sebze ve meyvelerden yararlanma, vücudun hazım organları, yemekten sonra yapılması gerekenler ve diş sağlığı hakkında ayrıntılı bilgiler Tabiat Dersi kitaplarında sıkça bulunan konulardandır[93].

Hastalıklardan uzak, sağlıklı ve zinde nesillerin önemi 1930'lı yıllarda sıkça vurgulanmaktaydı. Sağlıklı ve yaşam enerjisine sahip insanlardan oluşan Türkiye'nin daha güçlü olacağı düşünülmekteydi. Bu nedenle sağlığı korumak ve hasta olmamak için yapılması gere-

---

[89] Ebulmuhsin Kemal, **Tabiat Dersleri, Beşinci Sınıf,** s.23; M.Besim, Yeni Tabiat Dersleri, **Beşinci Sınıf,** Türk Kitapçılığı Limitet Sosyetesi, İstanbul 1935-1936, s.10-11.

[90] Ahmet Tevfik, "Çiftçilik" **Terbiye**, III, S.14, Nisan 1929, s.51.

[91] Ebulmuhsin Kemal, **Tabiat Dersleri, Beşinci Sınıf,** s.125.

[92] **A.g.e.**, s.136.

[93] Ebulmuhsin Kemal, **Tabiat Dersleri, Dördüncü Sınıf**, s.42-70.

Levent Şahverdi Arşivi

ken temel uygulamalar kitaplarda gayet basit bir dille açıklanmaktadır. M. Besim'e göre hastalığın temel kaynağı olan mikroplar "vücudumuza ağız, burun ve deri vasıtasıyla…" girmekteydi. Mikroplara ve onların getirecekleri hastalıklara karşı insan vücudunu muhafaza etmek için üç yol tavsiye edilmekteydi. Bunlar[94];

1. "Ne kadar sağlam olursak, hastalığa o derece iyi dayanırız" ifadesiyle açıklanan vücut temizliği,

2. Bulaşıcı hastalıklara tutulmuş insanların yanına yaklaşmamak,

3. Mikropları öldürme çarelerini araştırmak.

Hasta olmamak için idman ve beden hareketleri ile beden zinde tutulmalı, kansızlığa uğramamak için beslenmeye dikkat etmeli, güneş görmeyen, karanlık ve nemli mekânlarda uzun süre bulunulmamalıydı. Ebulmuhsin Kemal, Tabiat Dersleri kitaplarında kızamık, çiçek, lekelihumma (tifüs), dizanteri, kolera, karahumma (tifo), sıtma ve verem hakkında ayrıntılı bilgi vermiş, bu hastalıkların nasıl ortaya çıktığı korunma ve tedavi yollarını açıklamıştır. Hastalıkların en büyük sebeplerinden bir olarak kabul edilen mikroplardan uzak durmak için içme suyuna önem verilmesi tavsiye edilmekte, mecbur olunan yerlerde suların temizlemeden içilmemesi önerilmektedir[95].

İnsan vücudunu korumanın bir diğer yolunun da alkolden uzak durmak olarak açıklanmıştır. "…Gayet nazik olan beyin ve sinirler vücudun en ziyade dikkate muhtaç uzuvlarıdır, bu uzuvlara en çok alkol zarar verebilir. İçkiye alışan insanlarda aptallık, sarsaklık, sersemlik ve delilik baş gösterir… Sinirleri kuvvetli olan insan zorlukları yılmaz, her işte muvaffak olur, ailesi ve memleketi ondan çok fayda görür". Verem hastalığı o dönemde en çok korkulan ve yaygın hastalıklardan biriydi. Hastalıklardan uzak durmak için "oturulan yerlerin havası sık sık değiştirilmelidir. Tozlu hava(yı) teneffüs etmemeye çalışılmalıdır. Bu tozlar nefes borusunu örseler, aynı zamanda bunlarla beraber verem gibi çok tehlikeli hastalıklar, mikroplar da gidebilir…"[96]

---

[94] M.Besim, Yeni Tabiat Dersleri, **Beşinci Sınıf,** s.75.

[95] Ebulmuhsin Kemal, **Tabiat Dersleri, Beşinci Sınıf,** s.150-167**;** M.Besim, **Yeni Tabiat Dersleri**, **Beşinci Sınıf,** Türk Kitapçılığı Limitet Sosyetesi, İstanbul 1935-1936, s.87.

[96] M.Besim, Yeni Tabiat Dersleri, **Beşinci Sınıf,** s.56-69.

Levent Şahverdi Arşivi

Sonuç

Bir toplumun kalkınması, kitlelerin davranış ve yaşantılarının değiştirilmesi toplumun eğitim sistemiyle yakından ilişkilidir. İlköğretim, eğitim sistemi içindeki ilk basamaktır ve bu nedenle bütün vatandaşların ilköğretimden geçmesi toplumsal ve ekonomik kalkınmanın ilk koşulu olarak görülmektedir. Cumhuriyet kurulduğunda ülke nüfusunun yaklaşık %75'i köylerde yaşamaktaydı. Ancak uzun yıllar süren savaşların etkisiyle ülkenin neredeyse tüm köyleri yoksulluk ve cehaletle karşı karşıyaydı. Ayrıca mevcut kültürel yapıdan kaynaklanan sorunlar, ekilebilir tarımsal alanların yetersizliği ve verimsizliği, mülkiyet işlerindeki adaletsizlikler, çağın gerisinde kalan üretim teknolojilerinin kullanılmakta oluşu gibi sorunlar da yoksulluğun sebebini oluşturmaktaydı[97]. Ülke kalkınmasının Türk köyünün ve köylüsünün kalkınmasıyla gerçekleşeceğini bilen Atatürk ve Cumhuriyet yöneticileri bütün çocukların ilköğretimden yararlanması için fırsat eşitliği sağlayan bir eğitim politikasıyla köye özel önem vermişlerdir. Onlara göre vatandaşların hepsi memleketin siyasal, ekonomik ve kültürel gelişimine katkıda bulunacak bir eğitim almalıdır. Bu amaca ulaşmak için okulların bazı ders konularını öğretmesi yeterli görülmemiştir. Okullar bilhassa sosyal hayattan uzak kalmış köylerde toplumsal hayatın merkezini teşkil etmelidir. Okullar bulundukları yerin sağlık merkezi olmalı, orada hastalıklarla mücadeleye ait konular sadece öğrencilere öğretilmekle kalmamalı bütün köy halkına da öğretmelidir. Bunun yanında okullar öğrencilere meslek ve teknik yönlerden eğitmekle beraber ekonomi ve sanayi hayatıyla ilgili bilgileri toplayıp yayınlamak içinde birer merkez olmalıdır[98]. Bu durum 1926 ilköğretim programında çok açık bir şekilde görülmektedir.

Osmanlı devrinden çok az değişiklikle Cumhuriyete geçiş programı olarak uygulanan 1924 programından sonra Cumhuriyet döneminin ilk kapsamlı programı olan 1926 İlkmektep Müfredat Progra-

[97] Ed. Özcan Demirel, Zeki Kaya, **Eğitim Bilimine Giriş**, Ankara, 2008, s.57.
[98] İsmail Hakkı Tonguç, **İlköğretim Kavramı**, Ankara, 2004, s.237.

Levent Şahverdi Arşivi

mı hazırlanmıştır. 1925-26 öğretim yılında, seçilen birkaç ilkokulda denenip bazı değişiklikler yapıldıktan sonra, 1927 yılında tüm ilkokullarda uygulanmaya başlanan 1926 programı, öğretim ilkelerinde önemli değişiklikler getirmiş olmanın yanında ders konuları itibariyle köye yönelik olarak hazırlanmıştır. İlkokulun iki devre olarak düzenlendiği bu programda, daha önce ayrı ayrı verilen "Tabiat Tetkiki", "Musahabat", "Tarih" ve "Coğrafya" dersleri hayat ve toplum ekseni çevresinde toplu olarak okutulması amacıyla birinci devrede "Hayat Bilgisi" adı altında verilmiştir. İkinci devrede ise "Tabiat Dersleri" adıyla 4 ve 5. sınıflarda ikişer saat olarak yer almıştır. Çalışmamıza konu olan ve 1926 İlkmektepler Müfredat Programına göre hazırlanan Hayat Bilgisi ve Tabiat Dersleri kitaplarının köy ve şehir çocuklarının ülkenin ekonomik potansiyelini tanımaları, farkına varmaları ve bu zenginlikten en iyi şekilde yararlanmaları amacıyla özel olarak hazırlandığı ortaya çıkmaktadır. Bu kitapların genel olarak modern ziraat hayatı, tasarruflu bir iktisat hayatı ve sağlıklı yaşam yolları konularında Türk çocuklarını eğitmeyi ve bilinçlendirmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Adem, Mahmut, **Kalkınma Planlarında Eğitimimizin Hedefleri ve Finansmanı,** Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1982.

Akgün, Seçil - Uluğtekin, Murat, "Misak-ı Maarif" **Atatürk Yolu**, II, S.3, 1989, s.285-349.

Yiğit, Akın, **Erken Cumhuriyet Döneminde Beden Terbiyesi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, 253s.

Akyüz, Yahya, "Atatürk ve 1921 Maarif Kongresi", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, MEB Yayınları, İstanbul 1983.

_____, "Azgelişmiş Ülkelerde Kalkınma Eğitim İlişkilerine Bir Bakış" **Eğitim Hareketleri**, S.176–177, 1969, s.16-19.

Atatürk Araştırma Merkezi**, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, I. TTK, Ankara 1997, 436s.

Levent Şahverdi Arşivi

Ahmet Tevfik, "Çiftçilik", **Terbiye** III, S.12, Şubat 1929, s.49-53

B.Avni, "İlk Tahsilden "Beklenen Esas Bilgi ve Kabiliyetler", **Terbiye** VII, S.34, Nisan 1931, s.1-3.

Başar, Erdoğan, **Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920–1960),** MEB Yayınları, İstanbul 2004.

_____, **Eğitim Sosyolojisi, Eğitimin Toplumsal Temelleri**, Samsun 2003.

Başgöz, İlhan, **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

Binbaşıoğlu, Cavit, "Cumhuriyet Döneminde İlkokul Programlarının Tarihsel Gelişimi" **Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi Araştırmalar**, Anı Yayıncılık, Ankara 2005.

_____, "Cumhuriyet Döneminde İlköğretim Okullarında Okutulan Hayat Bilgisi Dersi Programları ve Değerlendirilmesi", **Cumhuriyetin 75.Yılında İlköğretim, Birinci Ulusal Sempozyum**, Ankara 1998.

Cicioğlu, Hasan, **Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim(Tarihi Gelişimi),** Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara 1985.

Demirel, Özcan, Zeki Kaya, **Eğitim Bilimine Giriş**, Ankara 2008.

Ergün, Mustafa, **Atatürk Devri Türk Eğitimi,** Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara 1982.

Ebulmuhsin Kemal, **Türk Yavrusunun Tabiat Dersleri, Beşinci Sınıf**, Maarif Kütüphanesi, İstanbul 1935.

_____, **Türk Yavrusunun Tabiat Dersleri, Dördüncü Sınıf**, İstanbul 1935.

Faik Reşit, "Köy Mekteplerinde Hava Tetkikleri" **Terbiye** III, S.1, Kanunusani 1929, s.35-40

"Hayat Bilgisi Derslerinde Yakın Yurt Tetkikleri", **Öğretmen Sesi**, 15 İkincikanun 1937, s.314-317.

Kahya, Esin - Demirhan Erdemir, Ayşegül, **Bilimin Işığında Osmanlı'dan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları**, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.

Levent Şahverdi Arşivi

Kafadar, Osman, **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma**, Vadi Yayınları, Ankara 1997.

Kalaycı, Nurdan, **Cumhuriyet Döneminde İlköğretim, Hükümet Programları ve Uygulamaları**, MEB Yayınları, İstanbul 2004.

Kaplan, İsmail, **Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

Kaya, Yahya Kemal, **İnsan Yetiştirme Düzenimiz**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1991.

Kazgan, Gülten, **Türk Ekonomisinde Krizler (1929–2001) Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.

Kodamanoğlu, Nuri, **Türkiye'de Eğitim (1923–1960)**, MEB Yayınları Ankara 1964.

M.Besim, **Yeni Tabiat Dersleri**, **Beşinci Sınıf,** Türk Kitapçılığı Limitet Sosyetesi, İstanbul 1935-1936.

M.Cemal, **Yeni Mektep Hıfzısıhhası**, Kanat Kütüphanesi, İstanbul 1929.

M.Fevzi, "Hayat Bilgisi Dersinde Yakın Yurt Prensibi" **Muallimler Mecmuası**, S.35-36-37, İkincikanun-Şubat-Mart 1934.

MAARİF VEKÂLETİ, **İlkmektepler Müfredat Programı**, Matbaa-i Amire, İstanbul 1340.

Naime Halit, **Tabiat Dersleri Sınıf 4**, Türk Kitapçılığı Limitet Sosyetesi, İstanbul 1935-36.

_____, **Hayat Bilgisi, Nebatlar ve Ziraat(Muallim Kitapları),** Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1932 İstanbul, 603s.

Odabaşı, Sevinç, "Cumhuriyet Dönemi Türk Modernleşmesi, Sıhhiyesi ve Hekimleri 1920–1946" **Toplum ve Bilim** S.114, 2009, s.188-214.

Ökçün, Gündüz, **Türkiye İktisat Kongresi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1971.

Rifat Necdet, "Mektep Bahçesi" **Terbiye** III, S.15, Mayıs 1929, s.54-56.

Sadrettin Celal, **Maarifimiz ve Meseleleri**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1939.

Levent Şahverdi Arşivi

Sarç, Ömer Celal, **Türkiye Ekonomisinin Genel Esasları**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1949.

SAĞLIK ve SOSYAL YARDIM BAKANLIĞI, **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sağlık Propagandası ve Tıbbi İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara 1973.

Salim Siret, **İlkmekteplerde Ders Örnekleri**, Hamitbey Matbaası, İstanbul 1933.

Sencer, Muzaffer, **Türkiye'de Köylülüğün Maddi Temelleri**, Ant Yayınları, İstanbul 1971.

"Tabiat Bilgisi Dersleri Nasıl Verilmeli", **Öğretmen Sesi**, 15 Mart 1937, S.37-49, s-132-133.

"Tedris Usulleri-Hayat Bilgisi Dersi Nasıl Verilmeli", **Öğretmen Sesi**, S.37-59, 1 İkincikanun 1937, s.419-423.

Timur, Taner, **Türk Devrimi ve Sonrası**, İletişim Yayınları, Ankara 1997.

Tonguç, İsmail Hakkı, **İlköğretim Kavramı**, Ankara 2004.

Tuğluoğlu, Fatih, **Modernleşmenin ve Devletçi Ekonomi Politiğin Kırsal Kesim Üzerine Etkileri,** Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2007, 324s, Basılmamış Doktora Tezi.

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti, **İlk Mektep Müfredat Programı**, Devlet Matbaası, İstanbul 1930.

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti, **Köy Mektepleri Müfredat Programı**, İstanbul 1931.

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, **Cumhuriyet Döneminde Türk Milli Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1923–1988**), Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1988.

Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, **İlkmektepler Talimatnamesi**, Devlet Basımevi, İstanbul 1938.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK-ALMAN PROPAGANDASI KARŞISINDA ARAP BÜROSU'NUN KURULUŞU

Ü. Gülsüm POLAT*

ÖZET

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'ne Almanya yanında girmesiyle başlatılan propaganda ve istihbarat faaliyetleri karşısında İngiltere'nin aldığı tedbirlerden birisi olan Kahire'deki Arap Bürosu'nun kuruluş çalışmaları üzerinde durulacaktır. Büronun tüm çalışmalarından ziyade kuruluşundan hemen evvel İngiliz hâkimiyet bölgesindeki Türk-Alman faaliyetleri karşısında bu büronun hangi amaçlarla kurulduğu açıklanacaktır. Özellikle dini hislerin uyandırılması amacıyla ilan edilen cihadın İngiltere tarafından ne şekilde algılandığı üzerinde durularak, büronun kurulmasından evvel genel havanın ne yönde olduğu değerlendirilecek ve büronun kuruluşuna varan gelişmeler üzerinde durulacaktır. Bunun yanında Arap Büro'nun kuruluşuyla ilgili çalışmaların karşısında İngiliz yerleşik nizamının kaygıları ve düşünce farklılıkları vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Bürosu, Osmanlı Devleti, İngiltere, Birinci Dünya Harbi, Propaganda.

ESTABLISHMENT OF ARAB BUREAU AGAINST TURKISH-GERMAN PROPAGANDA

ABSTRACT

The actions held for establishment of the Arab Bureau in Cairo which is one of measures taken by the England against propaganda and intelligence activities commenced along with participation of the Ottoman Empire in the First World War on the side of Germany will be emphasized in this study. Besides the all actions of the Bureau, aims of its establishment against the Turkish – German activities in the English authority area shortly before its establishment will be clarified. In particular, how The Holy War announced to raise religious senses was perceived by England will be emphasized and the

* Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Levent Şahverdi Arşivi

tendency of public opinion before the Bureau's establishment will be evaluated. Furthermore, the developments concluding establishment of the Arab Bureau will be emphasized. In addition to these, worries and thought diversities of English fundamental regime against the actions concerned with establishment of the Bureau will also be emphasized.

Key Words: The Arab Bureau, The Ottoman Empire, England, the First World War, Propaganda.

Giriş

İngiltere için başta Hindistan olmak üzere sahip olduğu Doğu kolonileri zengin kaynakları ve Pazar değeri açısından paha biçilemez değere sahipti. İngiltere'nin bu bölgede sahip olduğu üstünlük uzun askeri ve diplomatik çabalar neticesinde elde edilmişti. Hindistan ve Mısır İngiltere'nin Doğu'da iki önemli köşe başı ve muhtemel bir savaşta mutlak surette korunması gerekli alanlardı. Zira İngiltere için uzun askeri ve diplomatik çabalar ile yıllar içerisinde elde edilen siyasi faydaların ve ekonomik çıkarların Birinci Dünya Harbi'nin kaderine bağlı olarak kaybedilmesi mümkündü. Bölgedeki İngiliz hakimiyetini korumak için İngiliz görevlileri sıkı bir istihbarat ağına sahiplerse de özellikle Arap coğrafyasını içine alan Mısır'daki İngiliz yönetimi ile Hindistan'daki İngiliz Genel Valiliği arasında sistemli bir işbirliği yapılamamaktaydı. Öyle ki, bu iki önemli merkez arasında genelde direk yazışma yapılmadığı ilgili meselelerin Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla bu iki merkez arasında iletildiği belgelerden anlaşılmaktadır. Kahire'deki İngiliz Yüksek Komiserliği bölgeye dair aldığı duyumları ve tespitleri Dışişleri Bakanlığı ile paylaşmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını koruduğu ancak özellikle 2 Ağustos 1914 tarihinde Almanya ile imzalanan ittifak anlaşmasının da etkisiyle İngiliz hakimiyetini zayıflatmak için faaliyet gösterdiği günlerde buna dair duyumlar Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla Hindistan Hükümeti'ne bildirilmekteydi. Mısır Yüksek Komiseri Vekili Cheetham daha Ağustos ayında yazdığı bir yazı da *"yaklaşık 60 kadar Türk subayının"* Mısır'dan Yemen'e gitmek üzere geçtiklerini diğer

Levent Şahverdi Arşivi

taraftan diğer İslam bölgelerinde aynı askeri hareketliliğin görüldüğünü yazmaktadır[1]. Yine Cheetham bir gün sonraki raporunda kılık değiştirmiş vaziyette Türk subaylarının Mısır ve Mısır üzerinden Hindistan'a geçtiklerini ve şimdilik (Osmanlı Devleti henüz tarafsız olmasından ötürü) durdurulmalarının imkansız olduğunu bildirmektedir[2]. Bu örnekler hem Türk propaganda faaliyetlerinin İngiltere için endişe verici boyutunu göstermekte hem de Mısır ile Hindistan arasındaki iletişimin kopukluğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir. İngiltere adına endişe verici gidişat özellikle savaşın başlangıcında Hindistan için yüksek bir risk durumundaydı. Hindistan'da alınan duyumlar Panislamik propaganda ve Türk subayların hareketleri üzerine yoğunlaşmaktaydı. İstanbul'dan hareket eden ve Hindistan'da bir Panislamik hareketi canlandırmakla görevli olan bazı Türk subaylarının şekilsel özellikleri yaşları ve güzergahları tespit edilmişti. Bu durum Londra-Mısır-Hindistan arasında bir seri yazışmanın yapılmasına neden olmuştu[3]. Bu faaliyetlerin yöneltildiği alan Hindistan ve Mısır ile sınırlı değildi. Afrika'nın özellikle kuzeyi, İran, Arap Yarımadası'nda buna benzer faaliyetler göze çarpmaktadır. İngiliz belgelerinde Türk subaylarının ve görevlilerinin Kuzey Afrika'nın önemli liderlerinden Şeyh Sunusi ile işbirliği yapmak ve İngiliz birliklerine zarar vermek için görüşmeler yapmak üzere hareket ettiklerine dair duyumlar dikkat çekmekteydi[4]. İran'da da daha tarafsız İstanbul ile bağlantılı hareketlilik bir hayli yoğundu. İran'a gönderilen bazı ajanların İstanbul'dan hareket tarihinin Osmanlı

---

[1] **The National Archives**, Kew-Londra/İngiltere, (Bundan sonra TNA), Foreign Office (Bundan sonra FO), 371/1970, 44192/114, 28 Ağustos 1914, Cheetham'dan [Kahire Yüksek Komiser Vekili] Edward Grey'e [Dışişleri Bakanı].

[2] **TNA,** FO, 371/1970, 44594/117, 30 Ağustos 1914, Cheetham'dan Dışişleri Bakanlığı'na. Cheetham'ın tespiti Hindistan'a bildirilmiştir. Buna karşılık Hindistan Genel Valiliği verilen bilgilere ilaveten Hindistan'da propaganda yaptığı düşünülen aralarında "Sebillürreşad Gazetesinden Tevfik Bey"inde bulunduğu Türk ve Arap görevliler hakkında bir yazı yazıyordu; **TNA,** FO, 371/1970, 56712, 7 Ekim 1914; Genel Vali'den [Viceroy-Lord Hardinge] London Office'e.

[3] **TNA,** FO, 371/1970, 45502/124, 2 Eylül 1914, Cheetham'dan Dışişleri Bakanlığı'na. Örneğin bu istihbarat Mısır tarafından alınmış ancak Hindistan'a yazılması için Dışişleri Bakanlığı'na yazılmıştı. Direk olarak Mısır ile Hindistan yetkililer arasında olmayan paylaşım bu belgede dikkat çekmektedir.

[4] **TNA,** FO, 371/1970, 44770/119, 30 Ağustos 1914, Cheetham'dan Edward Grey'e.

Levent Şahverdi Arşivi

Devleti'nin tarafsız olduğu Eylül ayı anlaşılmaktadır[5]. Diğer taraftan Arap Yarımadası'nın ileri gelen Arap şeyhleri ile görüşmeler daha resmen savaşa girilmemesine rağmen sürdürülüyordu. Buna karşılık İngiliz yetkililer bölgenin ileri gelen Arap liderlerini İngiltere yanında tutmak ve zemin hazırlandığında bir isyanı gerçekleştirmek için her türlü hazırlıklarını yapıyorlardı. Buna dair pek çok yazışma belgeler arasında göze çarpmaktadır[6].

Bu propaganda ve istihbarat faaliyetleri henüz tarafsız devlet konumundaki Osmanlı Devleti'nin kısa zaman sonra savaşa İtilaf Devletleri karşısında Almanya yanında yer alacağını gösteriyordu.

Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi ve Cihad İlanının Arap Bürosu'nun Kuruluşuna Tesiri

İtilaf güçlerince tarafsız kalması için büyük çaba harcanmasına rağmen Almanya yanında savaşa girme kararı alan Osmanlı Devleti, savaşa fiili olarak katılmasının ardından savaşı yönlendirme noktasında daha evvel denemediği bir tedbir almış ve *"cihad-ı ekber"* ilan etmişti[7]. Bu çerçevede aralarında İbni Suud ve İbni Reşid gibi Arap Yarımadası'nın önemli liderlerinin olduğu geniş bir coğrafyaya cihad beyannamesi resmi ellerden gönderilmeye başlanmıştı[8]. Savaşın kaderini değiştirmesi umulan bu beyannamenin ilan edilmesi ile Türk basınında geniş yer bulması, Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde cihada halkın büyük bir coşkuyla cevap verdiğine dair duyumların gazete sü-

---

[5] Sadık Sarısaman, "Birinci Dünya Savaşında İran Elçiliğimiz İle İrtibatlı Bazı Teşkilatı Mahsusa Belgeleri", **OTAM**, Sayı: 7, Yıl: 1996, s. 209.

[6] **TNA,** FO, 371/2139, 46490, 5 Eylül 1914, Genel Vali'den Dışişleri Başkanlığı'na. (Raporda muhtemel bir savaşta hangi Arap şeyhleri ile nasıl bağlantı kurulabileceği anlatılmaktadır). Osmanlı- Arap- İngiliz İlişkilerinin bu dönemini de içine alan ayrıntılar için bkz: Hasan Kayalı, **Jön Türkler ve Araplar, Osmanlıcılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908- 1918),** (Çev: Türkan Yöney), Tarih Vakfı Yurt Yay, İstanbul 1998.

[7] İlan edilen cihadı ve etrafında dönen gelişmeler hakkında bkz: Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi,** C: III, Kısım I, TTK Yay, Ankara 1991, s. 317-333.

[8] Bütün Müslümanların halifenin sancağı altında birleşmesi çağrısı Basra ve Bağdat Vilayetleri aracılığıyla İbni Suud'a tebliğ ediliyordu; **Başbakanlık Osmanlı Arşivi**, (Bundan sonra BOA), DH. ŞFR., 47/14, 26 Zilhicce 1332 (15 Kasım 1914). İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı ilan edilen bu beyanname ile kendisinin de hazırlıklı olması İbn-i Suud'a Dördüncü Ordu Kumandanlığı kanalıyla hatırlatılıyordu; **BOA**, DH.ŞFR., 47/455, 24 Muharrem 1333 (12 Aralık 1914).

Levent Şahverdi Arşivi

tunlarında yer alması[9], cihadın muhtemel etkileri konusunda Türk liderlere umut vermekteyken başta İngiltere olmak üzere İtilaf kuvvetlerinin duyduğu endişeyi arttırmaktaydı. Zaten Hindistan Müslümanlarının Osmanlı Devleti'nin kötü gidişatı üzerine kaygıları özellikle Balkan Savaşları ve Trablusgarp Harbi döneminde artmıştı[10]. Muhtemel bir savaşta Osmanlı Devleti'nin İngiltere karşısında yer alması İngiltere'nin bu en önemli kolonisindeki varlığını tehdit edebilecek bir başkaldırıya sebep olabilecek düzeydeydi. Açıkçası ilan edilen cihad beyannamesinin temelinde de bu kaygının harekete geçirilerek İngiltere aleyhine kullanılması bulunuyordu. Türk basınında çıkan haberlere bakılırsa uzun zamandan beri beklenen zamanın gelip çattığını söyleyen halk, gönüllü olarak harbe gitmek istiyordu[11]. Basında cihadın Anadolu'daki tesirinden söz edilirken bunun yanında İran, Mısır, Sudan, Hicaz, Fas, Tunus, Cezayir, Afganistan gibi geniş bir coğrafyada da yankılandığına dair bazı işaretlere yer veriliyordu[12].

Buna karşılık İngiliz basını da karşı propaganda söylemlerini sonuna kadar kullanıyordu. İngiliz basınında yer verilen haberlerde ilan edilen cihadın meşruiyeti çürütülmeye çalışılıyordu[13]. Öyle ki bu işin

---

[9] *"Cihad-ı Ekber Yolunda"*, **İkdam**, 7 Teşrin-i sani 1330 (3 Aralık 1914), Bolu'da Hükümet Konağı önünde on bini aşkın Müslüman bu çağrıyı dinlemişti, Kayseri'de de halkın ilgisinin oldukça geniş olduğu anlatılıyordu. Malen ve bedenen bu çağrıya cevap vermenin farz-ı ayn olduğu halka duyuruluyordu.

[10] Azmi Özcan, **Pan-İslamizm, Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914),** TDV İslam Araştırmaları Merkezi Yay, İstanbul 1992, s. 200-217.

[11] *"Cihad-ı Ekber ve Tesiratı"*, **Tanin**, 20 Teşrin-i sani 1914.

[12] Fas'da ihtilalin genişlediği haberleri sık sık basında yer alıyordu; *"Fas İhtilali; Gittikçe Tevsi Ediyor"*, **İkdam**, 17 Teşrin-i sani 1330 (30 Kasım 1914), *"Tunus'ta Cihad Beyannamesi"*, **İkdam**, 18 Teşrin-i sani 1330 (1 Aralık 1914), *"Fas'da Cihad"*, **Tanin**, 26 Teşrin-i sani 1330 (9 Aralık 1914), *"Fas'da Asar-ı Cihad"*, *"Afganistan ve Hindistan"*, **İkdam**, 20 Teşrin-i sani 1330 (3 Aralık 1914), *"Emin Muhammed Said ve Dürzî Kahramanlar"*, **İkdam**, 22 Kanun-ı evvel 1330 (2 Ocak 1915), *"Mekke-i Mükerreme'de"*, **İkdam**, 27 Kanun-ı evvel 1330 (9 Ocak 1915); Cihad ilanını duyarak toplanıp gelen kabile reislerini Mekke Emiri Hüseyin'in oğlu Abdullah'ın topladığı belirtiliyordu.

[13] *"Indian Moslem Loyalty, The Action of Turkey Denounced, Not A Religious War"*, **The Times**, 4 Kasım 1914; Haberin ayrıntılarında Bombay, Madras, Calcuta'da yapılan röportajlardan kısımlara yer veriliyordu. Müslümanların Osmanlı Devleti'nin bu devasa savaşa girmesini istemedikleri buna rağmen Osmanlı'nın Alman entrikalarının da etkisiyle savaşa girdiğine ancak onların bu savaşın dini bir savaş olduğuna inanmadıklarına değiniliyordu. Hatta Bombay'ın ileri gelen Müslümanlarının yaptıkları toplantıda halifenin parlamenter Hükümet sisteminde zayıflatıldığını, zaten bu savaşın da kutsal bir savaş olmadığını beyan ettikleri belirtiliyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne bir dayatması olduğu yönünde[14] yapılan propaganda yanında birçok gazetede cihad ilanına dair haberlere ve resimlere rastlamak mümkündü. Bu iki farklı durum bir tezat gibi görünmekle birlikte aslında ilan edilen cihadın ne denli önemsendiğini de gösteriyordu[15]. Hatta Amerikan basınında Şeyhülislam ve Enver Paşa tarafından imzalanmış[16] bu beyannamelerin Şangay'da gizli bölmelerde bulunması haber değerine sahipti[17].

Basının bir propaganda aracına dönüştüğü bu süreçte ilan edilen cihadın etkisini arttırmak ve her fırsatta İngiltere'ye mümkün olan zararı vermek için daha savaşa resmen girişten evvel yola çıkarılan Türk casuslarının sayıları giderek arttırılmıştır. İstanbul'dan yola çıkan gayri nizami harp uzmanı casusların İslam nüfusunun yaşadığı coğrafyada yerel halkı muharip güçlere karşı savaşa çağıracağı, çeteler teşkil ederek düzenli İngiliz, Fransız yahut Rus birliklerine mümkün olduğunca zayiat verdirmeyi deneyeceği anlaşılıyordu[18]. Bu yöntem Trablusgarp Harbi'nde daha sonra Harbiye Nazırı olacak olan Enver Paşa'nın ve ilerleyen zamanlarda Milli Mücadele'nin li-

---

[14] *"As The Germans See It, The Turks Summons to A 'Holy War', Great Hopes in Germany"*, **The Manchester Guardian**, 24 Kasım 1914.

[15] *"How Turkey Proclaimed A Holy War"*, **The Manchester Guardian**, 12 Aralık 1914; habere ait iki resimden ilkinde cihadın ilanı esnasında toplanan kalabalık resmediliyor, diğerinde beyannamenin halka okunuşundan bir sahne veriliyordu.

[16] Sözü edilen beyannameler cihad-ı ekber ilanından sonra ilan edilen Enver Paşa imzalı Başkumandanlık Vekaleti Beyannamesi olmalıdır. Bu beyannamede "Zincirler altında inleyen üç yüz milyon İslam ve eski vatandaşı"nın özgürlüğü için girişilen harekete dikkat çekiliyor ve "Padişahım Çok Yaşa" sözleriyle son buluyordu. Metin Hülagü, **Pan-İslâmist Faaliyetler,** Boğaziçi Yay., İstanbul 1994, s. 48.

[17] *"German Plot Against India"*, **The New York Times**, 25 Kasım 1915.

[18] Savaşla birlikte harekete geçen bazı propagandistlerin varlığıyla ilgili Askeri Tarih Arşivi belgeleri temel alınarak yapılmış çalışmalar vardır; Sarısaman, **a.g.m.,**, İsrafil Kurtcephe, Mustafa Balcıoğlu, "Birinci Dünya Savaşı Başlarında Romantik Bir Türk-Alman Projesi; -Rauf Bey Müfrezesi", **OTAM,** Sayı: 3, Yıl 1992, (ss. 247- 284), Sadık Sarısaman, "Ömer Naci Bey Müfrezesi", **AÜTİTE Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 16, Yıl 1995 (ss. 501-513). 5 Kasım 1914'de Zeki Paşa Başkumandanlık Vekâletine gönderdiği bir telgrafta memuriyet-i hafiye ile Mısır'a gidecek olan Yafa mıntıkasına meşihattan gerekli iznin verilmesi isteniyordu. Belgenin derkenarında pek mahrem kaydıyla genel evrak memuru Binbaşı Hayri Bey'in Başkumandanlığa elden getirdiği belirtiliyordu. **Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi,** (Bundan sonra ATASE), K: 245, D: 1016, F:4. Başkumandanlıktan verilen cevapta bu iznin verildiği belirtiliyordu; ATASE, K: 245, D: 1016, F:4, B:1.

Levent Şahverdi Arşivi

derliğini üstlenecek olan Mustafa Kemal Paşa'nın da içinde olduğu subaylar tarafından kullanılmıştı[19]. Bunun yanı sıra Osmanlı merkezi idaresi, propaganda yöntemlerini belirlerken yerel gizli örgütlerle işbirliği yapmakta ve onların görüşlerini dikkate almaktaydı[20]. Osmanlı Devleti'nin resmen savaşa girişinden ve cihad ilanından sonra bu fetvayı yaymak için harekete geçen Türk görevlilerin varlığı İngiliz yönetim birimlerince çeşitli şekillerde haber alınıyor ve bu durum tedirginliği giderek arttırıyordu[21].

Kısacası savaşın başlamasından evvel başta İngiliz hakimiyet sahası olmak üzere Müslüman ahali üzerinde yürütülen propaganda Osmanlı Devleti'nin resmen savaşa girmesiyle ilan edilen *"cihad-ı ekber"* ile oldukça zorlayıcı bir propaganda yöntemine dönüşmüştü. Bu durum İngiliz yöneticilerinin karşı propaganda yöntemlerini geliştirmeleri için önemli gerekçeler oluşturmuştur. Ayrıca bu zorlama savaşın devamı müddetince Doğu'daki İngiliz politikasının şekillenmesinde önemli rol oynayan Mark Sykes'ın ortaya atacağı yeni bir istihbarat birimi fikrinin oluşmasında etkili bir gerekçe olacaktır.

Arap Bürosu'nun Kuruluşuna Uzanan Süreçte Mark Sykes'ın Rolü

İngiltere'nin Mısır merkezli Doğu hakimiyet sahasında yürütülecek propaganda faaliyetlerinin belirleneceği böylesine bir büronun

---

[19] İsrafil Kurtcephe, *"Trablusgarp'ın İtalyanlarca İşgali, Mustafa Kemal ve Arkadaşlarının Direnişe Katılmaları"*, **AÜTİTE Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 6, Yıl: 1990 (ss. 361-375)

[20] Hindistan gizli cemiyetlerinden Hindistan Cemiyet-i İhvaniye ve İslamiye ve Mecusiye'nin lideri Satayanand Sibha'nın Enver Paşa'ya hitaben yazdığı mektubunda işbirliği teklifi dile getiriliyordu. Diğer bazı ileri gelen Hindliler ile temasta olunduğu ve çeşitli propaganda usullerinin uygulanmasında onlardan destek alındığı anlaşılmaktadır. Ayrıntılar için Bkz: Vahdet Keleşyılmaz, **Teşkilat-ı Mahsusa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)**, Ankara 1999.

[21] İngilizlerin İstanbul'daki Amerikan elçisinden aldıkları istihbarata göre İstanbul'dan harekete geçen ve istikametleri Mısır, Tunus, Cezayir, Hindistan, Fas gibi İslam nüfusunun yoğun olduğu bölgeler olan ajanlar önemli simaları da aralarında barındırıyordu. İsim isim listelenen ve İngiliz istihbaratınca *"ajitatör- propagandist"* olarak tabir edilen bu kişilerin adı geçen Teşkilat-ı Mahsusa isimli gizli istihbarat birimine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. **TNA,** 371/2140/82545/472, 14 Aralık 1914, R.Rodd'dan [Roma Büyükelçisi] Edward Grey'e [Dışişleri Bakanı].

Levent Şahverdi Arşivi

kurulmasını isteyen ve ilk taslağını hazırlayan Mark Sykes'ın[22], öğrencilik yılları ve politik geçmişi üzerinde durmak, büronun kuruluşuna kadarki gelişmeleri anlamakta faydalı olacaktır. Zira Mark Sykes'ın şahsi girişimi ile hayata geçen Arap Bürosu, onun geçmişi ve kariyeri ile yakından alakalıdır. Üniversite eğitimine Cambridge'de başlayan Mark Sykes, üniversitesindeki eğitim yıllarından itibaren Doğu dünyasına olan ilgisi dikkat çekmiştir. Öyle ki, kendisi Cambridge yıllarında üniversitenin Arapça profesörü E.G Browne ile sıkı bir diyalog halindedir. Mark Sykes üniversite eğitiminin devam ettiği dönemde çıktığı seyahatte Osmanlı'nın Doğu vilayetlerini içine alan oldukça geniş bir coğrafyayı gezmiştir. Gezdiği vilayetlerle ilgili eserinde ayrıntılı tasvirlere ve bölge insanına dair gözlemlerine yer vermişti[23]. Doğu'daki gözlemlerini de seyahati sırasında yazdığı mektuplarında Profesör Browne ile paylaşmıştı. Eserini Cambridge'den tanıdığı E.G Browne'nin bir önsözü ile basan Mark Sykes'ın bu seyahati sırasındaki gözlemleri onun ilerideki projelerinde başvuru niteliği taşımıştır.

Aslında Sykes'ın daha Jesus College'deki öğrencilik yıllarında baskısını gerçekleştirdiği tek gezi-gözlem türü kitabı *"Dar-ul Islam"* değildir. 1899 yılında başladığı seyahatinde Şam, Halep, Bağdat, Musul, Bitlis, Van gibi pek çok Osmanlı şehrinde bulunan Mark Sykes bu tecrübelerini de *"Through Five Turkish Provinces"* isimli kitabında anlatmaktadır. Bu eserinde sık sık imâ ettiği Türk misafirperverliğini kitabının başında kendisine yardımlarından dolayı Türk sultanına, Sultanın sivil ve askeri görevlilerinin yardımlarına teşekkürle başlatarak göstermek istemiştir[24]. Hatta bu seyahati esnasında Osmanlı sınırından Rus hâkimiyet bölgesine geçişinde Ruslar tarafından kendisine gösterilmeyen misafirperverliği Türk ve Rus arasındaki farkı vurgularken tekrar dile getirmektedir. Türk yetkililerin

[22] Sykes'ın Cambridge yılları eğitim ve doğu vilayetlerini ziyaretleri ile ilgili izlenimleri dünya harbindeki faaliyetleri hakkında bkz: Shane Leslie, **Mark Sykes, His Life and Letters,** Cassell and Company Ltd, (London, New York, Toronto and Melbourne), 1923.

[23] Mark Sykes, **Dar-ul-Islam,** Bickers and Son, London, 1904.

[24] Mark Sykes, **Through Five Turkish Provinces**, Bickers and Son, London 1900.

Levent Şahverdi Arşivi

ona gösterdiği seyahat kolaylığı savaş arifesindeki Türk-İngiliz ilişkilerinin belirsiz ortamında dahi göze çarpmaktadır. Sykes'ın, 1912'de İngiliz Parlamento üyesi olmasından sonra yaptığı Doğu seyahati esnasında Adana ve Osmaniye'ye geçişinde merkezden bu valiliklere yazılan birer yazıyla gerekli kolaylığın gösterilmesinin istendiği görülmektedir[25].

Sykes'ın eserinde vurgulamaya çalıştığı *"Türk misafirperverliği-yardımseverliği"* çerçevesindeki olumlu görüşleri Birinci Dünya Savaşı dönemindeki siyasetiyle hiçbir şekilde uygunluk göstermemektedir. Zira Türk yetkililerin seyahatini kolaylaştırmasından dolayı Türklerden olumlu ifadelerle söz eden Mark Sykes aynı zamanda Arap bağımsızlığı ve Siyonist harekete olan sempatisi ve Ermeniler'in bağımsızlığına duyduğu inançla tanınan birisidir. Sykes, belli bir süre (19. Yüzyılın son çeyreğinde) İngiliz siyasetine paralel olarak Osmanlı Devleti'nin devamını savunmuşsa da bu fikrinde etkili olan Osmanlı Devleti topraklarının Rus hâkimiyetine girmesi ve bu nedenle bölgedeki İngiliz çıkarlarının engellenmesi düşüncesidir. Hatta 1913 yılında İngiliz Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada bunu açıkça ifade etmiştir[26]. Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti'nin dahil olması ile yukarıda sözü edilen Ermeni ve Arap bağımsızlığı ve Siyonist sempatisi ile hareket etmemesi için bir neden kalmamıştır.

Arap Büro'nun kuruluşunu teklif eden ve ilk taslak planını hazırlayan Mark Sykes döneminin ünlü casusu (ve mesai arkadaşı) Lawrence ve savaşın Doğu topraklarına dair büyük planlarıyla adından sıkça söz ettirecek olan Winston Churchill tarafından farklı şekillerde tasvir edilmiştir. Ortadoğu'da harp içerisindeki çalışmalarında ortak mesai harcayacağı ünlü İngiliz casusu Lawrence, Sykes'ı hayal gücü kuvvetli ancak inşa etme tarzını seçmeden önce malzemelerini sınama sabrı olmayan, tuhaflıkları yakalarken benzerlikleri kaçırabi-

---

[25] **BOA**, DH. MTV, 24/97, 26 Za 1331 (27 Ekim 1913).

[26] Elie Kedourie, **England and The Middle East The Destruction of Otttoman Empire; 1914-1921**, London 1956, s. 67-68.

Levent Şahverdi Arşivi

len biri olarak tarif etmektedir[27]. Lawrence'ın pekte yetenekli değilmişçesine tasvir ettiği Sykes hakkında Winston Churchill'in fikri farklıdır. Savaşın nihayetinde 1919'da Paris Barış Görüşmeleri'nin devam ettiği günlerde İspanyol gribinden hayatını kaybettiğinde henüz 39 yaşında olan Sykes için onun hayatını anlatan bir esere takdim yazan Winston Churchill, Sykes'dan söz ederken şöyle demektedir;

"…Birçok Afrikalı ve Amerikalı kâşifler arasında Mark Sykes, Yakın Doğu'da herhangi bir hazine bulmak umudu olmaksızın ya da dini görüşleri yahut bölgesel özgülükleri değiştirmek amacı olmaksızın seyahat etmiştir. O [Sykes], kendisini Levantenler ve Filistinliler ve dahası Araplar ve Türklerle tanıtmıştır. O daha önce çok az kişinin gittiği yerlere gitti ve yolların ve ülkelerin ayrıntılı haritalarını çıkardı ki bunları ne Savaş Ofisi'nin ne de Kraliyet Coğrafya Topluluğu'nun beraber bilgisi kapsayabilir, ya da şamil olabilir…[O] Doğu'da hizmetlerinde açıkça seçilebiliyordu. Arapları Türklerden ayırmak gibi girift ve dikkat çekici politikada o değerli bir faktör oldu, Müslüman dünyasını en kritik anda böldü ve neticede önemli kuvvetleri Allenby'nin ordusunda çöl bayrağı altında sıraladı…" [28].

Bu sözlerin sahibi Churchill ile Arap Bürosu'nun kurucusu olarak göze çarpan Sykes arasındaki bir yazışma, Sykes'ın Ortadoğu'nun yeniden şekillendirilmesine kadar giden süreçteki rolünü göstermesi açısından yardımcı olmaktadır. Osmanlı Devleti'nin henüz savaşa girmediği ancak temayülün Almanya'dan yana oldukça güçlendiği günlerde, Sykes'ın yazdığı bir mektuptan onun Arap Bürosu'nun kuruluşunu teklif eden adam olmasının tesadüf olmadığını göstermektedir. Sykes'ın Darlington'dan Hummersknot Kampı'ndan, 24 Ağustos 1914'de Winston Churchill'e kendi el yazısıyla yazdığı mektubunda yakın gelecekle ilgili önemli öngörülerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Sykes'ın ifadeleri oldukça dikkat çekicidir: *"Ortalıkta dolaşan dedikodulardan bazılarını The Times'de gördüm, Almanların Türkiye'yi*

[27] T.E, Lawrence, **Bilgeliğin Yedi Sütunu,** (Çev. Bilal Çölgeçen), Çiviyazıları Yay., İstanbul 2001, s.87.

[28] Leslie**, a.g.e.,** s. vi-vii.

Levent Şahverdi Arşivi

savaşa çekmek için çabaladıklarını anlıyorum ve eğer bu mümkün olursa bize karşı bir Panislamik saptırma uygulanacak ve Rusya'ya karşı Ermeni sınırında bir Kafkasya sorunu ortaya çıkacak. Eğer bu olursa bizim Suriye ve Güney Mezopotamya'da onlarla [Türklerle] karşılaşacağımızı tahmin ediyorum…"[29]. Bu öngörüler gerçekleşirse Doğu tecrübesinin de göz önüne alınarak burada görevlendirilmesinin daha faydalı olacağını, *"baş belası yerli birliklerini kendi yanlarında isyan ettirebileceklerini, ileri gelenleri yanlarına çekebileceklerini, ya da diğer kalıntıları kazanabileceklerini"* düşünmektedir[30].

Doğuyla ilgili tecrübesini burada verilecek bir görevle değerlendirmek isteyen Mark Sykes için ilk umut ışığı 1914 yılı sonlarında görünmüştür. Lord Kitchener onu Genelkurmay Başkanlığı'nda Doğu Servisi'ne atamış ve buradaki görevi çerçevesinde 1 Haziran 1915'de yola çıkmıştır. Doğu'ya gitmek üzere Londra'dan ayrılan Sykes'ın güzergâhında görüştüğü kişiler ve bunlarla paylaştığı fikirler Arap Büro'nun kuruluşu öncesi fikir nüveleri türündendir. Sykes, Atina'da The Times muhabirlerinden Francis Elliot ile ve Rusya'nın İstanbul elçiliğindeki son baş tercümanı Serafimov ile görüşme imkânı bulmuştur. Onlarla halifeliği papalık gibi seçimle işbaşına getirilen bir kurum yapmayı ve bunun da Şam yahut İstanbul'un bir yerinde tıpkı Vatikan gibi temsil edilmesi fikirlerini tartışmıştır. Ayrıca Prens Sabahaddin ile askeri bir devrim ile ilgili olarak görüşmüştür. Bu görüşmelerden sonra Sykes, önce Sofya'ya ve ardından da Selanik'e gitmiştir. Selanik'de, İngiltere'nin İstanbul'daki elçiliğinde baş tercüman olarak çalışmış olan ve Osmanlı siyaseti ile ilgili tecrübesi oldukça geniş olan Gerald Fitzmaurice ile tanışmıştır. Fitzmaurice Osmanlı İmparatorluğu'nun önce askeri güç olarak sona erdirilmesi gerektiğine dair düşüncelerini Mark Sykes ile paylaşmıştır. Fitzmaurice'e göre Osmanlı Devleti, İtilaf güçlerini bölmek için bir anlaşmazlık kaynağıdır[31]. Bu fikirlerin sahibi Fitzmaurice önemli bir

---

[29] **Churchill Archives**, Cambridge University, Churchill College, CHAR, 13/45, 127, 24/8/1914, Mark Sykes'dan Winston Churchill'e.

[30] **Aynı Belge**.

[31] Leslie, a.g.e., s. 237-238.

Levent Şahverdi Arşivi

isimdir. Zira George Lloyd'a yazdığı mektuplarını pek çok Türkçe kelime ve deyimle süsleyen Fitzmaurice 1905 sonbaharından 1906 sonuna kadar İstanbul'da fahri ataşe olarak kalmıştır[32]. Sykes'ın Selanik'de görüştüğü İstanbul İngiliz elçiliğinin eski baş tercümanı Fitzmaurice'den aldığı ipuçları yakın gelecekte hayata geçireceği hareketlerinde etkili olmuş olmalıdır. Zira Fitzmaurice daha Osmanlı Devleti'nin savaşa girmediği günlerde yazdığı bir memorandumda geleceğe dair Sykes'ın tuttuğu yolun tesadüf olmadığını kanıtlamaktadır. Fitzmaurice bu yazıda Edirne'yi Türklerin yeniden ele geçirdiklerinden beri otonomi istekli Arap hareketlerinin belirgin ve güçlü olduğunu ve eğer Türkler Batılı Liberal Güçler (Fransa ve İngiltere) karşısında savaşa girerse Arap hareketlerinin özellikle kendilerinin de yardımıyla canlandırılabileceğini yazmaktaydı. O, İngiltere'nin Kuveyt'te, Fransızların da Suriye'deki Hıristiyan vatandaşları tıpkı İmparatorluğun diğer bölgelerindeki Alman karşıtı ve İtilaf güçleri destekçisi Hıristiyan halk gibi uyandırabileceğini ve bu hareketin *"Türk boyunduruğundan kurtuluş hareketlerinden biri"* olabileceğini düşünmektedir[33].

---

[32] **Tilkidom and The Ottoman Empire, The Letters of Gerald Fitzmaurice to George Lloyd, 1906-1915**, (Edited by G.R. Berridge) The Isis Press, İstanbul 2007. Yazarın Cambridge Üniversitesi Churcill Archives Centre bünyesinde bulunan mektupların basımı ve bunlara dair kendi açıklamalarından oluşan eserinde özellikle 1906-1910 yılları arasında çeşitli aralıklarla yazılmış mektuplar göze çarpmaktadır. 1912 yılında bir, 1915 yılına ait olarak da başka bir mektubu bulunmaktadır. Oldukça yakın oldukları mektupların hitaplarından anlaşılabilmektedir. George Lloyd'a " Sevgili Tilki", yahut "Sevgili Yavru" diye başlayan mektuplarında fazla diplomatik bir dil kullanılmamasına rağmen önemli içeriğe sahip oldukları görülür.

[33] **TNA,** FO, 371/2140, 57234/604-14, 11 Ekim 1914, s. 61-64, Memorandum by Mr. Fitzmaurice; Sıradan bir tercüman olmayan Fitzmaurice İngiltere'nin Osmanlı Devleti bünyesindeki pek çok konsolosluğa gerektiğinde vekalet etmiştir. Merkez ile yazışmalarında bir tercümandan çok daha çok bir İngiliz casusu gibi davranan Fitzmaurice Büronun kurulduğu dönemden kısa bir zaman önce Deniz Kuvvetleri istihbarat biriminde görevlendirilmiştir. Bu dönemde Balkanlarda bulunan Fitzmaurice, İstanbul'da bir hükümet darbesi vücuda getirmek için uğraş vermiştir. Sykes ile görüşmesinin gerçekleştiğinde Selanik'te bulunmasının sebebi budur Kısacası Sykes'ın görüştüğü kişilerden birisi olarak Fitzmaurice onun düşünce dünyasını etkileyebilecek en önemli şahsiyetlerdendi. Arkasında bir hatırat bırakmamasına rağmen hayatının bir çalışmaya konu olması baş tercümanın bu özellikleri ile alakalıdır; G.R. Berridge, **Gerald Fitzmaurice (1865-1939), Chief Dragoman of the British Embassy in Turkey,** Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2007.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu düşünceler ile yoluna devam eden Mark Sykes, Temmuz 1915'de Kahire'ye varmıştır. Burada bazı ileri gelen Suriyeliler ile ve bazı diğer şahıslarla görüşmüş, bölgedeki İngiliz-Fransız rekabetinin getirebileceği olumsuzlukları gözlemlemiştir. Bu nedenle İngiltere ile Fransa'nın Suriye hakkında mümkün olduğunca erken bir vakitte anlaşması gerektiğini tespit etmiştir. Diğer yandan Mark Sykes, İslam'ın yani Müslümanların fikri yapılarını analiz etmeyi de ihmal etmemiştir. Müslümanları Eskiler ve Yeniler (modernler) olmak üzere ikiye ayırmıştır[34].

Gözlem ve görüşmelerle devam eden seyahatinde Sykes 14 Ağustos 1915'de Hindistan'a ulaşmış ve burada Hindistan Valisi Lord Hardinge ile görüşme imkânı bulmuştur. Kuttül Ammare'den karısına yazdığı mektubunda Hindistan gözlemlerine yer verirken oldukça ilginç bir tespiti dikkat çekmektedir. Sykes Delhi'deki saray kalıntılarının İngilizler tarafından inşa edilen barakalar tarafından zarar gördüğünü yazarken, son 30 yılda Hindistan şehirlerinin Anadolu'daki Konya veya Kastamonu şehirlerinden daha az gelişme sağlamış olduğunu görmenin gerçek manada şok edici olduğundan söz etmektedir. Dahası bunun İstanbul'daki Hindu Müslümanlar üzerindeki İngiliz karşıtı gizli Türk etkisini desteklemek için iyi bir gerekçe olabileceğini düşünmektedir[35]. Bölgedeki hassas durumu yerinde inceleme fırsatı bulan Sykes, 4 Ekim 1915'de resmi bir görevli ve aynı zamanda arkadaşı olduğu anlaşılan *"Bob"* isimli kişiye yazdığı mektupta büronun ilk sinyalini vermektedir. Kendi kişisel evrakları arasında yer alan bu mektupta "*İşbirliği"* başlığı altında bölgede görev yapan Alman propagandistlerinin etkin olan faaliyetlerini anlatmakta ve bölgedeki İngiliz otoriteleri arasındaki (özellikle Mısır-Hindistan arasında) kopukluğun altını çizmektedir. Bölgedeki İngiliz kuvvetlerinin işbirliği ve koordinasyon yetersizliğini uzun uzun anlatmakta ve bunu sağlayacak bir *"komisyon"* oluşturulmasını teklif etmektedir. Diğer taraftan İslam ile ilgili meselelerde çözüm üretebilmek için Mısır'da *"İslami istihbarat bürosu (Islamic Information*

[34] Leslie, **a.g.e.,** s. 241.
[35] Leslie, **a.g.e.,** s. 247.

Levent Şahverdi Arşivi

Bureau)" kurulmasından söz etmektedir. Bu büronun Hindistan, Zanzibar, Atina, Tahran, Sofya, Mezepotamya ile direk yazışabilmesini ve edindiği istihbaratı sadece Askeri Operasyonlar direktörü, Savaş Bakanlığı, ya da bazı önemli merkezlerin kullanımına olarak vermesini, bu bilgilerin adı geçen makamların uygun görmesi halinde genel kullanım için yayınlamasının uygun olabileceğini düşünmektedir. Böylesi bir büronun İngiliz merkezleri arasındaki işbirliği için kısayol olacağına dikkat çekmekte ve büronun kurulması fikrine sıcak bakılırsa gizli tutulmasının yerinde olacağını belirtmektedir[36].

Diğer taraftan Müslüman Arap ve Hindu dünyasındaki gruplaşmaları kafasında iyice biçimlendiren Sykes, bu teklifinden kısa zaman sonra merkezi Kahire olan *"yeni"* bir istihbarat ve koordinasyon merkezinin teklifini yapacaktır.

Mark Sykes'ın Düşüncelerinin Netleşmesi ve Büronun Kuruluş Teklifi

Savaşın ortalarına doğru Kasım 1915'de İngiltere'nin Mısır'daki Yüksek Komiseri McMahon, Mark Sykes tarafından yazılan, kurulması faydalı görülen bir *"büronun"* teklif yazısını Dışişleri Bakanlığı'na göndermiştir. Bu yazıda Mark Sykes'ın önerdiği büronun çalışma şeklinin nasıl olabileceği ve büronun fonksiyonlarından söz edilmekteydi[37]. Buna göre Kahire'deki İngiliz Yüksek Komiseri (McMahon), Mısır Genel Komutanı (General Maxwell), General Malcolm ve Albay Clayton (Kahire İstihbarat Deparmanı şefi) ile görüş alışverişinde bulunduklarını ve Arap ve İslam istihbaratına dair işbirliği yapılmasının kararlaştırıldığı bildirilmiştir. Buna göre kurulacak büronun başında Askeri Harekât Şefi olacaktır. Bu şefin altında Kahire'deki İngiliz istihbarat biriminden olan gazeteci Philiph

---

[36] **Oxford University, St. Antony's College, Middle East Centre Archive,** (Bundan sonra MEC Archive) Mark Sykes File, GB165-0275, File: 1, 4 Ekim 1915, Mark Sykes'dan Bob'a; Sykes mektubunun başında yazdıklarını Gerorge Clark, Fitzgerald, ve eğer mektubun alıcısı olan Bob isimli kişi tarafından uygun görülüyorsa, Hindistan Bakanı Austin Chamberlain tarafından paylaşılmasını istiyordu.

[37] **TNA**, FO, 371/2357, 180379/numarasız, 29 Kasım 1915, s. 312-313; McMahon'dan Dışişleri Bakanlığı'na.

Levent Şahverdi Arşivi

Graves ve bir diğer İngiliz görevli olan Hennessy'nin[38] olması düşünülmüştü. Plana göre, Londra'da Mr. Weakly isimli görevli, büro ile Hindistan Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı ve Koloniler Bakanlığı arasında aracı olarak atanacaktı. Hindistan'da da yine bir kontak isim Hindistan Hükümeti ile büro arasında Hindistanlı Müslümanları, savaş esirlerini ve körfez bölgesini rapor etmek üzere görev yapacaktır. Mezopotamya'da Binbaşı Gregson, büro ile bölgedeki kuvvetler arasındaki bağlantı ismi olacaktır. Ayrıca büro, Akdeniz Seferber Kuvvetleri Genel Komutanlığı ile de iletişimde olacaktı. Bu taslak plana göre büronun fonksiyonları üç ana başlıkta toplanmıştır. Bunlardan ilki Londra'daki ilgili departmanlarla muhtemel genel durumlarla ilgili iletişimde olmak, ikincisi aynı şekilde Mezopotamya, Hindistan ve Akdeniz'deki İngiliz yöneticileri ile iletişimde olmak ve son olarak da İngiliz, Hindistan ve Fransız basınında kullanılmak üzere propaganda materyalleri ve çeşitli alanlarda kullanmak üzere beyannameler hazırlamaktır. Sykes, büronun Londra'da değil Mısır'da tesisine ve bu büronun organizasyonun kendi elinde olmasına büyük önem vermekteydi. Sykes, Alman Panislamizm Bürosu'nun tüm alanlarda önemli ilerlemeler yaptığını ancak İngiliz makamları arasında yeterince işbirliği olmadığından bu faaliyetlere uygun karşılık verilemediğini düşünmektedir[39].

Sykes'ın sözünü ettiği Alman bürosu daha savaştan evvel Kahire'de arkeolog kisvesiyle kalarak burada gözlemlerde bulunan ve 1913 yılında Alman Dışişleri Bakanlığı'na İslam'ın muhtemel bir savaşta nasıl kullanılabileceğini anlatan 136 sayfalık bir rapor veren Max Freiherr von Oppenheim'in başında bulunduğu Berlin'deki Oriental Propoganda Office (Doğu Propaganda Ofisi)'dir[40]. Büronun amacı ve fonksiyonunun, Doğu'da İngiliz-Fransız ve Ruslara

---

[38] Bu iki önemli isim hakkında Kahire'deki İngiliz İstihbaratını direktörü olan Clayton tarafından Mark Sykes'a gönderilen bir yazı da verilen bilgilere göre her ikisi de panislamik propaganda hakkında çalışmalar yapmaktadır. **MEC Archive,** GB165-0275, Mark Sykes File, File:1, 13 Aralık 1915, Clayton'dan Mark Sykes'a.

[39] **Aynı Belge.**

[40] Stanford j. Shaw, The **Ottoman Empire in World War I**, Vol. 2, TTK Yay., Ankara 2008, s. 1151.

Levent Şahverdi Arşivi

karşı olumsuz hissiyatı körüklemek olduğu açıktır. Sözü edilen büronun Panislamik büro olarak tanımlanması, üzerinde çalışılan ve İngilizlerin doğudaki yeni propaganda merkezi olacak Arap Büro'ya bu ismin seçilmesinde Panislamik Büro'nun karşıtı çalışmaların temeline Arap unsurunu koymak olduğu, özellikle Arapların kazanılmak istendiği anlaşılmaktadır.

McMahon tarafından Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen teklif yazısının ekinde bulunan bir diğer yazıda, kurulması önerilen büronun fonksiyonları ve işleyişi hakkında bazı ayrıntılara yer verilmiştir. Henüz taslak olduğunu düşündüren ve üzerinde çizikler, karalamalar ve el yazısıyla yapılmış eklemeler olduğu görülen yazıda, büronun ilk fonksiyonunun Yakın Doğu'daki İngiliz politikasını uyumlu hale getirmek ve Dışişleri Bakanlığı, Hindistan Bakanlığı, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı, Savaş Bakanlığı ve Hindistan Hükümeti'ni Alman ve Türk politik eğilimlerinden haberdar etmek olduğu görülmektedir. Bu ilk amacın yanı sıra büronun kurulması halinde diğer görevi, İngiltere'nin faydasına olacak şekilde Hintli olmayan Müslüman halk arasında Hintli Müslümanların hassasiyetleriyle ve İngiltere'nin müttefikleriyle çelişmeden İngiltere lehine propagandayı koordine etmek olacaktır[41]. Buradan hareketle büronun Alman Doğu Propaganda Ofisi'nin çalışmalarını çürütmek amacına hizmet etmeyi hedeflediği anlaşılmakta ve aynı zamanda mevcut birimler arasında uyumu sağlama görevini üstlenmek istediği anlaşılmaktadır.

Büronun çalışmalarının neler olacağı da belirlenmişti. Buna göre, Dışişleri Bakanlığı için haftalık bir rapor hazırlanacak ve bu raporlar Londra'daki diğer ilgili departmanlara iletilecekti. Diğer yandan Aden ve Mezopotamya komutanlarına, İskenderiye'deki istihbarat görevlisine, Mısır Yüksek Komiserine, Hindistan Hükümeti'ne ve Sudan Genel Komutanı'na (Sirdar) haftalık rapor hazırlayacaktı. Büro ayrıca, Londra'daki Basın Bürosu'na ve tarafsız basında kullanılmak üzere materyal temin edecekti. Hindistan Hükümeti'ne İngiliz-

[41] **TNA**, FO, 371/2357, 180379, 29 Kasım 1914, s. 315, "Constitution and Functions of the Arabian Bureau".

Levent Şahverdi Arşivi

Hint ve yerli basın için materyal ve İskenderiye istihbarat görevlisine benzer malzemeleri sağlayacaktı. Ayrıca Mısır, Arabistan ve Türkiye'de yerli ajanlar vasıtasıyla Alman karşıtı ve İtilaf güçleri destekçisi hisler uyarılacaktı. Aden, Mezopotamya ve İran Körfezi'nde ise bu düşünce dolaylı yollardan yapılacaktı. Ayrıca Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın istihbarat departmanı ve askeri istihbarat direktörü ile bağlantıda olunacaktı. Daktilo olarak yazılmış yedi maddenin ardından son olarak eklenen bu iki madde ile toplam dokuz maddeden oluşan büronun işleyişi ve fonksiyonlarına dair rapordan, bu büronun düzenli istihbarat ve propaganda üretmek amacıyla tesis edilmek istendiği ve bu işin tek elde toplanmasının hedeflendiği görülmektedir[42].

Büronun kurulmasını teklif eden Mısır'daki İngiliz görevlilerinin taslak denecek bir de organizasyon şeması oluşturdukları anlaşılmaktadır. Buna göre büronun başı Mark Sykes ve Sykes'ın vekili ise Yarbay Parker isimli İngiliz subayı olacaktı. Başkanın görev ve sorumluluğu haftalık raporların yazılması ve basılacak her türlü materyalin içeriğinin onaylanmasıydı. Başkandan sonra ikinci basamakta *"basın gözcüsü"* olarak nitelenen kişi gelmekteydi. Basın gözcüsünün kim olacağı bu ilk taslak şemada belli değildir. Ancak onun görevi basın materyallerinin sınıflandırılmasıydı. Materyalleri tarafsız, düşman, İngiliz ve Hindistan Basını olarak sınıflandıracaktı. Bu görevli için iki sekretere ihtiyaç vardır. Basın gözcüsünün altında önce üç sekreterlik sınıflandırılmıştı. El yazısıyla bu kısımda yapılan bazı düzeltmeler göze çarpmaktadır. Buna göre, sekreterliklerin birinci, ikinci, üçüncü kısımları karalanarak el yazısıyla sırasıyla branş A, B ve C yazılmıştır. Buna göre birinci şube Philip Graves başkanlığında olacak ve Londra'daki Basın Bürosu'na ve tarafsız ülke basınına verilecek haberleri temin edecekti. Diğer yandan Arap basınına verilecek haberleri temin edecek ve İran Körfezi ile Mezopotamya'da dağıtılacak basılı bildiriler için malzeme sağlayacaktı. İkinci şubenin başı Binbaşı Hennessy ya da Hindistan Hükümeti tarafından atanmış bir başka subayın olabileceği belirtilmektedir. Bu şubenin ilk görevi

[42] **Aynı Belge.**

Levent Şahverdi Arşivi

büronun başkanına ve birinci sekreterine Hindistan Hükümeti ile herhangi bir konuda çelişki olması durumunda tavsiye vermekti. Ayrıca Hindistan Hükümeti'ne Anglo-Hint ve yerli basınına materyal tedarik edecekti. Üçüncü sekreterliğin ise Albay Parker'ın yönetiminde olması önerilmektedir. Bu şubede de Mısır, Hindistan ve Hicaz'da görev verilecek yerli ajanlar seçilecek ve seçilen bu yerli ajanlarla istihbarat toplama ve propaganda yapma faaliyetleri yerine getirilecekti[43].

Şubelerin görevleri sıralandıktan sonra Müttefik devletlerin ataşeleri ile ilgili bir kısma yer verilmişti. Buna göre, İtalyan askeri ataşesi Yüzbaşı Quentin'le Rus Konsolosluğu tarafından atanmış bir diğer kişiyle propagandayla ilgili tüm konuların müzakere edilebileceği, bildiri ve beyannamelerde ilgili paragraflar basılmadan evvel kendilerine gösterilebileceği belirtilmektedir[44].

Gezici bir subay görevlendirilmesi ile ilgili olarak hazırlanan kısımda bazı önemli işlevlerin bu gezici subay tarafından icra edilmesinin düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Buna göre, bu subay İran Körfezi'ni ve Hindistan'daki Arap savaş esirlerini ziyaret edecekti. Ayrıca İran Körfezi'ndeyken İran Operasyonları Komutanı vasıtasıyla, Hindistan'da iken Hindistan Dışişleri vasıtasıyla bilgi verecekti. Bu subaya Hintli Müslümanlarla hiç bir ilgisinin olmadığı iyice tembihlenecekti[45].

"Seyahat Organizasyonu-Dışarıda" başlıklı kısımda ise, Londra, Basra ve New York'dan alınan bilgi ve haberlerin nerelere ulaştırılacakları ve her bir bölge için bu işi kimlerin yapacakları belirlenmişti. Buna göre, Londra'da Mr. Weakly bu iş için önerilmektedir. Weakly, İmparatorluk Savunma Komitesi'ne bağlı olacak ve tüm bildirileri alacak ve Londra'ya iletecekti. Basra'da Yüzbaşı Gregson Mezopotamya, Arabistan bölgesi ile ilgili tüm bu işten sorumluydu. Muscat ve Bahreyn gibi yerlerden gelen telgrafların bir kopyasının

[43] **Aynı Belge.**
[44] **Aynı Belge.**
[45] **Aynı Belge.**

Levent Şahverdi Arşivi

da bunlara dahil olacağına dikkat çekilmekteydi. New York'da yerli bir ajan büroyu Amerika'daki Araplarla temas halinde tutacak ve Londra basın bürosu vasıtasıyla materyal toplayacaktı[46].

Büro'nun Kuruluşu Aşamasında Ortaya Çıkan Yetki Paylaşım Sorunları

Teşkilatlı bir şekilde propaganda ve istihbarat temini amacıyla kurulması düşünülen bu büronun özellikle Türk-Alman propagandasına karşı mücadele etmek gibi bir amacı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak kendi içerisinde de Yakın Doğu'daki İngiliz istihbarat ve propaganda yönetiminin merkezi olmak hedefinde olduğu açıktır. Her ne kadar Hindistan'daki İngiliz Hükümeti, Mısır'daki İngiliz Temsilciliği ve Londra arasında bir koordinasyon bürosu görevini üstlenecekmiş gibi görünse de Hindistan, Mezopotamya, Mısır, Arabistan gibi geniş bir coğrafyanın istihbarat ve propaganda yönetiminin merkezi konumuna getirilmesinin amaçlandığı görülmektedir.

Mısır'dan gelen bu teklifle ilgili olarak Londra'nın çeşitli makamlarla görüş alış verişinde bulunmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ilkin, Savaş Bakanlığı'ndan görüş istenmiştir. Ancak öyle anlaşılıyor ki, Savaş Bakanlığı'ndan gelen ilk cevap açıkça olumsuzdu. Koloniler, Hindistan ve Dışişleri Bakanlığı'nın İslamiyet ile ilgili ne kadar işbirliği yapacağı yahut Hindistan ve Dışişleri Bakanlığı'nın Arap politikası hakkında ne ölçüde işbirliği yaptığını bilmeden, Mark Sykes tarafından gönderilen taslağı tartışmanın imkânsız olduğu bildirilmişti. İşbirliğinin gerekliliğine dikkat çekiliyorken imkânsızlıklar üzerinde durulmuştu. Buna göre, bölgesel nüfuz alanlarına göre İngiliz yetki sahaları hatırlatılmaktaydı. Savaş Bakanlığı'nın hatırlattığı şu idi; Arabistan, Hindistan ile bağlantılıdır ve burası Irak, İran Körfezi, Umman, Aden, Yemen ve Asir'i içine almaktaydı. Buna karşılık Mısır; Hicaz, Suriye ve Filistin ile bağlantılı bir merkez olduğu belirtilmekteydi. Bu dağılımın tartışılabilir olduğu kabul edilmekte ve şimdiye kadar Hindistan ile Mısır arasında çok az olan yahut hiç olmayan

[46] **Aynı Belge.**

Levent Şahverdi Arşivi

işbirliği ve direk bilgi alışverişinin çok arzu edilen bir durum olduğu kabul edilmekteydi. İslamiyet ile ilgili meselelerin -her ne kadar bunlar yüzeysel çeşitli sebeplerden gibi görünse de- geniş ölçekli ve bütüncül yaklaşımlara ihtiyaç duyduğu üzerinde durulmaktadır. Sonuç olarak büronun Mark Sykes'ın önerdiği şekliyle istekleri karşılayabileceği garanti edilebiliyorsa onaylanacağı işareti verilmektedir[47].

Diğer yandan önerilen şekliyle bir büronun kurulmasına dair görüşlerinin olabildiğince çabuk şekilde bildirilmesi ricasıyla taslak Hindistan Valisi'ne gönderilmiştir[48]. 17. Yüzyılın başlarından itibaren Hindistan'da var olan İngilizler ülkedeki hâkimiyetlerini kademeli olarak arttırmışlardı. Özellikle 19. Yüzyıl ortalarından itibaren Hindistan, İngiltere için, İmparatorluğun bir parçası haline gelmişti. Buranın yönetimini elinde tutan İngiliz genel valileri oldukça önemli yetkilerle donatılmıştı. Hindistan'ı da yetki alanına dâhil eden böylesine bir büronun kurulmasına dair girişimin Hindistan'dan alacağı cevap sürpriz değildi. Zira kendisinden görüş istenen ve İngiliz Doğu siyasetinin önemli diplomatlarından olan Hindistan Genel Valisi Lord Charles Hardinge, 1840'larda Hindistan Genel Valisi olan büyükbabası Henry Hardinge'nin takipçisiydi[49].

Gerçektende Genel Vali Hardinge'den gelen cevap, büronun kuruluşunun faydalarını uzun uzadıya anlatan Kahire'deki ekibin fikirlerini pek de paylaşmadığını gösteriyordu. Hindistan'dan gelen cevap, İslam ve Arap istihbaratı hakkında işbirliğinin faydalarını kabul etmekle birlikte basın, yahut beyannameler dağıtılması yoluyla Hindistan'da propaganda yapılması için bir büro kurulmasına tamamıyla karşıydı. Hindistan'ın karşı olduğu noktalar bu büronun üstlenmek istediği propaganda faaliyetleri ve özellikle Halifeliğin geleceği gibi ya da İngiltere'nin Müslümanlarla ilişkileri gibi meselelerin mutla-

---

[47] **TNA**, FO, 371/2357, 185088/M.O.2, 6 Aralık 1915, s. 320, Savaş Bakanlığı'ndan Dışişleri Bakanlığı'na.

[48] **TNA,** FO, 371/2357, 195595/P 4522, 21 Aralık 1915, s. 323, Devlet Bakanı'ndan Genel Vali'ye.

[49] Lord Henry Hardinge, Sih-İngiliz savaşı döneminde Hindistan genel valisiydi. Bu savaşta İngiliz hâkimiyetine karşı Sih kuvvetleri boyun eğmek zorunda kalmıştır. R.W. Frazer, **British India**, Third Edition, T. Fisher Unwin, London 1896, s. 240- 259.

Levent Şahverdi Arşivi

ka Hindistan Hükümeti'nin kontrolü altında olması gerektiği noktasında yoğunlaşmaktaydı. Ayrıca Hindistan'a yönelik basılacak materyallerin basılmadan evvel yine Hindistan tarafından incelenmesi gerektiği vurgulanmaktaydı. Askeri yönden de büro, Askeri harekât şefinin idaresi altında olmasına rağmen bu iş için önerilen isimlerin askeri yeteneklerinin yeterliliği noktasında şüphe duyulmaktaydı. Önerilen isimlerin edinilen askeri bilgilerin değerlendirilebilmesi noktasında yeteneklerine duyulan güven kuşkuluydu. Kahire'den önerilen isimlerden birisi olan Hennessy'nin sorumluluk yüklenmesi için kapasitesine güvenilmediği açıkça belirtilmekteydi. Ayrıca istihbarat bilgilerinin hem Hindistan'da, hem Mezopotamya'da taşınmasında bir *"aracı"* kullanılmasına da Hindistan Valisi tamamen karşı olduklarını bildirmekteydi. Zira böylesine gizli bir görevi yürütecek kişinin sıkı kontrol altında olması gerektiği, bu kontrolün kurulmamasının tehlikeli olacağı gibi bu kişilerin sıkı takibe alınmasının da gereksiz gecikmelere ve harcamaya neden olacağı eklenmekteydi. Hindistan, kurulması durumunda büronun direkt olarak Hindistan'ın Dışişleri departmanı ile iletişim kurmasını ve gerektiğinde bu bilgilerin Genel Komutana iletilmesini istemekteydi[50].

Bu cevaptan sonra Londra'daki Hindistan Bakanlığı büronun işleyişini netleştirmek için bir yazı yazmıştır. Buna göre Askeri İdare Kurulu ve Dışişleri Bakanlığı tarafından onaylanan kurulması düşünülen bu büronun İmparatorluk Savunma Komitesi nezaretinde olması istenmiştir. Diğer taraftan Dışişleri Bakanlığı'nın haber departmanı tarafından alınan ve yayılan istihbaratla buranın istihbaratının uyumlu olması gerektiği açıkça belirtilmişti. Hindistan Bakanı Austen Chamberlain bu koşullarda, raporda değinildiği şekliyle büronun kuruluş ve işleyişinde yer almaya razı olduklarını bildirmişti. Ancak Hindistan Hükümeti'nin kontrolünün kendi sorumlulukları [Hindistan Bakanlığı] altında kalmasını şart koşmaktaydı[51]. Hindis-

[50] **TNA**, FO, 371/2357, 195595/4744, 28 Aralık 1915, s. 326, Genel Vali'den Dışişleri Bakanlığı'na.

[51] **TNA**, FO, 371/2357, 201583/P. 4744, 30 Aralık 1915, s. 328, Hindistan Bakanlığı'ndan Dışişleri Bakanlığı'na.

Levent Şahverdi Arşivi

tan Genel Valisi'nin ileri sürdüğü büronun işleyişine dair şüpheli bakış ile Hindistan Bakanlığı'nın hatırlattığı büronun yetki sahası bağlamındaki bu şartlı kabulün altında, yetki paylaşımından duyulan hoşnutsuzluk hissedilmekteydi. Gerçektende, Hindistan'ın pek çok farklı dini ve mezhebin merkezi konumunda olması burada yürütülecek propaganda faaliyetlerini daha zor ve hassas bir hale getirmekteydi. Savaşa Osmanlı Devleti'nin dahil olması ile paralel başlatılan Çanakkale Harekatı günlerinde çeşitli vesilelerle İngiliz yetkililerle yazışan Hindistan Genel Valisi, Çanakkale'de alınacak bir zafer, yahut yenilginin Hindistan Müslümanları üzerindeki etkisine dikkat çekerek ülkedeki hassas durumu Churchill'e hatırlatmaktaydı. Hindistan Valisi Boğazlarda alınacak bir yenilgi yahut İngiliz donanmasının zafiyetine dair haberlerin Hindistan'da *"kesin olarak tehlikeli"* olacağını yazmaktaydı. Böyle bir durumda Müslümanların bundan sonra İngilizlerden çok Türklere meyledeceğini ve Panislamizm'in ülkede *"gerçekten çok tehlikeli olabileceğini"* belirtmekteydi. Şimdilik buradaki Müslümanların, İngilizlerin Boğazları ele geçireceğini düşündüklerini ve Osmanlı Devleti'nin geleceğinin ne olacağını tahmin etmeye çalıştıklarını yazmaktaydı. Anlaşıldığı üzere ülkedeki Türk sempatisinin harekete geçmesi Genel Vali'yi oldukça tedirgin etmişti[52]. Bu tedirginliği yalnızca Çanakkale harekatının mimarlarından olan Churchill ile paylaşmakla yetinmemiş, Koloniler Bakanı ile de paylaşmıştır. 2 Temmuz 1915'de Hindistan Bakanı Austen Chamberlain'e yazdığı gizli mektupta Çanakkale'de alınacak bir mağlubiyet yahut harekatın kesilmesinin Hindistan'da ölümcül sonuçlarından söz ediliyor ve şimdilik boğazları ele geçireceğine inanılan İngiliz kuvvetlerine olan güvenin alınacak bir mağlubiyet ile Hintli Müslümanlar arasında tamir edilemez ölçüde sarsılacağını belirtmişti[53]. Bu dikkat çekici tehlike, yani Türk-Alman mütte-

[52] **Churchill Archives**, CHAR, 2/74/130, 27 Temmuz 1915, Genel Vali'den Winston Churchill'e.

[53] **Cambridge University Library Archives**, Hardinge Papers, (Bundan sonra sadece HARDINGE) 120, No: 37, s. 153, 2 Temmuz 1915, Genel Vali'den Hindistan Bakanı Austen Chamberlain'e.

Levent Şahverdi Arşivi

fikler tarafından çeşitli yöntemlerle uygulanan Panislamik propagandanın bölgedeki muhtelif etkileri hesaplanırken Hindistan'da uygulanacak propaganda ve istihbarat çalışmalarının kurulması planlanan bu büronun salt yönetiminde olmasına karşı olması yetki paylaşımı ile ilgili görünmektedir. Bu tedirginliğin kesin olarak ortadan kaldırılması için Hindistan Bakanlığı'ndan Hindistan Genel Valisi'ne gönderilen bir yazı dikkat çekmektedir. Bu yazıda, kurulacak büronun Sudan İstihbarat Departmanının bir bölümü olacağı ve Kahire'deki İngiliz Yüksek Komiseri ile Dışişleri Bakanlığı'nın kontrolünde kalacağı bildirilmekteydi. Ayrıca büronun hazırladığı raporları Hindistan Valisi, Aden Temsilcisi ve komutanına göndereceği belirtilmekteydi. Büronun operasyonlarının Hintli olmayan Müslimler ile ilgili olacağı, Mezopotamya, İran Körfezi ve Aden'de Büronun yetki ve operasyonlarının Hindistan yönetimi tarafından kontrol edileceği ve onlarla işbirliği ile gerçekleştirecekleri temin edilmekteydi. Büro tarafından Hindistan basını için temin edilecek propaganda malzemelerinin Hindistan'ın kendine özgü kararına bağlı olarak kullanılacağı üzerinde durulmaktaydı[54].

Büro'nun Kuruluşu ve Mark Sykes'ın Tasavvurundan Farklılıklar

Hindistan Valisinin kurulması düşünülen büronun yetkileri ve işleyişinden duyduğu endişeye rağmen projenin hayata geçirilmesi kabul edilmiştir. 7 Ocak 1916'da toplanan İmparatorluk Savunma Komitesi'nin Whitehall'da yaptıkları toplantıda şu isimler hazır bulunuyordu: Başkanlığını Tuğgeneral Macdonogh'un yürüttüğü komitede, Dışişleri Bakanlığı'ndan Mr. L. Oliphant, Savaş Bakanlığı'ndan Tuğgeneral G.B. Maurice, Yarbay O.A.G FitzGerald, Yarbay Mark Sykes, Yarbay C.N. French, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'ndan Captain W.R. Hall, Hindistan Bakanlığı'ndan Sir. A. Hirtzel hazır bulunuyordu. Sekretarya Yarbay W. Dally Jones tarafından yürütülmüştür. Toplantıda bir Büro kurulması kabul edilmiş ancak isminin

[54] **HARDINGE**, 100, No: 22, s.6, 18 Ocak 1916, Hindistan Bakanlığı'ndan Genel Vali'ye.

Levent Şahverdi Arşivi

İslam Bürosu (İslamic Bureau) değil Arap Bürosu (Arab-Arabian Bureau) olarak belirlenmesinin daha uygun olacağı kararlaştırılmıştı. Bu büronun yalnızca Araplarla alakalı bir büro olduğuna değinilmişti. Aynı zamanda isminde İslam ibaresinin olmasının büronun tüm İslam'a karşı işlevi olan bir büro olduğu yanılgısına yol açabileceği açıklanmıştı. Diğer yandan Mark Sykes tarafından sunulan ve böyle bir büronun işleyiş ve fonksiyonlarının sıralandığı raporun kabul edildiği belirtilmekteydi. Sykes'ın önerisindeki maddeler birer birer tartışılmış ve kabul edilmişti. Fakat bazı noktalarda Sykes'ın teklifinden önemli farklar göze çarpmaktaydı. Mesela kurulacak bu büronun bağımsız bir büro olarak değil, Kahire'deki Sudan İstihbarat Departmanı'nın devamı olarak kurulması kabul edilmişti. Bu nedenle büro raporlarını Dışişleri Bakanlığı'na Kahire'deki Yüksek Komiserlik vasıtasıyla sunacaktı[55].

Büronun ilk fonksiyonu Sykes'ın da teklifindeki şekliyle, İngiltere'nin genel İngiliz politikasıyla Yakın Doğu politikasını uyumlu hale getirmek ve Alman- Türk politikasının genel gidişatı hakkında Londra, Hindistan ve teklifte adı geçen diğer kurumlara aynı anda bilgi vermekti. İkincisi ise İngiltere ve İtilaf Devletleri faydasına olarak, ancak Hindistan Müslümanları ve İtilaf güçlerinin hassasiyetleri ile de ters düşmeksizin, Hindistanlı olmayan Müslümanlar arasında propaganda yapılmasıydı[56].

Büronun çalışma şekli ve görevleri Sykes'ın önerisindekine büyük bir benzerlik göstermekteydi. Dokuz maddede toplanan bu görevlerden ilki ayda bir kezden az olmamak üzere büronun hazırladığı raporların Kahire Yüksek Komiseri vasıtasıyla Londra'ya, Dışişleri Bakanlığı'na sunulmasıydı. Raporlar Londra'da ilgili bölümlere dağıtılacaktı. Diğer yandan bu raporların bir kopyası Aden'deki İngiliz resmi birimine, Mezopotamya'daki Baş siyasi memuruna, İskenderiye İstihbarat görevlisine, Mısır Yüksek Komiserine, Hindistan Hükümeti'ne ve Sudan Genel Komutanı'na (Sirdar) da gönderile-

[55] **TNA**, FO, 371/2670, 12391/230-B, 10 Ocak 1916, Committee of Imperial Defence, Report an Inter- Departmental Conference; Establishment of An Arab Bureau in Cairo.

[56] **Aynı Belge**.

Levent Şahverdi Arşivi

cekti. İngiliz ve tarafsız basın için materyal temin edilecekti. Diğer taraftan Hindistan ile ilgili basın materyalleri yalnızca Hindistan hükümetinin takdiri ile kullanılabilecekti. Büronun diğer bir görevi ise Mısır, Arabistan ve Türkiye'de İtilaf Devletleri lehine ve Almanya aleyhine hisleri uyarmak ve teşvik etmekti. Ayrıca bu Alman karşıtı propaganda Aden, Mezopotamya ve İran Körfezi'nde politik görevliler vasıtasıyla dolaylı yoldan yürütülecekti. Yürütülecek propaganda Hindistan Hükümeti tarafından kontrol edilecek ve onaylanacaktı. Büro kendi yetki alanında olan meselelerin Fransa ile bağlantılı konularında Fransız yerel otoriteleri ile direkt yakın temasta olacaktı. Ayrıca büro Hindistan Hükümeti ile tüm konularda direkt olarak yazışabilecek ve ilgili olan konular Genel Komutana iletilebilecekti. Hindistan Hükümeti Dışişleri şubesinden propaganda için gerekli materyalleri alacaktı[57].

Kahire'deki Askeri İstihbarat Şefi'nin Dışişleri Bakanlığı'ndaki Arthur Nicolsan'a gönderdiği yazıda büro ile ilgili Albay Clayton [Kahire'deki İstihbarat Birimi Şefi] tarafından yazılıp Mark Sykes'a gönderilmiş bir yazıdan söz edilmektedir. Buna göre Clayton, Sykes'ın önerilerine katılmakla beraber, bunu geleceğin yeniden yapılandırılması ve bir çalışma planı olarak gördüğünü belirtmektedir. Detaylar ve kesin görüşün zaman geçtikçe ve tecrübe kazanıldıkça karara bağlanacağını düşünmekteydi. Clayton, kendisinin hemen çalışmalara başlayabileceğini, ancak Kahire'deki İngiliz ajanlarından [David] Hogarth'ın kendisine gerektiğinde yardımcı olmasını istediğini, çünkü Hogarth'ın lüzumlu hallerde İstihbarat Şefi ile arasındaki iletişimi sağlayacağını yazmaktaydı. Ancak bundan sonra büro için bir temel oluşturulabileceğini düşünmekteydi. Clayton'a göre büro, sembolik olarak Dışişleri Bakanlığı'na bağlı ama Kahire'deki İngiliz Yüksek Komiserliğinin kontrolünde olmalıydı. Clayton büro açıldığında eğer dikkatli davranırlarsa çok ciddi bir zorluk yaşamayacaklarını düşünmekteydi. Fakat büro için gerekli paranın hazırlanmasını ve Kahire'deki Yüksek Komiserliğin tasarrufunda olmasını

[57] **Aynı Belge.**

Levent Şahverdi Arşivi

istemekteydi[58]. Diğer taraftan Hindistan Valisi'ne Hindistan Bakanlığı tarafından yazılan bir yazıda kurulacak bu *"istihbarat bürosu"* ile Hindistan arasında açık işbirliğini gerçekleştirmek için gerektiğinde kendisinin güvenini kazanmış bir kişiyi Mısır'a göndererek Hogarth ile müzakerelerde bulunmasının yerinde olacağı bildirilmekteydi[59].

Diğer taraftan İngiliz yönetim birimlerinde kurulması planlanan büro ile ilgili nüans farkları üzerinde uzun uzun durulmaktaydı. Mesela Dışişleri Bakanlığı, kurulması kararlaştırılan büronun bilgi akışını Dışişleri Bakanlığı vasıtası ile gerçekleştirmesini istemekteydi. Buna göre, *"Dışişleri Bakanlığı, İstihbarat Görevlisi, İstihbarat Departmanı Şefi vb. aynı anda bilgilendirilir"* cümlesinin *"Büro Dışişlerini ve bunun vasıtasıyla İstihbarat Görevlisi, İstihbarat Departmanı Şefi aynı anda bilgilendirilir"* şeklinde değiştirilmesi şartıyla kabul edileceğini belirtmekteydi. Edward Grey'in bu düzenlemenin yapılmasına büyük önem verdiği ekleniyor ve düzgün bir işbirliğinin ancak bu şekilde sağlanabileceğine inandıkları vurgulanmaktaydı[60].

Diğer yandan büronun işleyişi dışında büronun yönetimine önerilen isimlerde Mark Sykes'ın düşündüğü isimler üzerinde büyük değişiklikler olmuştu. Büronun kuruluşunu kabul eden, isimlerini yukarıda saydığımız üyelerden Deniz Kuvvetleri Komutanlığını temsilen katılan Reginald Hall dışındaki hepsi Sykes'ın ya okul yıllarından ya da okul sonrası dönemden arkadaşıydı[61]. Büronun kuruluşunun kabulünde bu bağların etkisi olmuşsa da Sykes ve ona vekâlet edecek Yarbay Parker'a büronun yönetimi terk edilmemişti. Büro zaten başında Clayton'un bulunduğu Sudan İstihbarat Ofisi'nin altında bir birim olarak kurulmuştu. Diğer yandan Arap Büro'nun direktörlüğüne de benzerleri gibi Oxford mezunu bir arkeolog olan fa-

---

[58] **TNA**, FO, 371/2670, 12391-E.R.361, 14 Ocak 1916, s.548, Kahire Askeri İstihbarat Direktöründen]Dışişleri Bakanlığı'ndan] Arthur Nicolson'a.

[59] **HARDINGE**, 122, No: 6, s.13, 18 Ocak 1916, [Hindistan Bakanı] Austen Chamberlain'den Genel Vali'ye.

[60] **TNA**, FO, 371/2670, 12391, 4 Şubat 1916, s. 549, Dışişleri Bakanlığından İstihbarat Departmanı'na.

[61] Shaw, **a.g.e.,** s. 1136.

Levent Şahverdi Arşivi

kat aynı zamanda Deniz İstihbarat biriminden olan David G. Hogarth getirilmişti. Onun vekilliğine ise Sudan Hükümeti nezdinde görevli olan ve savaş sonrasında Irak Kralı Faysal'ın danışmanlığını yapacak olan Kinahan Cormwallis getirilmişti[62]. Sykes'ın yerine Hogart'ın başkanlığa getirilmesi her ne kadar talepten farklılık gösterse de, Sykes'ın büronun kuruluşunda sıkı ilişki içerisinde olduğu Clayton ile samimi bağları olması nedeniyle Hogart'ın bu göreve getirilmesi çok önemli bir işlevsel farklılık taşımıyordu. Diğer yandan Yarbay Parker'a da yine büronun çalışma alanına dahil olmak üzere başka bir görev verilecekti.

Kuruluşu gerçekleşen büroya kısa zamanda İngiliz istihbaratının Doğu uzmanlarından birçoğu katılmışlardı. Sykes'ın Parlamento arkadaşlarından ve bölge hakkında tecrübeli siyasetçilerden George Lloyd, kariyerine arkeolog olarak başlayan Oxford'dan Leonard Wooley ve ona benzer şekilde Suriye'de daha evvel arkeolojik kazılarda yer alan ve ününü savaş yıllarında Arap isyanının hazırlayıcısı olanlar içerisinde Arabistanlı Lawrence olarak taçlandıracak olan T.E Lawrence büroya katılanlardandı[63]. Diğer yandan onların Kahire'de aralarına katılacakları dostları arasında sıkı bir oryantalist olan ve tıpkı Sykes gibi Ortadoğu hakkındaki bilgisi sadece kitaplardan değil yaptığı seyahatlerden gelen Aubrey Herbert, Cambridge mezunu İngiliz diplomatlarından olan ve daha evvel de Mısır'da görev yapmış olan Ronald Storss ve The Times muhabirlerinden olup savaşın çıkmasıyla Mısır'daki İngiliz Yüksek Komiserliği bünyesinde görev yapmaya başlayan Philip Graves vardı[64]. Kısa zaman içerisinde bir Türkiye uzmanı olarak nitelendirilebilecek ve daha evvel de Türkiye'de Zaptiye'de görev yapmış olan Wyndham Deedes'da ekibe katılmıştı. Onun Türkler hakkındaki bilgileri kendisinin Clayton tarafından İstihbarat Müdür yardımcılığına getirilmesinde etkili olmuştu[65].

---

[62] David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914- 1922,** (Çev. Mehmet Harmancı), Epsilson Yay, 5. Baskı, İstanbul, 2008, s. 141.

[63] Bruce Westrate, **The Arab Bureau, British Policy in the Middle East, 1916-1920**, The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 1992, s. 34.

[64] Westrate, **a.g.e.,** s. 34.

[65] Westrate, **a.g.e.,** s. 35, Fromkin, **a.g.e.,** s. 141.

Levent Şahverdi Arşivi

Bunlara, daha sonra özellikle İran bölgesinde etkili olacak olan Oxford mezunu Gertrude Bell de katılacaktır. Bell'in pek çok meslektaşı gibi casusluğunu örten seyyah kimliği göze çarpmaktaydı[66].

Bu parlak kadronun kısa zamanda taksim edilen görevleri ve başarıları bir yana bırakılacak olursa Hindistan Genel Valiliği ile Kahire'de kurulan Arap Bürosu'nun arasındaki uyuşmazlık ilerleyen dönemlerde de devam etmişti. Öyle ki, Hindistan Genel Valisi'nin Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı bir yazıda Arap Bürosu'nun, 1916 yılının Haziran'ına ait bir istihbarat rapor özetini kendilerine göndermesinden şikâyetçiydi. Genel Vali, ayrıca beş aydan beri tecrübe edilen Arap Bürosu'nun özellikle Arap sorunu ile ilgili izlediği yolu Ortadoğu'daki İngiliz çıkarlarına uygun bulmadıklarını da eklemekteydi[67]. Kahire'deki İngiliz Yüksek Komiseri McMahon verdiği cevapta büronun kuruluşunda belirlenen fonksiyonların dışına çıkmadığını, bu yüzden Hindistan Hükümeti'nin şikâyetinin anlaşılamadığını yazmıştı[68]. Londra'daki Hindistan Bakanlığı da yazışmalarda büronun herhangi bir üst makam zikretmeksizin yazışma yapmasının Hindistan Hükümeti'nde rahatsızlık yarattığını yineliyordu. Hindistan hükümetinin ricasının Kahire'deki İngiliz yetkililerin burası ile kuracakları iletişimlerde hangi otorite adına hareket ettiklerini belirtmeleri açıklanmıştı[69]. 1916 yılının sonlarında McMahon'un yerine Wingate'in Yüksek Komiser olarak görevlendirilmesi ile Arap Bü-

---

[66] Onun buradaki seyahatleri gözlemleri hakkında bazıları kişisel evraklarından faydalanılarak yazılmış olmak üzere pek çok eser kaleme alındı. Araplar ve Doğu hakkında seyahatleri sayesinde hem tecrübeye hem de bilgiye sahipti. Bu yönüyle sonradan meslektaşı Lawrence kadar ünlü olacak ve kendisine "çölün kraliçesi" sıfatı yakıştırılacak ve hayatını anlatan kitaplara isim olacaktır. Onun hayatı ve seyahatlerinden yola çıkarak kaleme alınmış pek çok çalışmaya bu konu olmuştur. Liora Lukitz, **A Quest in the Middle East, Gertrude Bell and the Making of Modern Iraq,** I.B Tauris&Co Ltd., US, Canada, 2006, Lanet Wallach, **Desert Queen: Extraordinary Life of Gertrude Bell, Adventurer, Adviser to Kings, Ally of Lawrence of Arabia,** Phoenix Giant, London 1997.

[67] **TNA**, FO, 371/2771,119469, 20 Haziran 1916, s.415, Genel Vali'den Dışişleri Bakanlığı'na.

[68] **TNA**, FO, 371/2771,119323, 21 Haziran 1916, s.427, McMahon'dan Dışişleri Bakanlığı'na.

[69] **TNA**, FO, 371/2771,122578/P.2379, s.429, 26 Haziran 1916, Hirtzel'den Dışişleri Bakanlığı'na.

Levent Şahverdi Arşivi

rosu'nun statüsü yeniden gündeme gelmişti. Savaş Bakanlığı'ndan Tuğgeneral Macdonogh büronun Mısır Yüksek Komiserliği'nin altında Siyasi İstihbarat Departmanı şekline dönüştürülmesinin arzu edilebilir bir değişim olabileceğini düşünmüştü. Ayrıca büronun başkanlığını yürüten Hogarth'ın yerine Tuğgeneral Clayton'un atanmasını önermişti. Bununla beraber büronun askeri istihbarat birimi ile sıkı bir işbirliği içerisinde olması gerektiğini, zira her bir ofisin birer aracı tayin ederek sıkı bir iletişim içerisinde olabileceğini savunmaktaydı. Bununla beraber her iki büronun Yüksek Komiser ve Genel Komutan için birer ortak rapor hazırlayabilecekleri üzerinde de durulmaktaydı[70].

Sonuç ve Değerlendirme

Kahire'de Savoy Hotel'in üç odasının tahsis edildiği[71] bu büro Sykes'ın hazırladığı fonksiyon ve işlevleri yürütmekle birlikte Hindistan hükümetinin istihbarat yetkilerini devralamamıştı. Hindistan yönetimi gerek bürokratik girişimlerle gerekse Hindistan'ın kendine has yapısını öne sürerek buna engel olmuştu. 1916 yılı başında kurulan büro, McMahon'un Kahire'deki Yüksek Komiserlik görevine atanmasıyla Mekke Emiri Şerif Hüseyin ile başlatılan ve özellikle Ortadoğu'nun yakın tarihinin kaderini de belli ölçüde belirleyen McMahon-Hüseyin yazışmaları olarak bilinen sürecin yani Türk karşıtı propaganda ve politika üretilmesine dair ihtiyacı da karşılamıştı. Diğer taraftan İngiliz ve Türk hakimiyet çatışmasının merkezi olan bu bölgede Türk-Alman propaganda ve istihbarat çalışmalarını engellemek amacıyla ilk defa gündeme gelmiş olması tesadüf değildi. Zira Mark Sykes'ın Ortadoğu'nun şekillenmesi ile ilgili Fransızlarla yürütülen ve Sykes-Picot ismiyle bilinen antlaşmanın mimarlarından birisi olması ve daha Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi evvelinde özellikle Panislamik hissiyatın Almanların da aşırı istekleri ile gerçekleşeceğini düşünmesi, onun böylesine bir büronun kurulu-

[70] **TNA**, FO, 371/2783, 248008/M.I.1./688/N.E. 0143/1076, 8 Aralık 1916, Savaş Bakanlığı'ndan İmparatorluk Savunma Komitesine, İstihbarat Şubesi Direktörüne, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na ve Hindistan Bakanlığı'na.

[71] Westrate, **a.g.e.,** s. 35.

Levent Şahverdi Arşivi

şunda oynadığı etkinliği göstermesi açısından önemliydi. Zira propaganda ve istihbaratın daha programlı ve düzenli olarak yapılması hedefi ile başlayan bu büroya, ilerleyen günlerde Ortadoğu'nun ünlü İngiliz ajanları da katılacak ve büro Arap İsyanı'nın her türlü teknik alt yapısını hazırlayacaktı. Bununla ilgili olarak Lawrence şöyle demekteydi;

"Hükümet, Arapları, bizim için savaşmaları için daha sonra kesin özyönetim (self-government) vaatleriyle ayağa kaldırdı. Araplar kurumlara değil kişilere inanırlar. Beni İngiliz yönetiminin serbest ajanı olarak gördüler… Savaşı biz kazanırsak bu vaatlerin ölü bir belge olacağı başından belliydi ve ben, Arapların dürüst bir danışmanı olsaydım evlerine gitmelerini ve böyle şeyler için savaşıp canlarını tehlikeye atmamalarını öğütlerdim… Sahtekârlığı göze aldım, benim kanıma göre Doğu'da bizim ucuz ve hızlı zaferimiz için Arap yardımı gerekliydi ve kazanıp sözümüzü tutmamamız kaybetmekten daha iyiydi"[72].

Gerçekten de, bu büro kısa zamanda geniş bir coğrafyadaki İngiliz politikasının uygulama merkezi haline gelmiştir. Türk propaganda ve istihbarat faaliyetlerinin engellenmesinde kendi hesaplarına başarı sağlamışlardır. Bölgedeki Alman ve Türk ajanlarının faaliyetleri hakkındaki bölük pörçük bilgileri haftalık raporlar halinde sunulacak bir şekle sokmuştur. 1916 yılının Haziran'ında ilk sayısını hazırladıkları *"The Arab Bulletin"* bölgedeki her türlü istihbarat ajanından alınan haberlerden oluşuyordu. İlk sayısı müdür yerine Lawrence'ın direktörlüğünde çıkarılan bültenin ikinci ila on altıncı sayıları arasındaki sayılar Hogarth'ın yönetiminde, on yedi ile yüz on birinci sayılar arasındaki tüm sayılar ise Kinahan Cornwallis yönetiminde çıkarılmıştır. Yüz on ikinci sayı C.A.G Mackintosh yönetiminde, yüz on üçüncü sayı ise H. Garland yönetiminde çıkarılmıştır. 7 Aralık 1919 tarihli sayısı yine Garland'ın direktörlüğünde çıkarılmasına rağmen *"The Arab Bulletin"* yerine *"Notes on the Middle East"* ismiyle ve birinci sayı olarak basılmış ve bu isimle toplam

[72] Lawrence, **a.g.e.,** s. 41.

Levent Şahverdi Arşivi

dört sayı yayımlanmıştır. Bu isimle yayınlanan ikinci sayısından itibaren yani 30 Ocak 1920 tarihli sayıdan itibaren takip eden üç sayının direktörlüğünü yeniden Arap Bürosu şefi olan Kinahan Kornwallis üstlenmiştir[73].

Arap Bürosu ajanları faaliyet alanı içerisindeki Arap aşiretlerinin künyelerini, zafiyetlerini listelemiş, askeri ve siyasi istihbarat ajanları yanında yerel ajanlar vasıtasıyla geniş ölçekli verileri derleyerek siyasi ve askeri hareketlerin alt yapısını oluşmuşlardır. Buna karşılık Arapları kendi yanlarına çekmek için Türk propaganda faaliyetlerinde de bir takım işlevsel değişiklikler yapılmaya çalışılmıştır. Yıldırım Ordusu'nun kurulmasının ardından komutanlığına atanan General Falkenhein'ın Yedinci Ordu Kumandanlığı'na gönderdiği bir yazıdan öğrendiğimize göre Enver Paşa'nın da kabul ettiği bir projeyle Arap Bürosu'na benzer bir yapılanmanın hayata geçirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre tayin edilen Binbaşı Aziz Bey'in emri altında Yıldırım Grup mıntıkasında tüm Arapların bir elden idaresi için bir şube teşkil edileceği bildiriliyordu[74]. Ancak savaşın bu safhasından sonra, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki gidişatı geri döndürecek bir teşkilatlanmayı hayata geçiremedikleri ve geri çekilişin kademeli olarak devam ettiği görülmektedir.

Diğer yandan Arapça konuşan Osmanlı coğrafyasının yeni sınırlarını belirlemek için kuruluşundan itibaren yaklaşık dört yıl faaliyet gösteren Arap Bürosu 1920'de lağvedilmiştir. Ancak bölgedeki batılı güçlerin yönlendirmeleri ve istihbarat çalışmaları bu büronun çalışma süresiyle kısıtlı kalmamıştır. Arapça konuşan eski Osmanlı coğrafyasında ise çözüme kavuşturulmayı bekleyen pek çok sorun çözümsüz hatta eskisinden daha karmaşık bir vaziyete dönüşmüştür.

---

[73] **The Arab Bulletin, Bulletin of Arab Bureau in Cairo, 1916- 1920**, C. I-II-III-IV, Archive Editions, Redwood Burn Ltd, UK, 1986.

[74] **ATA, ZB,** K: 35, G: 68, B: 68-5, 30/8/33 (30 Ekim 1917), Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Yıl: 53, S: 118, Temmuz 2004, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yay., Ankara 2004, belge fotokopisi, s. 246 ve transkripsiyon s. 247.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

A. Arşivler

Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Arşivi, (ATASE)
K: 245, D: 1016, F:4, B:1.
K: 245, D: 1016, F:4.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA)
DH. MTV, 24/97, 26 Zilkade 1331 (27 Ekim 1913).
DH. ŞFR., 47/14, 26 Zilhicce 1332 (15 Kasım 1914).
DH.ŞFR., 47/455, 24 Muharrem 1333 (12 Aralık 1914).
Cambridge University, Churchill College, Churchill Archives,
CHAR, 13/45/127.
CHAR, 2/74/130.
Cambridge University Library Archives,
Hardinge Papers, No: 100, 122.
The National Archives, Kew-Londra/İngiltere, **(TNA-FO)**
FO, 371/1970.
FO, 371/2139.
FO, 371/2140.
FO, 371/2357.
FO, 371/2670.
FO, 371/2771.
FO, 371/2783.
Oxford University, St. Antony's College, Middle East Centre Archive,
Mark Sykes Dosyası, GB165-0275, File: 1.

B. Kitaplar:

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi,** C: III, Kısım I, TTK Yay, Ankara 1991.
Berridge, G.R., **Gerald Fitzmaurice (1865-1939), Chief Dragoman of the British Embassy in Turkey,** Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2007.
Frazer, R.W, **British India,** Third Edition, T. Fisher Unwin, London 1896.

Levent Şahverdi Arşivi

Fromkin, David, **Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914- 1922**, (Çev. Mehmet Harmancı), 5. Baskı, Epsilson Yay, İstanbul 2008.

Hülagü, Metin, **Pan-İslâmist Faaliyetler,** Boğaziçi Yay, İstanbul 1994.

Kayalı, Hasan, **Jön Türkler ve Araplar, Osmanlıcılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908- 1918),** (Çev: Türkan Yöney), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1998.

Kedourie, Elie, **England and the Middle East The Destruction of Otttoman Empire; 1914-1921,** London 1956.

Keleşyılmaz, Vahdet, **Teşkilat-ı Mahsusa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918),** Atatürk Araştırma Merkezi Yay, Ankara 1999.

Lawrence, T.E, **Bilgeliğin Yedi Sütunu,** (Çev. Bilal Çölgeçen), Çiviyazıları Yay, İstanbul 2001.

Leslie, Shane, **Mark Sykes, His Life and Letters**, Cassell and Company Ltd, London, New York, Toronto and Melbourne 1923.

Lukitz, Liora, **A Quest in the Middle East, Gertrude Bell and the Making of Modern Iraq,** I.B Tauris&Co Ltd, US, Canada 2006.

Özcan, Azmi, **Pan-İslamizm, Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914),** TDV İslam Araştırmaları Merkezi Yay, İstanbul 1992.

Shaw, Stanford J, **The Ottoman Empire in World War I**, Vol. 2, TTK Yay, Ankara 2008.

Sykes, Mark, **Dar-ul-Islam,** Bickers and Son., London 1904.

Sykes, Mark, **Through Five Turkish Provinces**, Bickers and Son, London 1900.

The Arab Bulletin, Bulletin of Arab Bureau in Cairo, 1916- 1920, C. I-II-III-IV, Archive Editions, Redwood Burn Ltd, UK, 1986.

Tilkidom and The Ottoman Empire, The Letters of Gerald Fitzmaurice to George Lloyd, 1906-1915, (Edited by G.R. Berridge), The Isis Press, İstanbul 2007.

Wallach, Lanet, **Desert Queen: Extraordinary Life of Gertrude Bell, Adventurer, Adviser to Kings, Ally of Lawrence of Arabia,** Phoenix Giant, London 1997.

Levent Şahverdi Arşivi

Westrate, Bruce **The Arab Bureau, British Policy in the Middle East, 1916-1920,** The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania 1992.

C. Süreli Yayınlar

"As The Germans See It, The Turks Summons to A 'Holy War', Great Hopes in Germany", **The Manchester Guardian**, 24 Kasım 1914.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Yıl: 53, S: 118, Temmuz 2004, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yay, Ankara, 2004.

"Cihad-ı Ekber ve Tesiratı", **Tanin**, 20 Teşrin-i sani 1914 (3 Aralık 1914).

*"Cihad-ı Ekber Yolunda"***, İkdam**, 7 Teşrin-i sani 1330 (20 Kasım 1914).

"Emin Muhammed Said ve Dürzî Kahramanlar", **İkdam**, 22 Kanun-ı evvel 1330 (4 Ocak 1915).

"Fas İhtilali; Gittikçe Tevsi Ediyor", **İkdam**, 17 Teşrin-i sani 1330 (30 Kasım 1914).

"Fas'da Asar-ı Cihad, Afganistan ve Hindistan", **İkdam**, 20 Teşrin-i sani 1330 (3 Aralık 1914).

"Fas'da Cihad", **Tanin**, 26 Teşrin-i sani 1330 (9 Aralık 1914).

"German Plot Against India", **The New York Times**, 25 Kasım 1915.

"How Turkey Proclaimed A Holy War", **The Manchester Guardian,** 12 Aralık 1914.

"*Indian Moslem Loyalty, The Action of Turkey Denounced, Not A Religious War",* **The Times,** 4 Kasım 1914.

"Mekke-i Mükerreme'de", **İkdam**, 27 Kanun-ı evvel 1330 (9 Ocak 1915).

"Tunus'ta Cihad Beyannamesi", **İkdam**, 18 Teşrin-i sani 1330 (1 Aralık 1914).

Kurtcephe, İsrafil, *"Trablusgarp'ın İtalyanlarca İşgali, Mustafa Kemal ve Arkadaşlarının Direnişe Katılmaları"*, **AÜTİTE Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 6, Yıl: 1990.

Levent Şahverdi Arşivi

Kurtcephe, İsrafil - BALCIOĞLU, Mustafa, *"Birinci Dünya Savaşı Başlarında Romantik Bir Türk-Alman Projesi; -Rauf Bey Müfrezesi",* **OTAM,** Sayı: 3, Yıl: 1992.

Sarısaman, Sadık, *"Birinci Dünya Savaşında İran Elçiliğimiz İle İrtibatlı Bazı Teşkilat-ı Mahsusa Belgeleri"*, **OTAM**, Sayı: 7, Yıl: 1996

Sarısaman, Sadık, "*Ömer Naci Bey Müfrezesi",* **AÜTİTE Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 16, Yıl: 1995.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK TARİHİNİN SEYRİNE BİR İŞARET LEVHASI: ÇANAKKALE SAVAŞLARI

Murat KARATAŞ*

ÖZET

Bu makalede, Birinci Dünya Savaşı cephelerinden biri olan Çanakkale Cephesi'nin Türk tarihinin seyrine olan etkisi üzerinde durulmaktadır. Yöntem olarak, Çanakkale Cephesi'nin askerî gelişimi üzerinde kısaca durulduktan sonra cephenin açılma nedenleri ve ulaşılacak hedefler irdelenmiş, bunların etkileri değerlendirilmiştir. Savaş sonuçlarının doğurduğu özellikler üzerinde durulmuş; böylece Türk tarihi üzerine ne gibi etkileri olduğu saptanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada, Çanakkale Savaşları'nın dolaylı ve dolaysız etkilerle Türk tarihine yön verici işlevinin olduğu anlatılmaktadır. Özellikle Türk tarihinde bir dönüm noktası niteliğinde olan Ulusal Kurtuluş Savaşı üzerindeki etki ve katkıları açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: I. Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu, Çanakkale Savaşları, Türkiye Cumhuriyeti, Mustafa Kemal (Atatürk).

A SIGN TO DEVELOPMENT OF TURKISH HISTORY: GALLIPOLI CAMPAING

ABSTRACT

In this article, the Gallipoli Campaing, one of fronts in the First World War and its effects on the development of Turkish History are deal with. Methodologically, first of all, the military stages of Çanakkale Front will be mentioned, and then the reasons for opening of this front and its targets to be achieved will be assessed. The Results of Gallipoli Campaing and its effects of development of Turkish History are discussed.

In this paper, it emphasized that, both direct and indirect effects of Gallipoli Campaing changed the course of Turkish History, especially its effects and contributions on the War of Turkish Independence, as a turning point in Turkish History.

Key Words: First World War, Ottoman Empire, Gallipoli Campaing, Turkish Republic, Mustafa Kemal (Atatürk).

---

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi.

Levent Şahverdi Arşivi

Giriş: I. Dünya Savaşı'na Gidiş Süreci

Çanakkale Savaşları'nın Türk tarihi açısından değerlendirilmesi, son yıllarda özellikle popüler bir konu olması bakımından gerekli görülmektedir. Bu konuda yapılan yayınlar, genel perspektifin değerlendirilmesi bakımından yeterli derecede olmakla beraber bu yayınların kimisi bilimsel bakış açısından yoksun yorumlar, kimisi gereğinden fazla zorlamalarla ortaya atılmış iddialar, kimisi de dönemin şartlarını değerlendirmeden sabitlenmiş fikirler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bu kargaşa içerisinde Çanakkale Savaşları'nın Türk tarihi açısından değerini ana hatları ile çizmek gerekliliği doğmaktadır.

Çanakkale Savaşları'nın Osmanlı İmparatorluğu için önemine bakılacak olursa, I. Dünya Savaşı'nın, bir ölüm-kalım savaşı olarak algılandığını belirtmek gerekir[1]. 18. yy.'dan itibaren başlayan geri çekilme –ki, fetih sistemine dayanan bir ekonomi için bunun olumsuz etkileri kolaylıkla anlaşılabilir– Osmanlı'nın son yıllarında Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları gibi mücadelelerde alınan yenilgiler ve uğranılan kayıplar, kuşkusuz imparatorluk üzerinde bir hayal kırıklığı ve güvensizlik doğurmuş, bu da Avrupa'dan gelen tehditleri büyük oranda kendi üzerinde hissetmesine yol açmıştır. Bu bakımdan Büyük Savaş öncesi bir ittifakın içerisine girme isteği[2], imparatorluk için zorunlu bir seçim gibi görünmektedir. Savaşa girilecektir; fakat mesele, hangi tarafta olunacağıdır. Özellikle 1911-1913 yılları arasında yaşanılan sürecin yıkıcı etkisinden henüz kurtulamamışken yeni bir savaşa, üstelik çok cepheli bir savaşa sürüklenmiş olunması böyle açıklanabilir.

---

[1] Yusuf Akçura, 1928 yılında kaleme aldığı ve "Osmanlı Devleti Umumî Harpte Yalnız Kalabilir miydi?" adı altında yayınladığı makalede Osmanlı'nın Büyük Harp'te tarafsız kalması gibi bir seçeneğinin olmadığını vurgulamakla beraber harbin mevzularından birini de Osmanlı'nın kendisi olarak görür. Akçura'nın konuyla ilgili Çarlık vesikalarını kullanarak hazırladığı, Çarlık Rusyası'nın Osmanlı topraklarındaki çıkarlarını ve boğazlar hakkındaki düşüncelerini de içeren metin için bkz. **Büyük Güçler ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı**, Yay. Haz. Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 145-196.

[2] Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı öncesi, Almanya ile henüz anlaşma imzalamadan önce, İtilaf Devletleri bloğuna katılmak için yaptığı ittifak teşebbüsleri için bkz. Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım yay., Ankara-Tarihsiz, s. 107-108. Ayrıca bkz. Mithat Atabay, vd., **Çanakkale Şehitlikleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 159-160.

Levent Şahverdi Arşivi

Nitekim Osmanlı İmparatorluğu, Almanya ile 2 Ağustos 1914'te –Rusya karşısında savaşa girme esasına dayanan- gizli ittifak anlaşması imzalayarak[3] Eylül ayı içinde boğazları savaş gemilerine kapatmış, 3 Kasım 1914 tarihinde İtilaf Devletleri'nin Çanakkale'yi bombardımanından sonra da 11 Kasım 1914'te resmen savaş ilan etmiştir.

Çanakkale Harekâtına Genel Bir Bakış

İngiliz donanması, Çanakkale'ye ilk saldırısını 3 Kasım 1914'te yapmıştır. Bu tarihten 18 Mart 1915'e kadar geçen süre zarfında İtilaf Devletleri –kimi küçük kara operasyonları yapılmış olsa da- deniz güçlerine dayalı olarak, donanmaları ile faaliyette bulunmuşlardır. Nihayet 18 Mart'ta boğazı sadece donanma gücü ile geçmeye çalışarak tarihî bir hata yaptıklarını ağır kayıplar verdikten sonra anlamışlardır. Bundan sonraki süreç, 25 Nisan 1915'te başlayan ve 8,5 ay sonra İtilaf Devletleri'nin yarımadayı tahliyesi ile sonuçlanan kara savaşlarıdır.

Çanakkale Boğazı'nı hedef alan bir saldırı planının onaylanmasında Rusya faktörü önemli görünmektedir. Rusya'nın Kafkasya'da beliren Türk tehdidine karşı yardım isteğinde bulunduğu, 2 Ocak 1915'te İngiliz Harp Nazırı Lord Kitchener, Winston Churchill'e gönderdiği özel mektubunda "Osmanlı askeri birliklerinin doğuya gitmesini engelleyecek bir askeri gösteri, ancak Dardanel'de yapılabilir" diyecektir[4]. Böylece Kitchener, Çanakkale rotasını dönülmez hale getirmiştir. 28 Ocak 1915'te, konsey ileri gelenleri arasında bu konu tereddütle karşılanmış olmasına rağmen, "esas hedefi İstanbul

---

[3] Bu anlaşmanın pek de "gizli" olduğu düşünülmemelidir. Nitekim bu anlaşmadan kısa bir süre sonra, 27 Ağustos 1914'te, İstanbul'daki İngiliz sefiri Sir Louis Mallet, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta "Çanakkale Boğazı'nın zorlanmasının harbin kazanılması için ne kadar etkili ve gerekli olduğunu" belirtmekle kalmıyor; boğazın sadece donanma ile geçilmesi konusunda mütalaa ileri sürüyordu. Bu mektup, Osmanlı İmparatorluğu ve İngiltere'nin barış halinde olması dolayısı ile oldukça ilgi çekicidir. Hatta Osmanlı Devleti, henüz Rusya'ya karşı savaş ilan etmemiş; bu nedenle İtilaf Devletleri için herhangi bir tehlike durumunda değildir. Telgraf metni için bkz. C. F. Aspinal Oglander, **Büyük Harbin Tarihi, Gelibolu Askeri Harekâtı**, c. I, Arma yayınları, İstanbul 2005, s. 61.

[4] **Dardanelles Commission First Report,** Publised by His Majesty's Stationery Office, London 1917, s. 35. Ayrıca bkz. Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, cilt III, Kısım II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 22.

Levent Şahverdi Arşivi

olan, Gelibolu Yarımadası'nı bombalamak ve ele geçirmek için bir deniz seferi hazırlığı" kesin olarak onaylanmıştır[5].

Bu tarihten sonra Çanakkale Boğazı'na ilk ciddi saldırı, 19 Şubat 1915'te yapılmıştır. Bu saldırı, boğazın savunma gücünü tespit etmek içindir; fakat bu harekât sonunda, boğaz girişindeki tabyalar dışında yıkıcı bir etki elde edilememiştir[6]. Bu harekâtın Çanakkale Boğazı'nın deniz yolu ile geçilemeyeceği izlenimini doğurmuş olmasına rağmen, 26 Şubat 1915'te Lord Kitchener'in Çanakkale'yi zorlama işini sadece donanmaya verdiği görülmektedir. Boğazdan geçilinceye kadar kara askerlerinin yapacağı iş, bataryalar susturulduktan sonra gemilerin örtü ateşi altında, batarya tahribini tamamlamak gibi küçük bir harekâtla sınırlandırılmıştır[7].

Bunun yanı sıra Lord Kitchener, General Birdwood'un da etkisi ile ve saldırıdaki sonucun başarısız olma ihtimaline karşı, 10 Mart 1915'te, Mısır'daki 29. Tümen'in amfibi harekât için Çanakkale'ye sevk edilmesi kararını almıştır.[8] Bu iki haftalık süreçte Kitchener'in fikrinin değişmesi, kuşkusuz, boğazın donanma ile geçileceği konusunda kendisinin de tereddüt yaşamasındandır. Eğer donanma boğazı geçerse, kısa zamanda büyük iş yapılmış olacaktır; fakat bu durumda bile, boğazı geçen gemilerin ikmal yolunu açık tutmak için boğazın iki yakasında güvenliği sağlayacak kara kuvvetine ihtiyacı olacaktı. Bu nedenle, bir yandan kara çıkarması hazırlıkları sürerken bir yandan da uygun koşullar yakalandığında boğaz, donanma ile zorlanacaktı. Nitekim Mart ayı başından beri, neredeyse her gün harekât düzenleyen Birleşik Filo, son denemesi olan 18 Mart 1915 günü boğazı geçemeyerek, bu teşebbüste bir daha bulunamayacak derecede hasarla geri dönmek durumunda kalmıştır[9].

---

[5] **Dardanelles Commission First Report,** s. 43-45.

[6] 19 Şubat bombardımandaki zayiat için bkz. Selahattin Adil, **Harb-i Umumi'de Çanakkale Muharebat-ı Bahriyesi**, Erkan-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul 1336/1920, s. 12-13; **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I,** T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005, s. 37.

[7] Oglander, **a.g.e.,** s. 105.

[8] **Dardanelles Commission First Report,** s. 46.

[9] İngiliz zırhlıları, Irresistıble, Ocean; Fransız zırhlısı, Bouvet batmış, İngiliz zırhlıları, Inflexıble, Agememnon; Fransız zırhlıları, Gaulois, Souffren ağır hasar almıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlı birlikleri için Çanakkale Boğazı'nda saldırıya karşı tedbir alma düşüncesi, 3 Kasım 1914 tarihindeki İtilaf Devletleri donanmasına ait altı savaş gemisinin, Çanakkale Boğazı girişini on dakika boyunca bombalaması ile başlamıştır[10]. Neredeyse alarm niteliğindeki bu bombardımandan bir gün sonra 4 Kasım 1914'te, Tekirdağ'da bulunan 3. Kolordu, Çanakkale Boğazı'nı denizden ve karadan yapılacak olan taarruza karşı savunma ile görevlendirilmiş, karargâhı Gelibolu'ya nakledilmiştir. İlerleyen günlerde boğazın her iki yakasına, özellikle topçu kuvvetini güçlendirmeye yönelik takviyeler yapılmıştır. Boğaza mayın hatları döşenmek sureti ile deniz yolu kapatılmıştır. Denizaltılar için mania ağları gerilmiş, takviye için Çanakkale Boğazı'nın her iki yakasına yeni askeri birlikler yerleştirilerek savunma tertibatı sağlamlaştırılmıştır[11].

Çanakkale boğaz savunmasının temelini kara birlikleri oluşturmaktadır. Boğazda, mayın hatları ve mania ağları dışında, denizde sabit top olarak kullanılmak amacıyla Sarısığlar mevkiine demirleyen Mesudiye zırhlısının 13 Aralık 1914 tarihinde batırılmasının ardından hiçbir deniz kuvveti kalmamıştır[12]. Birleşik Filo'nun boğazı geçmesi için mayınları temizlemesi zorunluluğu nedeniyle Osmanlı Genelkurmayı boğazın her iki yakasına bu girişimi engellemek için sabit ve seyyar bataryalar düzeni oluşturmuştur. Nitekim Birleşik Filo, mayınları temizlemekle meşgul iken Osmanlı topçu birliklerinin hedefi haline gelmiştir. Osmanlı askeri birlikleri, neredeyse yok denilebilecek kadar az zayiatla boğazı geçme girişimini engellemiştir[13].

---

[10] 3 Kasım 1914 bombardımanı için bkz. **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V nci Cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı**, I. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 34-36.

[11] Ayrıntılı bilgi için bkz. **A.g.e.,** s. 103-111.

[12] Çanakkale Savaşları, İtilaf devletleri açısından kara ve deniz savaşları olarak ikiye ayrılırken Osmanlı imparatorluğu açısından büyük oranda kara savaşları olarak görülmelidir. Osmanlı Genelkurmayı, Çanakkale Boğazı'nı kara birlikleri ile savunmuştur; Çanakkale Boğaz muharebelerinde deniz kuvveti olmadığı dikkate alınmalıdır. Konu hakkında bkz. Murat Karataş, **Haritalarla Çanakkale Savaşları**, Nobel yayınları, Ankara 2007, s. 4.

[13] 18 Mart 1915'teki Türk zayiatı için bkz. Selahattin Adil, **a.g.e.,** s. 22; Sedad Paşa, **Boğazlar Meselesi ve Çanakkale Muharebe-i Bahriyesinde Türk Zaferi,** Askeri matbaa, Erkân-ı Umumîye Talim ve Terbiye Dairesi Neşriyatı, İstanbul 1927, s. 177; Bayur, **a.g.e.,** s. 71; **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi,** V nci Cilt, I. Kitap, s. 209-211; **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I,** s. 45.

Levent Şahverdi Arşivi

İtilaf Devletleri, Çanakkale Cephesi'nin cazip faydalarından vazgeçemeyerek 25 Nisan 1915 tarihinde, bu sefer gemilerden karaya asker çıkarmak yoluyla cephenin –merkez olarak bakıldığında üç farklı alan olmak üzere- yedi ayrı bölgesine çıkarma yapmışlardır[14]. Bu bölgelerden sadece Kumkale bölgesinde tutunamamış, iki gün geçmeden bütün birliklerini geri çekmişler, Anadolu yakasını boşaltmak zorunda kalmışlardır. Nitekim bu günden sonra, kara savaşları tamamen Gelibolu Yarımadası'nda devam etmiştir.

25 Nisan 1915 tarihinden itibaren yarımadada tutunmayı başaran İtilaf kuvvetleri, cephenin bölgesel yüksek tepeleri olan Alçıtepe ve Conkbayırı'nı ele geçirememişlerdir. Osmanlı birlikleri ise bir türlü İtilaf birliklerini püskürtememiş ve çatışmalar bir çok bölgede tıkanmıştır. İtilaf birliklerinin 6 Ağustos 1915'te yaptıkları takviye kuvveti ile yaptıkları Suvla çıkarması da aynı akıbetten kurtulamamıştır. Çanakkale Cephesi'nin her bölgesinde kimi stratejik mevkiiler ve mevziiler, kısa süreli olarak el değiştirip iki taraf için de genel duruma nüfuz edecek pozisyon sağlayamamıştır. Lağım açmak, aynalı tüfek kullanmak gibi keşfedilen savaş teknikleri bile sonucu değiştirecek önemli etkinliklere neden olamayacaktır[15]. Bunun üzerine İtilaf kuvvetleri başarılı (!) bir tahliye ile geri çekilerek yarımadayı boşaltmışlardır[16]. İtilaf Devletleri, 19-20 Aralık 1915 gecesi Arıburnu-Anafartalar; 8/9 Ocak 1916 günü de Seddülbahir bölgesinden çeki-

---

[14] Gelibolu Yarımadası güney bölgesinde Seddülbahir, Ertuğrul Koyu, Tekke Koyu, İkiz Koyu, Morto Koyu; kuzey bölgesinde Arıburnu; Anadolu Yarımadası'nda Kumkale.

[15] Bu konuda bir örnek için bkz. Murat Karataş, "Çanakkale Savaşları'nda Lağım Muharebeleri", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, sayı 6-7, Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayını, Çanakkale 2008, s. 43-60.

[16] İtilaf Devletleri'nin askeri birlikleri, Gelibolu Yarımadası Kuzey Bölgesi'ni 19/20 Aralık 1915'te; Güney Bölgesi'ni ise, 8/9 Ocak 1916'da tahliye etmişlerdir. Bu tahliyede kayıp vermedikleri ve Osmanlı birliklerinin tahliyeden haberi dahi olmadığı gerekçesi ile dünya kamuoyuna bu olayı başarılı bir tahliye olarak göstermişlerdir. Oysa cephedeki ufacık bir olayı bile raporlarına yansıtan Osmanlı gözetleme birliklerinin bu tahliyeyi fark etmeme olasılığı zayıftır. Türk arşiv belgelerinde, cepheye etkisi olmayacak kadar sıradan ve bazıları sadece bilgi amaçlı çok fazla telgrafa rastlamak mümkünken kanımızca bu durum, Türk birliklerinin taarruz etme gereği duymamalarından ileri gelmektedir. Nitekim kuzey bölgesinin tahliye tarihi ile güney bölgesinin tahliye tarihi arasında yirmi günlük bir süre olmasına rağmen güney bölgesine de genel taarruz yapılmamıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

lerek, Gelibolu Yarımadası'nı terk etmişlerdir. Böylece 8,5 ay süren kara savaşları, bu tahliye ile son bulmuştur. İtilaf Devletleri'nin yegâne askerî başarısı, çıkarma yaptıkları karada bu süre boyunca tutunabilmek olmuştur.

Çanakkale Savaşları'nda İngilizler 205.000; Fransızlar 47.000 kişi olmak üzere toplam 252.000 asker zayiat verdiler. Osmanlı askeri birliklerinin zayiatı ise 207.516'dır[17]. Bu sadece cephenin insani kayıplarıdır. Bu kayıplara, yaklaşık on beş ay boyunca her iki tarafın askerî, sıhhî ve geri hizmet gibi birçok teçhizat giderleri eklendiğinde, Çanakkale Cephesi'nin boyutları anlaşılabilir. Bu istatistiksel verilere bakıldığı ve savaşın süresi, cephenin uzaklığı ile cephede deniz ve kara donanımına ihtiyaç hesaba katıldığında, her iki taraf için de maddi ve manevi hasarın epey büyük olduğu görülür. Bizim buradaki sorumuz, bu hasarın hangi önemli sonuçlarla telafi edildiğidir. Başka bir deyişle hangi önemli sonuçlar, bu hasarı vermeye değer görülmüştür.

Çanakkale Cephesi'nin Açılma Nedenleri

Rusya Faktörü

İtilaf Devletleri'nin Çanakkale Cephesi'ni açmasının nedenleri[18] arasında en önemli ve tutarlı sebebin Rusya ile irtibat meselesi olduğu ilk bakışta anlaşılabilir[19]. Bu irtibatın hizmet edeceği husus, Rusya'nın kendi batısında etkili olabilmesi için doğuda veya güneyde Osmanlı birlikleri tarafından yapılacak ciddi bir saldırı ile karşılaşma-

---

[17] Atabay vd., **a.g.e.**, s. 148. Birçok temel kaynakta bile her iki tarafa ait zayiat miktarının farklı yer aldığı görülmektedir; burada verdiğimiz veriler, ortalama ve gerçeğe en yakın olarak değerlendirilmiştir.

[18] Aslında Çanakkale Boğazı'na bir hareket düzenlemek fikrinin tarihî bir geçmişinin olduğu görülmektedir. Daha 1878'de Osmanlı Devleti'nin izni ile İstanbul'da yapılan bir tatbikat sonrası Amiral Hornby'nin hazırladığı raporda bu konu belirtilmekte ve önemine değinilmekte idi. Bkz. **Dardanelles Commission First Report,** s. 22.

[19] 14 Nisan 1915 tarihinde Roma Ataşemiliterliği'nden alınan bilgiye göre Osmanlı Devleti Başkumandanlık Vekâleti'ne sunulan yazı, cephenin İngiltere, Fransa ve Rusya açısından önemini, Balkanlar üzerinde doğuracağı etkiyi ve Osmanlı'nın paylaşım konularını işlemesi bakımından dikkat çekicidir. Henüz kara savaşları başlamadan önce yazılmış bu belge, Çanakkale Savaşları'nın amaçlarını özetler niteliktedir. Bkz. **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I,** s. 64-65.

Levent Şahverdi Arşivi

ması için düşünüldüğü görülmektedir[20]. Buna ilaveten irtibat sağlandığında iki tarafın da ihtiyaç duyduğu gereksinimler karşılanacaktır. Rusya, silah ve cephaneye; Batı Avrupa, Rus tahılına ulaşabilecektir. Rusya tahılının %90'ının, tüm ihracatının %50'sinin İstanbul-Çanakkale boğazlarından sağlandığı[21] düşünüldüğünde, boğazların kapalı olmasının Rusya ekonomisine etkisinin yıkıcı olabileceği görülür.

Almanya'ya karşı daha güçlü hale getirilecek olan Rusya, iki cepheli bir savaşa girmemiş olarak Almanya'yı doğuda oyalayacak; böylece Avrupa'nın güvenliği sağlanacaktı. Bu bakımdan Çanakkale kararının Rusya karşısında harbe girme şartına bağlanan Almanya-Osmanlı anlaşmasına karşı tedbir olduğu da ileri sürülebilir. Bu amaçlar için belki de boğazlar dışında başka bir yol düşünülebilirdi[22]; fakat Çanakkale tercih edilerek, bu bölgenin diğer bölgelere kıyasla Büyük Savaş'a katkılarının daha fazla olduğu görülmüş olmalıdır.

İngiltere ve Fransa için Rusya'nın yukarıda bahsedilen açılardan önemi, Osmanlı askeri birliklerinin Rusya'ya karşı giriştiği Kafkasya harekâtında kendini göstermiştir. Osmanlı Devleti, müttefiki Almanya'yı Avrupa'da rahatlatmak için Rusya'ya karşı 22 Aralık 1914'te Kafkas Cephesi'ni açtığı sırada Rusya, kendi ittifak anlaşması gereği, 2 Ocak 1915'te, İngiltere'den "Kafkaslar'da beliren Osmanlı tehdidine karşı" yardım istemiştir. Almanya, Rusya'yı batıdan sıkıştırırken, Osmanlı Devleti'nin de Kafkaslar'dan saldırısı, Rus-

---

[20] Rusya'nın, Almanlara karşı teçhizat yokluğu, topçu, silah ve cephane yetersizliği önemli bir hususdur. Rusya, batısında Almanya ile epey meşguldür; nitekim kendisine de büyük faydası dokunacak olan İngiliz ve Fransız donanmasının boğazları zorlamasına dahi –temsili bir savaş gemisi hariç- katılamamıştır.

[21] Victor Rudenno, **Gelibolu Denizden Saldırı**, Çev. Dilek Cenkçiler, Ed. Mithat Atabay, Odtü Yayıncılık, Ankara 2009, s. 2.

[22] Gerçi, boğazlar dışında başka bir yol çok daha ihtimal dışı görünmektedir. Konu hakkında Fransız Binbaşısı Larcher, "Müttefik devletler, Rusya'yı ancak ya çok uzak olan Viladivostok Limanı'ndan veya senenin üç mevsiminde buzlarla kaplı ve içeriye ancak az hasılatlı ulaşım hatları ile bağlı bulunan Kuzey Denizi'ndeki Arkanjel Limanı üzerinden ikmale mecbur bulunuyordu. Dolayısıyla gerek Rusya'nın selameti ve gerek savaşın akıbeti boğazların (Çanakkale ve İstanbul) Müttefik devletlerin gemilerine tekrar açılmasını gerektirmekteydi" demektedir. Bkz. Maurice Larcher, **Çanakkale Seferi**, Çev. Bursalı Mehmed Nihad, Yay. Haz. Murat Karataş, Ed. Mithat Atabay, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayını, Çanakkale 2008, s. 31-32. Buna, Batlık Denizi limanlarının Almanlar tarafından tutulduğu da eklenmelidir.

Levent Şahverdi Arşivi

ya'yı zor duruma sokmuştur. Rusya'nın isteğine ertesi gün İngiltere'nin gönderdiği cevap "Türklere karşı bir askeri harekât yapılacağı; ancak bunun Rusya'yı Kafkas Cephesi'nde yeterince rahatlatabileceği konusunda çekincelerin olduğu"[23] şeklinde olmuştur. Nitekim bundan kısa bir süre sonra da (28 Ocak 1915) İtilaf Devletleri, Çanakkale harekâtını kesinleştireceklerdir[24]. Görülüyor ki, Çanakkale harekâtını belirleyen ya da kesinleştiren asıl olay, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı askeri harekâta başlaması olmuştur[25]. İngiltere ve Fransa, Rusya'nın Osmanlı Devleti için ayıracağı askeri kuvveti, Almanya'ya karşı ayırmasını yeğlemiştir.

Osmanlı Askerî Yayılmasını Engellemek ve İstanbul'un Zaptı Meselesi

Çanakkale'de askeri cephe açılmasını savunanlar tarafından bir başka amaç olarak, halen yüzölçümü ve insan gücü bakımından büyük topraklara sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri etkinliğini Büyük Savaş boyunca kırmak ve onu savaş dışı bırakmak da düşünülmüştür. Nitekim İngiliz Bahriye Nazırı Winston Churchill, 24 Kasım 1914'te, Mısır'daki milliyetçi hareketler ve Sina Cephesi'ndeki Türk faaliyetleri nedeni ile Mısır'ı savunmak için ideal yol olarak Çanakkale Boğazı'na bir hareket düzenlenmesi fikrini savunmuştur[26]. Mısır, İngiltere'nin büyük sömürgesi Hindistan'a giden yolu kestiği için burada girişilecek bir Osmanlı askerî harekâtı büyük sıkın-

---

[23] **Dardanelles Commission First Report**, s. 24.

[24] Bartlett de Çanakkale Cephesi'nin Rus isteği ile açıldığını söylüyor. Bkz. Ellis Ashmead Bartlett, **Çanakakle Gerçeği**, Yeditepe yayınları, İstanbul 2005, s. 25. Cephenin açılması konusunda Rusya'nın, Almanya ve Osmanlı ile sulh yapacağına dair İngiltere ve Fransa'yı tehdit ettiği de ileri sürülmüştür. Bkz. **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I,** s. 35, 42.

[25] Bursalı Mehmet Nihat, İtilaf Devletleri'nin Çanakkale Cephesi'ni açmakla ulaşacakları faydaları şöyle belirtir: "Rusya: Harp hedefi olan İstanbul'u almak, müttefikleriyle seri ve emin bir muvasala tesis etmek, Kafkas'ı tehditten kurtarmak; İngiltere: İstanbul'a Ruslar'dan evvel girmek ve bilahare İstanbul'u vermemek çarelerini düşünmek, Rusya'yı harbe devam edebilecek kadar beslemeyi temin etmek, Türk kuva-yı ihtiyatesini boğazlara celb ederek Mısır'ı bir taarruzdan bil-vasıta kurtarmak ve Türklerin Irak kuvvetlerini takviyeye mahal bırakmamak; Fransa: İtilafat-ı siyasiye icabâtından ayrılmamak mecburiyeti ve maheza Rusya'yı takviyeye imkan bularak Almanları ezebilmek endişesi." Bkz. Bursalı Mehmet Nihat, **Büyük Harpte Çanakkale Seferi**, İlhami Fevzi Matbaası, İstanbul 1926, s. 10-11.

[26] **A.g,e.,** s. 25.

Levent Şahverdi Arşivi

tılar yaratabilirdi. Osmanlı İmparatorluğu –kendisi üzerinde bir tehdit algılamadıkça- Kuzey Afrika, Arap Yarımadası ve Rusya'nın yanı sıra Balkanlar'da da etkili olabilirdi. Bu bakımdan İtilaf Devletleri'ne göre, boğazlara yönelik girişilecek bir harekât ile Osmanlı başkenti zapt edilirse, yukarıda bahsedilen bölgelerde Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri etkisi asgariye indirilecekti. Hatta Gelibolu Yarımadası'na saldırının Osmanlı askerini belli bir bölgede kilitlemesi bile Büyük Savaş'a önemli bir hizmet olarak görülmüştür. Nitekim ileride bahsedileceği gibi bu husus gereğince İtilaf Devletleri, Çanakkale Savaşları'nda kendilerini başarılı sayacaklardır. Fakat neresinden bakılırsa bakılsın, Çanakkale Boğazı'na saldırı amacının Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'u ele geçirmeyi hedeflendiği görülmektedir. Bu hedef başarıya ulaştığı takdirde hem harbin lokal alanlardaki mücadelelerine hem de genel gidişine tesiri hesaplanmıştır.

İslam Halifeliği Etkisi

İtilaf Devletleri tarafından, başkent İstanbul'un ele geçirilmesi durumunda, İslam dünyasını cihat çağrısı ile birleştirecek olan halifeliği etkisiz hale getirmek imkanı da düşünülmüştür. Nitekim özellikle İngiltere, İstanbul'un çağrısına uymaları durumunda Hindistan'da iç karışıklık çıkabileceğini hesaplamıştır; fakat böyle bir cihat çağrısının etkisi –20. yüzyılın gerekleri hesaba katılırsa- kuşkuludur[27]. İtilaf Devletleri tarafından Osmanlı halifeliğinin, İslam dünyasındaki etkisi bir rol olarak düşünülmüş olsa bile bunun etkisinin zayıflığı, henüz Çanakkale Cephesi açılmadan görülmüştür.

Ekonomik Amaç

Bir başka önemli amaç da Büyük Savaş'ta milli ya da dini vasıflardan ziyade ekonomik vasıfların ağır bastığı hesap edildiği de orta-

---

[27] Nitekim Padişah V. Mehmet Reşat'ın halife sıfatıyla 11 Kasım 1914'te İtilaf Devletleri aleyhine ilan ettiği cihat, Büyük Savaş boyunca önemli bir katkı sağlamamıştır; hatta Arapların, Osmanlı aleyhine tutum takınmalarını dahi engellememiştir. 2 Şubat 1915'te Cemal Paşa komutasındaki Süveyş Kanalı saldırısı –dinlerinden ziyade milliyetleri ağır basan- Araplar tarafından desteklenmemiştir. Cemal Paşa, 5 Şubat'ta geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu bakımdan halife çağrısının etkisizliği, daha Çanakkale Savaşları başlamadan önce görülmüştür. Konu hakkında bkz. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. IX, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 399-402, 427.

Levent Şahverdi Arşivi

ya çıkmaktadır. Osmanlı ileri gelenlerinin, yıllardır Avrupa'daki çıkar hesaplarının kendi üzerinde yoğunlaştığını hissetmesi gereksiz bir kuşkudan kaynaklanmamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu, ekonomik nüfuz bölgesi ve hammadde sahası olarak görülmektedir. Sınırları, sadece coğrafi konum bakımından stratejik değil; aynı zamanda yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından hayatî önem arz etmektedir. Bunu anlamak için savaştan hemen sonra İngilizlerin Musul ve civarına, Fransızların Suriye ve civarına yerleştiklerini anımsamak yeterlidir. Bunlara, savaş sonrası boğazlara hâkimiyet konusunda yapılan tartışmalar da eklenebilir. Çanakkale Boğazı'na saldırı ve İstanbul'a hakimiyet, savaş sonrası Osmanlı topraklarının paylaşımı konusunda –ileride değişebilecek koşullar göz önüne alınarak- hakim irade olma gibi bir avantaj da yaratabilirdi[28]. Bu husus, özellikle Çanakkale Boğazı'na sefer yapılması konusunda ısrarcı olan İngiliz politikacılarının gözünden kaçmamış olsa gerektir.

İstanbul, imparatorluğun yegane, dünyanın ender ekonomi merkezlerinden biridir. İmparatorluğa ait bütün devlet dairelerinin ve teşkilatının İstanbul'da olması, Berlin-Bağdat demiryolunun İstanbul'dan geçmesi, ülkenin elektrik ulaşımı, telgraf ve telefon hatlarının yanı sıra karayolu ulaşımının da merkezi konumunda bulunması, İstanbul'u ele geçirmenin ekonomik nedenleri olarak sıralanabilir. Bunun yanı sıra boğazların dünya deniz ticaretindeki yeri kuşkusuz önemlidir[29].

---

[28] İtilaf Devletleri'nin boğazlara saldırısı konusunda Rusya'nın bazı çekinceleri görülmektedir. Rus Dışişleri Bakanı Sazanof, Çarlık Rusyası'nın boğazlar üzerindeki emellerinin gerçekleşme olasılığını tehlikeye atar düşüncesi ile Rusların katılmadığı bir boğaz harekâtını onaylamamaktadır. Rusya, boğazlara saldırıyı, savaş bittikten sonra düşünmektedir. Bkz. Bayur, **a.g.e.,** s. 33, 35-36, 47, 81. Nitekim Çarlık Rusyası'nın savaş sonrasında boğazlar üzerinde hakimiyet kurma isteği doğrultusunda konuyla ilgili Fransa ve İngiltere'ye 4 Mart 1915 tarihinde gönderdiği nota ve buna alınan olumlu yanıt, boğazlar meselesini savaş sonrasına bırakmıştır. Bkz. Atabay vd., **a.g.e.**, s. 165.

[29] Larcher, **a.g.e.**, s. 19-22. Fransız Başbakanı Millerand, Sevr Anlaşması görüşmelerinde şöyle demektedir: "Devlet-i Aliye'nin mesuliyeti o kadar vasidir ki, bu mesuliyet Müttefiklerin Osmanlı ordularına karşı ihraz ettikleri muvaffakiyetin mutazammın olduğu fedakarlıklarla ölçülemez. Büyük bir tarik-i ittisal-i bahriyi kapayarak bir taraftan Rusya ve Romanya'nın ve diğer cihetten bunların garpteki müttefiklerinin milyonlara baliğ olan hayat-ı beşerle yüzlerce milyarlık zayiata uğramalarına sebep olmuştur." Bkz. Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 9.

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlı Devleti'nin Boğazları Savunma Gerekçeleri

Dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, Osmanlı Devleti'nin boğazları savunma durumunda olduğudur. Cepheyi açan İtilaf Devletleri'dir. Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nun Çanakkale Boğazı'nı savunma gerekçeleri, aynı zamanda İtilaf Devletleri'nin cepheden elde edeceği başarıları engellemek ile ulaşılacak sonuçlardır.

Çanakkale Savaşları'nın Sonrası

Çanakkale Savaşları'nın sonuçlarına baktığımız zaman, bu sonuçları genel savaştan bağımsız düşünmemiz olanaksızdır[30]. Bu bakımdan öncelikle Çanakkale Savaşları'nın ve sonuçlarının Büyük Savaş'a etkileri değerlendirilmelidir.

İtilaf Devletleri Açısından

Çanakkale Cephesi, Osmanlı askeri birlikleri açısından İstanbul'un korunması, dolayısı ile Osmanlı Devleti'nin savunulması manasını taşırken, büyük oranda sömürge askerleri ile yapılan İtilaf Devletleri'nin Çanakkale saldırısı, bir nevi macera niteliği taşımaktadır. Bu maceraya, hedefine ulaşılması durumunda sağlayacağı yararların ve yaratacağı etkinin mahiyeti nedeni ile girişildiği anlaşılmaktadır. Fakat diğer taraftan bir ülkenin başkentine yönelik yapılacak saldırıya -hangi koşullar altında olunursa olunsun- büyük bir dirençle cevap verileceği hesaplanmamıştır. Örneğin boğazdan donanma ile geçiş denemesi, Osmanlı askeri gücünü hafife alır nitelikte ve bir o kadar da acemicedir. Çanakkale Boğazı'nın geçilmesinin çok zor, geçilmesi halinde Marmara Denizi'nde hedef olma olasılığının yüksek olduğu ve İstanbul'u donanma ile işgal etmenin pratikteki imkansızlığı çeşitli komutanlarca rapor edilmesine rağmen, hedefin cazibesi bu girişimi olanaklı hale sokmuştur.

---

[30] Bu şekilde –bilerek ya da bilmeyerek- düşünenlerin var olduğunu göstermek için, bu güne kadar Birinci Dünya Savaşı'na dair yayınlanmış eserlerden Çanakkale ile diğer cephelerin herhangi birini ilgilendirenleri sayısal açıdan mukayese etmek gibi basit bir hesaplama yeterlidir. Başarılarla dolu Çanakkale cephesi o kadar işlenmiştir ki, -sonraki tarihî gelişmeler bilinmese- basit bir okuyucunun Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıktığını düşünmesi olasıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

İtilaf Devletleri, Çanakkale Harekâtı'nı zafer olarak değerlendirmemekte; fakat başarıya ulaştığını düşünmektedirler[31]. Onlara göre, Çanakkale Harekâtı, Osmanlı askeri birliklerinin doğuya yönelmesini engellemiş ve askeri birliklerini sekiz buçuk ay boyunca büyük oranda Gelibolu Yarımadası'nda tutmuştur. Böylece Osmanlı askeri birlikleri, Rusya üzerine gidememiş; güneyde de etkili bir faaliyet gösterememiştir[32]. Bulgaristan, Çanakkale Seferi büyük ölçüde sonuçlanıncaya kadar kararsız bir halde kalmıştır. İstanbul'un tehdit edilmesi, Süveyş Kanalı'nı korumuştur. Bu nedenle "Büyük Gösteri" hedefine (İstanbul) ulaşamamışsa da amacına ulaşmıştır.

Fakat bu görüş, Avrupa'daki savaşta diğer merkez taraf olan Almanya açısından da düşünülebilir. Bu durumda Osmanlı İmparatorluğu, İngiliz ve Fransız birliklerini üzerine çekerek Almanya'nın Avrupa'da rahatlamasını sağlamıştır, denilebilir[33]. Bu bakımdan böyle bir değerlendirme, her iki taraf için de söz konusu olabilir; mevzu, özne değişikliğidir.

Osmanlı Devleti Açısından

Osmanlı Devleti'ne göre ise, Çanakkale Cephesi, Başkent İstanbul'a yönelik saldırıyı denizde ve karada durduran askeri bir başarı olarak görülmektedir. Çanakkale Boğazı savunması, Osmanlı Devleti'nin, askeri anlamda bir bakıma 1699'dan beri savunma anlayışının

---

[31] Bkz. **Dardanelles Commission First Report,** s. 47-51; Oglander, **a.g.e.**, c. II, s. 537-538; Robert Rhodes James, **Gelibolu Harekâtı**, Belge yayınları, İstanbul 1965, s. 507-510.

[32] Rudenno, özellikle savaş sonrasına dair olan bu görüşü, dolayısıyla İtilaf Devletleri'nin Çanakkale Savaşları'nın haklılığını ispata dayanan Komisyon Raporu'ndaki iddiaları eleştiriyor: "Çanakkale Savaşı, İtilaf Devletleri için zafer olmadıysa da başka yerlerde görevlendirilebilecek 300.000 Türk askerini yarımadaya bağladığı belirtilmektedir. Oysa Türk askerini durdurmak için 500.000 müttefik askeri kullanılmış, çok büyük miktarda para, cephane ve malzeme harcanmıştır. Aynı şekilde deniz kuvvetlerinden ve donanmadan da büyük harcamalar yapılmıştır." Bkz. Rudenno, **a.g.e.,** s. 296.

[33] Örneğin Bartlett, konuyu bu şekilde ele alır: "Almanya, üzerindeki savaş yükünün hafiflemesi ve düşmanlarının karşısına taze kuvvetler getirmesini engellemek için Osmanlı Devleti'ne, Rusya ve İngiltere'ye karşı harekete geçmesi yönünde baskı yapmaya başladı. Bu baskı neticesinde her ikisi de başarısızlıkla neticelenen Sarıkamış ve Süveyş Kanalı harekâtları yapıldı. Bu harekâtların başarısızlığa uğramasına rağmen hem Rusya hem de İngiltere, Almanlara karşı hazırladıkları kuvvetlerin bir bölümünü bu bölgelere tahsis ettiklerinden Almanya'nın istediği netice alınmış oldu." Bkz. Bartlett, **a.g.e.**, s. 25.

Levent Şahverdi Arşivi

doğurduğu tecrübelerini göstermesi bakımından önemlidir. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti, kendisini yenik görmemektedir; fakat müttefiki Almanya'nın yenilgisi dolayısı ile Büyük Harp'ten yenik ayrıldığını düşünmektedir. Kafkas Cephesi'ni Osmanlı Devleti açmış, güneyde ise topyekûn yenilgi olarak kabul edilebilecek bir durum mevcut değildir. Çanakkale Cephesi'nde ise, saldıran da geri çekilmek zorunda kalan da İtilaf Devletleri olmuştur ve Osmanlı askeri Çanakkale'yi başarı ile savunmuştur. İtilaf Devletleri'nin hem boğazı geçmesini, hem de Gelibolu Yarımadası'nı ele geçirme denemelerini engelleyerek İstanbul'u korumuştur. Böylece, Osmanlı Devleti savaş dışı kalmamış; üstelik İtilaf Devletleri'nin, Rusya ile bağlantısını da kesmiştir.

Çanakkale Savaşları'nın Türk Tarihi Açısından Sonuçları

Türkler, tarih boyunca birçok savaş yapmışlardır; fakat bu savaşların değeri, genel olarak Türk tarihine katkıları bağlamında değerlendirildiğinde anlaşılır. Ancak bu şekilde savaşların tarihî anlamları ortaya çıkar. Bu açıdan bakıldığında Çanakkale Savaşları'nın Türk tarihi açısından çok önemli nitelikte bir olgu ve bir olaya yol açtığı gözlenmektedir.

Tarihî Özgüven Etkisi

Çanakkale Savaşları'nın Türk tarihi seyrine ilk etkisi, 1699'dan itibaren başlayan yenilgi ve geri çekilişin, askeri başarısızlıkların tekrarı olmamasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Çanakkale galibiyetinin psikolojik olarak olumlu etkileri olmuştur. Çanakkale üzerine yazılan eserlerin birçoğunda bilimsel tarih metinlerinden çok edebi metinlerin yer alması[34], zannederiz ki, Osmanlı İmparatorluğu'nda uzun yılların verdiği yenilgilerin eseridir.

---

[34] Savaş esnasında dahi Osmanlı hükümeti, edebiyatçılarımızın "Çanakkale Harp sahâlarını ziyâret etmelerini ve hâsıl edecekleri tahsisleri halka, tarihe ve müstakbel nesillere tasvir ve tebliğ eylemelerini" istemiştir. Çakır, bu isteğin, şairlerimizin çoğunun "Balkan Harbi'nde olduğu gibi suskun" olmasında görür ve bu yolla Harp Edebiyatı Kampanyası'na katılarak eser verecek olanlara, hükümetin para desteği sunacağını vurgular. Bkz. Ömer Çakır, **Türk Şiirinde Çanakkale Muharebeleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2004, s. 254. Çakır, Çanakkale Savaşları ile ilgili olarak yazılan şiirleri –birkaçı dışında-

Levent Şahverdi Arşivi

Büyük Savaş boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün ilgisini üzerine toplayan Çanakkale Savaşları'nda, askerlerin psikolojik motivasyonları için kimi komutanlarca yapılan emirlerde Balkan Savaşları yenilgisinin vurgulandığı görülmektedir. Böyle bir durumun yeniden yaşanmaması, cephedeki komutanların ve askerin aidiyetlerinin kaynağı olarak görülebilir. Mustafa Kemal, 1 Mayıs Türk taarruzundan önce 19. Tümen komutanı olarak birliklerine gönderdiği emirde, bu hususu şöyle ifade eder:

"İçimizde ve kumanda ettiğimiz askerlerde Balkan hacaletinin ikinci bir safhasını görmekten ise, burada ölmeyi tercih etmeyenlerin bulunacağını katiyen kabul etmem. Şayet böyleleri olduğunu hissediyorsanız, derhal onları kendi ellerimizle kurşuna dizelim"[35].

Çanakkale Savaşları'nda İtilaf Devletleri'nin başarılı olamaması, Osmanlı birliklerinin Çanakkale Boğazı'nı başarı ile savunmaları, Osmanlı ileri gelenlerine ve halkına –Büyük Savaş'tan birçok toprak kaybetmiş olarak yenik çıkmış olmasına rağmen- bir özgüven kazandırmıştır. Trablusgarp ya da Balkan Savaşları'ndan daha ağır sonuçlara neden olmasına rağmen I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale cephesi, yılların yenilgilerini unutturan, kamufle eden bir etkiye sahiptir.

Çanakkale Savaşları'nın başarısından kaynaklanan özgüven, Milli Mücadele döneminde hem Çanakkale Cephesi'nde bulunan komutanlara prestij sağlamış hem de milletin kurtuluş inancını kuvvetlendirmiştir. Bu bakımdan Çanakkale'de oluşan bu özgüvenin tarihî şartlar

---

"sanattan hissesi pek yoksa da samimiyetten hissesi çok olan şiirler" olarak görür. (Çakır, **a.g.e.**, s. 258.) Esenkaya da dönemin dergilerinde özellikle şiirlere sıklıkla rastlandığını vurgulayarak "Şiirler propaganda örgüsü içerisinde, cephede çarpışan ordunun moralini yükseltmeye yöneliktir. Milletin duygu, düşünce, hüzün, elem, ve sevincine tercüman olan şiirlerin tamamına yakını harp, şehitlik, gazilik, fedakarlık, Türklüğün yüksek meziyeti ve Türk ordusunun cesareti ile ilgilidir." der. Bkz. Ahmet Esenkaya, "Çanakkale Savaşları Sürecinde Türk Basını", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, sayı 1, Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayını, Çanakkale 2003, s. 49. Bu metinlerin yazılış tarihi, savaş sırasında ya da hemen sonrasındadır; fakat günümüzde dahi, Çanakkale Savaşları konusunda sanattan ve Tarih biliminden hissesi olmayan eserlerin çoğunlukta olduğu söylenebilir.

[35] Mustafa Kemal, **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1990, s. 70.

Levent Şahverdi Arşivi

içerisinde yansımasını, Milli Bağımsızlık Savaşı'nda görebiliriz[36]. Nitekim Bağımsızlık Savaşı lideri Mustafa Kemal'in tarihi misyonunda[37] Çanakkale Savaşları'nın yeri, bu bakımdan çok önemlidir. Bir lider olarak belirmesinde, Çanakkale Savaşları'ndaki başarılarının yanı sıra "Anafartalar Kahramanı" olarak tanınmasının manevi bir etkisi vardır[38]. Bu manevî etki, Milli Mücadele'ye doğrudan bir etkidir[39].

Savaşın Uzamasına ve Bolşevik İhtilali'ne Etkisi

Çanakkale Savaşları sonuçlarının Türk tarihi seyrine ikinci etkisi, genel savaşın uzaması neticesi olarak Rusya'daki Bolşevik Devrimi'ne dolaylı katkısıdır. İtilaf Devletleri'nin Çanakkale'den geçip Rusya'ya ulaşamaması genel savaşın seyri ve süresi açısından önemlidir[40] ve bu önem, savaştan sonraki gelişmelerin özelliğinde saklı-

---

[36] Bursalı Mehmet Nihat, Çanakkale Savaşları sonuçlarının sağladığı özgüvenden söz ettikten sonra Milli Mücadele'ye olan katkısını da vurgular: "(Çanakkale Savaşları) … milli istiklalimiz itibariyle örnek bir ders ortaya çıkarmıştır. Kabul edebiliriz ki, İstiklal Savaşı'nı hazırlayan ve yapan büyük rehber, ordusuz bir milleti bütün dünyaya karşı durmaya çalışırken ve buna sevk ederken bu derse büyük derecede dayanmıştı." Larcher, **a.g.e.**, s. 158.

[37] Şevket Süreyya, Çanakkale Savaşları'ndan sonra Mustafa Kemal'i şöyle anlatır: "Artık yolunu ve yıldızını görmüştü. Bu yol nereye çıkacak, bu yıldız hangi burçlarda parlayacak, bunu tayin edemez; ama sezer ki, kendisinin artık bir misyonu vardır. Bir zafer ve şan hakkına dayanan bir misyonu…" Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, c. I, 18. Baskı, Remzi Yayınevi, İstanbul 1999, s. 214.

[38] Falih Rıfkı Atay, konuyla ilgili olarak şunları söyler: "Politika dışındaki Türkiye aydınları ve halkı, Mustafa Kemal'i ilk defa Anafartalar Kahramanı olarak tanımıştır. 1915'te İstanbul'un kurtuluşunun büyük ölçüde O'na borçlu olduğunu öğrenmiştir. Bu tanıma, Mustafa Kemal'i vatan kurtarıcılığına kadar götürmüştür." Bkz. Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul 1969, s. 88.

[39] Yaptığımız, Milli Mücadele'nin Çanakkale Savaşları ile başladığı gibi idealize bir yorum değildir. Böyle bir yorum, tarihî diğer faktörlerin görmezden gelinmesi anlamını taşır ve tarih biliminin dayanaklarından yoksundur.

[40] Rudenno bu konuda, "Bütün hatalarına rağmen Gelibolu Savaşı kazanılsaydı, Birinci Dünya Savaşı'nın süresini kısaltabilecek az sayıdaki stratejik fikirlerden biri olacaktı" der. Bkz. Rudenno, **a.g.e.**, s. 290. Mülmann, Çanakkale Savaşları'nı "Çar Rusyası'nın kaderini şekillendirecek olan en önemli harekât" olarak görür. Bkz. Carl Müllman, **Çanakkale Savaşı, Bir Alman Subayının Notları**, Çev. Sedat Umran, 6. Baskı, Timaş yayınları, İstanbul 2004, s. 169-170. Bursalı Mehmet Nihat, konuyla ilgili şunları söyler: "Çanakkale seferinin Rusya'yı deviren, böylece dünya düzenini değiştiren büyük tarihi ve askeri neticesini düşünmezsek, gerçekte bizim için bir yıpranma seferi mahiyetinde ve İngilizler lehinde sonuçlanmış demek gerekir." Bkz. Larcher, **a.g.e.**, s. 157-158. Türkiye Cumhuriyeti Lise Tarih ders kitabında da Rusya'nın boğazlardan yardım alamamasının, Bolşevik İhtilali'ne olan etkisinden bahsedilir: "(Çanakkale Savaşları) Rusya'nın inhizam ve ihtilaline hakiki

Levent Şahverdi Arşivi

dır. İtilaf Devletleri, bütün askeri gücünü Almanya cephesine ayırmış olan Çarlık Rusya'sına boğazlar yolu ile ulaşabilselerdi; Çarlık rejiminin kuvvetlenmesine ve Bolşevik çatışmalarında etkin rol oynamasına yol açacaktı. Böyle bir rolün, 1917 Rus ihtilalini geciktirici bir etken olacağı şüphesizdir. Nitekim bu durumda I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasında Çarlık Rusya'sının da rol alması kaçınılmaz bir durum olarak ortaya çıkacaktır. Kuşkusuz bu durumda bağımsızlık meşalesi yakan Türk ulusal mücadelesi, emperyalizme karşı çok daha güçsüz kalacaktır[41]. Böyle olmamakla beraber Rus İhtilali'nden sonra Bolşevik Rusya, Çarlık Rusya'nın emperyalist emellerinden vazgeçmekle kalmamış[42]; Büyük Savaş'ın gizli anlaşmalarını da açıklamıştır[43].

Bu bakımdan Çanakkale Cephesi, -bilmeyerek de olsa- dolaylı olarak Rusya'daki Bolşevik harekete ivme kazandırmıştır. Bolşevik Rusya'nın geleneksel Rus politikasından vazgeçmesi, İngiltere ve Fransa karşısında Milli Mücadeleyi desteklemesi, Türk tarihi açısından olumlu bir etki doğurmuştur. Bolşevik Rusya böyle bir tutumda

---

amil oldu. Boğazlar yoluyla müttefiklerine iltisak peyda edemeyen Rusya, bundan sonra askerinin kesretine rağmen teçhizatsızlıktan ricate başlamış ve nihayet tamamen münhezim olmuştu. Bu iki inhizamdır ki, Rusya'da komünist ihtilalini tevlit etti." Maarif Vekâleti, **Tarih III**, Devlet Matbaası, İstanbul 1933, s. 308.

[41] Yusuf Hikmet Bayur, aynı kanıdadır: "Bu olsa idi, (boğazlar geçilseydi) Rus orduları çok bol silah ve cephane alarak Almanları çok güç duruma düşürür, Avusturya Devleti'ni çöktürür, belki (daha) 1916 yılında savaş düşmanlarımızın lehinde biter, Çarlık ayakta kalır, ileride göreceğimiz Osmanlı Devleti'nin paylaşılması için yapılan anlaşmalar yürürlüğe girer ve Türklük çok ağır bir duruma düşerdi. Çarlığın yıkılıp Rusya'nın görülmemiş bir karmakarışıklık içinde 5-6 yıl bocalaması Türk'ün kahramanlığı ile Atatürk'ün dehasında ulusumuzu kurtarmak ve şerefli bir yaşayışa kavuşturmak imkanını vermiştir. Dolayısıyla Çanakkale'de akan Türk kanı boşa gitmiş denemez; bilakis o sayede ileride kurtulmak ihtimali yaşayabilmiştir." Bkz. Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi,** s. 392-393.

[42] Çanakkale Savaşları'nı "dünya çapında emperyalizme indirilmiş büyük bir darbe" olarak gören Avcıoğlu, ihtilal sonrası Bolşevik Rusya'dan şöyle söz eder: "Anadolu'nun Rus işgali, Bolşevik ihtilali ile son bulmuştur. Bolşevikler, Türkiye'yi paylaşma anlaşmalarını yırtmışlar, her türlü imtiyazlarından vazgeçmişlerdir." Bkz. Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi**, II. Kitap, Tekin yayınları, İstanbul 1976, s. 435. Falih Rıfkı Atay, konu ile ilgili olarak "Eğer Lenin, Çarlığı yıkmasaydı ve Rusya zafer gününe erişseydi, İstanbul Rus olacaktı. İnsanın acaba bir İstanbul köşesine Lenin'in büstünü koysak mı, diyesi gelir" demektedir. Bkz. Atay, **a.g.e.**, s. 166.

[43] Bu anlaşmalar için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devletinin Dış Siyasası,** s. 11-12.

Levent Şahverdi Arşivi

bulunmamış olsaydı bile Türkiye üzerinde emperyalist emelleri olan Çarlık Rusya'sının yıkılmasında Çanakkale Savaşları'nın etkisi yadsınamaz.

I. Dünya Savaşı'nın gizli anlaşmalarının dünya kamuoyuna duyurulması, Milli Mücadele liderlerinin savundukları topraklar üzerindeki büyük devletlerin çıkarlarını gözler önüne sermiştir. Bolşevik Rusya'nın açıkladığı bu gizli anlaşmaların içeriği, şüphesiz Milli Mücadele liderlerinin realist bir bakış açısı kazanmalarında vesile olmuştur.

Diğer önemli bir husus da Çanakkale Savaşları'nın, genel savaşın süresini uzatma özelliğidir. İtilaf Devletleri, savaşın uzamasının yıkıcı etkilerini, neredeyse mağlup devletler kadar yaşamıştır. Savaş sonlandığında hem insan kaybı hem de ekonomik olarak etkili olabilecek niteliğini yitirmiş görünmektedir. Bu durum, Milli Mücadele liderlerinin dış politika konusunda realist bir bakış açısı kazanmalarına neden olmuştur.

Sonuç

I. Dünya Savaşı, temelde, Avrupa'daki yayılmacı ülkelerin çıkar çatışmaları nedeniyle çıkmıştır. Dünya tarihinde ilk defa çok cepheli ve neredeyse dünyadaki bütün ülkeleri etkileyen bir savaş yaşanmıştır. Bu savaşın Osmanlı İmparatorluğu açısından etkileri, yıkıcı olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, yılların birikimiyle üzerindeki tehditlerden kurtulmak için bu savaşı, bir çıkar yol olarak değerlendirmiştir; fakat sonuç, bunun tersi olmuştur.

Çanakkale Cephesi, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu erkenden savaş dışı bırakmak hedefli bir harekâttır; fakat başarıya ulaşmamıştır. Osmanlı askeri, cepheyi başarıyla savunmuştur. Savaşın süresini önemli ölçüde uzatmış ve bu bakımdan galip devletlerin önemli insan kaybına ve ekonomik yıkımına etkide bulunmuştur. Her ne kadar savaş sonrasında İtilaf Devletleri, İstanbul'u işgal etmiş ve Anadolu topraklarına yerleşmeye başlamışlarsa da I. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisi, Kurtuluş Savaşı liderlerine önemli avantajlar sağlamıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın başarıya ulaşması, Türk tarihi seyrine Çanakkale Savaşları'nın etkilerinden bahsetmek olanağını doğurmuştur. Bu dikkate alınırsa, Çanakkale Savaşları sonuçlarının Türk tarihinin seyrine iki önemli katkısı yadsınamaz derecede büyük görünmektedir. Nitekim bu katkıların buluştuğu nokta, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda birleşmektedir. Çanakkale Savaşları sonuçlarının etkisi ile Türk milletinde sağlanan özgüven; savaşın uzamasının işgalci kuvvetlere verdiği yıkım ve Rusya'nın ihtilalden sonraki yeni dünya politikası, Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda olumlu etkilerin kaynağı olmuştur.

Bu bakımdan Çanakkale'deki mücadele, –dolaylı ve doğrudan etkilerle- Bağımsızlık Savaşı'nda Türk milletine yol gösterici[44] etkidedir. Çanakkale Savaşları'nın Bağımsızlık Savaşı'na ve Türk tarihinin seyrine katkısı, Türk milletinin "Ulusal Bağımsızlık" ihtimalini yaşatan tarihi bir dayanak, bir işaret olmasıdır.

---

[44] Şevket Süreyya, Çanakkale Savaşları'nın bu etkisine işaret eder: "Çanakkale Muharebeleri, hem Birinci Dünya Harbi'nin gelişmeleri ve sonucu hem de harp sonrası devrin rengi ve gelişmeleri üstüne kader tayin edici damgasını vurmuştur." Bkz. Aydemir, **a.g.e.**, s. 214.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yayınları, Ankara-Tarihsiz.

Atabay, Mithat - Erat, Muhammet – Çobanoğlu, Haluk, **Çanakkale Şehitlikleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, İstanbul 2009.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1990.

Atay, Falih Rıfkı, **Çankaya**, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul 1969.

Avcıoğlu, Doğan, **Milli Kurtuluş Tarihi**, II. Kitap, Tekin yayınları, İstanbul 1976.

Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam**, c. I, 18. Baskı, Remzi Yayınevi, İstanbul 1999.

Bartlett, Ellis Ashmead, **Çanakkale Gerçeği**, Yeditepe yayınları, İstanbul 2005.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi**, cilt III, Kısım II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V nci Cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı, I. Kitap, Genelkurmay Yayınevi, Ankara 1993.

Bursalı Mehmet Nihat, **Büyük Harpte Çanakkale Seferi**, İlhami Fevzi Matbaası, İstanbul 1926.

Büyük Güçler ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı, Yay. Haz. Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010.

Çakır, Ömer, **Türk Şiirinde Çanakkale Muharebeleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2004.

Dardanelles Commission First Report, Publised by His Majesty's Stationery Office, London 1917.

Esenkaya, Ahmet, "Çanakkale Savaşları Sürecinde Türk Basını", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, sa. 1, Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayını, Çanakkale 2003.

James, Robert Rhodes, **Gelibolu Harekâtı**, Belge yayınları, İstanbul 1965.

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, c. IX, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

Levent Şahverdi Arşivi

Karataş, Murat, "Çanakkale Savaşları'nda Lağım Muharebeleri", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, sa. 6-7, Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayını, Çanakkale 2008.

Karataş, Murat, **Haritalarla Çanakkale Savaşları**, Nobel yayınları, Ankara 2007.

Larcher, Maurice, **Çanakkale Seferi**, Çev. Bursalı Mehmed Nihad, Yay. Haz. Murat Karataş, Ed. Mithat Atabay, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayını, Çanakkale 2008.

Maarif Vekâleti, **Tarih III**, Devlet Matbaası, İstanbul 1933.

Müllman, Carl, **Çanakkale Savaşı, Bir Alman Subayının Notları**, Çev. Sedat Umran, 6. Baskı, Timaş yayınları, İstanbul 2004.

Oglander, C. F. Aspinal, **Büyük Harbin Tarihi, Gelibolu Askeri Harekâtı**, c. I, Arma yayınları, İstanbul 2005.

Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.

Rudenno, Victor, **Gelibolu Denizden Saldırı**, Çev. Dilek Cenkçiler, Ed. Mithat Atabay, Odtü Yayıncılık, Ankara 2009.

Sedad Paşa, **Boğazlar Meselesi ve Çanakkale Muharebe-i Bahriyesinde Türk Zaferi,** Askeri matbaa, Erkân-ı Umumîye Talim ve Terbiye Dairesi Neşriyatı, İstanbul 1927.

Selahattin Adil, **Harb-i Umumi'de Çanakkale Muharebat-ı Bahriyesi**, Erkan-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul 1336/1920.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

KOCAELİ YARIMADASI'NDA KARAKOL CEMİYETİ - MUSTAFA KEMAL PAŞA REKABETİ VE YAHYA KAPTAN OLAYI II

Murat AYDOĞDU

ÖZET

Makalenin uzunluğu nedeniyle iki kısım halinde yayımlanması zorunlu olmuştur. Sayı 74'de yer alan birinci kısımda; Karakol Cemiyeti, Karakol Cemiyeti'nin Gebze'de yapılanmassı ve Yahya Kaptan'ın bölgeye gelişi, buradaki faaliyetleri, Mustafa Kemal Paşa'nın Yahya Kaptan ile ilişkiye geçmesi ve Temsil Heyeti açısından Yahya Kaptan problemi incelenmişti.

İkinci kısıda ise; Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kocaeli Yarımadası'nda Teşkilatlanmaya başlaması, bölgede Milli Kuvvetler arasında ortaya çıkan rekabet ve Yahya Kapttan'ın öldürülmesine giden süreç incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karakol Cemiyeti, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Kocaeli Yarımadası, Milli Kuvvetler, Yahya Kaptan.

KARAKOL ASSOCIATION- MUSTAFA KEMAL PASHA RIVALRY IN THE KOCAELI PENINSULA AND THE YAHYA KAPTAN EVENT II

ABSTRACT

Has becomes necessary due to thhe length of the article published in two parts. Issue 75; in the first part, the Karakol Association, the structuring of the Karakol Association in Gebze, the arrival of Yahya Kaptan region, activities of here, Mustafa Kemal Pasha to contact with Yahya Kaptan and Yahya Captan problem's in terms of the representatiive committee seen that.

Levent Şahverdi Arşivi

In this second part; in Association for the Defense of the Rights of Anatolia and Rumelia of Kocaeli Peninsula, organizations must begin in the region, the resulting competition between the National Forces, and examined the process leading to the killing of Yahya Kaptan.

Key Words: Karakol Association, Association for the Defense of the Rights of Anatolia and Rumelia, Kocaeli Peninsula, National Forces, Yahya Kaptan.

ARMHC'NİN KOCAELİ YARIMADASI'NDA TEŞKİLATLANMAYA BAŞLAMASIYLA BÖLGEDE MİLLİ KUVVETLER ARASINDA ORTAYA ÇIKAN REKABET VE YAHYA KAPTAN'IN KATLEDİLMESİNE GİDEN SÜREÇ

Karakol Cemiyeti-Heyet-i Temsiliye rekabetinin Kocaeli Yarımadası'na yansımaları ve Yahya Kaptan'ın Arada Kalması

Sivas Kongresi'nde yurt sathındaki milli cemiyetlerin ARMHC adı altında birleştirilmesi kararı Karakol liderlerini ikili bir davranış biçimi benimsemeye itecektir. Bir yanda Sivas Kongresi'nde teşekkül etmiş bulunan ve Milli Mücadele'deki merkezi konumu tasdik edilen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'nin otoritesini kabullenmek ve hatta Heyet-i Temsiliye üyesi Kara Vasıf Bey vasıtasıyla bu otoriteye ortak olmak, diğer yanda İttihatçı dayanışmasını zaafa uğratmamak ve başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Milli Mücadele'nin ileri gelen isimlerini kendi istedikleri biçimde davranmaya zorlamak için teşkilatlarını muhafaza etmek ve kuvvetlendirmek.

Böyle bir ikili davranış biçimi ARMHC Heyet-i Temsiliyesi Reisi Mustafa Kemal Paşa için de geçerliydi. Bir taraftan Heyet-i Temsiliye'nin otoritesini herkese kabul ettirmek için çalışırken diğer yandan da İstanbul Teşkilatı yani Karakol Cemiyeti'ni doğrudan karşısına alamayacağı için bu cemiyetin hizmetlerinden faydalanmaya devam etmek ama giderek ARMHC içerisinde eritmeye çalışmak.

Levent Şahverdi Arşivi

Birinci bölümde açıklandığı gibi aslında Karakol Cemiyeti'nin nüfuzu altında bulunan Gebze ve Kartal kazaları jandarma kumandanları ve sivil memurları Sivas Kongresi'nin ardından ARMHC Heyet-i Temsiliyesi'nin otoritesini resmen tanıdıklarını ve Cemiyet'e iltihaklarını ilan etmişlerdi. Ancak bu iltihaklar, Karakol'un bölgedeki otoritesini ARMHC'ye kayıtsız şartsız teslim ettiği anlamına gelmemekteydi. Karakol Cemiyeti açısından ARMHC'nin rolü, Milli Mücadele'nin şemsiye örgütü olmasıydı. Karakolcular bu yekpare görüntünün mücadele açısından faydalarını taktir ediyor ancak ARMHC'yi otoritesi tartışılmaz bir merci olarak görmüyorlardı. Örgüt olarak İstanbul'daki hakimiyetleri, başkentteki ve ülke haricindeki politik gelişmeleri yakından takip edebiliyor olmaları ve siyasi ilişkileri Milli Mücadele'nin seyri ve ülkenin geleceği hususlarında Anadolu'yu yönlendirecek çekirdek örgüt oldukları düşüncesinde ısrar etmeleri için kendilerince yeterli gerekçelerdi. Böylece güçlü oldukları bölgelerde ARMHC'den kısmen de olsa bağımsız hareket etme yolunu tutacaklardır. Burada altının çizilmesi gereken bir husus da Gebze'nin olayların geliştiği dönemde Şile, Kartal ve Ömerli ile birlikte idari açıdan İstanbul Vilayeti'ne bağlı Üsküdar Mutasarrıflığı'nın bir kazası olduğudur. Bu önemlidir, zira ilerleyen dönemlerde İstanbul Teşkilatı olarak tanınan Karakol Cemiyeti, kendi nüfuz alanı olarak gördüğü İstanbul Vilayeti sınırlarını, Heyet-i Temsiliye'nin Kartal ve Gebze'yi İzmit teşkilatına, olmazsa doğrudan Heyet-i Temsiliye'ye bağlama girişimlerine karşı muhafaza etmeye çalışacaktır.

Mustafa Kemal Paşa'nın, Karakol Cemiyeti'nin varlığından daha İstanbul'da iken haberdar olduğuna dair iddialar mevcuttur. Kara Vasıf Bey, Anadolu'da gereken yerlere ulaştırılması için Cemiyet'in teşkilat-ı umumiye nizamnamesi ile vezaif-i umumiye talimatnamesini kurye ile Ali Fuat Paşa'ya göndermiş ve yine Paşa'ya verilmek üzere kuryeye teslim ettiği 11 Temmuz 1919 tarihli mektubunda da söz konusu nizamname ve talimatnamenin Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da iken bizzat onun da malumatı dahilinde hazırlandığını id-

Levent Şahverdi Arşivi

dia etmişti. Ayrıca mektupta, nizamnamede Merkez-i Umumi olarak adlandırılan yapının Mustafa Kemal Paşa heyeti ve rüfekası olduğundan şüphe edilmemesi gerektiği bildiriliyordu[73]. Ali Fuat Paşa'nın, Kara Vasıf Bey'in talebi doğrultusunda söz konusu evrakları istenen merkezlere gönderdiği anlaşılıyor. Mustafa Kemal Paşa bu evrakları Erzurum'da iken gördüğünü ve Kara Vasıf Bey'in iddia ettiğinin aksine, arkasında kimin bulunduğunu bilmediği bu girişimi geçersiz kılmak için ordu kumandanlarına bildirim yaptığını ifade ediyor. Mustafa Kemal Paşa daha sonra Sivas'ta, bu girişimin kendi adı kullanılarak (Mustafa Kemal Paşa) Kara Vasıf ve arkadaşları tarafından yapıldığını öğrendiğini söylüyor ancak o an için Karakol Cemiyeti'ne karşı kesin bir tavır koyduğundan bahsetmiyor[74]. Muhtemelen ARMHC'nin bütün milli örgütleri bünyesine aldığının kabul edilmesiyle meselenin kendiliğinden hal yoluna gireceğini tahmin etmişti. Ancak Karakol'un faaliyetlerine İstanbul dışında da devam ettiğinin anlaşılması üzerine 14 Ekim 1919'da Ankara, Bursa ve Balıkesir'deki kumandanlıklara bütün milli örgütlerin ARMHC'de birleştirilmiş olduğunu bir kez daha hatırlattı[75]. Ne var ki İstanbul söz konusu olduğunda Mustafa Kemal Paşa'nın tavrı o kadar net değildir. Sina Akşin'in ifadesiyle "örgütü başka yerlerde eleştirerek hiçbir zaman tam kabul etmemiş fakat İstanbul'un özel şartları dolayısıyla belki kerhen kabul etmiştir"[76]. Bu noktada Karakol'un kurucusu Kara Vasıf Bey'in konumu büyük bir etkendir. Hem Heyet-i Temsiliye üyesi, hem de İstanbul teşkilatının bir numaralı ismi olup iç ve dış geliş-

---

[73] Ali Fuat Cebesoy, **Kuva-yı Milliye'nin İçyüzü**, Temel Yayınları, İstanbul, 2002, s. 98,99.

[74] G. Mustafa Kemal, **Nutuk**, s.42,43. Hüsamettin Ertürk ise olaya şahit olduklarını iddia ettiği arkadaşlarına atfen Mustafa Kemal Paşa'nın kesin bir tavır koyduğunu ve Kara Vasıf'ın yüzüne karşı Karakol Cemiyeti'nin feshedildiğini söylediğini aktarıyor, bkz. Tansu, **a.g.e**., s. 324. Ancak Sivas Kongresi'nden sonra Karakol Cemiyeti'nin faaliyetlerine devam ettiği ve buna rağmen Mustafa Kemal Paşa'nın cemiyet liderleriyle işbirliğini sürdürdüğü bilinmektedir. Bu durumda Hüsamettin Ertürk'ün haklıysa, Mustafa Kemal Paşa'nın buna Nutuk'ta değinmemesi, cemiyetin liderleriyle ilişkilerini bu kesin tavrına rağmen sürdürdüğünü ortaya koymak istememesinden kaynaklanıyor olabilir.

[75] Akşin, **a.g.e**., s. 240.

[76] Akşin, **a.g.e**., s. 241

Levent Şahverdi Arşivi

melerle ilgili Heyet-i Temsiliye'nin İstanbul'daki haberleşme merkezidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Kara Vasıf Bey, edindiği bilgileri mektuba dökerek bir kurye vasıtasıyla önce Ankara'da 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya gönderiyor, Ali Fuat Paşa'da bu bilgileri gereken yerlere şifre ile iletiyordu[77]. Üstelik İstanbul ve civarında çok etkili olan teşkilatı bir anda silip atmak mümkün değildi. Nitekim İstanbul ve civarında yapılan teşkilat faaliyetleriyle ilgili olarak Karakol Cemiyeti'nin önemli isimlerinden Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı Miralay Galatalı Şevket Bey'in 20 Ekim 1919 tarihli şifreyle verdiği bilgiler ve bu teşkilatın başındaki isimlerin gizli kalması gerekliliğine dair talebi, Mustafa Kemal Paşa tarafından gayet olumlu ve teşvik edici ifadelerle cevaplandırılmıştı[78]. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın bu teşkilatla ilgili gerçek fikirleri Heyet-i Temsiliye tutanaklarına yansımıştır. Meclis-i Umumi'nin nerede toplanması gerektiğine dair Anadolu'daki kumandanların da katıldığı toplantıların 17 Kasım 1919 tarihli olanının birinci celsesinde, şayet Meclis-i Mebusan İstanbul'da toplanacak olursa Rumlara ve Yunanlılara karşı alınması gereken tedbirler bağlamında yapılan görüşmeler incelenen konu açısından kayda değerdir:

Reis Paşa- *"İstanbul'da yalnız üç kişimiz var. Başka imkan-ı maddi yoktur. Her şeyi yaptık diyorlar. Fakat ne yaptılar bilmiyoruz"*.

Haydar Bey- *Buradan adamlar göndermeli, teşkilat yapmalıdır. Teklifim, hükümet yapmadıysa biz yapalım. Şahsen fedakarlıkta bulunalım. Teşkilat yapalım.*

Reis Paşa- "*Adam bulursanız hemen yapalım, biz bulamıyoruz. Arkadaşlar her şeyi yaptık diyorlar, gelsinler anlarız. Yapılacak şey maddi olacaktır. İstanbul'da vesaitimiz Cemal, Şevket, Vasıf Beylerden başka bir kuvvet yoktur*".

---

[77] Cebesoy, **a.g.e**., s. 96; Karakol Cemiyeti'nin istihbarat faaliyetleri ve bu faaliyetlerin Anadolu açısından hayati önemi için bkz; Gürbüz, **a.g.t**., s. 97-114.

[78] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Muhteviyatına Ait Vesaik**, s. 181-185, vesika: 179, 181.

Levent Şahverdi Arşivi

Haydar Bey- *Öyle ise cereyan-ı tabisine bırakalım.*

Reis Paşa- *Cereyan-ı tabisine bırakmıyoruz.*

Bundan sonra Fuat Paşa söze girerek bazı açıklamalarda bulunmuş ve Mustafa Kemal Paşa da bunlara cevap vermiştir :

Fuat Paşa- *İstanbul'da Şevket Bey, Trakya'da Cafer Tayyar Bey, bizim teşkilatımız vardır. Sizi biraz tenvir edeyim: İstanbul ve civarı tertibatı: İstanbul'da yevmiyeli ve müsellah 3.000 kişi mevcuttur. Zabit ve efrat mükemmel. İslam mahallelerine tüfekler verilmiştir. Teşkilat Yunanlılara mümasil teşkilattır. Yalnız Anadolu cihetinde Kartal'da bir aydan beri teşkilat-ı İslamiye yapıyoruz. Maksat üçtür: Anasır-ı Hıristiyaniye İslamlara fenalık yaparsa 3.000 kuvvet İstanbul'a gidecektir. İzmit civarında hiçbir Rum çetesi yoktur ve olamamıştır. İslam köyleri mıntıka, mıntıka ayrılmış ve zabitan tertibat yapmaktadır. Rumeli'de bu hal daha evvelden başlamıştır. Yunanlılar'ın bütün teşebbüsatına mani olmuşlardır. Benim itikadımca İstanbul ve civarı bizim zannettiğimiz gibi değil, uyumuyor. Bazı vekayii bastıramamıştır. O da hükümetin teşebbüsüdür. Erşed Bey'in katillerini Yeniköy'de haber almışlar, kamilen imha etmişlerdir.*

Haydar Bey- *Paşa'nın malumatını muvafık görürüm. Teşekkür ederim. Eğer mebuslar bize bir şey sorarlarsa söyleriz.*

Reis Paşa- *Maksattan çok uzaklaşıyoruz. Bir takım tedabir vardır. İzahat da verildi. Fakat bu tedabir ne kadar emniyetbahştır? Arkadaşlar İstanbul'dan gelsinler anlarız. Teşkilat olur netice olmaz. Bir şey görülmez. Bilahare çok şeyler çıkar*[79].

Görüldüğü gibi İstanbul civarındaki faaliyetlerle ilgili Heyet-i Temsiliye'yi bilgilendiren kişi Ali Fuat Paşa'dır. Paşa'nın İstanbul'dan edindiği bu bilgileri toplantı öncesi Mustafa Kemal Paşa'yla paylaşmadığı düşünülemeyeceğine göre (ki bu çok garip olurdu), anlaşılan Mustafa Kemal Paşa Karakolcuların İstanbul civarındaki teşkilat faaliyetlerinden bahsedilmesinden pek hoşlanmı-

[79] Uluğ İğdemir, **Heyet-i Temsiliye Tutanakları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1975, s. 25.

Levent Şahverdi Arşivi

yor, bahsedildiğinde ise bu teşkilatı mümkün mertebe güvenilmez göstermeye gayret sarfederek, kendi kontrolü altında yeniden yapılandırmanın zeminini hazırlamaya çalışıyordu. Aslında yukarıda da görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa bu fikrin tatbikine Ekim ayı başından itibaren geçmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın, Karakol'un İstanbul'un Anadolu yakasındaki silahlı teşkilatının en önemli isimlerinden Yahya Kaptan'ı 4 Ekim 1919 görüşmesinin ardından kendi saflarına çekmesi, Karakol'un nüfuz alanına doğrudan bir müdahale ve açık bir meydan okumaydı. Bu meydan okuma, Kartal bölgesini de Karakol'un etki alanından çıkarma teşebbüsüyle devam etmiştir. Mustafa Kemal Paşa ARMHC Heyet-i Temsiliyesi namına Kartal Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Reisi Binbaşı Necati Bey'e çektiği 15 Ekim 1919 tarihli telgrafta, Kartal'ın İzmit'e bağlanmasının uygun görüldüğünü, bunun İzmit'e de sorulduğunu, kendilerinin de görüş bildirmesini Necati Bey'den talep ediyordu[80]. 23 Ekim 1919 tarihinde ise "doğrudan doğruya Heyet-i Temsiliye ile muhafaza-i irtibatlarının tensip dildiği" Kartal Müdafaa-ı Hukuku Heyet-i İdaresi'ne bildirildi[81]. Görüldüğü gibi Kartal teşkilatının İzmit'e bağlanması fikrinden vazgeçilerek doğrudan doğruya Heyet-i Temsiliye ile haberleşmesi kararı alınmıştır. İzmit teşkilatının, Kartal'ı idare etmelerinin mümkün olamayacağına dair bir görüş beyan etmiş olması muhtemeldir. Nitekim kendilerine daha yakın olan Gebze'nin ihtiyaçlarını bile karşılayamadıkları, çözüm olarak buranın İstanbul'a bağlanmasını önerdiklerini yukarıda görmüştük. Bu durumda İstanbul'a yakın bölgeleri Karakol'un nüfuzundan kurtarma niyetindeki Mustafa Kemal Paşa açısından, Kartal'ı doğrudan Heyet-i Temsiliye emrine bağlamaktan başka bir seçenek kalmıyordu. Bu noktada Karakol mensubu ve Kartal ARMHC Reisi Binbaşı Necati Bey'in ileride Yahya Kaptan meselesinde kilit bir rol oynayacağının da altını çizmek gerekir.

---

[80] **ATASE ATAZB** K:4 G:4 b:4-4

[81] Baykal, **a.g.e**., s. 31.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa'nın bu girişimleri karşısında Karakolcuların tepkisi ne olabilirdi? İleride görüleceği gibi Gebze ve Kartal'ın İstanbul teşkilatından koparılmasına dair kararları dikkate almamayı tercih edecek, ancak Mustafa Kemal Paşa'nın ısrarlı tutumuna direnemeyerek 1920 Şubat ayında kağıt üzerinde de olsa kabul edeceklerdir. Yahya Kaptan'ın konumu ise Karakolcuları daha radikal bir davranış biçimi benimsemeye itmiştir. En nihayet yürütülen ortak mücadelenin selameti açısından Mustafa Kemal Paşa'yı doğrudan karşılarına almak gibi bir seçeneğe sahip bulunmayan Karakolcuların, bu meydan okumaya verdikleri cevap Yahya Kaptan'a yönelik suçlamalara dikkat çekmek ve bu kampanyaya kendileri de iştirak etmek suretiyle bir yandan Kaptan'ı Heyet-i Temsiliye'nin gözünden düşürmeye diğer yandan da İstanbul Hükümeti'ne karşı Yahya Kaptan'ın İstanbul Kuva-yı Milliyesi tarafından gözden çıkarılmış olduğu mesajını vermek olmuştur.

Yukarıda izah etmeye çalıştığımız atmosfer içerisinde, 20 Kasım 1919 tarihinde İstanbul'dan Sivas'a çektiği telgrafında Kara Vasıf Bey, Gebze Kaymakamı'nın, şımarıklığından dolayı enva-ı fecaiye cüret eden Yahya Kaptan'ın fenalıklarını örtmeye, Nigehbancı Mülazım Hakkı Efendi ile işbirliği içinde olup Üsküdar Mutasarrıflığı ile yaptığı gizli haberleşmelerde Kuva-yı Milliye'ye leke sürmeye çalıştığını bildiriyor ve kaymakamın değiştirilmesinin uygun olduğunu ifade ediyordu[82]. 24 Kasım telgrafıyla Mustafa Kemal Paşa da bu fikri onaylamış ve bu yönde Cemal Paşa vasıtasıyla girişim yapılarak itimat edilen bir şahsın bu göreve tayin edilmesi için çalışılmasını istemişti[83]. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın Yahya Kaptan'a ilişkin suçlamaya hiç değinmediği görülmektedir.

24 Kasım'da bu sefer Kartal ARMHC Heyet-i Temsiliyesi Reisi Binbaşı Ahmet Necati imzasıyla Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen telgrafta, köy içinde sebepsiz yere adam öldürmek, nahiye mü-

[82] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Muhteviyatına Ait Vesaik**, s. 201-202, vesika 197.
[83] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Muhteviyatına Ait Vesaik,** s. 202, vesika 198.

Levent Şahverdi Arşivi

dürünü uluorta darp etmek, köylerde gasp yapmak gibi fiillerinden dolayı Yahya Kaptan'ın hükümete teslim edilmesinin zorunlu hale geldiği bildiriliyordu. Mesele Dahiliye Nezareti'nce dikkatle takip edilmekteydi ve eğer Yahya Kaptan teslim edilmezse hükümet de zor durumda kalacaktı[84]. Mustafa Kemal Paşa için gerçekten neler olup bittiğini kavramak önemliydi ancak diğer bir önemli husus da Gebze'deki ve İstanbul'a doğru daha batıdaki bölge üzerindeki nüfuz mücadelesinde Karakolcuların muhtemel komplolarına boyun eğmemekti. Karakolcuların ilk hamlesinde Yahya Kaptan'ı gözden çıkarıvermek İstanbul ve civarında onların otoritesini peşinen kabul etmek olurdu. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafa tepkisi de bu yönde olmuştur. Yahya Kaptan hakkında yapılan suçlamaların doğru olup olmadığına dair herhangi bir sorgulamayı söz konusu etmeksizin İzmit'te Birinci Fırka Kumandanı Rüştü Bey'den Yahya Kaptan'ın korunması yönünde tedbir alınmasını istemiştir. 25 Kasım tarihli bu telgrafında izlenecek yolun esaslarını da tarif etmiştir; Buna göre hükümetin nüfuzunu da göz ardı etmeksizin bu aralık Yahya Kaptan hakkında kanuni takibat yapılmasının engellenmesi için çalışılması ve Kartal'da Necati Bey'e de gereken talimatın verilmesi isteniyordu[85]. Ancak ertesi gün Hereke'den Gebze Kazası Milis Kumandanı Yahya Kaptan imzasıyla Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen telgraf, meselenin basit tedbirlerle geçiştirilemeyecek kadar ciddi bir boyuta varmış olduğunu göstermekteydi. Yahya Kaptan, Binbaşı Necati Bey'in suistimallerinin Kuva-yı Milliye'yi lekelemekte olduğunu ve hemen tahkikat için emir verilmesini rica ediyordu[86]. Heyet-i Temsiliye de 27 Kasım 1919 tarihli kararıyla, bu kez Necati Bey hakkında tahkikat yapılmasını İzmit'te Birinci Fırka Kumandanı Rüştü Bey'e bildirdi[87]. Heyet-i Temsiliye'nin aynı tarihli bir başka kararı da ayrıca dikkat çekicidir. Buna göre elbise ve

[84] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, s. 192.
[85] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, s. 193.
[86] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, s. 193.
[87] Baykal, **a.g.e**., s. 65.

Levent Şahverdi Arşivi

teçhizat için Heyet-i Temsiliye'ye baş vuran Yahya Kaptan'a mümkün olan yardımın yapılması Birinci Fırka Kumandanı Rüştü Bey'e yazılmış ve durum Yahya Kaptan'a da bildirilmişti[88]. Sina Akşin'in ifadesiyle "anlaşılan Yahya Kaptan'ın 'hoş tutularak idare edildiği', yani parasız bırakıldığı taktirde belki eşkıyaca yöntemlere de başvurabileceği, ya da başvurmuş olabileceği düşünülerek on gün önceki karardan dönülüyordu"[89]. Bu sıralarda Gebze ve civarında olup bitenlerle ilgili Birinci Fırka Kumandanı Rüştü Bey'in yaptırdığı tahkikat da devam etmekteydi. Rüştü Bey Heyet-i Temsiliye Riyaseti'ne 29 Kasım'da gönderdiği ilk raporda Yahya Kaptan'a yöneltilen suçlamaların doğru olmadığı, bilakis Binbaşı Necati Bey'in şahsi menfaati doğrultusunda Yahya Kaptan'ı ortadan kaldırmayı amaçladığı ve Yahya Kaptan'ı yanına getirerek öldürmek yönündeki birkaç gün önceki planının da Yahya Kaptan'ın bu tuzağın farkına varmasıyla sonuçsuz kaldığı ve tahkikatın derinleştirileceği ifade ediliyordu[90].

Bu raporların ardından Heyet-i Temsiliye 2 Aralık 1919 tarihli kararıyla, Binbaşı Necati Bey eğer güvenilir bir isim değilse, durumun bu açıdan araştırılmasını Rüştü Bey'e bildirdi[91]. Rüştü Bey 5 Aralık'ta daha geniş kapsamlı bir rapor daha gönderdi. Raporda Binbaşı Necati Bey ve Gebze Jandarma Kumandanı Nail Bey ağır bir şekilde itham edilmekteydiler. Rüştü Bey'e göre bu ikilinin Küçük Arslan çetesiyle ortalığı soydurduklarında şüphe yoktu. Ama bunun da ötesinde çapulculuğa yanaşmayan ve kendi bölgesinde yapılmasına da izin vermeyen Yahya Kaptan'ı bir şekilde ortadan kaldırmak istiyorlardı. Bu maksatla Küçük Arslan'a yaptırttıkları Darıcalı iki Rum kır bekçisinin öldürülmesi, İstilyanos isimli Rum'un kaçırılarak fidye istenmesi gibi olayları Yahya Kaptan'a isnat ederek gerek hükümete, gerek Heyet-i Temsiliye'ye yalan ihbarlarda bulunmaktay-

[88] Baykal, **a.g.e**., s. 65.
[89] Akşin, **a.g.e**., s. 246.
[90] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, s. 193-194.
[91] Baykal, **a.g.e**., s. 68.

Levent Şahverdi Arşivi

dılar. Üstelik bu ikilinin milletin ve hükümetin başına mesele çıkararak Kuva-yı Milliye perdesi altında keselerini doldurmaya çalışmanın ötesinde muhtemelen daha başka siyasi maksatları da bulunmaktaydı. Necati Bey'in ara sıra bir yerlerden para almakta olduğu söylenmekteydi. Gebze Kaymakamı'nın görüşü de Yahya Kaptan lehinde, Necati ve Nail Beylerin aleyhindeydi. 4 Aralık'ta Yahya Kaptan Rüştü Bey'in yanına giderek hayatının tehlikede olduğunu, adamlarının silah ve cephanesini toplayıp teslim edeceğini ve kendisinin de bölgeyi terk edeceğini söylemiş ancak Rüştü Bey kendisini bölgede kalması için bir kez daha ikna edebilmişti. Rüştü Bey telgrafının sonunda gerek Necati ve gerek Nail Efendilerin başka mahallere gönderilmesi gerektiği hükmünü vererek, Kartal ve Gebze İstanbul'la muhabere ettiğinden kendisinin bu konuda bir şey yapamayacağını, gereğinin yapılmasını arz ediyordu[92]. Bu son ifade daha önce Heyet-i Temsiliye'ye bağlanmış olan bu iki kaza Heyet-i Merkeziyeleri'nin Sivas yerine İstanbul'la haberleşmeye devam ettiklerini göstermesi açısından kayda değerdir.

Bu rapor üzerine Mustafa Kemal Paşa, rapordaki iddiaları Harbiye Nezareti Cemal Paşa'ya 8 Aralık tarihli bir telgrafla ileterek Necati ve Nail Efendilerin başka mahallere tayin edilmesini istedi. Bu telgrafın en dikkat çekici tarafı Rüştü Bey'in kendi raporunda isim vermeksizin ima ettiği ilişkinin adını koymuş olmasıdır. Mustafa Kemal Paşa Binbaşı Necati'nin Sait Molla vasıtasıyla İngilizlerle temasta olabileceğini öne sürüyordu[93]. Mustafa Kemal Paşa aynı gün İstanbul teşkilatına da (Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı Miralay Şevket Beyefendi'ye) gelişmelerle ve Cemal Paşa'ya yazılan telgrafla ilgili bilgi vererek meselenin takip edilmesini, Necati ve Nail Efendiler Kartal ve Gebze'den uzaklaştırıldıktan sonra buralarda meşru ve nezih bir tarzda teşkilat-ı milliyenin vücuda getirilmesi için hemen harekete geçilmesini istedi[94].

---

[92] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, s. 194-195.
[93] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Muhteviyatına Ait Vesaik,** s. 204, vesika 202.
[94] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Muhteviyatına Ait Vesaik,** s. 204, vesika 203.

Levent Şahverdi Arşivi

Ancak Kara Vasıf Bey Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı Şevket imzasıyla 20. Kolordu Kumandanlığı'nı adres göstererek Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 27 Aralık telgrafında tüm bu girişimlere adeta meydan okuyordu. "Meşru ve nezih bir tarz" ifadesini görmezden gelmemiş ve Üsküdar bölgesinde teşkilatın zaten "meşru ve nezih bir tarzda" yapıldığının altını çizmişti. Necati, Nail ve Yüzbaşı Hulusi Efendiler'in görevlerinden alınması için hükümet nezdinde yapılan girişimlerin durdurulmasını isterken, Gebze Kaymakamı ve Üsküdar Mutasarrıfı'nın görevden aldırılmaları suretiyle Rum ve ecnebi entrikalarının önüne geçilmesini istemekteydi. Yahya Kaptan ve Büyük Arslan'ın ise kendilerine verilen silahları teslim ettikten sonra cepheye gitmeleri, aksi taktirde her ikisinin ve Bulgar Sadık'ın da tedip edilmeleri gerektiğini ifade etmekteydi. Kara Vasıf Bey'e göre Kartal ve Gebze bölgelerindeki asayişsizliğin failleri Yahya Kaptan ve refiki Kara (Büyük) Arslan ile Alemdağ taraflarında faaliyet gösteren Bulgar Sadık'tı. Yahya Kaptan Kuva-yı Milliye karşıtı Üsküdar Mutasarrıfı ile yakın ilişki içerisinde bulunan Gebze kaymakamına sığınmıştı ve kendisini engellemek üzere İstanbul teşkilatı tarafından teşebbüse geçildiğini duyduğundan suçlarını örtmeye kalkışmaktaydı. Küçük Arslan ve Nail Bey, Yahya Kaptan'ın aleyhindeydi. Necati Bey ise Kartal kazasınca reis seçilmiş, Kartal, Gebze, Ömerli ve Şile civarında nizamnameyi takip ederek teşkilat-ı milliyeyi esaslandırmış, Küçük Arslan çetesini Yeniköy Rumlarının etraftaki sarkıntılıklarına karşı harekete geçirmiş ve bu çetenin ahaliye karşı bir fenalığı da duyulmamıştı. Zaten köylüye musallat olmamaları için Necati Bey vasıtasıyla kendileri (Mustafa Kemal Paşa) tarafından Küçük Arslan'a para bile gönderilmişti. Kuva-yı Milliye düşmanı Mutasarrıf Ziver Bey milli teşkilatı bozmak için Üsküdar Jandarma Tabur Kumandanı Remzi ve Yüzbaşı Hulusi Beyleri de bölgeden uzaklaştırmak istemekteydi[95].

[95] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Muhteviyatına Ait Vesaik,** s. 205-206, vesika 204.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu noktada biraz durmak gerekecektir. Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta Yahya Kaptan'ın katledilmesinin hükümetin ve İstanbul teşkilatının baş başa vererek planladıkları bir fiil olduğunu öne sürmektedir[96]. Ancak Kara Vasıf Bey'in yukarıdaki ifadeleri, kendi destekledikleri adamların aleyhine hükümet tarafından yapılacak bir girişimden endişe duyduğunu işaret etmektedir. Üstelik bu girişimlerin durdurulması için bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın hükümetle temas etmesini istemesi de kendi ilişkilerine pek güvenmediğini göstermektedir. Nitekim görüleceği gibi hem askeri operasyon ve hem de Kuva-yı Milliye yanlısı askeri personele karşı başlatılacak soruşturmalar Karakol Cemiyeti'nce Mustafa Kemal Paşa nezdinde savunulan isimleri de görmezden gelmeyecektir.

Yahya Kaptan'a isnat edilen suçlamalar ve Yahya Kaptan-Nurettin Bey İlişkisi

Kara Vasıf Bey'in yukarıda değindiğimiz telgrafı üzerine 2 Ocak 1920'de Mustafa Kemal Paşa, İzmit'te Rüştü Bey'den meselenin bir kez daha tahkik ettirilmesini istedi[97]. Rüştü Bey'in 7/8 Ocak 1920 tarihli cevabı ise üzerinde uzun uzun durmayı gerektirecek mahiyettedir. Öncelikle Rüştü Bey, o güne kadar Yahya Kaptan'la ilgili tahkikatın Yüzbaşı Ali Aguş tarafından yapıldığını ve Kaptan'ın lehinde çıktığını ifade etmekte ancak hemen arkasından da ilave etmektedir: " Mamafih kendisi cahil olmak itibarıyla, hizmet zannıyla bazı şeyler yapmış olması muhtemeldir. Büyük ve Küçük Arslanlar ise zaten şakidir". Aslında Rüştü Bey'i Yahya Kaptan lehinde tavır almaya sevk eden esas sebep, Gebze Kaymakamı Nurettin Bey'in ifadeleridir. Zira Nurettin Bey'in Kuva-yı Milliye karşıtlığı bilindiğinden, Yahya Kaptan hakkındaki olumlu görüşleri tartışmasız bir şekilde tarafsız ve güvenilir kabul edilmektedir. Gerçekten de Nurettin Bey,

---

[96] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, s. 200-201.

[97] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Muhteviyatına Ait Vesaik,** s. 206, vesika 205. Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'un ana metninde bu tahkikat talebini 4 Ocak 1920 tarihinde yaptığını söylüyorsa da (bkz; Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, s. 196) biz vesaik kısmındaki belgenin tarihini esas kabul ettik.

Levent Şahverdi Arşivi

sureti Rüştü Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen raporunda, Yahya Kaptan hakkında yapılan cinayet, darp ve çapulculuk gibi her türlü isnadı reddediyor, bu ismin, maiyetindeki adamların yolsuzluklarına müsaade etmeyen gerçek bir vatansever olduğunu, gerçekte bölgedeki asayişsizliğin Binbaşı Necati ve Yüzbaşı Nail'in kontrolündeki on sekiz mevcutlu Küçük Arslan çetesinden kaynaklandığını ifade ediyordu[98].

Bu durumda, Rüştü Bey'in Yahya Kaptan lehindeki kanaatinin temelini teşkil eden raporu yazmış bulunan Gebze Kaymakamı Nurettin Bey'i daha yakından incelemek bir zaruret olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuva-yı Milliye ile ilişkisi olmayıp Karakol tarafından da istenmeyen adam ilan edilen İstanbul Hükümeti'nin memuru Nurettin Bey, vicdanını rehber edinerek sadece gerçekleri mi söylemektedir, yoksa Heyet-i Temsiliye ve Karakol arasında bir nüfuz çatışmasının yaşandığı bu bölgede kimi sebeplerden ötürü bir yönlendirme mi yapmaktadır? Mesela Yahya Kaptan'ın hiç kimseyi katletmediğine dair ifadesi tamamen güvenilir midir ? Elimizdeki mevcut ve birbirini teyit eden deliller, bu sorunun cevabının büyük ihtimalle olumsuz olduğunu işaret etmektedir. Yahya Kaptan hakkındaki eserlerde, Kaptan'ın bizzat iki cinayet işlediği görgü tanıklarının ifadelerine dayanılarak ayrıntılarıyla ortaya konmuştur. Cevdet Yakup Baykal, Çerkeşli'deki bir düğün sırasında kendisine yönelik bir suikastta bulunulacağı konusunda aynı köyden Ali Bey'in tahriklerine kapılan Yahya Kaptan'ın, Eşref adında suçsuz bir şahsı öldürdüğünü iddia etmektedir. Baykal'ın yazı dizisi aslında Yahya Kaptan'ı olumlamak üzere kaleme alınmıştır, ancak yazar mazur gösterici bir üslupla da olsa Yahya Kaptan'ın işlediği iddia edilen cinayetleri anlatmaktan da geri kalmamıştır. Baykal'a göre bu ilk öldürme vakasının ardından sinirleri iyice bozulan Yahya Kaptan, Ali Bey'i öldürmeyi tasarlamaya başlamış ancak buna fırsat bulamadan kazaen başka bir kişiyi daha öldürmüştür. Baykal'ın anlatısına göre Tavşancıl'da Ca-

[98] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, s. 196-198.

Levent Şahverdi Arşivi

bir Ağa'nın kahvesinde otururken Çerkez İbrahim adlı şahıs Kaptan'a karşı gelmiş, Kaptan da İbrahim'i bir tokatla yere serdikten sonra elindeki mavzeri almaya çalışmış, ancak mavzerin bu esnada ateş almasıyla Çerkez İbrahim ölmüştür. Bunun dışında Baykal'ın anlatısına göre Yahya Kaptan, çeşitli suçlara karıştıkları için pek çok adamı da dövdürmüştür[99]. Baykal'ın bu anlatımını destekleyen ve Baykal'dan çok daha önemli başka bir kaynak daha mevcuttur. İhsan Birinci, Yahya Kaptan ile ilgili olarak kaleme aldığı makalesinde, Yahya Kaptan müfrezesinde görev yapmış olan İhsan Özel'in, Eşref Bey'in öldürülmesi hadisesine bizzat tanık olduğunu ifade ederek, bu tanıklığa bağlı olarak olayı daha detaylı bir şekilde anlatır. Buna göre iki taraflı çalıştığı, hem İngilizlerle işbirliği yaptığı iddia edilen ve hem Çerkeşli köyü korucularından olan Ali Bey, kendisinden çekindiği Eşref aleyhinde bir komplo düzenlemiştir. Ali Bey, Eşref'in kendisi (Yahya Kaptan) aleyhinde konuştuğunu Yahya Kaptan'a anlatır. Sinirlenen Yahya Kaptan Eşref'i çağırtır. Tavşancıl çarşısındaki Cabir Ağa'nın kahvehanesinin bahçesinde kalabalık bir grup halinde otururlarken, Ali Bey Arnavutça olarak Eşref'in tüfeğine dikkat etmesini Yahya Kaptan'a ihtar eder. Tüfeğin namlusunun kendisine dönük olduğunu gören Yahya Kaptan da sorgusuz sualsiz Eşref'i oracıkta öldürür. Ancak Eşref'in tüfeğinin boş olduğu hemen sonra anlaşılır. Bu arada Ali Bey her nasılsa kaçmayı başarmıştır. Yahya Kaptan, Ali Bey'in peşine düşse de yakalayamaz. Bundan sonrası ise çok ilginçtir. İhsan Birinci'nin İhsan Özel'den aktardığına göre Ali Bey aracılar vasıtasıyla kendisini Yahya Kaptan'a affettirmiş ve Yahya Kaptan maiyetinde görev yapmıştır. İhsan Birinci ayrıca Çerkez İbrahim'in de Yahya Kaptan tarafından talihsizlik olarak bir tokat sonucu öldürüldüğünü ve bu olayların Yahya Kaptan'ın düşmanlarının eline koz verdiğini de ilave eder[100].

---

[99] Baykal, a.g.m., s. 51-53.

[100] İhsan Birinci, "Yahya Kaptan 1", **Hayat Tarih Mecmuası**, Ocak 1978 , sayı 1, s. 77; Birinci, "Yahya Kaptan 2", **a.g.d**., Şubat 1978 sayı: 2, s. 82.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu iki kaynağı destekleyen bir üçüncü kaynak da İlter Özdemir'in "Yahya Kaptan" isimli kitabıdır. Özdemir kitabında, "Yahya Kaptan, Çerkez Mehmet Efendiyi Niçin Öldürdü?" başlığı altında aile dostları Bekir Niyazi Erzincanlı'nın anlattıklarını aynen aktarmıştır. Erzincanlı'ya göre Yahya Kaptan, Anzavurcu olmakla itham ettiği Çerkez Mehmet isimli şahsı Gebze kabristanına götürerek öldürmüştür[101].

Bu üçüncü şahsın Çerkes İbrahim'den farklı bir şahıs olabileceği ihtimalini ve anlatımlardaki kimi farklılıkları bir kenara bırakacak olursak, Yahya Kaptan'ın isimleri Eşref ve Çerkes İbrahim (veya Mehmet) adlarında en az iki kişiyi bizzat öldürmüş olduğu kuvvetli bir ihtimal olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca dikkat çeken bir husus da şudur ki, İlter Özdemir kitabının önsözünde, araştırmaları sırasında bazı şahısların Yahya Kaptan'ı içtenlikle anlattıklarını, bazı şahısların ise bu hususta bilgi vermekten kaçınarak dolaylı cevaplar verdiklerini ifade etmektedir[102]. Bir yandan da Yahya Kaptan'ın kendisine yönelebilecek muhtemel bir suikastten daimi surette tedirgin olduğuna işaret eden bu anlatıları doğru kabul ettiğimiz taktirde sorulması gereken soru, Kaymakam Nurettin Bey'in, Kara Vasıf Bey'in de iddia ettiği gibi "Yahya Kaptan'ın fenalıklarını" hangi sebeple "örtmeye" çalışmış olabileceğidir. Bu noktada Gebze Kaymakamı Nurettin Bey ile Yahya Kaptan arasındaki ilişkiye daha yakından bakmak gerekecektir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde birbirini tamamlayan iki belge bu açıdan dikkat çekici mahiyettedir. 1919 Ekim ayı içerisinde, Gebze zeytin aşarı ihalesi kapsamında Yarımca Köyü'nün aşar ihalesini müzayede sonucu alan Mustafa Şaban isimli mültezim, bilahare Gebze Kaymakamı'nın tesir ve nüfuzuyla ihalenin feshedildiği ve kendisinden herhangi bir imza alınmaksızın ihalenin bir başkasına verildiğine dair Dahiliye Nezareti'ne bir arzuhal göndermiştir[103]. Kaymakam Nurettin Bey'in zeytin aşarı ihalesine

[101] İlter Özdemir, **Yahya Kaptan**, Uyanış Ajans, Gebze, 1999, s. 121-126.
[102] Özdemir, **a.g.e.**, s. 23.
[103] **Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye, İdare-i Umumiye** 3-4/5-46 lef 1/1 ve 1/2. (Bundan sonra BOA.DH.İUM.)

Levent Şahverdi Arşivi

Yahya Kaptan lehine müdahale etmiş bulunduğunu öne sürmek neredeyse kaçınılmazdır. Zira bölgesel aşar gelirlerinin ilk dönem Kuva-yı Milliye'sinin en temel maddi kaynaklarından birisini teşkil ettiği ve yukarıda görüldüğü gibi Yahya Kaptan'ın sürekli olarak maddi sıkıntılardan şikayet etmekte olduğu gerçeği bir yana, Üsküdar Mutasarrıflığı'ndan Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 26 Kasım 1919 tarihli yazıda, Yahya Kaptan'ın bir mültezim ile şirket akd eyleyerek aşar işlerine karıştığı, bu kapsamda köylerdeki zeytin tarlalarını korumak için adamları arasından kolcular tayin ettiği ve tütün sevkıyatı işiyle de ilgilendiğinin daha önce bizzat Gebze Kaymakamı Nurettin Bey tarafından bildirildiği ortaya konmaktadır.

Yine belgede Yahya Kaptan'ın Nurettin Bey'e gereğinde kullanılmak üzere Kuva-yı Milliye'den müfrezeler tertip ve sevk etmek gibi tekliflerde bulunduğu anlatılmaktadır. Nurettin Bey'in, Üsküdar Mutasarrıflığı'na gönderdiği yazılarda Yahya Kaptan'dan eşraftan biri olarak bahsettiği, Kuva-yı Milliye'yi zararsız ve hatta asayişi temine yardımcı bir kuvvet olarak tanımladığı anlaşılmaktadır. Mutasarrıf Ziver Bey'e göre Gebze Kaymakamı Nurettin Bey, Molla Fenari Nahiyesi Müdürü Burhanettin Efendi'nin Yahya Kaptan tarafından darp edildiğini de inkara kalkışıyordu ki bu tutumunun sebebi Gebze'deki memuriyetinin devamını Yahya Kaptan'ın tutumuna bağlı görmesiydi[104].

Anlaşılan Nurettin Bey isteyerek veya istemeyerek Gebze bölgesinin egemen silahlı gücü olan Yahya Kaptan'la girift bir ilişki içerisine girmek durumunda kalmıştır. Bu ilişkinin başlangıcının nasıl bir ortamda gerçekleşmiş olabileceğine dair, kesinlik arz etmemekle beraber göz ardı edilemeyecek ipuçları da bulunmaktadır. Darıca Rumlarının 1919 yılına ait sebze ve meyve aşarını vermeyi reddetmeleri üzerine Maliye Nezareti, Rumların itaat altına alınması için gereken her şeyin yapılmasının lüzumunu, zira bu tavrın Gebze kazasının diğer kısımlarına da yayılabileceğini 8 Temmuz 1919'da Dahiliye Ne-

[104] **BOA.DH.KMS.** 57-1/39 lef 4/2.

Levent Şahverdi Arşivi

zareti'ne bildirmiştir[105]. Darıca Rumları hububat aşarını da vermek istemiyorlardı ve hükümet aleyhine gerek Patrikhane'ye ve gerek İtilaf kuvvetlerine şikayetlerde bulunuyorlardı. Ne var ki tüm bu olumsuz koşullara rağmen Gebze Kaymakamı Nurettin Bey Ağustos ayı ortalarında Darıca'ya bizzat giderek tüm aşar ve resimleri toplamayı başarmış ve Üsküdar Mutasarrıflığı'nın yazılı takdirine mazhar olmuştu[106].

Yahya Kaptan'ın Gebze bölgesine geldikten sonra önemli icraatlarından birinin de Darıcalı İstilyanos çetesinin imha edilmesi olduğunu biliyoruz. Bu darbenin özellikle Darıca Rumlarını endişeye sevk etmiş olduğu kesindir. Bir yandan Patrikhane'yi ve İtilaf kuvvetlerini harekete geçirmeye çalışırlarken diğer yandan da muhtemelen vergilerini ödememek konusunda ısrarlarını ileri götürmeyi göze alamamış olabilirler. Böylece Gebze Kaymakamı Nurettin Bey, Üsküdar Mutasarrıfı Ziver Bey'in yukarıdaki ifadelerinde de görüldüğü gibi Yahya Kaptan'ın faaliyetlerini hükümetin bölgedeki otoritesinin yeniden tesisi için faydalı addetmeye başlamış gibi gözükmektedir. Daha önce Üsküdar'a gönderdiği raporlardan İttihatçılığa karşı olduğu açık bir biçimde anlaşılan Nurettin Bey, bu fikrini muhafaza etmekle beraber bölgedeki gelişmelere bağlı olarak kendi denge noktasını zamanla Yahya Kaptan'ın yakınlarında bir yerde bulmuş olabilir.

Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin ve Üsküdar Mutasarrıfı Ziver Bey'in Kuva-yı Milliye'ye karşı tavırlarının Yahya Kaptan'ın katledilmesine giden sürece etkisi

Yahya Kaptan meselesinde en az milli kuvvetler arasındaki rekabet kadar etkili olan bir ikinci unsur da Ali Rıza Paşa Hükümeti ve Kuva-yı Milliye arasındaki ilişkinin mahiyetidir. Sivas Kongresi'nin ardından baskılara dayanamayarak görevi bırakan Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin yerine 2 Ekim 1919'da iş başına geçen yeni hükümet, milli harekete yakın durmaya çalışsa da Heyet-i Temsiliye ile ilişki-

[105] **BOA.DH.İUM.** 19-8/1-30 lef 11.
[106] **BOA.DH.İUM.** 19-8/1-30 lef 2.

Levent Şahverdi Arşivi

lerini tutarlı bir zemine oturtamamıştır. Aslında, Heyet-i Temsiliye'yi siyasi hareket kabiliyeti açısından en fazla zaafa düşüren hükümet Ali Rıza Paşa hükümeti olmuştur denilebilir. Bunun sebebi, güdecekleri politikaların Heyet-i Temsiliye'nin politikalarıyla örtüştüğü ve artık Heyet-i Temsiliye tarafından İstanbul'dan bağımsız olarak yapılacak her türlü harici ve dahili girişimin, iç ve dış kamuoyu nezdinde, nihayet İtilaf kuvvetlerinin muhatabı olma konumundaki hükümetin saygınlığını ve otoritesini zayıflatacağı yönündeki fikirdir. Heyet-i Temsiliye ise iç kamuoyuna İstanbul ve Anadolu arasında uzlaşma beklentisinin hakim olduğunun farkındaydı ve İstanbul'dan uzanan böyle bir uzlaşı elini iten taraf olmak ve niyetinin sorgulanmasına yol açmak istemiyordu[107]. Bununla beraber kendi teşkilatlarını yaygınlaştırmak ve ordu teşkilatı haricinde eldeki mevcut diğer gayr-ı resmi silahlı grupları da muhafaza etmek istiyordu.

İki taraf arasındaki tereddütlü işbirliği çabaları kapsamında yeni hükümet, göreve başladıktan kısa bir süre sonra milli teşkilatlar arasındaki telgraf haberleşmesini serbest bırakırken, Heyet-i Temsiliye de 7 Ekim 1919 tarihinde İstanbul'la haberleşmeyi serbest bırakma kararı almış ve Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın da kabine nezdinde Heyet-i Temsiliye'nin murahhası olma arzusunu onaylamıştır[108]. Bundan sonra Heyet-i Temsiliye ve İstanbul Hükümeti arasındaki iletişim Cemal Paşa vasıtasıyla yürütülecektir.

Ne var ki Amasya kararlarından sonra bile İstanbul ile Anadolu arasındaki güvensizlik azalmak yerine giderek artmıştır. Mebusan

---

[107] Ali Rıza Paşa Hükümeti ve Heyet-i Temsiliye arasındaki güvensizlik, Uluğ İğdemir'in yayınladığı ve 16 Kasım 1919 – 28 Kasım 1919 tarihleri arasında yapılan ve Anadolu'daki kolordu kumandanlarının da katıldığı Heyet-i Temsiliye toplantılarına ait tutanaklarda açık bir şekilde görülmektedir. 19 Kasım 1919 tarihli toplantıda Ali Rıza Paşa Hükümeti üzerindeki soru işaretleri ve mevcut durumda nasıl bir hareket tarzı takip edilmesi gerektiğine dair Heyet-i Temsiliye'ye hakim olan belirsizliği Mustafa Kemal Paşa şu şekilde ifade etmekteydi: "…İhtimal ki, bu hükümet binnetice bizim için daha muzır olabilir. Bunu bilmiyoruz. Bu hükümet ya muhaliftir, ya değildir. Ve bunu o kadar tutmayalım. Çünkü diğer hükümet (Damat Ferit Paşa hükümeti) bize muhalif olduğu için açıktan açığa hücum ediyordu. Ve biz buna karşı tedabirimizi alıyorduk. Halbuki bu hükümetin vaziyetini daha bilemiyoruz. Bkz. İğdemir, **a.g.e**., s. 61,62.

[108] Baykal**, a.g.e.**, s. 14.

Levent Şahverdi Arşivi

seçimleri sürecinde İstanbul hükümeti, milli teşkilatı sürekli olarak sürece müdahale etmekle suçlamaktaydı. Harbiye Nazırı Cemal Paşa Sivas'a çektiği 9 Kasım 1919 tarihli telgrafında Mustafa Kemal Paşa'yı teşkilat-ı milliye namına hükümet işlerine müdahale edilmemesi yolunda uyarmıştı. Telgrafta, hükümetin kuruluş beyannamesinde ilan ettiği tarafsızlıktan ayrılamayacağı, kanuna aykırı fiilerde bulunmadıkları sürece Kuva-yı Milliye karşıtlarına baskı yapılmasının söz konusu olmadığını zira milli teşkilatın müdahalelerinin devam ettiği bir ortamda böyle bir tutumun, hükümetin tesir ve nüfuz altında bulunduğuna yorulacağını ifade ediyordu. Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı Amasya'da varılan mutabakata uymaya, yani hükümete tamamen itimat ve icraatlarına boyun eğmeye davet ediyor ve telgrafı tehditvari bir şekilde bitiriyordu; İtilaf Devletleri temsilcilerinin de beyan ettiği gibi, memlekette yalnız bir hükümet bulunduğuna dair kanaat ortaya çıkmadıkça Barış Konferansına çağrılmaları mümkün değildi ve eğer mevcut durum bir müddetçik daha devam ederse heyet-i vükelanın çekileceği muhakkaktı[109]. Bu telgrafa Heyet-i Temsiliye'nin yanıtı sert oldu. 12 Kasım 1919 tarihli cevabi telgrafta, Cemal Paşa'nın ithamları reddedilerek Heyet-i Temsiliye'nin Amasya'da kararlaştırılan esaslara sadık bulunduğu ifade ediliyor ve hükümetin istifa restine mukabele ediliyordu: " Beyanat-ı vakıalarından anladığımıza göre hükümet-i seniyye teşkilat-ı milliyenin mevcudiyetini ihtimal ki zait görüyor. Filhakika keyfiyet bu merkezde olup teşkilat-ı milliyeye ihtiyaç olmaksızın memleketi tahlis edecek kuvvete malik bulunuluyorsa ona nazaran esbabına tevessül edilmek üzere vazıhan emr ü iş'arını arada her türlü su-i tefehhümün izalesi için arz ve istirham eyleriz"[110].

İlerleyen günlerde karşılıklı ithamlar devam etti. İstanbul hükümetinin Anadolu'da yaptığı bir takım askeri ve sivil memur tayinleri (ki Ali Fuat Paşa'nın görevden alınması da buna dahildir) ve Damat Ferit Paşa hükümeti döneminde Kuva-yı Milliye aleyhine çıkarılmış

[109] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Muhteviyatına Ait Vesaik**, s. 194, vesika 191; Sofuoğlu, **a.g.e**., s. 247.
[110] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Muhteviyatına Ait Vesaik**, s. 194-195, vesika 192.

Levent Şahverdi Arşivi

kanun ve emirleri yürürlükten kaldırma konusundaki yavaşlığı Heyet-i Temsiliye'yi bu konularda sürekli Cemal Paşa'nın dikkatini çekmeye zorlarken[111], Cemal Paşa da Heyet-i Temsiliye'yi "devletin umur-ı dahiliye ve hariciyesinin katiyen iştirak kabul etmeyeceği" şeklinde uyarmaya devam ediyordu[112]. Cemal Paşa'nın bir diğer talebi de Kartal ve civarında Kuva-yı Milliye teşkilatı yapılması faaliyetlerinin men edilmesiydi. Bu talep 26 Kasım 1919 günkü Heyet-i Temsiliye toplantısında katılımcılar tarafından eleştirilmekle beraber Kazım Karabekir Paşa'nın tavrı hükümete hak verir mahiyetteydi. Karabekir Paşa şöyle diyordu: " Teşkilat iki türlüdür. Birisi bizim bildiğimiz teşkilat, diğeri müsellah teşkilattır. Müsellah ise korkmaya tabi hakları vardır"[113]. Böylece Kocaeli yarımadasındaki silahlı milli kuvvetlerin varlığından rahatsızlık duyan hükümetin tavrı, Heyet-i Temsiliye toplantısında bile bir destek bulabilmişti. Görülen o ki Ali Rıza Paşa Hükümeti Yunan işgaline karşı milli kuvvetlerin direnişini meşru kabul edip destekleyerek kendi kontrolü altına almaya çalışırken, bu bölge dışındaki milli teşekkül ve faaliyetleri kendi otoritesi için bir tehdit olarak görüyordu[114].

Kara Vasıf Bey'in İstanbul ahvaline dair 27 Kasım 1919 tarihli Heyet-i Temsiliye toplantısında ortaya koyduğu görüşler ise Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin tahmin edilenden daha zayıf olduğuna işaret ediyordu. Kara Vasıf Bey, Ali Rıza Paşa kabinesinin icra-yı hükümet ettiğini zannettiğini ancak hakikatte Ferit Paşa'nın hükümet ettiğini iddia etmekteydi[115]. Cemal Paşa ise iyi niyetli olmasına karşın, hükümetin diğer üyelerinin aciz tutumları da onun da azmini kırmaktaydı[116].

Kuva-yı Milliye karşıtı unsurların baskısı altındaki İstanbul Hükümeti'ni, Kocaeli yarımadasındaki silahlı milli kuvvetlere karşı harekete geçmeye zorlayan önemli sebeplerden birisi de Üsküdar Muta-

---

[111] Baykal, **a.g.e.**, s. 43,58,60,61.

[112] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Muhteviyatına Ait Vesaik**, s. 197-198, vesika 194; Sofuoğlu, **a.g.e.**, s. 247.

[113] İğdemir, **a.g.e.**, s.110.

[114] Sofuoğlu, **a.g.e.**, s. 248.

[115] İğdemir, **a.g.e**., s. 128-129

[116] İğdemir, **a.g.e**., s. 142. Kara Vasıf Bey bu yorumunu 28 Kasım toplantısında yapmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

sarrıfı Ziver Bey ile İzmit Mutasarrıfı Ali Suat Bey'in ardı arkası kesilmeyen raporlarıdır. Kuva-yı Milliye karşıtlığı ile bilinen Ziver Bey Ekim ayı başında kendi sorumluluk sahasında Kuva-yı Milliye'ye arka arkaya iltihaklar gerçekleşirken, adeta panik halinde bu durumun önüne geçmeye çalışmıştır. Kartal ve Gebze jandarması ile mülki memurlarının Kuva-yı Milliye'ye iltihaklarını ilan ettikleri 6,7 ve 8 Ekim 1919 tarihlerinde üst makamlara yazdığı yazılarda, Üsküdar'ı baskı altına almakta olan Kuva-yı Milliye'nin bu harekatına bölge jandarmasının ön ayak olduğunu, başta Üsküdar Jandarma Tabur Kumandanı Remzi Bey olmak üzere, kendilerine itimat kalmayan jandarma kumandanlarının görevden alınmalarını veya başka bir şekilde korkutulmalarını istemiş, taleplerine karşılık bulamayınca da artık itimadının kalmadığı jandarma yerine polis kuvvetinden ne dereceye kadar istifade edilip edilemeyeceği suallerini 'tekrar ve acil olarak' ifadesiyle iletmişti. Üsküdar Mutasarrıfı Ziver Bey kendi bölgesi dahilindeki Kuva-yı Milliye Teşkilat ve faaliyetlerini bir bütün olarak görmekte ve asayişi ortadan kaldıran faaliyetler olarak nitelendirmekteydi. Gebze ve Kartal'da Binbaşı Necati Bey, Yahya Kaptan, Büyük ve Küçük Arslan'ın faaliyetlerini bu cümleden olmak üzere bir arada değerlendiriyordu[117]. Umum Jandarma Kumandanlığı'na gönderdiği 20 Kasım 1919 tarihli mütalaasında ise Çerkez Mahmut, Yahya Kaptan, Küçük ve Büyük Arslan çetelerinin Kartal ve Gebze'deki memurlar ve liva zabıtasınca himaye gördüklerinin ve yine kendilerini Kuva-yı Milliye mensubu addeden bazı kaymakamların Yahya Kaptan'a kolaylık gösterdiklerinin altını çiziyordu. Darıca kır bekçilerinin öldürülmesi, Yahya Kaptan'ın Un Fabrikası sahibi Teo Haridi'yi tehdit etmesi gibi olayları da bölgedeki çetelerin faaliyetleri cümlesinden olmak üzere zikrediyordu. 23 Kasım 1919'da ise İstanbul Vilayeti, Dahiliye Nezareti tarafından gönderilen ve Yahya Kaptan'a bağlı kuvvetlerin Hıristiyanlardan bazılarını katletmek de dahil faaliyetlerinin incelemesini talebini Üsküdar Mutasarrıflığı'na iletti. Ziver Bey, bu talep üzerine hazırladığı 26 Kasım 1919 tarihli raporunda da Yahya Kaptan ve ona bağlı İdris ve Rüştü Bey idaresindeki milli müfrezelerle, Çerkez Mahmut, Küçük ve Büyük

[117] **BOA. DH.KMS.** 53-4/3 lef 5,7,8,26,34,35; Sofuoğlu, **a.g.e.**, s. 250-251.

Levent Şahverdi Arşivi

Arslan gruplarının asayişi bozan faaliyetlerinden bahsetmiş ve özellikle Yahya Kaptan'ın ismi üzerinde durmuştu. Ziver Bey'e göre bu çeteler Yeniköy Rum çetelerinden daha beterdi[118].

Diğer yandan İzmit Mutasarrıfı Ali Suat Bey 29 Kasım 1919 tarihine Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafında, kaza ahalisinden bazı kimselerin Sırrı Bey'e jandarmanın yetersizliğinden bahsettiklerini, Sırrı Bey'in de cevaben Yahya Kaptan'ın Gebze'deki yirmibeşer kişilik iki çetesiyle yardıma geleceğini söylediğini, nitekim bu çetelerin bilahare Akçaova'ya geçtiklerini Kandıra Kaymakamının verdiği bilgilere dayanarak ifade etmişti. Telgrafa göre Yahya Kaptan'ın bu hareketi Akçaova'da değirmencilikle uğraşan Rumların bölgeyi terk etmesine yol açmıştır ve Rum çetelerinin bölgede faaliyet göstermesine de sebep olabilecek mahiyettedir. Netice olarak Ali Suat Bey'in önerisi, Yahya Kaptan hakkında tedbir alınması için Umum Jandarma Kumandanlığı ile Şile ve Gebze kazalarına emir verilmesiydi[119]. Ama birkaç gün sonra İngilizler Akçaova'ya yirmi kişilik bir süvari müfrezesi göndermişlerdi ki Ali Suat Bey'e göre bunlar büyük ihtimalle Rumların gizli müracaatları sonucu harekete geçmiş olup Yahya Kaptan çetesi ve genel anlamda Kuva-yı Milliye'nin peşindeydiler[120]. Hiç şüphesiz ki İngilizler'in onur kırıcı bu tutumu meselenin artık bizzat ele alınarak sonuçlandırılması yolunda hükümeti harekete geçiren bir diğer önemli faktördü. Aslında İngiliz etkisinin çok daha ileri boyutlarda olabileceğine dair bazı deliller de mevcuttur ki bunlara da ileride değineceğiz.

YAHYA KAPTAN'IN KATLEDİLMESİ VE SONRASINDA BÖLGEDE KARAKOL CEMİYETİ- MUSTAFA KEMAL PAŞA MÜCADELESİ

Kartal ve Gebze'deki Silahlı Milli Gruplara Karşı Hükümetin Operasyonu ve Yahya Kaptan'ın Katledilmesi

Gayr-ı Müslimlerin şikayetleri, bu şikayetleri hükümet üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanan İtilaf kuvvetlerinin tavrı ve özellik-

---

[118] **BOA. DH.KMS.** 57-1/39; Sofuoğlu, **a.g.e.**, s. 250-251.
[119] **BOA. DH.ŞFR.** 652/86
[120] **BOA. DH.ŞFR.** 653/68

Levent Şahverdi Arşivi

le de İngilizlerin Gebze ve İzmit bölgelerinde kendilerince takibata girişmeleri ve bunlara ilave olarak İstanbul'daki Kuva-yı Milliye karşıtı çevrelerin baskısı Ali Rıza Paşa hükümetini şüphesiz ki son derece bunaltmıştır. Neticede bu taleplerin üzerine tuz biber eken Üsküdar ve İzmit Mutasarrıflıkları'ndan üst üste gelen şikayetlerin hemen ardından 1 Aralık 1919'da Dahiliye Nezareti, bölgedeki çetelerin faaliyetlerini Sadaret'e aktardığı yazısında, özellikle cinayetle itham edilen Yahya Kaptan gibi bir şahsın "Kuva-yı Milliye Kumandanı" ünvanını kullanmasına dikkat çekerek bunlara karşı tedbir alınacağını bildirdi[121]. Nitekim aynı gün, bahsi geçen çetelerin üzerine gidilmesi Umum Jandarma Kumandanlığı'na emredildi[122]. Görüldüğü gibi operasyonun hedefinde Kartal ve Gebze civarında faal bulunan tüm silahlı gruplar olmakla beraber Yahya Kaptan'ın ismi hepsinin önüne geçiyordu. Aslında bu operasyon, İstanbul ve civarını bile kontrol edemeyen bir hükümet imajından kurtulmak için planlanan genel kapsamlı bir harekatın en önemli ayağını oluşturuyordu. Kocaeli Yarımadası'ndakine paralel olarak Makriköy (Bakırköy) ve Çatalca dahilindeki silahlı gruplara karşı da harekete geçilmişti[123].

Ziver Bey Gebze'deki milli müfrezelerin Şile-Yeniköy Rum eşkiyasından beter olduklarını ispat etmeye çalışırken Şile'nin Müslüman ahalisi Yeniköylü çetelere karşı hükümetten ümidini çoktan kesmiş ve kurtuluşu Kuva-yı Milliye'den beklemeye başlamıştı. Şile'nin Çavuş Mahallesi ahalisinden 5 Aralık'ta ve Akçakise köylüleri tarafından da 10 Aralık'ta Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen telgraflarda Yeniköy Rumlarının zulümlerinden şikayet ediliyordu[124]. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa durumu 12 Aralık tarihli yazısıyla Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya ileterek tedbir alınmasını talep etti[125]. Cemal Paşa ertesi gün verdiği cevapta jandarmanın layıkıyla istifade edilebilecek bir durumda bulunmadığını, Şile'de tedbir al-

[121] **BOA. DH.KMS.** 57-1/39 lef 1/1.
[122] **BOA. DH.KMS.** 57-1/39 lef 1/2.; Sofuoğlu, **a.g.e.**, s. 253.
[123] **İkdam**, 12 Kanun-i Sani 1336.
[124] **ATASE ATAZB.** K:10 G:125 b:125-1,8.
[125] **ATASE ATAZB.** K:10 G:125 b:125-9,10.

Levent Şahverdi Arşivi

makta olduklarını ve Gebze'ye de bir müfreze gönderileceğini bildiriyordu[126].

Görüldüğü gibi Cemal Paşa Gebze'yi de söz konusu etmekle aslında pek yakında sıfatı "milli" de olsa bölgedeki tüm silahlı grupların tasfiye edileceğinin işaretini vermiş oluyordu. Aslında hükümet Gebze'de asayişi bozduğu düşünülen milli kuvvetlere karşı hareket zaten geçmiş bulunuyordu. Yukarıda ifade ettiğimiz Jandarma'ya 1 Aralık 1919 tarihinde verilen emre ilave olarak, Harbiye Nezareti 8 Aralık 1919 tarihli tezkeresi ile Yahya Kaptan ve rüfekasının tedibi için doksan kişilik bir müfrezenin tertip ve sevk olunması hususundaki emrini İstanbul Muhafızlığı'na bildirmişti. Çanakkale ve Karadeniz Boğazları Mevki-i Müstahkem Kumandanlıkları'na gönderilen emirde ise bu müfrezeye kuvvetli ve talim görmüş otuzar asker vermeleri ve bu hususta "hiçbir mütalaa dermeyan etmemeleri" bildiriliyordu. Müfreze'nin teşkili 11 Aralık akşamına kadar tamamlanacak ve harekete hazır olduğu haber verilecekti[127]. Müfrezenin otuz askerinin Çanakkale Boğazı Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı'ndan temin edilmiş olduğunu gösteren bu belge, söz konusu kumandanlığın başında bulunan Miralay Galatalı Şevket Bey'in ve dolayısıyla Karakol Cemiyeti mensuplarının önde gelenlerinin bu operasyondan haberdar olması gerektiğini ortaya koymaktadır. 11 Aralık 1919 tarihinde, doksan mevcutlu müfrezenin Birinci Muhafız Alayı On Birinci Bölük Kumandanı Kıdemli Yüzbaşı Nihat Efendi kumandasında teşkil edilerek Süleymaniye kışlasında hazır durumda bekletildiği 25. Kolordu Kumandanı Said Paşa tarafından Harbiye Nezareti'ne bildirildi[128]. Harbiye Nezareti 17 Aralık 1919 tarihli yazıyla, bu harekattan sorumlu bulunan 25. Kolordu Kumandanlığı'na 'Yahya Kaptan ve adamlarının yakalanarak Divan-ı Harbe sevk edilmeleri' emrini verdi[129]. Aynı gün Harbiye Nezareti, harekatın gerçekleşe-

---

[126] **ATASE ATAZB.** K:9 G:108 b:108-1.

[127] **Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi İstiklal Harbi Katoloğu.** Kutu:36 Gömlek:116 belge:116-5,6. (Bundan sonra ATASE İSH.); Sofuoğlu, **a.g.e.**, s. 253-254.

[128] **ATASE İSH.** K:36 G:116, b:116-4.; Sofuoğlu, **a.g.e.**, s. 254.

[129] **ATASE İSH.** K:36 G:116, b:116-2.

Levent Şahverdi Arşivi

ceği öngörülen kazalar olan Kartal ve Gebze'deki mülki memurların gönderilen müfrezeye gereken yardımlarda bulunmalarını Dahiliye Nezareti'nden talep etti[130].

Bu arada Hükümetin Kartal ve Gebze'ye yönelik harekatı kapsamında Harbiye Nezareti 18 Aralık 1919 tarihli tezkeresiyle "Kuva-yı Milliye namı altında şekavette bulunduğu ihbar edilen" Yüzbaşı Hulusi Efendi'nin de suçlu olduğu ortaya çıktığı taktirde tutuklanarak Divan-ı Harbe sevk edilmesini 25. Kolordu Kumandanlığı'na emretmişti[131]. Bu önemlidir, zira Yüzbaşı Hulusi Bey Karakol'a bağlı olarak faaliyet yürüten seyyar müfreze kumandanlarından biriydi[132] ve kendisine isnat edilen suçlamalara karşı Karakolcular tarafından da Mustafa Kemal nezdinde savunulmaktaydı[133].

Nihayet Umum Jandarma Kumandanı Muavini Hilmi Bey ve Dersaadet Jandarma Alay Kumandanı Nazmi Bey kumandasında dört zabit, elli jandarma ve Yüzbaşı Nahit Efendi kumandasında doksan nefer 5/6 Ocak 1920 gecesi İstanbul'dan deniz yoluyla Hereke'ye getirilerek buradan da Tavşancıl'a sevk edildi. Birlikler tarafından kuşatılan köyün bazı hanelerine yapılan baskınlarda Yahya Kaptan ele geçirilemedi. Bunun üzerine birliklerin başındaki kumandanlar köy ihtiyar heyetini toplayarak Yahya Kaptan'ın teslim edilmesini veya yerinin söylenmesini isteyerek aksi taktirde köyü ahalisiyle beraber yakacakları tehdidinde bulundular. Buna karşılık köylüler Yahya Kaptan'ın iki gündür Tavşancıl'da bulunmadığını iddia ederek nerede olduğunu da bilmediklerinde de ısrar ettiler[134].

Bu noktada operasyonun zamanlamasıyla ilgili bir iddiayı da zikretmek gerekiyor. Aralık ayı içerisinde Şile'nin Müslüman köylüleri tarafından Yeniköy Rumları'nın zulmünden şikayet eden iki telgrafın

---

[130] **ATASE İSH.** K:36 G:116, b:116-3.
[131] **ATASE İSH.** K:36 G:116, b:116-1.
[132] Karakoç, **a.g.m.**, s. 155.
[133] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Muhteviyatına Ait Vesaik**, s. 205-206, vesika 204.
[134] Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri Cevat (Abbas) Bey tarafından İstanbul'dan 10 Ocak 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya verilmek üzere 20. Kolordu Kumandanlığı'na çekilen ve Harbiye şifresi ve Cemal Paşa imzasıyla kapatılan telgraf için bkz. Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, s. 198-199.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa'ya gönderildiğine değinmiştik. Mustafa Kemal Paşa bu durumu Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya ileterek tedbir alınmasını istemiş ancak Cemal Paşa jandarmanın yetersizliğinden bahsederek Şile'de tedbir almakta olduklarını bildirmişti. Bu tedbirin alınıp alınmadığını bilmiyoruz ancak bir iddiaya göre Mustafa Kemal Paşa Yahya Kaptan'a 1920 Ocak ayı içerisinde Yeniköy'e bir operasyon düzenlenmesi için talimat vermiş ve İngilizler de bunun istihbaratını alarak hükümeti harekete geçmesi için sıkıştırmışlardı[135]. Yahya Kaptan'ın ileride değineceğimiz öldürülme biçimi de birileri tarafından bu konuda kesin talimat verildiğini düşündürmektedir. Bu iddianın gerçeği yansıtıp yansıtmaması bir yana oldukça mantıklı gözükmektedir. Ancak bu konuda ulaşılabilecek maalesef başka bir delil bulunmamakta.

Mustafa Kemal Paşa, Yahya Kaptan'ın Tavşancıl'da İstanbul'dan gelen bir askeri birlik tarafından kuşatıldığı haberini aldığında derhal harekete geçti. 7 Ocak 1920 tarihli olup İzmit'teki Birinci Fırka Kumandanlığı'na gönderdiği şifrede "İstanbul'dan geldiği bildirilen kıta kumandanına mumaileyhin -Yahya Kaptan'ın- bizim adamımız olduğunu ve eğer bir kusur ve kabahati varsa tarafımızdan icabının yapılması tabii bulunduğunu ve hiçbir suretle Yahya Kaptan'ın muhasara ve tevkif edilmesine razı olmadığımızı bildiriniz" talimatını gönderdi[136]. Bu şifreye ilk cevap Düzce'de bulunan Birinci Fırka Kumandanı Rüştü Bey'den aynı gün geldi. İzmit'ten, Fırka Kumandanlığı Vekaleti'nden gelen bilginin, cinsi öğrenilemeyen iki bin kişilik kuvvet tarafından Yahya Kaptan'ın muhasara altına alındığı yönünde olduğu ifade ediliyordu[137]. 7/8 Ocak gecesi bu sefer Birinci Fırka Kumandan Vekili Kaymakam Fevzi Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen telgrafta ise Tavşancıl'ın muhasara altında olduğu teyit edilirken, köyü kuşatan birliklerin mevcudunun iki bin ol-

---

[135] www.cerkesli.org. Bu iddia, Yahya Kaptan'a bağlı olarak görev yaptığı söylenen Çerkeşlili Celal Çavuş'un ifadelerine atfen sitenin Çerkeşli köyü tarihçesinin anlatıldığı sayfasında söz konusu edilmiştir.

[136] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, s. 198.

[137] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Muhteviyatına Ait Vesaik**, s. 207, vesika 207.

Levent Şahverdi Arşivi

duğu yönündeki bilginin bir köylüden alındığı ancak Hereke Müfreze Kumandanlığı'nın bu sayıyı üç yüz olarak bildirdiği, Yahya Kaptan'a bağlı kuvvetlerle köyü muhasara eden birlik arasında çatışma çıkma ihtimali bulunduğu, birliği kumanda eden Umum Jandarma Kumandan Muavini Hilmi Bey'e müracaat edileceği bilgisi verilmekteydi[138]. 9 Ocak'ta çektiği telgrafta ise Fevzi Bey, edinilen bilgilere göre 8 Ocak'ta Yahya Kaptan'a bağlı kuvvetlerle jandarmalar arasında çatışma yaşandığını, ikisi ölü ve dördü yaralı olmak üzere Yahya Kaptan'ın adamlarından on birinin ele geçirildiğini, Yahya Kaptan ve adamlarının tamamen ele geçirilmesi için hükümetçe büyük gayret sarfedildiğini Mustafa Kemal Paşa'ya bildiriyordu[139]. Ancak Fevzi Bey'in verdiği bilgiler bizim açımızdan yanıltıcıdır. Gerçekten de bir çatışma yaşanmış ve ikisi ölü, dördü yaralı, toplam on bir kişi hükümet kuvvetlerince ele geçirilmiştir, ancak çatışma Kartal'a bağlı Kurtköy'de cereyan etmişti ve ele geçirilenler de Yahya Kaptan'a değil Küçük Arslan'a bağlı adamlardı. Öldürülenlerden biri de Küçük Arslan grubunun önemli isimlerinden Arnavut Arif'ti. Küçük Arslan ise grupla beraber değildi[140]. Takip müfrezesinin başındaki Ali Nihat Bey, müfrezesini ikiye bölerek bizzat başında olduğu kuvvetle Gebze'ye geldi. Diğer kuvvet ise Taşköprü nahiyesi civarında faaliyetteydi[141].

Bu arada 10 Ocak 1920'de İstanbul'dan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen bir telgraf son derece önemli tespitler barındırıyordu. O sıralarda mebus olarak İstanbul'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri Cevat (Abbas) Bey tarafından Harbiye şifresi ve Cemal Paşa imzasıyla kapatılan telgrafta, Yahya Kaptan'ın sağ olarak ele geçemeyeceği, Kaptan'ın imhasının Marmara havzası Rumları ve İstanbul'daki reziller için büyük bir başarı olacağı ve bundan sonra İzmit,

---

[138] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Muhteviyatına Ait Vesaik**, s. 208, vesika 208.

[139] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Muhteviyatına Ait Vesaik**, s. 208, vesika 209(a).

[140] **ATASE İSH.** K:58 G:28, b:28-1; Belgede çatışmaya girilen grubun Arnavut Arslan'a bağlı olduğu ifade edilmektedir. 13 Kanun-i Sani 1336/13 Ocak 1920 tarihli Vatan gazetesinde ise Arnavut Arslan'ın Küçük Arslan olduğu ifade edilmekte ve olayla ilgili ayrıntılar verilmektedir.

[141] **ATASE İSH.** K:365 G:11, b:11-1.

Levent Şahverdi Arşivi

Adapazarı, İstanbul civarlarında düşmanlara hizmet edecek bir çok çetenin türeyeceği ifade edilerek Cemal Paşa'nın işe müdahale ettirilmesi suretiyle Yahya Kaptan'ın kurtarılması gerektiği bildiriliyordu[142]. Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta ifade ettiği gibi Cemal Paşa kendi şifresi ve imzası altında çekilmesine izin verdiği bu telgrafı okumuş olamazdı. Zira Yahya Kaptan'ı takip ettiren bizzat Cemal Paşa'nın kendisiydi[143]. Cevat Bey'in "Yahya Kaptan'ın sağ olarak ele geçirilemeyeceği"ne dair öngörüsünün ise bir endişeyi ifade etmenin ötesinde İstanbul'da bu operasyonu kışkırtan kesimlerin beklentilerini yakinen müşahade etmiş olmasından kaynaklandığını tahmin edebiliriz.

Nitekim Cevat Bey'in telgrafını gönderdiği gün, yani 10 Ocak'ta, Yahya Kaptan'ın çatışma sonucu öldüğü haberi Birinci Fırka Kumandan Vekili Fevzi Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya bildirildi[144]. Bu haber üzerine Mustafa Kemal Paşa, operasyona neden gerek görüldüğüne ve daha önceki emri doğrultusunda operasyonu yöneten birliğin kumandanına tebligat yapılıp yapılmadığına dair süratle bilgi verilmesini Birinci Fırka Kumandan Vekili Fevzi Bey'den 11 Ocak'ta talep etti[145].

Bu arada operasyon bütün şiddetiyle devam etmekteydi. 10/11 Ocak 1920 gecesi itibarıyla Hukuk Mektebi mezunu olup Yahya Kaptan'a bağlı olarak hareket eden İdris Bey de iki adamı ile beraber Taşköprü'de teslim oldu[146]. 20 Ocak itibarıyla İdris Bey'in adamlarından teslim olanların sayısı on ikiye çıkacaktır[147].

Yine 10 Ocak'ta İzmit'ten, Sırrı Bey'in meseleye dair değerlendirmelerini içeren telgraf da Mustafa Kemal Paşa'ya gönderildi. Buna göre Yahya Kaptan'ın öldürülmesinin sebebi, Kuva-yı Milliye

---

[142] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk,** s. 198-199.
[143] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk,** s. 199.
[144] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Muhteviyatına Ait Vesaik**, s. 208, vesika 209(b).
[145] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Muhteviyatına Ait Vesaik**, s. 209, vesika 210.
[146] **Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Asayiş Kalemi,** 50/11. (Bundan sonra BOA. DH.EUM.AYŞ)
[147] **ATASE İSH.** K:58 G:38, b:38-1.

Levent Şahverdi Arşivi

karşıtlarının, onun İstanbul kapısındaki varlığından rahatsızlık duyuyor olmalarıydı. Hükümetin Kuva-yı Milliye'ye karşı ileride alacağı saldırgan tutuma işaret eden ve ecnebilerin de hükümet nezdinde Kuva-yı Milliye'nin önemsiz bir güç olarak görüldüğü hükmüne varmalarına yol açacak bu operasyon, sadece Gebze ve civarında değil, her yerde Kuva-yı Milliye fikrinin gerilemesine yol açacaktı. Gebze'de milli kuvvetlerin başına vakit geçirilmeksizin itimat edilen bir isim geçirilmeliydi[148].

Bu arada Harbiye Nazırı Cemal Paşa 11 Ocak 1919 tarihinde Kadıköy'den çektirdiği telgrafta Manastırlı Arslan'ın teslim olacağını, fena muamele edilmesinden korktuğunu, teslim olduktan sonra kendisine iyi muamele edilmesini Hereke telgrafhanesi vasıtasıyla Tavşancıl'daki Miralay Hilmi Bey'e bildirmişti[149]. Nitekim 19 Ocak günü Karaarslan (Büyükarslan) ve on üç adamının silahlarını vererek teslim oldukları takip müfrezesi kumandanı Kıdemli Yüzbaşı Ali Nihat tarafından İstanbul Muhafızlığı'na bildirildi[150]. Gebze Kaymakamlığı'na gönderilen aynı gün tarihli (19 Ocak) bir telgrafta gerek Küçük ve gerek Büyük Arslan'ın beş-altı kez hükümete teslim olup tekrar çeteciliğe başlamaları sebebiyle güvenilmez oldukları, ayrıca oraların yerlisi olmayıp bir karış toprağa bile sahip bulunmadıklarından Gebze civarında ikametlerine müsaade edilmemesi, her ikisinin ve maiyetlerindeki adamlarının ya memleketlerine, ya da meşgul olacakları bir iş ayarlanıp İstanbul'a sevkleri isteniyordu[151]. Küçük Arslan bundan iki gün sonra 21 Ocak'ta geriye kalan adamları ile beraber teslim oldu[152] ve anlaşılan sonrasında civardaki Aydınlı Köyü'nde ikametine izin verildi[153]. Netice olarak gerek Küçük ve gerek Büyük Arslan ve adamları serbest bırakılmış ve bölgeden de ayrılmayarak

---

[148] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk, s.** 202-204.

[149] **BOA. DH.EUM.AYŞ.** 42/12 lef 11.

[150] **ATASE İSH.** K:365 G:11, b:11-1.

[151] **BOA. DH.EUM.AYŞ.** 42/12 lef 8.

[152] **BOA. DH.EUM.AYŞ.** 31/2.

[153] Süleyman Beyoğlu, " I. Dünya Savaşı'nda ve Milli Mücadele Yıllarında Üsküdar", **IV. Üsküdar Sempozyumu**, cilt II, İstanbul 2007, s. 299.

Levent Şahverdi Arşivi

sonraki dönemlerde faaliyetlerine devam etmişlerdir[154]. 22 Ocak'ta Dahiliye Nezareti'ne gönderilen Umum Jandarma Kumandanı Ali Kemal imzalı yazıda Kartal ve Gebze'deki başarıdan bahsedilerek çetelere karşı aynı temizliğin Şile Yeniköy'ü ve civarıyla Çatalca havalisinde de yapılacağının ümit edildiği ve böylece bütün İstanbul civarında asayişin yakında temin edilmiş olacağı ifade ediliyordu[155].

Mustafa Kemal Paşa'nın Yahya Kaptan'ın Neden ve Nasıl Öldürüldüğüne Dair Israrlı Takibatı

Bu süreç yaşanırken Yahya Kaptan'ın katledilme biçimine dair yazışmalar da devam etmekteydi. Birinci Fırka Kumandan Vekili Fevzi Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 14 Ocak tarihli cevabında, öncekilerle uyuşmayan ilginç bilgiler aktarıyordu. Buna göre herhangi bir çatışma yaşanmamıştı. Teslim olmaya mecbur kalan Yahya Kaptan köy dışında kesici aletle öldürülmüştü ve kafatası da yoktu[156]. Aynı gün tarihli olup Yahya Kaptan'ın eşi Şevket Hanım tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya İstanbul'dan gönderilen telgraf ise son derece dikkate değer iddialar barındırıyordu. Şevket Hanım'a göre kocası sırf Mustafa Kemal Paşa ile olan münasebeti dolayısıyla, suç işlemediği ve teslim olduğu halde Gebze Jandarma Kumandanı Nail ve Mülazım-ı evvel Abdurrahman Efendiler tarafından öldürülmüştü ve bütün Tavşancıl ahalisi olayın şahidiydi. Şevket Hanım haklarının teslimi için Adliye ve Dahiliye Nezareti'ne başvurulduğunu, iki yetimle perişan bir halde kaldığını ifade ederek, bu konularda yardım talep ediyordu[157]. Yahya Kaptan'ın kafatasının olmaması, politik karşıtlık meselesi bir yana, onun kendisine karşı kişisel husumet besleyen birileri tarafından öldürüldüğünü düşündürmektedir ki Şevket Hanım'ın iddiası bu açıdan önemlidir. Zira Nail Bey'in böyle hislere sahip olduğunu bilmekteyiz. Ama daha önce de izah edildiği

---

[154] **BOA. DH.EUM.AYŞ.** 42/12 lef 4.

[155] **BOA. DH.EUM.AYŞ.** 31/2.

[156] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Muhteviyatına Ait Vesaik**, s. 209, vesika 211.

[157] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk,** s. 205. Olaydan yaklaşık üç yıl sonra T.B.M.M.'nin 19 Ekim 1922 tarihli oturumunda Yahya Kaptan'ın ailesine vatani hizmet tertibinden 1.000 kuruş bağlanmasına ilişkin kanun kabul edilecektir; Bkz. Özel, **a.g.e**., s. 126.

Levent Şahverdi Arşivi

gibi bu durum İngilizler'in bazı gizli girişimleriyle de ilintili olabilir. Olayın ayrıntılı bir versiyonu ise 15 Ocak 1920 tarihli İkdam Gazetesi'nde yer aldı. Buna göre Miralay Hilmi Bey'in köy ihtiyar heyetine Yahya Kaptan'ın yerinin gösterilmesine dair talebi Kaptan'ın köyde bulunmadığı cevabıyla karşılanmış, dört gün süren muhasara esnasında Yahya Kaptan'a bağlı Haydar, İdris ve Büyük Arslan çetelerinden Hilmi Bey'e muhasaranın kaldırılması aksi taktirde köylülerin yardımıyla muhasarayı yarmak için hücum edeceklerine dair tehdit mektupları gönderilmiş, bu tehditler karşısında Hilmi Bey muhasarayı daha da sıkılaştırmış ve bu sırada Umum Jandarma Kumandanlığı'ndan Yahya Kaptan'ın Pehlivan Mustafa'nın evinde bulunduğuna dair gelen bilgi üzerine bir müfreze eve gönderilmiş, bu esnada birdenbire bir silah patlamasıyla Yahya Kaptan'ın evde bulunduğu kanaati kuvvetlenmiş, yapılan aramalarda Yahya Kaptan, elinde kullanmasına fırsat verilmeyen bir rovolver ve bir bomba ile solgun simasıyla evin tuvaletinde yakalanmıştı[158]. Ama devamı yoktu. Yahya Kaptan'ın ölümünden hiç bahsedilmiyordu.

17/18 Ocak 1920 tarihinde ise Birinci Fırka Kumandanı Rüştü Bey, bilgi almak istediği hususlarda son derece dikkat çekici değerlendirmeleri Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafla iletti. Buna göre Yahya Kaptan'ın katledilmesiyle sonuçlanan operasyonun muhtemel sebebi, İstanbul teşkilatınca Gebze Kuva-yı Milliyesi'nin kendilerine bağlı olduğuna dair son olarak yapılan tebliğin Yahya Kaptan tarafından olumsuz cevaplandırılmış olmasıydı. Yahya Kaptan İstanbul'a karşı himaye edilmeye çalışılmışsa da başarılı olunamamıştı. İstanbul teşkilatı, idari açıdan İstanbul Vilayeti'ne bağlı olan Gebze'yi milli teşkilat itibariyle de kendisine bağlı görmeye devam ediyordu. Gebze'de bulunan Doktor Enis Fahri ismini kullanan şahsın da İstanbul teşkilatı tarafından gönderilmiş olması muhtemeldi[159]. Aslında Doktor Enis Fahri, Gebze'deki Karakolcu teşkilatlanmanın ilk safhalarından itibaren bölgede bulunup, daha önce zikrettiğimiz gibi çetelerin kazanılması ve köylülerin silahlandırılması hususlarında önemli

[158] **İkdam** 15 Kanun-i Sani 1336.
[159] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Muhteviyatına Ait Vesaik**, s. 210, vesika 212(a).

Levent Şahverdi Arşivi

hizmetleri bulunmuş olan hükümet tabibi Fahrettin Bey veya diğer adıyla Fahri (Can)'dır. Anlaşılan Doktor Enis Fahri, Mustafa Kemal Paşa tarafından atılan adımlarla kendilerinden kopartılmış olan Gebze'nin tekrar ele alınması maksadıyla, tam da Yahya Kaptan'a karşı operasyon yürütüldüğü sıralarda İstanbul teşkilatı tarafından bölgeye gönderilmişti. Üstelik Gebze'de bir takım güçlüklere maruz kaldığı gerekçesiyle, belgelerdeki ifadelerden merciini çıkartamadığımız ancak neticede İzmit teşkilatı ve Mustafa Kemal Paşa tarafından vakıf olunan bir müracaatta bulunmuştu. Bu girişime karşı Birinci Fırka Kumandanı Rüştü Bey ve Mustafa Kemal Paşa'nın tavırları taraflar arasındaki dengenin ne denli hassas olduğunu göstermesi açısından ilginçtir. Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 17/18 Ocak 1920 tarihli telgrafta Yahya Kaptan'ın akıbetini İstanbul teşkilatına verdiği ret cevabına bağlayan Rüştü Bey, aynı telgrafın devamında Gebze'ye söz konusu teşkilat tarafından gönderilmiş olması muhtemel bulunan Doktor Enis Fahri'nin maruz kaldığı müşkülatın mahiyetinin öğrenilerek mümkün olan yardımın yapılmasını İzmit'teki Vekili Fevzi Bey'e bildirdiğini ifade etmekteydi. Mustafa Kemal Paşa ise 18 Ocak'ta Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı Şevket Bey'e gönderdiği telgrafta Gebze ve Kartal'ın doğrudan Heyet-i Temsiliye'ye bağlanmış olduğunu hatırlattıktan sonra bölgede meydana gelen olaylara dikkat çekiyor ve bu iki kazanın İstanbul Vilayeti'ne bağlı olmasından yola çıkılarak tekrar İstanbul Heyet-i Merkeziyesi'nce idare edilmeye başlandığına dair haberler alındığını ifade ediyordu. Telgraftaki bundan sonraki ibareler ise oldukça ilginçtir. Mustafa Kemal Paşa, mahallerine gereken tebligatın yapılması için bu konudaki kararların iletilmesini ve Doktor Enis Fahri ismini kullanıp bazı müşkilata maruz kaldığı gerekçesiyle müracaatta bulunan şahsın İstanbul Heyet-i Merkeziyesi'nce bölgeye memur edilip edilmediğinin bildirilmesini rica ediyordu[160]. Eğer tamamen yanlış anlamadıysak bu ibareler, İstanbul teşkilatının karşı girişimlerinin kendisinde uyandırdığı ve şiddetli olduğunda hiç şüphe bulunmayan duy-

[160] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Muhteviyatına Ait Vesaik**, s. 210-211, vesika 212(a), 212(b).

Levent Şahverdi Arşivi

gu ve düşüncelerin, mevcut şartlar altında taraflar arasındaki mücadelenin açık bir meydan okumaya dönüştürülmemesi gereği doğrultusunda Mustafa Kemal Paşa tarafından büyük bir maharetle bastırıldığını göstermektedir.

Mustafa Kemal Paşa bu girişimlere karşı açık itham yerine ısrarlı bir takipçilik yolunu tercih etmiştir. Kartal ve Gebze'nin durumuna dair ileride girişimlerine devam edecektir. Yahya Kaptan meselesiyle ilgili bundan sonraki tarihlere ait yazışmalardan ise Mustafa Kemal Paşa'nın Karakolcuları bu ısrarlı takiple bunaltarak adeta bir şeyleri ağızlarından kaçırmaya zorlamaya çalıştığı görülmektedir. Miralay Şevket Bey'e gönderdiği telgrafında Yahya Kaptan meselesiyle ilgili olarak, operasyona neden gerek duyulduğunun ve teslim olduktan sonra kasten öldürülmesinde kimlerin dahli ve tesiri bulunduğunun, İstanbul'dan kendisine müracaat eden pek çok isme cevap verebilmek adına izah edilmesini rica ediyordu[161].

Kara Vasıf Bey'in 20 Ocak 1920 tarihli telgrafında bu sefer bir çatışmadan bahsedilmiyor ancak Yahya Kaptan'ın teslim olmasından değil yakalanmış olmasından ve sonrasında karakol mahalline götürülürken civardan on kadar şakinin karakola ateş açmasını fırsat bilerek firara teşebbüs ettiği anda öldürüldüğünden bahsediliyordu. Yine de iyi bir tahkikat için hükümete müracaat edildiği de ilave edilmişti. Hükümetin operasyona karar verme sebebi ise Yahya Kaptan'ın Kuva-yı Milliye namına pek çok fenalıklar yaptığının sabit olmasıydı. Bununla beraber İstanbul teşkilatı, Kuva-yı Milliye işlerine karışmaması, fenalığa cüret etmemesi, yanında bulunan firari asker ve jandarmaları teslim etmesi şartlarıyla kendisini geçici bir süre saklayarak operasyonu da engellemek istemiş, hatta Gebze'ye özel bir memur da göndermiş ancak hükümet gizlice ve birden bire operasyonu başlatmıştı[162].

Kara Vasıf Bey'in Yahya Kaptan'ın katledilme biçimine dair verdiği bilgiler İstanbul gazetelerinin konuyla ilgili haberleriyle paralellik arzeder. İlk olarak 12 Ocak 1920 tarihli İkdam gazetesinde

[161] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk,** s. 199-200.
[162] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, s**.** 200.

Levent Şahverdi Arşivi

Yahya Kaptan'ın şiddetli bir çatışma sonucu ölü olarak ele geçirildiği duyurulmuştu[163]. Umum Jandarma Kumandanlığı'nın bir gün sonraki Vatan gazetesinde yayınlanan tebliğinde ise çatışmaya değinilmiyor ve Yahya Kaptan'ın köyün dört gün süren abluka ve aranması neticesinde ölü olarak ele geçirildiği ifade ediliyordu. Bu ifadenin garip olduğu ortadadır. Ölümüne yol açan sebep zikredilmeksizin ölü olarak ele geçirilmiş bir adamdan bahsedilmektedir. Tebliğdeki bir diğer önemli husus ise Küçük Arslan ve adamlarından da aynen Yahya Kaptan ve adamlarından bahsedildiği gibi Kuva-yı Milliye namını kullanarak ahaliye musallat olan adamlar olarak bahsedilmesidir[164]. Karakolcuların bu operasyonun tam olarak neresinde yer aldıklarını sorgulamayı zaruri kılan bu durum ileride değerlendirilmeye çalışılacaktır. Daha önce de ifade edildiği gibi 15 Ocak 1920 tarihli İkdam gazetesinin "Şaki Yahya Nasıl Elpençe Edildi" başlıklı haberinde ise Yahya Kaptan'ın gelen bir ihbar üzerine Pehlivan Mustafa'nın evinin tuvaletinde mukavemetine meydan bırakılmaksızın yakalandığı bilgisi veriliyordu ve haberde Yahya Kaptan'ın ölmüş olduğuna dair hiçbir bilgi yer almamaktaydı[165]. Anlaşılan gazetenin resmi olduğu muhtemel bulunan bilgi kaynağı, Yahya Kaptan'ın çatışma olmaksızın yakalandığını artık saklayamıyordu, ancak neden ölmüş olduğuna dair de henüz tatmin edici bir hikaye uydurabilmiş değildi. Bu gazete haberleri başka bir açıdan da önemlidir zira İkdam gibi Kuva-yı Milliye'ye eğilimiyle bilinen bir gazetenin bile Yahya Kaptan'ın Kuva-yı Milliye adı altında ahaliye zulmeden bir eşkıya olduğunu peşinen kabul etmesi, İstanbul kamuoyunun konuyla ilgili nasıl bir fikre sahip olduğu veya nasıl bir propagandaya maruz bırakıldığını göstermektedir.

Anlaşılan birkaç gün sonra sağ ele geçirme ve ölüm arasındaki tezatı ortadan kaldırıcı bir senaryo etrafa yayılmaya başlamıştır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Kara Vasıf Bey'in 15 Ocak tarihli İkdam gazetesinde verilen haberden beş gün sonra Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta, yakalanan Yahya Kaptan'ın köy dışından açılan

---

[163] **İkdam**, 12 Kanun-i Sani 1336.
[164] **Vatan**, 13 Kanun-i Sani 1336.
[165] **İkdam**, 15 Kanun-i Sani 1336.

Levent Şahverdi Arşivi

ateşi fırsat bilerek kaçmaya çalıştığı ve bu esnada öldürüldüğü ifade ediliyordu. Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta bu versiyonu, böylesi suikastleri temize çıkarmak için her zaman kullanılan bir formül olarak değerlendirmekte ve Kara Vasıf Bey'in operasyonun "gizlice ve birdenbire" yapıldığına dair ifadeleriyle ilgili olarak da İstanbul teşkilatının Yahya Kaptan'ın imhası için hükümetle beraber çalıştığı ve karar verdiğini, bir yandan İstanbul'da vaziyete hakim olduklarını iddia ederlerken diğer yandan jandarmadan, Muhafız Alayı'ndan operasyon için zabit ve müfreze seçildiğinden haberleri olmadığını iddia etmelerini alaycı bir dille eleştirir[166]. Doğrusu İstanbul teşkilatının böyle bir operasyonun planlandığından haberi olmaması gerçekten de imkansızdır. Daha önce belirttiğimiz gibi bu operasyon için başında Miralay Şevket Bey'in bulunduğu Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı'ndan otuz kişi talep edilmiştir. Ne var ki İstanbul teşkilatı böyle bir operasyonun yaklaşmakta olduğunu ve bundan önce Yahya Kaptan'ın bölgeden uzaklaştırılmasını Mustafa Kemal Paşa'ya defalarca bildirmiştir. Elbetteki korumak maksatlı değil ama kendi hedeflerine kansız bir şekilde ulaşmak için. Mustafa Kemal Paşa'nın eleştirdiği bu son telgrafta da Kara Vasıf Bey zaten planlanan operasyondan önceden bilgi sahibi olduklarından bahisle Yahya Kaptan'ı himaye etmeyi düşündüklerini ifade etmektedir. Karakolcuların en azından bir zaman sonra artık muhtemel bir operasyonda Yahya Kaptan'ı himaye etme konusundaki samimiyetlerini kaybetmiş bulundukları rahatlıkla öne sürülebilir ancak hükümetin planladığı operasyondan haberdar olup da bunun gizlice ve aniden uygulamaya konmasından gerçekten de haberdar olmama ihtimalleri hiç mi bulunmamaktadır? Bulunmamaktadır denilebilmesi için hükümetin, Kuva-yı Milliye'yi ilgilendiren hususlarda yapacağı tüm icraatları önceden Karakolcularla paylaşmak gibi bir tutuma sahip olduğunu iddia etmek gerekir. Ancak ne Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin ne de Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın böyle bir ilke benimsediğini gösteren elimizde bir kanıt yoktur. Böyle olmadığını düşünmemizi

[166] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, s. 200-201.

Levent Şahverdi Arşivi

gerektirecek sebeplere ise sahibiz. Mesela, görüldüğü gibi Yahya Kaptan'ın katledilmesine sebep olan harekat Karakolcuların arkasında durdukları Yüzbaşı Hulusi ile Küçük Arslan ve adamlarını da hedef almıştır. Bu durumda operasyonu tüm yönleriyle hükümetle beraber Karakolcuların kararlaştırmış olması neredeyse imkansız gibidir. Bir değerlendirme yapmamız gerekirse, hükümetin operasyonun hazırlık safhasında özel olarak sürekli Yahya Kaptan ismi üzerinde durması Karakolcuları yanıltmış olabilir. Veya hükümet Cemal Paşa vasıtasıyla operasyonun kapsamı hakkında Karakolcuları yanıltmış, böylece en baştan o cepheden gelecek muhalefeti kesmiş olabilir. Operasyonun Küçük Arslan grubunu da hedef almasıyla Karakolcular devreye girme ihtiyacı hissetmiş ve Cemal Paşa vasıtasıyla en azından Küçük Arslan'ı ve geçmişte bizzat kendilerinin Yahya Kaptan'ın emrine vermiş oldukları, kuvvetli politik eğilimlerden yoksun Büyük Arslan'ı kurtarmak istemiş olabilirler. Bölgeye gönderilen özel memurun (ki anlaşılan Doktor Enis Fahri'dir) Büyük ve Küçük Arslan ile temas sağlamış olması ve bu ikilinin teslim olmak istediklerine dair bilgiyi Karakol liderlerine ve onların da Cemal Paşa'ya iletmiş olması muhtemeldir. Ancak Kara Vasıf'ın iddia ettiği gibi aynı kurtarma isteğinin Yahya Kaptan'ı da kapsıyor olma durumu o kadar kolay kabul edilebilecek bir sav gibi görünmemektedir. Yahya Kaptan'ın eşi Şevket Hanım'ın ifadeleri ve Gebze Jandarma Kumandanı Nail Bey'e yönelik suçlamaları Yahya Kaptan'a yönelik şiddet seferberliğinin güdülenmesinde Karakolcuların katkısına dair fikri kuvvetlendirmektedir.

Mustafa Kemal Paşa olayla ilgili ısrarlı takibine devam ederek 22 Ocak'ta, yine 'İstanbul'daki pek çok kimsenin talepleri adına, Yahya Kaptan'ın fenalıklarının nelerden ibaret olduğunun bildirilmesini Şevket Bey'e yazdı[167]. Bu telgrafın cevabı gelmeden 24 Ocak'ta bu sefer 10. Kafkas Fırkası Kumandanı Kemal Bey vasıtasıyla İstanbul'da mebus olarak bulunan Rauf Bey'e gönderdiği telgrafta Yahya Kaptan'ın katli olayının açıklığa kavuşturulmaması durumunda

[167] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk,** s. 201.

Levent Şahverdi Arşivi

müsebbipleri hakkında arzu edilmeyen olaylar meydana gelebileceği şeklinde örtük bir tehdit dile getiriliyor ve olayın açıklığa kavuşturulması, Yahya Kaptan'ın adamlarına karşı devam eden takibatın sona erdirilmesi için girişim ve ayrıca Yahya Kaptan'ın ailesine gereken yardımın yapılması isteniyordu[168]. Aynı gün yani 24 Ocak'ta Kara Vasıf Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya bir cevabi telgraf gönderildi. Bu telgrafta Yahya Kaptan'ın teslim olduktan sonra katledildiğini kendilerinin de haber aldığı ifade ediliyor ve operasyonun sebepleri sıralanıyordu; Hiçbir kimseyi dinlememesi, Kuva-yı Milliye namına açıktan fecaat yapması, eşkıyayı evvelden beri saklaması, gösterilen mahallere gitmesi hakkında verilen emirleri dinlememesi ve köylerden ve etraftan hükümete yapılan ısrarlı müracaatlar. Bütün bunlar hükümeti harekete geçirmişti ve kendilerine de (İstanbul teşkilatı) bilgi verilmeksizin operasyon başlatılmıştı[169]. Bu gerekçeler meselenin önemli ölçüde Karakolcuların hala kendilerine ait bir saha olarak gördükleri Gebze'de, Yahya Kaptan'a ilettikleri itaat taleplerinin reddedilmesiyle ilgili bulunduğunu ortaya koymaktadır ve anlaşılan Mustafa Kemal Paşa amacına ulaşmış, Kara Vasıf Bey bir şeyleri ağzından kaçırmıştır.

Gebze ve Kartal üzerinde Karakol- Mustafa Kemal Paşa çekişmesinde yeni hamleler ve meselenin zorunlu bitimi

Hükümete bağlı birlikler bölgede operasyona devam ederken İstanbul Teşkilatı tarafından Gebze'ye Doktor Enis Fahri'nin gönderildiğini ve Kartal ile Gebze'nin teşkilat açısından bağlı olduğu merci meselesinin yeniden gündeme geldiği ifade edilmişti. Bundan sonra Karakol Cemiyeti bölgede yeni bir düzenlemeyi gündeme getirecektir. Malta sürgününden İstanbul'a henüz dönmüş olan Teşkilat-ı Mahsusa'nın önde gelen isimlerinden Eşref (Kuşçubaşı) Bey Karakol Cemiyeti ile ilişkiye geçerek görev talebinde bulunmuştu[170]. İstanbul'a mebus olarak giden ve derhal Karakolcularla yakın temasa

[168] **ATASE ATAZB.** K:27 G:44 b:44-2
[169] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk,** s. 201-202.
[170] Yalkın, **a.g.e.**, s. 244.

Levent Şahverdi Arşivi

geçen Rauf Bey'in 10. Kafkas Fırkası Kumandanı Kaymakam Kemalettin Bey'in şifresiyle 22 Ocak 1920'de 20. Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiği telgrafta, Eşref Bey'in Adapazarı, İzmit ve Kartal'a kadar olan bölgenin Kuva-yı Milliye Kumandanlığı'nı üstlenmeyi kabul ettiği bildiriliyordu. Yüzbaşı Şükrü Bey ise Maltepe Endaht Mektebi Kumandanlığı'nı üstlenerek Üsküdar'a kadar olan mıntıkadan sorumlu olacaktı. Eşref Bey göreve başlamak üzere 23 Ocak sabahı yola çıkacaktı[171]. Mustafa Kemal Paşa bu görevlendirmeyi onayladı ama Eşref Bey'in sorumluluk sahasını genişletmeyi ve doğrudan doğruya Heyet-i Temsiliye'ye bağlı olarak görev yapmasını karar altına almayı da ihmal etmedi. Birinci Fırka Kumandanı Rüştü Bey vasıtasıyla Eşref Bey'e verilmek üzere 23 Ocak 1920'de Heyet-i Temsiliye adına gönderdiği telgrafta Eşref Bey'e; Heyet-i Temsiliye'ce Bolu (dahil), Adapazarı, İzmit, Kartal (dahil) mıntıkası Kuva-yı Milliye Kumandanlığı'na tayin edildiği, bu mıntıkadaki Heyet-i Merkeziyeleri teftiş yetkisinin de kendisine verildiği, her hususta Heyet-i Temsiliye'ye bağlı olacağı, Birinci Fırka Kumandanı Rüştü Bey ile işbirliği yapması bildiriliyordu[172]. Bu konudaki karar Kaymakam Kemalettin Bey vasıtasıyla İstanbul'daki Rauf Bey'e de bildirilirken Eşref Bey'in sorumluluk sahası "(dahil)" ibaresi konulmaksızın Bolu-Kartal olarak ifade edilmişti[173]. 26 Ocak'ta ise, artık görev yerine çoktan varmış olması gereken Eşref Bey'e verilmek üzere Mustafa Kemal Paşa tarafından İzmit'e bir telgraf daha gönderildi. Eşref Bey'den istenen şey hükümet tarafından takip edilmeye devam edilen Yahya Kaptan'ın adamlarının himaye edilmesiydi[174]. Ancak Eşref Bey'in 11 Şubat 1920 tarihi itibarıyla bile hala yola çıkmadığı anlaşılmaktadır[175]. Bu arada 1 Şubat'ta Miralay Şevket Bey, Kuva-yı Milliye Kumandanları ve salahiyetlerine dair Rauf Bey'le kararlaştırdıkları bir talimat suretini Mustafa Kemal Paşa'ya

---

[171] **ATASE ATAZB.** K:27 G:42 b:42-1.
[172] **ATASE ATAZB.** K:27 G:42 b:42-2.
[173] **ATASE ATAZB.** K:27 G:42 b:42-3.
[174] **ATASE ATAZB.** K:27 G:44 b:44-1.
[175] **ATASE ATAZB.** K:27 G:42 b:42-11.

Levent Şahverdi Arşivi

ulaştırılmak üzere 20. Kolordu Kumandanlığı'na gönderdi. Bu belgenin en dikkat çekici taraflarından birisi de Şevket Bey'in kendisini İsa, Mustafa Kemal Paşa'yı da Nuh Bey olarak kodlamış olmasıdır. Karakol Cemiyeti'nce çok önceleri tespit edilmiş bu kodlar[176], cemiyetin kendi bildiğinden şaşmayacağını açıkça gösteriyordu. Heyet-i Temsiliye'nin onayına sunulmak üzere hazırlanan bu talimatnameye göre Eşref Bey'in Bolu-İzmit-Adapazarı, Yüzbaşı Şükrü Bey'in ise Gebze, Kartal, Üsküdar civarı Kuva-yı Milliye Kumandanı olmaları öngörülmekteydi[177]. Mustafa Kemal Paşa ise buna 3 Şubat'ta verdiği cevapta, Rauf Bey'in 22 Ocak tarihli telgrafındaki ibareye ("Kartal'a kadar") göre Heyet-i Temsiliye'ce karar alındığını ve gereken yerlere de tebligatta bulunulduğunu ifade etmekle yetiniyor ve Eşref Bey'in görev yerine gitmesinin temin edilmesini istiyordu[178]. Anlaşılan Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'in Kartal'ın ismini zikretmesini fırsat telakki etmiş ve "kadar" ifadesini "dahil" ifadesiyle tebdil ederek bir emr-i vakiyle bu işi sonuçlandırmaya karar vermişti. Rauf Bey'in bu bildirime 11 Şubat'ta verdiği cevapta Miralay Şevket Bey'in Yüzbaşı Şükrü Bey için Heyet-i Temsiliye'ce kararlaştırılan mıntıkayı dar bulduğu, Gebze ve Kartal'ın Üsküdar'a bağlı bulunduklarından bu düzenlemenin mülki teşkilata da aykırı olduğunu söylediği ancak emir dairesinde hareket edildiği ve Eşref Bey'in belki o gün hareket edeceği bildiriliyordu[179].

Böylece Yahya Kaptan meselesinde Karakolcuları bunaltarak bir şeyleri itiraf etmeye zorlamak dışında bir sonuç alamayan ve zaten alması da pek mümkün olmayan Mustafa Kemal Paşa, Kartal ve Gebze'nin doğrudan Heyet-i Temsiliye'ye bağlanması konusunda Karakolcuların direncini kağıt üzerinde de olsa kırmayı başarıyordu. Kısa süre sonra 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgal edilmesiyle beraber Karakol Cemiyeti'nin önde gelen üyelerinden bazıları İngilizler tarafından tutuklanmış, bazıları da Anadolu'ya kaçmış-

[176] Ilgaz, a.g.m., s. 20.
[177] **ATASE ATAZB.** K:27 G:42 b:42-9.
[178] **ATASE ATAZB.** K:27 G:42 b:42-10.
[179] **ATASE ATAZB.** K:27 G:42 b:42-11.

Levent Şahverdi Arşivi

tır[180]. Ancak 16 Mart 1920 işgalinin hemen ardından Karakol Cemiyeti'nin daha önce Kocaeli Yarımadası'nda oluşturduğu altyapı sayesinde Anadolu'ya geçişler güvenli bir şekilde sağlanabilecektir. İşgal sonrası İngilizlerin doğrudan kontrol etmeye başladıkları bölgede milli kuvvetlerin bundan sonraki en önemli eylemi 1920 Haziran ayı içerisinde gerçekleştirilen ve Beykoz'a kadar uzanan harekattır. Serbest bırakılmış olan Büyük ve Küçük Arslan da bu harekata iştirak edecek ve Nutuk'ta Mustafa Kemal Paşa tarafından düşmanların hain maksatlarla kurdurduğu bir çetenin başında olmakla itham edilen Küçük Arslan[181] , bu harekat kapsamında Ömerli kazasının ve Şile'nin kontrol altına alınması ve Yeniköy-Rum çetecilerinin etkisizleştirilmesinde önemli roller oynayacaktır[182]. Bundan sonra ise İngiliz- Yunan karşı taarruzu mili kuvvetlerin büyük ölçüde bölgeyi terk etmesine sebep olacaktır[183].

Sonuç

Yahya Kaptan, Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin, Heyet-i Temsiliye'nin ve Karakol Cemiyeti'nin İstanbul civarındaki otorite mücadelesinin ve Kuva-yı Milliye karşıtlarının hükümet üzerindeki baskılarının sonucu katledilmiştir. Hükümetin, Yahya Kaptan'ı Kuva-yı Milliye adını kullanarak eşkıyalık yapmakta olan bir çete reisi olarak gördüğünde şüphe yoktur. Bu görüşün şekillenmesinde Yahya Kaptan'ın bölgedeki varlığını bir tehdit olarak gören Rumların şikayetle-

---

[180] İşgalin ardından tutuklamalar ve Anadolu'ya kaçışlarla dağılan Karakol Cemiyeti bir süre sonra Erkan-ı Harp Kaymakamı Muğlalı Mustafa Bey liderliğinde 1920 Ekim ayından itibaren önce "Zabitan Grubu" ve daha sonra da "Yavuz Grubu" adları altında yeniden faaliyet yürütmeye başlayacaksa da İstanbul'dan Anadolu'ya insan ve malzeme transferi yapmak dışında politik ağırlığını koruyamayacaktır. TBMM Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde merkezi konumunu sağlamlaştırıp kendi örgütlerini teşkil ederken gerek "Zabitan" ve gerek "Yavuz" grupları bir takım tedbirsiz davranışlarının da etkisiyle kendilerine güven duyulmayan, hatta şüphe edilen gruplar olarak mimleneceklerdir. Bkz.; Aydın, **a.g.e**., s. 28,29, 33-41, 44-47.

[181] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk,** s. 202.

[182] Murat Aydoğdu, "Mütareke Döneminde (1918-1922) İstanbul'un Anadolu Yakasında Asayiş Problemleri", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 226-231.

[183] Aydoğdu, **a.g.t.,** s. 239-245.

Levent Şahverdi Arşivi

rinin, bu şikayetleri hükümet üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanan İngilizlerin, Üsküdar Mutasarrıfı Ziver Bey ile İzmit Mutasarrıfı Ali Suat Beylerin raporlarının ve Yahya Kaptan'ın kendilerine ihanet ettiğini düşünen Karakolcuların tutumlarının büyük rolü vardır. Kendi otoritesini en azından İstanbul ve civarında tesis etmek isteyen hükümet için Yahya Kaptan probleminin halledilmesi bir prestij meselesi haline gelmiştir. Yahya Kaptan'a isnat edilen suçlamaların ise tamamen asılsız olmadığı kuvvetle muhtemeldir. Ancak bu tarz fiiller Yahya Kaptan'a mahsus olmayıp ilk dönem Kuva-yı Milliyesi'nin yapısal bir problemidir. Küçük Arslan hakkında da bu tip kuvvetli suçlamalar mevcutken kendisine sahip çıkıp Yahya Kaptan aleyhinde olanları sürekli ön plana çıkarmaları, Karakolcuların bu meselede samimi olmadıklarına işaret etmektedir. Ancak operasyonun hükümetle beraber bizzat Karakol ileri gelenlerince planlandığını ve Yüzbaşı Nail Bey, Binbaşı Necati Bey ve Küçük Arslan'ın İngiliz Muhipleri Cemiyetiyle ilişkileri olduğunu kabul etmek için daha fazla delile ihtiyaç vardır. Karakol tarafından desteklenen Küçük Arslan grubu da bu operasyonda büyük kayıp vermiştir. Bu isimlerin Yahya Kaptan'a karşı düşmanlık besledikleri bir gerçektir. Ancak bunun sebebi onların İngiliz Muhipleri Cemiyeti adına faaliyet yürütüyor olmalarından ziyade, kısmen Karakol Cemiyeti'nin Heyet-i Temsiliye'ye karşı bölgede yürüttüğü nüfuz mücadelesinin kısmen de kişisel husumetlerinin bir sonucu gibi gözükmektedir. Bu isimlerin Milli Mücadele'ye önemli katkılar yaptıkları pek çok isim tarafından onaylanmıştır ve Küçük Arslan'ın sonraki faaliyetleri de buna bir misaldir. Yahya Kaptan'ın Milli Mücadele'ye katkısı da tartışılmaz bir gerçektir. Sonuç olarak Müdafaa-i Hukuk hareketinin en azından TBMM'nin açılışına kadar tek merkezli bir hareket olmadığı gerçeğini ortaya koymak gerekir. Birbiriyle çatışan ama mücadelenin selameti açısından bunu açık bir savaşa dönüştürmeyen grupların her biri Kuva-yı Milliye'nin birer uzvudur ve onların hizmetlerini şu veya bu sebeple küçük görmek veya yok saymak verilen mücadeleyi çok yönlü olarak kavramayı olanaksız kılacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

Resmi Belgeler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

DH.EUM.AYŞ.: Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi. 31/2, 42/12, 50/11.

DH.İUM.: Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Müdüriyeti. 3-4/5-46. 19-8/1-30.

DH.KMS.: Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti. 50-2/37, 53-4/3, 57-1/39.

DH.ŞFR.: Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi. 645/46, 652/86, 653/68.

DH.UMVM.: Dâhiliye Nezâreti Umûr-ı Mahalliye-i Vilayât Müdüriyeti. 159/26.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi Belgeleri

İSH.: İstiklal Harbi Kataloğu. 36/116, 58/28, 58/38, 365/11.

ATAZB.: Atatürk Arşivi Katoloğu, Ziraat Bankasından gelen evrak. 2/80, 2/122, 3/3, 4/4, 9/108, 10/125, 13/16, 27/42, 27/44, 27/77.

Yayınlanmış

Baykal, Bekir Sıtkı, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Muhteviyatına Ait Vesaik**, Türk Tayyare Cemiyeti, Ankara 1927.

İğdenir, Uluğ, **Heyet-i Temsiliye Tutanakları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1975.

II. Gazeteler

İkdam, 12 Kanun-i Sani 1336, 15 Kanun-i Sani 1336.

Vatan, 13 Kanun-i Sani 1336.

III. Hatıralar

Can, Fahri, "Birinci Dünya Harbinden Sonra İlk Milli Kuvvet Nasıl Kuruldu ?", **Yakın Tarihimiz,** cilt I, sayı 11, 13, İstanbul 1962.

_____, "Karakol Cemiyeti Nasıl Kurulmuştu", **Yakın Tarihimiz,** cilt IV, sayı 48, İstanbul 1963.

Levent Şahverdi Arşivi

Cebesoy, Ali Fuat, **Kuva-yı Milliye'nin İçyüzü**, Temel Yayınları, İstanbul, 2002.

Çolak, İbrahim, **Milli Mücadele Esnasında Kuva-yı Seyyare Kumandanlığıma Ait Hatıratım, y**ayına hazırlayan; Orhan Hülagü, Emre Yayınları, İstanbul 1996.

Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, Türk Tayyare Cemiyeti, Ankara 1927.

Giray, Muharrem, "Karakol Cemiyeti", **Yakın Tarihimiz,** cilt I, sayı 11, İstanbul 1962.

Sorgun, M. Taylan, **İttihat ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş – Kütûlamare Kahramanı Halil Paşa'nın Anıları-**, 7 Gün Yayınları, İstanbul 1972.

Tansu, Samih Nafiz, **İki Devrin Perde Arkası**, (Anlatan: Hüsamettin Ertürk), Sebil Yayınevi, İstanbul 1996.

Yalkın, Mustafa Razi, **Bulgar Sadık**, (Anlatan: Mehmet Sadık Poğda), İnkılap Kitabevi, İstanbul 1944.

İNCELEME ESERLER

Aksu, Şener, **Bireyin Tarihteki Rolü Açısından Yahya Kaptan**, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli 2003.

Akşin, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele II, Son Meşrutiyet (1919- 1920)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2004.

Aydın, Mesut, **Milli Mücadele Dönemi'nde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992.

Baykal, Cevdet Yakup, "İstiklal Harbinin İlk Şehidi Yahya Kaptan", **Tarih Coğrafya Dünyası,** C. I, sayı 1, İstanbul 15 Nisan 1959.

Beyoğlu, Süleyman, "I. Dünya Savaşı'nda ve Milli Mücadele Yıllarında Üsküdar (1915-1922)", **IV. Üsküdar Sempozyumu,** (3-5 Kasım 2006), cilt II, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2007.

_____, "Milli Mücadele ve Özbekler Tekkesi", **I. Üsküdar Sempozyumu ,** (23-25 Mayıs 2003) Bildiriler, cilt I, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2004.

Birinci, İhsan, "Yahya Kaptan ", **Hayat Tarih Mecmuası**, Ocak, Şubat 1978, sayı 1, 2.

Levent Şahverdi Arşivi

Dinamo, Hasan İzzetin, **Kutsal İsyan**, C. 6, May Yayınları, İstanbul, 1967.

Eraslan, Cezmi "Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Temel Kaynaklarından Biri Olarak Nutuk", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi Tarih Boyunca Türk Tarihinin Kaynakları Semineri, (** 6-7 Haziran 1996) Bildiriler, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1997.

Goloğlu, Mahmut, **Üçüncü Meşrutiyet 1920**, Başnur Matbaası, Ankara 1970.

Himmetoğlu, Hüsnü, **Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları**, C.I, Ülkü Matbaası, İstanbul 1975.

Ilgaz, Hasene, "Kara-Kol Cemiyeti", **Tarih ve Edebiyat Mecmuası,** Yıl 17, sayı 1, sıra no: 193, 1981.

Karakoç, Ercan, "Milli Mücadelede Üsküdar", **II. Üsküdar Sempozyomu Bildirileri,** C. I, Üsküdar Belediyesi, İstanbul 2005.

Özdemir, İlter, **Yahya Kaptan**, Uyanış Ajans, Gebze 1999.

Özel, Sabahattin, **Milli Mücadele İzmit- Adapazarı ve Atatürk,** Derin Yayınları, İstanbul 2005.

Sofuoğlu, Adnan, **Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994.

Sürmeli, Serpil, "Yeni Belgeler Işığında Karakol Cemiyeti, Uşak Kongresi ve Karakol Cemiyeti'nin Bolşeviklerle Yaptığı Anlaşma", **Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü Atatürk Dergisi**, C.IV, sayı: 1, Erzurum, Temmuz 2004.

Tevetoğlu, Fethi, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

Uuras, Şükrü, **Yahya Kaptan**, Akba Yayınları, İstanbul 1968.

TEZLER

Aydoğdu, Murat, "Mütareke Döneminde (1918-1922) İstanbul'un Anadolu Yakasında Asayiş Problemleri", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009

Levent Şahverdi Arşivi

Gürbüz, Musa, "Karakol Cemiyeti", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1987.

Özel, Turgut, "Kocaeli Yarımadası'nda Milli Mücadele ve Yahya Kaptan**"**, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996.

İNTERNET

www.cerkesli.org

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk Araştırma Merkezinden Haberler

Hüseyin TOSUN*

Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılâplarını bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve bu konularda yayımlar yapmak amacıyla kurulmuş olan Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, kuruluş amaçları doğrultusunda, faaliyet alanına giren konularda; başta valilikler olmak üzere, kamu kurum ve kuruluşları, Üniversiteler, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği çerçevesinde ulusal ve uluslar arası kongre, sempozyum, panel, çalıştay, konferans, vb. bilimsel ve kültürel etkinlikler gerçekleştirmiş yeni kitaplar yayınlamıştır.

2010 yılında; *Eğitici personel talepleri doğrultusunda*; Tema Vakfı, Başbakanlık, Hazine Müsteşarlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Calışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Enerji Piyasası Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Türkiye Adalet Akademisi Başkanlığı, vb. kurumların kariyer meslek gurupları için düzenledikleri eğitim programı çerçevesinde *Atatürk İlke ve inkılâpları dersinin* verilmesi yönünde *14 Eğitim Programı* düzenlenmiştir.

18 Mart Çanakkale Zaferi, 82.Yıldönümünde Harf İnkılabı, Cumhuriyetin kazanımları v.b. konularda 6 adet Konferans düzenlenmiştir.

Merkezimiz ve Sakarya Valiliği işbirliğinde; *Ölümünün 42.Yılında Ali Fuat Cebesoy*, Merkezimiz ve Çağ Üniversitesi Rektörlüğü işbirliğinde; *67.Yıldönümünde İnönü-Churchill Gizli Barış Görüşmeleri,* Merkezimiz ve Giresun Üniversitesi işbirliğinde; *18 Mart Çanakkale Zaferi,* Merkezimiz ve Makedonya Ankara Büyükelçiliği işbirliğinde; *Türkiye – Makedonya İlişkileri,* Merkezimiz ve Marmara Üniversitesi Osmanlı Araştırmaları Müdürlüğü işbirliğinde *Osmanlı'dan Cumhuriyete Milli Egemenlik Düşüncesinin Gelişimi***,** Merkezimiz ve Artvin Valiliği işbirliğinde; *Doğu Karadeniz Bölgesindeki Türk Tarihi, Kültürü*, Merkezimiz ve Pozantı Belediye Baş-

* Atatürk Araştırma Merkezi uzmanı

Levent Şahverdi Arşivi

kanlığı işbirliğinde; *Atatürk'ün Pozantı'ya Gelişi ve Pozantı Kongresi'nin 90.Yılı,* Merkezimiz ve Ankara Sivaslı Dernekler Federasyonu işbirliğinde; *Çeşitli Yönleriyle Sivas Kongresi* konulu *7 adet panel* gerçekleştirilmiştir.

Merkezimiz, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı ve Rusya Federasyonu Büyükelçiliği işbirliği ile iki devlet arasındaki diplomatik ilişkilerin başlamasının 90.yılında, iki ülkenin bilim insanlarını bir araya getirerek, Türkiye ve Rusya arasındaki siyasi, askeri, diplomatik, ekonomik ve kültürel ilişkileri, *Atatürk'ten Soğuk savaş Dönemine Türk Rus İlişkileri* ve *Soğuk savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri* olarak Türkiye'de ve Rusya'da olmak üzere iki uluslar arası çalıştay gerçekleştirilmiştir. Konuyla ilgili fotoğraf sergisi ve bir belgesel hazırlanmıştır.

Türkiye ve Balkan ülkeleri arasında her alanda dostluk, iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi amacıyla, Merkezimiz ile İstanbul Üniversitesi'nin işbirliğinde ve *Dışişleri Bakanlığı*nın desteğiyle 20 Mayıs 2010'da İstanbul'da *Türkiye ve Balkanlar Dostluk ve İşbirliği uluslar arası Sempozyumu,* Merkezimiz, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi ve Irak Büyükelçiliği Kültür Ataşeliğinin işbirliğiyle "*Türkiye Irak İlişkileri Tarihi ve Geleceğe Yönelik Açılımlar*" konulu 2 uluslar arası sempozyum düzenlenmiştir.

Merkezimiz ve Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü işbirliğinde 27 Ekim 2010 tarihinde Ankara'da *Türkiye'de Cumhuriyet Politikaları Sempozyumu,* Merkezimiz ve Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap tarihi Enstitüsü işbirliğinde *Cumhuriyetin 87.Yılında Anayasa ve Dış Politika Tartışmaları* konulu 2 ulusal sempozyum düzenlenmiştir. Bu şekilde toplam *34 bilimsel ve kültürel etkinlik* gerçekleştirilmiştir.

Yine Merkezimizin faaliyet alanına giren konularda radyo ve televizyon programları ile yerel ve ulusal gazetelere ve dergilere Merkezimiz başkanı tarafından mülakatlar verilmiş ve Milli Mücadele, Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi konuları içinde yer alan bazı önemli olayların yıldönümleri nedeniyle yapılan rad-

Levent Şahverdi Arşivi

yo programlarına katılım sağlanmış, devlet yöneticilerinin istediği konularda araştırma raporları, konuşma metinleri hazırlanarak ilgililere ulaştırılmıştır.

2010 yılında Merkezimize yayınlanması talebiyle 27 çalışma teslim edilmiştir. Daha önceki yıllardan kalanlarla birlikte 61 adet eserin ve 1 adet belgeselin incelenmesi tamamlanmıştır. İncelenmesi tamamlanan eserlerden ilk basım olan 20 adet yeni yayın 9 adet tıpkı basım olmak üzere 29 adet yayın yapılmıştır. Bunların toplam baskı sayısı ise yaklaşık 40000 adettir. Basım aşamasında ise 37 adet eser bulunmaktadır.

Merkezimiz süreli yayını Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayınlanmak üzere toplam 58 adet makale teslim edilmiştir. Bu makalelerin tamamı incelenmeye alınmıştır. Çift hakem incelemesi sonucunda 13 adedi yayınlanmaya değer bulunmuştur.

Merkezin yayınlarından 11952 adedi çeşitli kişi ve kurumlardan gelen talepler doğrultusunda ücretsiz dağıtımı yapılmıştır.

2010 yılı içerisinde düzenlenen bilimsel ve kültürel etkinlikler ile yeni yayınların bazıları hakkında aşağıda daha ayrıntılı bilgi verilmektedir.

BİLİMSEL VE KÜLTÜREL ETKİNLİKLER

Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri

(14-15 Mayıs 2010)

Atatürk ve onun en büyük eseri olan Türkiye Cumhuriyeti ve Türk kültürü hakkında bilimsel çalışmalar yapmak, yaptırmak ve yapılanlara katkı sağlayarak sonuçlarını yaymak misyonuna sahip olan Atatürk Araştırma Merkezi ve Atatürk Kültür Merkezi, Rusya Federasyonu Büyükelçiliğinin de desteği ile Türk-Rus ilişkilerini bilimsel zeminlerde ele alarak ilişkilerimizin güçlü ve zayıf yönlerini, problemlerini ve avantajlarını ortaya koymak amacıyla 14-15 Mayıs 2010 tarihlerinde Ankara'da *Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri Çalıştayı* düzenledi. Milli Kütüphane Konferans

Levent Şahverdi Arşivi

Salonu'nda gerçekleştirilen çalıştay saat 10.00'da saygı duruşu ve Mili marşların okunuşu ile başladı. Daha sonra açılış konuşmalarına geçildi. Açılış Konuşmalarını Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof. Dr. Cezmi ERASLAN, Rusya Federasyonu Türkiye Büyük Elçisi Vilademir İVANOVSKY, Türkiye Cumhuriyeti Moskova Büyükelçisi Halil AKINCI yaptılar. Daha sonra Türk-Rus İlişkileri Belgeseli gösterimi yapıldı. Arkasından Türkiye ve Rusya'nın ilişkilerinin tarihi arka planının bilimsel zeminde ortaya konulacağı oturumlara geçildi.

Prof.Dr. Ali BİRİNCİ – Dr.A.VİTOL'un birlikte yönettikleri birinci oturumda; Rusya Büyükelçiliğinden Prof.Dr.A.Alexander KOLESNİKOV *Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkilerinin Araştırılmasında Metot ve Historiyografi Sorunları*, Atatürk Üniversitesinden Prof.Dr.Selami KILIÇ *Türk-Rus İlişkilerinin Doğuşu: Brest Litovsk Antlaşması*, Moskova Devlet Üniversitesi Asya ve Afrika Enstitüsünden Seregei KARİTSKİY *Türk-Rus Diplomatik İlişkilerinin Kuruluşu*, Uludağ Üniversitesinden Prof.Dr.Saime YÜCEER *Atatürk Dönemi (1919-1938) Türk-Rus İlişkilerinin Siyasi Boyutu,* Kırgız-Rus Üniversitesinden Dr.Alexander PİLÖV *Enver Paşa ve 1920-30'lu Yıllarda Türk-Rus İlişkileri* konulu bildiriler sundular.

Öğleden sonraki süreçte yer alan oturum Prof.Dr.Osman HORATA ve Prof.Dr.A. Alexander KOLESNİKOV birlikte yönettiler. Bu oturumda Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Ali BİRİNCİ *Türk-Rus İlişkilerinde Meçhul Bir İsim: Dr.Fuat Sabit*, Türk – Kazak Üni-

Levent Şahverdi Arşivi

versitesinden Dr.Tacibayev Raşid İBRAHİMOĞLU *Türkiye ve Sovyetler Birliği Arasındaki Kültürel İlişkiler*, İstanbul Üniversitesinden Yrd.Doç.Dr.Emine İNANIR *Türk Sinemasında Rus Etkisi (1920-1940),* İstanbul Üniversitesinden Yrd.Doç.Dr.Gönül UZELLİ *Lidya Arzumanova Krassa'nın Türk Balesine Katkıları*, Türk İşbirliği Kalkınma İdaresi Başkanlığından Yrd.Doç.Dr.İhsan ÇOMAK *Komünist Doğu Emekçileri Üniversitesinin Faaliyetleri ve Türkiye Sektörü*, TOBB Üniversitesinden Yrd.Doç.Dr.Eyüp BACANLI *Atatürk Döneminde Rusya'daki Türkoloji Çalışmaları ve Etkisi* konulu bildiriler sunmuşlardır.

İkinci günün ilk oturumunu Prof. Dr. Cezmi ERASLAN ve Doç.Dr. Alexander. SOTNİÇENKO birlikte yönettiler. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü Prof.Dr.Temuçin Faik ERTAN*, İsmet İnönü'nün Rusya Gezisi*, Türk Tarih Kurumundan Dr.İlyas KAMALOV *1920-30'lu Yıllarda Türk – Rus Ekonomik İlişkileri*, Moskova Devlet Üniversitesinden Dr.İrina SVİSTUNOVA *İlmi Alanda Türk-Rus İlişkileri*, Doğu El Yazmaları Enstitüsünden Dr. Alexander VİTOL Lev *Troçki ve Türkiye* konulu bildiriler sundular.

Aradan sonra ikinci oturuma geçildi. Dr. Alexander PİLÖV'un yönettiği bu oturumda. Yeditepe Üniversitesinden Prof.Dr.Mehmet SARAY *II.Dünya Savaşı Sırasında Türk-Rus İlişkileri*, Atatürk Üniversitesinden Prof.Dr.Yavuz ASLAN *Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine (1920-1947) Türk - Rus İlişkileri,* St. Petersburg Üniversitesinden Doç.Dr. Alexander. SOTNİÇENKO *Atatürk'ün Ölümünden Sonra Türk-Rus İlişkileri* konulu bildiriler sundular. Akademisyen ve öğrenciler tarafından ilgiyle izlenen çalıştayda her oturumun sonunda 20 dakikalık bir zaman dilimi soru ve cevaplara ayrıldı.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye- Balkanlar Uluslararası Dostluk Ve İşbirliği Sempozyum

(20 Mayıs 2010 / İstanbul)

Türkiye ve Balkan ülkeleri arasında her alanda dostluk, iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi amacıyla, Atatürk Araştırma Merkezi ile İstanbul Üniversitesi'nin işbirliğinde ve *Dışişleri Bakanlığı*nın desteğiyle 20 Mayıs 2010'da İstanbul'da *Türkiye ve Balkanlar Dostluk ve İşbirliği konulu* Sempozyum düzenlendi. Balkan ülkeleri ile Türkiye'nin ortak tarihi, kültürel ve insani bağları bulunmakta, bölge Türkiye'nin Batıya açılan fiziki kapısını oluşturmaktadır. Bu bölgenin kalıcı istikrarı; bölgeye yönelik ticaret, yatırımlar, ulaşım, siyasi ve sosyal etkileşim göz önüne alındığında Türkiye açısından önem ve öncelik taşımakta olduğu bir gerçektir. Türkiye'nin Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci Dönem Başkanlığı vesilesiyle; Atatürk'ün "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesinden hareketle Türkiye Cumhuriyeti ve Balkan Ülkeleri ilişkileri dün, bugün ve yarın bağlamında tarihi, kültürel ve ekonomik boyutlarıyla üç oturum halinde ele alındı.

İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Doktora Salonu'nda düzenlenen sempozyum saat 10.00'da saygı duruşu ve İstiklal Marşımızın okunmasıyla başladı. Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof.Dr. Cezmi ERASLAN'ın yaptığı açılış konuşmasını takiben oturumlara geçildi. Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof.Dr.Süleyman BEYOĞLU'nun yönettiği birinci oturumda İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof.Dr.Ali ARSLAN, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof.Dr. Hikmet ÖKSÜZ Arnavutluk'tan Prof.Dr. Bekir META ve Hıvatistan'dan Doç.Dr.Tvrtko JOKOVİNA birer bildiri sundular.

Öğleden sonraki ilk oturumu İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dekanı Prof.Dr. Korkut TUNA yönetti. Bu oturumda Koso-

Levent Şahverdi Arşivi

va'dan Esin MUZBEG, Bulgaristan'dan Doç.Dr. Yordanka BİBİNA, TEPAV'dan Erhan TÜRBEDAR birer konuşma yaptılar.

Kısa bir aradan sonra başlayan son oturumu Prof.Dr. Mehmet SARAY yönetti. Bu oturumda Ortadoğu Teknik Üniversitesi öğretim üyesi Prof.Dr.Mustafa TÜRKEŞ, Sırpistan'dan Prof.Dr.Predrag SİMİC, Bosna Hersek'den Prof.Dr. Eşref RAŞİDAGİÇ Dış İşleri Bakanlığından Murat KARAGÖZ birer değerlendirme yaptılar.

Türkçe ve İngilizceye anında tercüme yapıla bu sempozyum ile akademik ve siyasi anlamda sürecin parametreleri ortaya konuldu, bugün ve gelecekte gerçekleştirilecek sosyal ve kültürel etkinliklerin ana hatlarını belirlemeye katkı sağlanmış oldu. Her oturumun sonunda 20 dakikalık bir zaman dilimi soru-cevaplara ayrıldı.

Türkiye ve Irak İlişkileri, Tarihi ve Geleceğe Yönelik Açılımlar Uluslararası Sempozyumu

(09-10 Haziran 2010 / Ankara)

Türkiye ve Irak Ortadoğu'da sadece ortak sınıra değil, ortak tarihi ve kültürel mirasa, tarihi hafızaya sahip iki devlettir. Bünyesinden çıktıkları Osmanlı Devletinin yıkılmasından sonra da devam eden ilişkiler, Birinci Dünya Savaşı sürecinde yaşanan olumsuz deneyimlerin izlerini taşımaktadır.

Atatürk'ün "yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesini hayata geçirdiği dönemde her açıdan iyileşen ve gelişen ilişkiler sonraki dönemlerde aynı düzeyde devam etmemiştir. Gerek ikinci dünya savaşı sonrası yaşanan soğuk savaş döneminde, gerekse Irak'ın işgalinden sonra ikili ilişkilerde birinci elden kaynak ve doğru habere dayanmayan değerlendirmeler her iki taraf için de yanıltıcı olabilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Üzerinde komşu yaşadığımız coğrafyanın jeopolitik konumu kadar, tabii kaynakların kapasitesi de bütün dünyayı ilgilendirecek kadar önemlidir. Kökü asırlarca önceye dayanan tarihi ve kültürel ortak değerler dikkate alındığında Türkiye ve Irak'ın birbirlerinin yaşadığı sosyal değişme, siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeleri doğrudan ilim insanları vasıtasıyla birbirlerinden öğrenmesi ilişkilerin daha doğru ve sağlıklı bir zemine oturmasına büyük katkı sağlayacaktır.

Bu düşüncelerden hareketle Merkezimiz, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi ve Irak Büyükelçiliği Kültür Ataşeliğinin işbirliğiyle "*Türkiye Irak İlişkileri Tarihi ve Geleceğe Yönelik Açılımlar*" konulu sempozyum yapılmıştır.

Türk Tarih Kurumu konferans salonunda düzenlenen sempozyum saat 10.00'da saygı duruşu ve milli Marşların okunmasıyla başladı. Daha sora açılış konuşmalarına geçildi. Açılış konuşmalarını Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) Başkanı Hasan KANBOLAT, Irak Kültür Ataşesi Prof.Dr.Muhammed El HAMDANİ, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof.Dr. Cezmi ERASLAN, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Bakanı Mehmet AYDIN yaptılar. Arkasından Musul Üniversitesinden Prof.Dr. İmadettin HALİL tarafından *Müslüman Dünyasında Türklerin Öncü Rolü* konulu açılış tebliği sunuldu. Daha sonra oturumlara geçildi. İlk oturumda *Selçuklu-Osmanlı Döneminde Türk – Irak İlişkileri* konusu ele alındı. Türk Tarih Kurumu Başkan Yardımcısı Prof.Dr. Mehmet ÖZ'ün yönettiği bu oturumda Irak'dan Prof.Dr.Zennun Yunus El TAİİ, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof.Dr.Gülay Öğün BEZER, Irak Bilimsel ve Kültürel Formundan Osman SAİT, ve Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Dr.Davut HUT birer tebliği sundular.

İkinci otumda *20. Yüzyılda Türkiye – Irak İlişkilerine Bakış* konusu ele alındı. Irak Kültür Ataşesi Yardımcısı Dr. Dureyd Abdülkadir NURİ'nin yönettiği bu oturumda Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof.Dr. Zekeriya KURŞUN, Irak'dan Dr.Saad Abdülaziz MUSLİT, Emekli Büyükelçi Dr. Bilal

Levent Şahverdi Arşivi

N.ŞİMŞİR, Irak Bölgesel Araştırmalar Merkezi Müdürü Prof.Dr.İbrahim Halil El ALLAF birer bildiri sundular.

İkinci gün ilk oturumda *Türkiye- Irak İlişkilerinin Geleceği: Dostluk ve İşbirliği* konusu ele alındı. Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof.Dr.Osman HORATA'nın yönettiği bu oturumda Irak Mustansiye Üniversitesinden Prof.Dr. Mahmut Ali El DAVUD, ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Ahi Evran Üniversitesi öğretim üyesi Yrd.Doç.Dr. Serhat ERKMEN, Irak Stratejik Araştırmalar Merkezinden Dr. Basıl El GUREYRİ, ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Abant İzzet Baysal Üniversitesi öğretim üyesi Yrd.Doç.Dr. Veysel AYHAN birer bildiri sundular. Kısa bir aranın ardından değerlendirme oturumuna geçildi. Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof.Dr. Kazım Yaşar KOPRAMAN'ın yönettiği bu oturumda Irak Yüksek Öğretim ve Bilimsel Araştırmalar Bakanlığından Dr.Adnan El CUMEYLİ, İstanbul Şehir Üniversitesi Rektörü Prof.Dr. Gökhan ÇETİNSAYA, Musul Üniversitesinden Prof.Dr.Fuat Mohammed KASIM, Irak'tan Dr.Sena Abdullah El TAİİ, İslam Konferansı Teşkilatından Prof.Dr.Fazıl BAYAT, Ortadoğu Teknik Üniversitesi öğretim üyesi Doç.Dr.Özlem TÜR konuyla ilgili değerlendirmelerini aktardılar. Öğrenci ve öğretim görevlileri tarafından ilgiyle izlenen sempozyumda her oturumdan sonra 20 dakikalık bir zaman dilimi soru-cevaplara ayrıldı.

Düzenlenen bu toplantı ile iki devleti oluşturan milletlerin uzak geçmişteki iyi ilişkilerinin belirleyici özellik ve değerlerini yeniden hatırlamaya zemin oluşturulmuştur. Osmanlı Devletinin yıkılışı sürecinde yaşanan olumsuzlukların sebepleri üzerinde de akademik düşünce çerçevesinde karşılıklı fikir alışverişi yapılmıştır. Son olarak ilişkilerin bu günü irdelenmiş ve yarın daha iyi olmasının önünü açacak ilmi katkıların neler olabileceği hususunda bilim insanlarının karşılıklı görüş alışverişinde bulunmalarına ortam sağlanmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Soğuk Savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri II Çalıştayı

(28-29 Eylül 2010 / St. Petersburg)

28-29 Eylül 2010 tarihinde Rusya'da *Soğuk Savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri Çalıştayı* düzenlendi. Merkezimiz, Türkiye Cumhuriyeti Sankt- Petersburg Başkonsolosluğu ve Rusya Federal Ajansı Rossotrudnicestvo'nun Türkiye Temsilciliği işbirliğinde Sankt- Petersburg Devlet Üniversitesi Uluslar arası İlişkiler Fakültesinde gerçekleştirilen çalıştay, saat 9.00'da Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Temsilcisi, Türkiye Cumhuriyeti St. Petersburg Başkonsolosu Mehmet ÇINAR, Atatürk Araştırma Başkanı Prof. Dr. Cezmi ERASLAN ve St. Petersburg Devlet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Fakültesi Dekanı Doç.Dr.Aleksandr SOTNİÇENKO'nun açılış konuşmaları ile başladı. Açılış konuşmalarından sonra Türk-Rus İlişkileri konul belgesel gösterimi yapıldı. Arkasından bilimsel oturumlara geçildi. Prof.Dr.Alexsandr SOTNİÇENKO'nun yönettiği ilk oturumda Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof.Dr. Cezmi ERASLAN *II.Dünya Savaşı Sonrası Türk Devlet adamlarının Gözüyle Rusya*, Prof.Dr.Aleksandr KOLESNİKOV *II.Dünya Savaşı Sırasında Bazı Türk Siyasi ve Askeri Çevrelerin Faaliyetleri*, Prof.Dr. Selma YEL *Türk-Rus İlişkilerinde Boğazlar,* Türksoy genel Sekreter yardımcısı Doç.Dr. Fırat PURTAŞ *Uluslar arası İlişkilerde İyi Komşuluk Örneği Olarak Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri*, Rusya Bü-

Levent Şahverdi Arşivi

yükelçiliğinden Sergey KORİTSKİY *Süleyman Demirel Döneminde Türk-Rus Münasebetleri* konulu birer bildiri sundular.

Kısa bir aranın ardından Dr.İlyas KAMALOV'un yönettiği ikinci oturuma geçildi. Bu oturumda Hasan KANBOLAT *Rus – Türk Münasebetlerinde Kafkasya*, Moskova Devlet Üniversitesi'nden Doç.Dr. İrina SVİSTUNOVA *1990'lı Yıllarda Rus-Türk Münasebetlerinde Avrasyacılık*, St.Petersburg Devlet Üniversitesi'nden Doç.Dr. Aleksandr SOTNİÇENKO *Türk-Rus İlişkilerinde Kıbrıs,* Kırgız-Rus Slav Üniversitesi'nde Doç.Dr. Aleksandr PİLÖV *Rusya ve Türkiye Orta Asya'da* konulu bildiriler sundular.

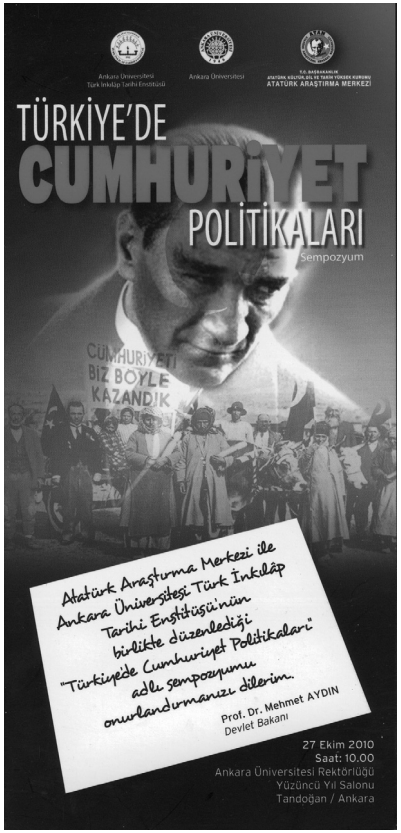
Doç.Dr. İrina SVİSTUNOVA'nın yönettiği üçüncü oturumda Konstantin RİJAK *Rus-Türk Ekonomik İşbirliği: Yeni Ufuklar*, Dr. İlyas KAMALOV *Enerji Alanında Rus-Türk İlişkileri,* Vladimir MATÜHİN *Türk Siyasi Partilerinin Tüzüklerinde Türk-Rus* Münasebetleri Konusu konulu bildiriler sundular.

Çalıştayın İkinci gününde yer alan oturumunu ise Prof.Dr. Aleksandr KOLESNİKOV yönetti. Bu oturumda Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof.Dr. Osman HORATA *Türk Rus Kültür Münasebetleri*, Prof.Dr. Rahman ODEKOV *Rusya Federasyonu'nun Eyaletlerinin Türksoy'daki Faaliyetleri*, St.Petersburg Devlet Üniversitesi'nden Doç.Dr. Konstantin JUKOV *St.Petersburg'da Türk Tarihi Araştırmaları*, Doğu Elyazmaları Enstitüsü'nden Dr. Aleksandr VİTOL *Rus-Türk İlmi Münasebetleri* konulu birer bildiri sundular.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye'de Cumhuriyet Politikaları Sempozyum

(27 Ekim 2010 / Ankara)

27 Ekim 2010 tarihinde Ankara'da *Türkiye'de Cumhuriyet Politikaları* konulu sempozyum düzenlendi. Merkezimiz ve Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü işbirliğinde gerçekleştirilen sempozyum saat 10.00'da saygı duruşu ve İstiklal Marişımızın okunmasıyla başladı. Daha sonra açılış konuşmalarına geçildi. Açılış Konuşmalarını Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü Prof.Dr. Temuçin Faik ERTAN, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof.Dr. Cezmi ERASLAN, Ankara Üniversitesi Rektörü Prof.Dr. Cemal TALUĞ ve Türkiye Cumhuriyeti Devlet Bakanı Sayın Prof.Dr. Mehmet AYDIN yaptılar.

Açılış konuşmalarının ardından *Türkiye'de Cumhuriyet Politikaları* konulu sempozyumun oturumlarına geçildi. Birinci otumda *İç Politika* konusu ele alındı. Prof.Dr. Yavuz ERCAN'ın yönettiği bu oturumda Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi öğretim üyesi Prof.Dr. Kurtuluş KAYALI *1940'lı Yıllarda Türkiye'nin Kültürel Görünümü*, Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Doç.Dr. Kenan OLGUN *Cumhuriyetin Kuruluşundan 1950'lere Kadar Uygulanan Genel Seçimler*, Zonguldak İl Özel İdaresinden Dr. Hüseyin KOCA *Cumhuriyetin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesine Yönelik İç Siyaseti* konulu birer bildiri sundular.

Levent Şahverdi Arşivi

Kısa bir aranın ardından *Dış Politika* konusunun ele alındığı ikinci oturuma geçildi. Türk Parlamento Tarihi Araştırma Gurubundan Prof.Dr.Hikmet ÖZDEMİR'in yönettiği oturumda Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof.Dr.Hikmet ÖKSÜZ *Atatürk ve İnönü Dönemi Dış Politikasının Mukayesesi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesi Prof.Dr.Melek FIRAT *Türk Dış Politikasında Çok Yönlülük Eğilimleri,* Ortadoğu Teknik Üniversitesi öğretim üyesi Doç.Dr.Özlem *TÜR Türk Dış Politikasında Filistin Meselesi* konulu bildiri sundular.

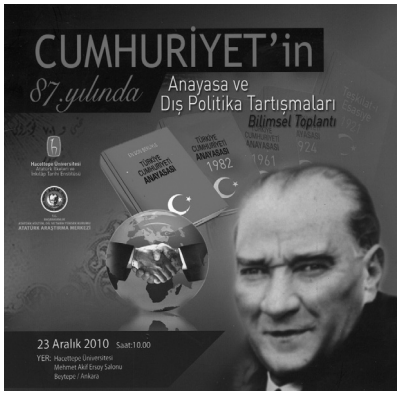
Öğleden sonraki süretçe yer alan ilk oturumda *Eğitim ve Kültür* konusu ele alındı. Gazi Üniversitesi öğretim üyesi Prof.Dr.Dr.Reşat GENÇ'in yönettiği bu oturumda Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi öğretim üyesi Prof.Dr.Nuri KÖSTÜKLÜ *Atatürk'ün Türk Milli Eğitimine Yönelik Temel Görüşleri,* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi öğretim üyesi Prof.Dr.Tayfun ATAY *Cumhuriyetin İnsan Arayışı*, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi öğretim üyesi Yrd.Doç.Dr.Cengiz DÖNMEZ *Atatürk ve Harf İnkılabı* konulu bildiriler sundular.

Öğleden sonraki ikinci oturumda ise *ekonomi* konusu ele alındı. Prof.Dr.Şerafettin TURAN'ın yönettiği oturumda Ufuk Üniversitesi öğretim üyesi Prof.Dr.Erdinç TOKGÖZ *Osmanlıdan Cumhuriyete Türk Ekonomisi (1914-1938)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü öğretim üyesi Prof.Dr.Bige SÜKAN *İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye'de Yabancı Sermaye Anlayışı*, Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof.Dr.M.Akif TURAL *II.Dünya Savaşı Sırasında ve Sonrasında Türkiye Ekonomisi* konulu bildiriler sundular. Öğrenci ve akademisyenlerce ilgiyle izlenen sempozyumda her oturumdan sonra 20 dakikalık bir zaman dilimi soru ve cevaplara ayrıldı.

Levent Şahverdi Arşivi

Cumhuriyet'in 87.Yılında Anayasa ve Dış Politika Tartışmaları Sempozyumu

(23 Aralık 2010 / Ankara)

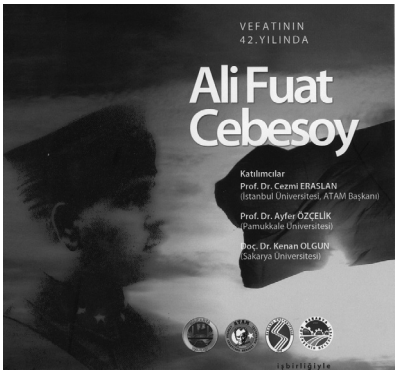
23 Aralık 2010 tarihinde Ankara'da Cumhuriyetin 87.Yılında Anayasa ve Dış Politika Tartışmaları konulu sempozyum düzenlendi. Saygı duruşu ve İstiklal Marşının okunuşunun ardından Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü Prof.Dr.Mustafa YILMAZ, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof.Dr.Cezmi ERASLAN birer açılış konuşması yaptılar. Arkasından bilimsel oturumlara geçildi. *Anayasa tartışmaları* konulu birinci oturum Yargıtay Onursal Başkanı / Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Prof.Dr.Sami SELÇUK tarafından yönetildi ve aynı zamanda bir değerlendirme yaptı. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden Doç.Dr.Nevin Ünal ÖZKORKUT ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden Doç.Dr.Murat YANIK birer konuşma yaptılar.

Öğleden sonraki süreçte yer alan oturumda ise *dış politika tartışmaları* konusu ele alındı. İstanbul Şehir Üniversitesi Rektörü Prof.Dr.Gökhan ÇETİNSAYA'nın yönettiği bu oturumda Ortadoğu Teknik Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi öğretim üyesi Prof.Dr.Atilla ERALP, Kadir Has Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi öğretim üyesi Doç.Dr.Mithat ÇELİKPALA, Hacettepe Üniversitesi İktisadi İdari bilimler Fakültesi öğretim üyesi Dr.Bahadır PEHLİVANLIOĞLU birer konuşma yaptılar. Kalabalık bir akademisyen ve öğrenciler tarafından ilgiyle izlenen sempozyumda her oturumdan sonra 20 dakikalık bir zaman dilimi soru ve cevaplara ayrıldı.

Levent Şahverdi Arşivi

Ali Fuat Cebesoy'u Anma Paneli

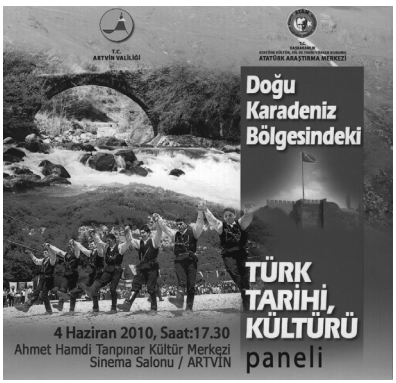
(7 Ocak 2010 / Sakarya)

Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın silah arkadaşı ve Milli Mücadelenin önemli isimlerinden Ali Fuat Cebesoy ölümünün 42. yıl dönümünde düzenlenen bir panelle anıldı. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Sakarya Valiliği, Sakarya Büyükşehir Belediyesi ve Sakarya Üniversitesi'nin katkılarıyla düzenlenen panel 7 Ocak 2010 tarihinde Adapazarı Kültür Merkezi'nde gerçekleştirildi. Saat 14.00'de başlayan panelde Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Cezmi ERASLAN ve Sakarya il Kültür Müdürü birer açılış konuşması yaptılar. Arkasında Merkezimiz Başkanı Prof. Dr. Cezmi ERASLAN'ın yönettiği panele geçildi. Panelde Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölüm Başkanı Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK ve Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Kenan OLGUN birer konuşma yaptılar.

Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki Türk Tarihi, Kültürü Paneli

(4 Haziran 2010 / Artvin)

4 Haziran 2010'da Artvin'de Doğu Karadeniz Bölgesinde Türk tarihi ve Kültürü konulu panel düzenlendi. Artvin Valiliği ve Merkezimizce ortaklaşa düzenlenen panel, Artvin Ahmet Hamdi Tanpınar Kültür Merkezi Sinema Salonunda Saat 17.30'da Artvin Valisi Mustafa YEMLİHALIOĞ-

Levent Şahverdi Arşivi

LU'nun konuşması ile başladı. Sayın YEMLİHALIOĞLU konuşmasına, "Başbakanlık, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi'nin, Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki Türk Tarihi ve Kültürü konulu paneli programa alarak, bunu ilimizde düzenlemelerinden dolayı kendilerine teşekkür ediyor, hoş geldiniz diyorum" diyerek başladı. Doğu Karadeniz Bölgesinin, Anadolu coğrafyasının Kafkaslara, Bağımsız Devletler Topluluğu'na ve Orta Asya Türk dünyasına açılan bir yer olduğunu da belirten Vali YEMLİHALIOĞLU, "Artvin bölgenin kapısı durumundadır. Bölgemiz bu özelliğinden dolayı tarihin her döneminde insan ve kültür sirkülasyonlarının yaşandığı özel bir alan olmuştur. Artvin, zengin ve köklü tarihi içinde şekillenen kültürel yapısı ile önemli bir ilimizdir. Böyle bir programın ilimizde yapılması da ayrıca önemlidir. Doğu Karadeniz Bölgesi, dolayısıyla da Artvin'deki Türk varlığının çok eski dönemlere uzandığını söylemek mümkündür. Bölgedeki Türk varlığı M.Ö. 650 yıllarında Saka Türklerinin Çoruh Vadisine gelişleriyle başlamıştır. Tarihi kalıntı ve belgelerden anlaşıldığı üzere bölgedeki Türk varlığı Osmanlıların buralara hakim olmasından çok daha eskilere dayanmaktadır. Sultan Melikşah dönemine tarihlenen, Doğu Karadeniz bölgesinde başlayan Selçuklu hakimiyeti, bölgedeki Türk varlığını daha da güçlendirmiştir. Artvin'de bu durumun izleri, değişik medeniyetlere ve nihayetinde de Türk medeniyetine idari merkez olarak beşiklik etmiş olan Ardanuç/Adakale bölgesinde görülmektedir" dedi.

Serhat şehri Artvin'in sosyo-kültürel yapısı hakkında da bilgi veren Vali YEMLİHALIOĞLU, şunları kaydetti :"Halk kültürlerimizin; halk dansları, müziği, geleneksel mimari, gastronomi, ekonomi, edebiyat v.b. bütün şubelerinin en güzel örneklerinin yaşatıldığı, bütün yerel renklerin de Türk halk kültürleri potası içinde eridiği çok önemli bir Türk Eli'dir. Bu duygu ve düşüncelerle değişik üniversitelerden gelerek aramızda bulunan değerli hocalarımıza tekrar hoş geldiniz diyerek, panelin başarılı geçmesini diliyorum" diyerek sözlerini tamamladı. Vali YEMLİHALIOĞLU'nun konuşmasının ardın-

Levent Şahverdi Arşivi

dan panele geçildi. Oturum başkanlığını Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof. Dr. Cezmi ERASLAN yaptığı panelde, Karadeniz Teknik Üniversitesi'nden Prof. Dr. Ali ÇELİK, Gazi Üniversitesi'nden Prof. Dr. Selma YEL, Doğu Akdeniz Üniversitesi'nden Doç. Dr. Hasan CİCİOĞLU ile Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nden Doç. Dr. İbrahim TELLİOĞLU birer konuşma yaptılar. Yaklaşık 3 saat süren panelin sonunda panelistler katılımcıların sorularına cevap verdi. Panel, Vali YEMLİHALIOĞLU tarafından panelistlere katkılarından dolayı plaket takdim etmesiyle sona erdi.

YAYINLANAN KİTAPLAR

Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları

Seda BAYINDIR ULUSKAN

Atatürk sadece iyi bir asker ve devlet adamı değil, aynı zamanda bir kültür adamıdır. Bugüne kadar onun hep askeri ve siyasi kimliğinin ön plana çıkarılması, Atatürk'ün zaman zaman yanlış algılanmasına neden olmaktadır. Oysaki onun otuzlu yıllardaki yaşamı, belki de gerçek Mustafa Kemal kimliğinin dışa vurumu gibidir. Dolayısıyla artık onun insani özelliklerinin yani giyim, yemek, müzik zevkinin, estetik ve sanat anlayışının anlatılması ve sonraki nesillere insan Atatürk'ün tüm hususiyetlerinin tanıtılması gerekmektedir. Bugüne kadar Atatürk dönemiyle ilgili yapılan çalışmalarda, Cumhuriyet döneminin kültür yaşamına yönelik gelişmelere ve yaşanan sıkıntılara pek değinilmemiştir. Yapılan çalışmaların çoğu ya makalelerden ibaret kalmış ya da konu çok yüzeysel bir şekilde ele alınmıştır. Pek çoğunda ise kültür meseleleri eğitim politikalarının arasına sıkıştırılıp geçiştirilmiştir. Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür hayatına getirdiği yenilikle-

Levent Şahverdi Arşivi

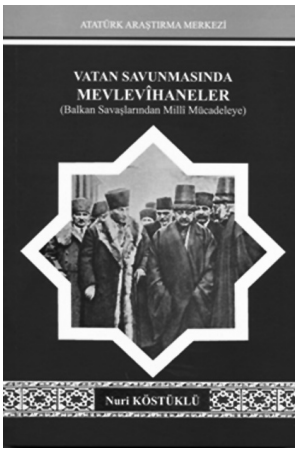
re ve Osmanlı'dan beri gelen kültürel sorunların çözümü meselesinin O'nu 1930 sonrası nasıl bir mücadeleye ittiği konularına fazla yer verilmemiştir. Bu eksikliği gidermek amacıyla Seda BAYINDIR ULUSKAN tarafından hazırlanan ve Atatürk Araştırma Merkezi yayını olarak okurlarla buluşan bu çalışmada Atatürk'ün kültürel kimliğinin ortaya konulmasının yanı sıra, hem Türkiye'nin kültür politikalarının oluşum serüveninin tüm detayları sunulmakta hem de, Atatürk'ün Osmanlı'dan gelen kültürel mirasa nasıl sahip çıkarak onu millileştirdiği ve modernleştirdiği, en önemlisi de O'nun Cumhuriyet'in temeline kültürü nasıl oturttuğu gösterilmeye çalışılmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse Atatürk'ün 1930 sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nde kültür adına yaptığı radikal değişim ve ortaya çıkan sorunlar mercek altına alınmaktadır. 1931-1938 yılları arasındaki kültürel gelişmeleri tüm ayrıntılarıyla inceleyen bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde öncelik halk faaliyetlerine verilmiştir. Halka nasıl bakıldığı, aydın-halk ilişkisi ve halkı eğitmeye yönelik yapılan tüm aktiviteler incelenmektedir. Ardından, millîleşme sürecinin tamamlanmasında büyük rol oynayan kültür unsurlarının başında gelen dil ve tarih çalışmaları ile devam edilmektedir. Kültürün en önemli ifade vasıtaları olan dil ve tarih konuları kapsamında, başta Atatürk olmak üzere dönemin aydınlarının konuya bakış açıları, Türk milletine kendi tarihinin ve dilinin zenginliklerinin ve özelliklerinin nasıl farkına vardırıldığı, bu amaçla toplanan kongreler, üretilen tezler ve yapılan tartışmalardan bahsedilerek, arkeoloji ve antropoloji alanındaki çalışmalar aktarılmaktadır. Bir ülkenin gelişip modernleşmesinde sanatın önemini fazlasıyla kavramış olan Atatürk, Türk kültürünün yükseltilmesi, Türk sanatının tüm inceliklerinin halka sunulması için sanata büyük önem vermiş ve hayatı boyunca da sanatın koruyucusu olmuştur. Buradan hareketle üçüncü ve dördüncü bölümlerde Atatürk'ün sanata ve sanatçıya bakış açısıyla birlikte yaptığı katkılara yer verilmektedir. Bu çerçevede, öncelikli olarak 1930'lara damgasını vuran Musiki İnkılâbı ele alınmaktadır. Atatürk'ün müzik sevgisi, çok sesli müzik ile tek sesli müzik tartışmaları ve otuzların müzik aktiviteleri mercek altına alınmaktadır. Ondan

Levent Şahverdi Arşivi

sonra da opera, bale, tiyatro, sinema, resim ve heykel sanatlarındaki durum, Atatürk'ün bu sanat dallarına katkısı, dönemin devlet adamlarının konuya ilgileri, açılan sanat merkezleri, konservatuarlar ile yeni sanatçıların ve sanat eserlerinin ortaya çıkışları ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.

Vatan Savunmasında Mevlevihaneler (Balkan Savaşlarından Milli Mücadeleye)

Prof.Dr.Nuri KÖSTÜKLÜ

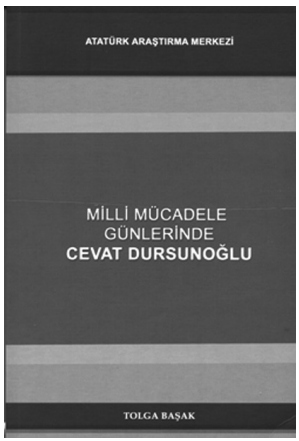
Balkan Savaşları'ndan itibaren başlayan ve I. Dünya Savaşı'nda hız kazanan Türkler'i tasfiye harekatının Millî Mücadele ile nasıl engellendiği gerçeği, bugün bütün yönleri ile henüz araştırılıp ortaya çıkarılamamıştır. Bu eserde, *10 Yıl Savaş* olarak da adlandırabilinecek Balkan Savaşları'ndan Millî Mücadele'ye, Türk tarihinin çok önemli kritik gelişmelerinin yaşandığı "*nefs-i müdâfaa destanı*" nın arşivlerin tozlu raflarında kalmış bilinmeyen bazı gerçekleri ortaya konulmaktadır. Şüphesiz Milli Mücadele sürecinde Türk toplumu hemen bütün bireyleri ve kurumlarıyla karınca kararınca vatan savunmasında yerini almıştır. Aynı sorumluluk duygusu içinde bulunan kurumlardan biri de, Anadolu'nun Türkleşmesi veya "*coğrafya*"nın "*vatan*" olması sürecinde adları sıkça duyulan Türk sufîliği içinde önemli bir mevkie sahip olan Mevlevî organizasyonları olmuştur. İşte bu araştırmada, bir taraftan 10 Yıl Savaş döneminin bilinmeyen bazı gerçekleri tespite çalışılırken, bir taraftan da Mevlevihanelerin şimdiye kadar üzerinde pek durulmayan "siyasî, sosyal ve özellikle millî meseleler" karşısındaki tutum ve davranışları belgelerin sunduğu imkanlar çerçevesinde mercek altına alınmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Tamamen belgelere dayalı olarak Prof.Dr.Nuri KÖSTÜKLÜ tarafından kaleme alınan ve Atatürk Araştırma Merkezi yayını olarak okurlarıyla buluşan bu eser Önsöz, Kısaltmalar ve Giriş kısmını takiben üç bölüm, sonuç, bibliyografya, ekler ve dizin kısımlarından oluşmakta olup toplam 272 sayfadır.

Milli Mücadele Günlerinde Cevat Dursunoğlu

Tolga BAŞAK

Milli Mücadele Hareketi'nin temellerinin atıldığı 1919 yılı Erzurum'undaki teşkilatlanma ve Müdafaâ-i Hukuk süreci gözden geçirildiğinde, bu dönemde ön plana çıkan şahsiyetlerden birinin de Cevat (Dursunoğlu) Bey olduğu rahatlıkla söylenebilir. Cevat Bey Mondros Mütarekesi'nden sonra Doğu Anadolu topraklarında ortaya çıkan Ermenistan tehlikesine karşı Erzurum'da kurulan Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin kurucularındandır. Birinci Dünya savaşı'nda çeşitli cephelerde görev yaptıktan sonra Erzurum'a dönmüş, burada Milli Mücadele'nin sesi haline gelen Albayrak Gazetesinin yayın heyetinde yer almıştır. İtilaf Devletleri'nin haksız işgallerini ve iki yüzlü politikalarını gazete sütunlarında sıkça eleştiren Cevat Bey, devamlı olarak milli vicdanı canlı tutmaya gayret etmiştir. Eğitim alanındaki hizmetleriyle de ön plana çıkan Cevat Bey, aynı zamanda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin katibidir. 17 Haziran 1919 tarihli Erzurum Vilayet kongresi ve 23 Temmuz 1919'da ki Erzurum Kongresi'nin toplanması için yapılan hazırlıkların içinde aktif olarak yer almıştır. Erzurum Kongresi Merkez delegeliğinden Mustafa Kemal Paşa lehine istifa ederek Kongreye Hasankale delegesi olarak

Levent Şahverdi Arşivi

katılmıştır. 1920 Eylülünde Bakü'da toplanan Doğu Halkları Kurultayı'na ve büyük bir ihtimalle TBMM tarafından gizli bir görevlendirme ile yine aynı ay Bakü'de toplanan Türkiye Komünist Teşkilatları Birinci Kongresi'ne katılmış ve eğitim sisteminin çeşitli kademelerinde üst düzey yöneticilik yapmıştır.

Tolga BAŞAK tarafından kaleme alınan ve Atatürk Araştırma Merkezi yayını olarak okurları ile buluşan bu çalışma; Cevat Bey'in biyografisini vermekle beraber, özellikle onun Milli Mücadele dönemindeki faaliyetleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Çeşitli kaynaklardaki Cevat Bey hakkında verilmiş bilgiler bir araya getirilerek bütünlük içerisinde sunulmaktadır. Tamamen Belgelere dayalı olarak hazırlanan çalışma, giriş kısmını takiben altı bölümden oluşmaktadır. I. Bölüm; Cevat Bey'in biyografisi şeklinde düzenlenmiştir. II. Bölümde; askerlikten terhisinden sonra, Mondros Mütarekesi günlerinde Cevat Bey'in İstanbul'daki faaliyetleri üzerinde durulmuştur. III. Bölümde; Cevat Beyin Erzurum'a gelişi Erzurum'un teşkilatlanma süreci ve kongreye hazırlık faaliyetleri incelenmektedir. IV. Bölümün konusunu ise; Erzurum Kongresi ve kongrede Cevat Bey'in faaliyet ve düşünceleri oluşturmuştur. Çalışmanın V. Bölümü; Milli Mücadele Dönemi'nde Erzurum'da çıkan Albayrak Gazetesi heyeti içerisinde Cevat Bey'i konu almıştır. VI. Bölümde; 1920 Eylül'ünde Bakû'de Türkiye'yi yakından ilgilendiren ve Cevat Bey'in de katıldığı kongreler; *I.Doğu Halkları Kurultayı* (1-9 Eylül 1920) ile bu kurultaydan hemen sonra Mustafa Suphi önderliğinde yine Bakû'de toplanan *Türkiye Komünist Teşkilatları'nın I. Kongresi*' (10-15 Eylül 1920) hakkında genel bir değerlendirme ile birlikte Cevat Bey'in kongrelerdeki konumu üzerinde durulmuştur. Cevat Bey'in, özellikle *Türkiye Komünist Teşkilatları'nın I. Kongresi*'ne katılması ile ilgili düşünce ve yorumlar ortaya konulmaktadır.

Çalışmanın sonunda bulunan ekler kısmında ise; Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi ve Emekli Sandığı Arşivi'nden ulaşılabilen çeşitli belgelerle birlikte bazı fotoğraflara yer verilen çalışma 230 sayfadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk Dönemi Türkiye ABD İlişkileri (1923-1938)

Semih BULUT

Tarihçi; geçmişi, bugünü ve geleceği anlamanın en önemli anahtarı olarak görmelidir. Tarihsel olayları bu çerçevede inceleyerek günümüzdeki mevcut durumla bağlantı kurmak, gelecekteki uluslar arası ilişkilere yön verebilmek için oldukça önemlidir. Geçmiş ile günümüz ve gelecek arasındaki bağlantıları kurmakta zorlandığımız şu dönemlerde, tarihsel perspektiften yoksun olarak izlenecek dış politikaların ulusal çıkarları korumaya hizmet etmeyeceği açıktır.

Tarihten ders alınması gerektiğinden hareketle yapılan bu çalışmada Atatürk Dönemi Türk-Amerikan ilişkileri incelenmiştir. Bundaki temel amaç da, Türkiye'nin ABD'yle olan ilişkilerini yönetenlere bilgi desteği sağlayarak, *"mütekabiliyet esasına"* dayalı bir dış politika izlemelerini kolaylaştırmaktır.

Semih BULUT tarafından kaleme alınan ve Atatürk Araştırma Merkezi yayını olarak okurlarıyla buluşan bu çalışma Kısaltmalar, önsöz, giriş kısımlarını takiben altı bölüm, sonuç, kaynakça, ekler ve dizin kısımlarından oluşmakta olup toplam 238 sayfadır. Giriş kısmında konu, problem, literatür özeti, amaç ve kapsam üzerinde durulmaktadır. Birinci bölümde Türk-Amerikan ilişkilerinin arka planı, ikinci bölümde Lozan Antlaşması süreci, üçüncü bölümde diplomatik ilişkilerin tesisi, dördüncü bölümde 1928-1938 arası siyasi ilişkiler, Beşinci bölümde ticari ve ekonomik ilişkiler, altıncı bölümde ise ilişkilerdeki temel sorunlar ele alınmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk Basınında Hitler Almanya'sı (1933-1945)

Sezen KILIÇ

Almanya ve Almanlar, Türk siyasi, ekonomik ve askeri hayatında son 150 yıldır çok yoğun bir yer teşkil etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ivme kazanan Türk-Alman ilişkileri I. Dünya Savaşı'na her iki ulusun müttefik olarak girmesiyle doruk noktasına ulaşmıştır. Savaştan yenilgiyle çıkan Osmanlı ve Alman İmparatorlukları çok ağır şartlar içeren antlaşmaları imzalamalarının ardından yıkılmışlardır. Türkler kendilerine dayatılan Sevres Antlaşması'ndan verdikleri bağımsızlık mücadelesiyle kurtulmuşlar, Almanlar ise imzaladıkları Versailles Antlaşması'nın ağır yükümlülüklerini yerine getirebilmek için uzun süre mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Almanya bir yandan imzaladığı antlaşmanın ağır şartlarını yerine getirmeye çalışırken diğer yandan savaşın sonucunda ortaya çıkan ekonomik ve siyasi kargaşa ortamından kurtulmaya çalışmıştır. 1929 dünya ekonomik krizine kadar belli oranda ekonomik ve siyasi bir istikrar sağlayan Almanya, krizin vermiş olduğu tahribatla yeniden bir kargaşa içine girmiştir. Böylesine kargaşalardan beslenen radikal siyasi eğilimler Almanya'da da hızla güç kazanmış ve bunun sonucunda Adolf Hitler, Ocak 1933'te iktidara gelmiştir.

Hitler ve onun 12 yıldan fazla süren iktidarı hakkında Türk ve yabancı birçok esere rastlanmasına rağmen, onun iktidarının tamamını Türk basını açısından irdeleyen bir çalışma yoktur. Dr.Sezen KILIÇ tarafından hazırlanan ve Atatürk Araştırma Merkezi yayını olarak okurlarıyla buluşan bu eserin Hitler Almanya'sı hakkında Türk basınının, Türk kamuoyunu nasıl yönlendirdiği ve bunun sonucu basında çıkan çatışma ve bu çatışmanın gruplaşma oluşturup oluşturmadığı konusundaki boşluğu doldurmayı hedeflediği gibi Hitler Almanya'sı ile ilgili bir başvuru kaynağı olacağı düşünülmektedir. Bu amaçla hazırlanan eserin öncelikle Adolf Hitler ve dönemi hakkında yazılan

Levent Şahverdi Arşivi

Almanca ve Türkçe kitaplar, gazetecilerin dönemle ilgili hatıraları ve basınla ilgili yazılan kitapların gözden geçirildiği tüm bunlarla birlikte 1933-1945 yıllarındaki 18 gazete ve 14 derginin sayılarının tek tek incelendiği, Alman Büyükelçiliği Arşivi ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yapılan araştırmalara dayalı olarak bu çalışmanın hazırlandığı yazarınca belirtilmektedir.

Eser önsöz, kısaltmalar, Girişi takiben üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde *Hitlerin iktidarı öncesi dönemi (1918-1933),* İkinci Bölümde *Hitlerin iktidarı ve ikinci dünya savaşına giden süreç*, üçüncü bölümde ise *ikinci dünya savaşı yılları* incelenmektedir. Sonuç, Kaynakça ve eklerin yer aldığı eser toplam 370 sayfadır.

Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri

Prof.Dr.Aleksandr KOLESNİKOV

Sovyet Rusya ile Türkiye Cumhuriyeti (Mustafa Kemal Türkiye'si) arasında ilişkilerin kuruluşu ve gelişmesi konusu henüz bütün yönleriyle araştırılmamıştır. SSCB'nin yıkılışından sonra konuya farklı bir bakış açısıyla yaklaşılması ve Rus arşivlerindeki ilgili binlerce belgenin araştırmacıların istifadesine sunulması, 20. Yüzyılın başlarında Sovyet Rusya ile Türkiye Cumhuriyeti arasında siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin kuruluşunu daha objektif bir şekilde ortaya konulmasını sağlamaktadır.

Son dönemde iki ülke arasında hayatın bütün alanlarında gelişen çok yönlü işbirliğinin temelleri daha 20-30'lu yıllarda kurulan ilişkilere dayandığından dolayı M. K. Atatürk dönemi Türk-Rus ilişkileri konusunun günümüzde araştırılmasının önemi daha fazla artmaktadır. Son dönemde kaleme alınan konuyla ilgili Türkçe yayınla-

Levent Şahverdi Arşivi

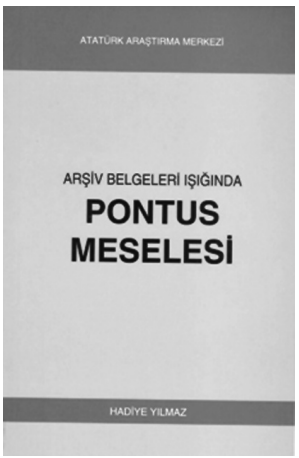
rın arttığı gözlenmektedir. Yine çoktandır nadir eser haline gelen Rus diplomat ve yazarların eserleri de Türkçeye tercüme edilmiştir.

Tarih boyunca Türkiye ile Rusya'nın en fazla yakınlaştığı 20-30'lu yıllardaki gelişmelerin ve iki ülke arasındaki ilişkilerin objektif ve ilmi açıdan araştırılarak ortaya konulması, aslında iki ülke tarihçilerinin ortak çalışmalarıyla mümkün olabilecektir. Onlarca yıla yayılan Rus-Türk ilişkilerinin tarihi seyrini yorumlayacak bu tür çalışmalara olan ihtiyaç uzun dönemden beri hissedilmektedir.

Bu bağlamda konuyla ilgili önümüzdeki dönemlerde yapılacak çalışmaların mütevazi bir başlangıcını teşkil edeceği ümidiyle Prof. Dr. Aleksandr KOLESNIKOV tarafından kaleme alınan eser, Rusça'dan Türkçe'ye Dr.İlyas KAMALOV tarafından çevirirsi yapılmıştır. Atatürk Araştırma Merkezi yayını olarak okurlarıyla buluşan bu çalışma dört bölüm, Belgeler kaynakça, dizin ve fotoğraflardan oluşmaktadır. Birinci bölümde Rusya'da 1920-1930 yıllarına ait araştırmalara, ikinci bölümde siyasi ilişkilere, üçüncü bölümde ekonomik ilişkilere ve dördüncü bölümde ise kültürel ilişkilere yer verilmektedir.

Arşiv Belgeleri Işığında Pontus Meselesi

Hadiye YILMAZ

Pontus meselesi , Batılı emperyalist devletlerin ve Yunanistan'ın kışkırtmalarıyla 19. yüzyılın sonunda Osmanlı toprakları dahilinde yaratılan suni meselelerden biri olmuştur. Bu bağlamda Rumlar, çeşitli iddiaların arkasında Doğu Karadeniz'de bir Rum-Pontus Hükümeti kurmayı hedeflemişler ve bu amaçla I. Dünya Savaşı yıllarından itibaren çeteler kurarak Müslüman ahaliye zulüm etmişlerdir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 9 Aralık 1920'de kurduğu Merkez

Levent Şahverdi Arşivi

Ordusu ile Pontus Meselesi'ni sona erdirmeye yönelik Rum çeteleriyle mücadele etmiş, nihayet 1923 yılı başında pontusçu çeteler tümüyle etkisiz hale getirilmiştir. Lozan Antlaşması'yla kabul edilen Nüfus Mübadele Sözleşmesi'yle Karadeniz'de bulunan Rumların Yunanistan'a gönderilmesinden sonra da, Türk tarafı için Pontus Meselesi tümüyle tarihe karışmıştır.

Uzun bir sükûn döneminin ardından, 1950'li yıllardan itibaren azınlıkların yurt içinde ve yurt dışında yeniden gündem oluşturması ve eski hayallerin yeniden tatbikat sahasına konmak istenmesi nedeniyle, günümüzde azınlıklar meselesinin tarihsel arka planına dönme ihtiyacı bir kez daha ortaya çıkmıştır. Hadiye Yılmaz tarafından kaleme alınan ve Atatürk Araştırma Merkezi yayını olarak okurlarıyla buluşan bu çalışma, en başta böyle bir ihtiyaçtan ve ülkemizin elini güçlendirecek yeni bilgilerin gün ışığına çıkarılması amacıyla meydana getirilmiştir. Ne yazık ki, konuya ilişkin pek çok kıymetli çalışma yapılmış olmasına rağmen, halen, ülkemizin başlıca arşivlerinde bulunan belgelerin dökümünü sunan bir eser mevcut değildir. Bu nedenle, ülkemizin belli başlı arşivlerinde araştırma yapılarak, Pontus Meselesi'ne ilişkin arşiv belgelerine toplu bir bakış sergilemeye çalışan bu eser önsöz, kısaltmalar ve Girişi takiben dört bölüm, sonuç, ekler, bibliyografya ve dizin den oluşmakta olup toplam 297 sayfadır. Birinci bölümde Pontus Meselesinin ortaya çıkışı, ikinci bölümde pontusçu faaliyetler, üçüncü bölümde pontusçu faaliyetlere karşı alınan tedbirler, dördüncü bölümde Pontus meselesinin sonu ele alınmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu

Yayına Haz.Murat Alper PARLAK

İçinde bulunduğumuz yüzyılda hızlı bir gelişim ve değişim yaşanmaktadır. Bilimde, teknolojide ve toplumdaki bu hızlı değişime paralel olarak da bireyler neredeyse her gün yeni bir kavram duymakta yeni bir tanım öğrenmektedir. Bu nedenle günün ihtiyaçlarını karşılayacak, yeni eğitim araçları ortaya konularak yüzyılın gerekleri doğrultusunda insanımızı yetiştirmek durumundayız. Eğitimi modernleştirme ve çağın gereklerine uyarlama çalışmaları Osmanlı döneminde başlatılmıştır. XVII. asırla birlikte aksamaya başlayan eğitim kurumları (mektepler ve medreseler) yapılan bütün reformlara rağmen Osmanlı Devletinin içine düştüğü iktisadî ve siyasî buhranlar dolayısıyla, istenen seviyeye gelmemiştir. Beşerî ve fen bilimlerinden hızla soyutlanan Türk medreseleri istenen kalitede eleman yetiştiremediği için, Müslüman Türk milletinin daha iyi eğitim kurumlarına sahip Hıristiyan milletleri karşısında yenik düşmesine sebep olmuştur. Devleti yıkılmaktan ve milleti perişan olmaktan kurtarmak için, devlet adamlarımız XIX. asrın başından itibaren ihtiyaç duyulan yeni askerî ve sivil okullar açmaya başlamıştır. Fakat bu okullardan yetişen sınırlı sayıdaki insanlar da devletimizi ve milletimizi felâketlerden kurtarmaya muvaffak olamamışlardır. Tarihimizdeki bu eğitim çıkmazını, yani mektep ve medrese sisteminin yetersizliğini yakından bilen Mustafa Kemal Atatürk, Milli Mücadele'nin en kritik günlerinde dahi bir yandan Cumhuriyeti kurma çalışmalarını sürdürürken, diğer taraftan Milli eğitim sistemimizin esaslarını belirleme gayretine yönelmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren başlayan eğitim ve öğretimin düzenlenmesi, programların geliştirilmesi ve eğitimcilerin yetiştirilmesi faaliyetleri günümüzde de çağın gerekle-

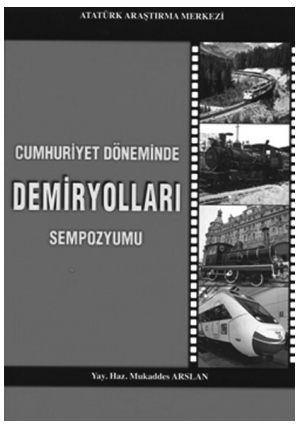
Levent Şahverdi Arşivi

ri doğrultusunda devam etmektedir. Küreselleşen dünyada Türkiye'nin bilgi toplumunu oluşturmak için sürekli bir reform içerisinde geleceğin eğitim politikalarını belirlemesi gerekmektedir.

Bu amaçla Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı ve Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanlığı ile ortaklaşa olarak 07-09 Aralık 2005 tarihinde Marmara Üniversitesi ev sahipliğinde *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları* konulu sempozyum düzenlenmiştir. Bu kitap bu sempozyumda sunulan bildirilerin bir arada yayınlanmasıyla oluşmuştur. Murat Alper Parlak tarafından yayına hazırlanan ve Atatürk Araştırma Merkezi yayını olarak okurlarıyla buluşan bu eser 487 sayfadır.

Cumhuriyet Döneminde Demiryolları Sempozyumu

Yayına Haz. Mukaddes ARSLAN

Çağdaş uygarlık yolunun en önemli araçlarından birisi de şüphesiz demiryollarıdır. Mustafa Kemal Atatürk bu çağdaşlaşma vasıtasının ülkeye yabancı sermaye ve teknolojisiyle de olsa getirilme çabalarının yaşandığı bir devirde yetişti. Yabancı sermaye ve teknolojiye bağlı ve bağımlı olmanın milletin ve devletin istiklalini nasıl ipotek altına aldığını gördüğünden, büyük lider, askeri başarıların, iktisadi ve kültürel başarılarla takviye edilmesi halinde kalıcı olacağını milletine hedef olarak göstermişti. İç ticari hayatın gelişmesine katkısı kadar ülke güvenliği için de önemi inkâr edilemeyecek olan demiryolları, "memleketin toptan, tüfekten daha mühim bir emniyet silahıdır" anlayışı ile önemle ele alınmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk milletinin refah ve medeniyet yolları üzerindeki hızlı gelişimiyle bugün dünya standartlarını yakalama aşamasına gelen Demiryolları, Osmanlı Devletinden Cumhuriyete bir anlayış değişikliğinin de sembolü olmuştur. On dokuzuncu asrın ikinci yarısından itibaren inşasına başlanan demiryolları, neredeyse tamamen yabancı sermaye ve teknolojisinin bir ürünü idi. Bu yolların inşasını sağlamak için verilen kilometre garantisi ve demiryolunun geçtiği hattın iki tarafındaki yeraltı ve yer üstü zenginlikleri işletme hakkı bir nevi kapitülasyon niteliğindeydi. Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren, özellikle 1924 ve 1948 yılları arasında milli ve bağımsız bir demiryolu politikası uygulanmıştır. Cumhuriyet döneminde demiryollarına ağırlık verilmesinde, büyük kentler ve iç pazarlar arasında bağlantı kurulmasının yanı sıra milli savunma, milli iktisat ve kültür alışverişinin sağlanması önem kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllar, ulaşım politikalarının değiştiği tarihlerdir. Bu tarihten itibaren demiryollarının aksine, kara yolu taşımacılığı ve yatırımı artmıştır.

Atatürk, "Uygarlık yolunda başarı, yenileşmeye bağlıdır" der. Türkiye'nin muasır medeniyet seviyesinin üzerine taşınması idealinin gerçekleşmesi için demiryollarının büyük önem taşıdığı gerçeğinden hareketle Atatürk Araştırma Merkezince 18 Aralık 2008 tarihinde Ankara'da Türk Dil Kurumu Konferans salonunda *Cumhuriyet Döneminde Demiryolları* konulu Sempozyum düzenlenmiştir. Bu sempozyum ile demiryolları tarihi ve demiryolları meselesi bir bakıma geçmişten günümüze taşınmıştır. Burada sunulan bildirilerin bir arada yayınlanmasıyla oluşan ve Atatürk Araştırma Merkezi yayını olarak okurlarıyla buluşan bu çalışmanın bundan sonraki uygulamalar için yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Fahri Korutürk

Prof.Dr.Hikmet ÖZDEMİR

Türkiye'de yakın tarih çalışmalarında Mustafa Kemal Atatürk ve kısmen İsmet İnönü ile az sayıda da Celal Bayar'la ilgili yapılmış ve yapılan yayınlar bir yana; devletin zirvesinde cumhurbaşkanlığı görevinde bulunmuş öteki şahsiyetler hakkında ayrıntılı biyografilerin yazımına ilgi gösterilmemiştir.

Bu ilgisizlikte devletin resmi belgelerinin ve söz konusu tarihi şahsiyetlerle ilgili özel arşivlerin araştırmacılar için henüz açılmamış oluşunun payı elbette çok büyüktür. Bununla birlikte mevcut sınırlı bilgiler ışığında kritik görevlerde bulunmuş önemli tanıkların bir kısmı anılarını yayınlamaya başladıktan sonra bu şahsiyetler hakkında da biyografi çalışmalarının yapılması ve bu alanda literatürdeki boşluğun doldurulması beklenmelidir.

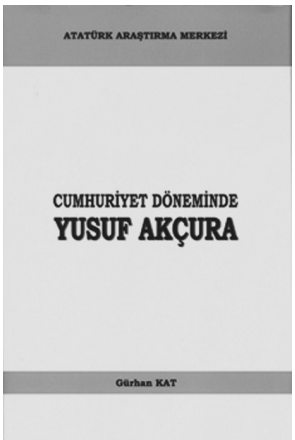
Prof.Dr.Hikmet ÖZDEMİR tarafından hazırlanan ve Atatürk Araştırma Merkezi yayını olarak okurlarıyla buluşan bu çalışma böyle bir anlayışın ürünüdür ve Türkiye'nin 6. Cumhurbaşkanı Fahri S. KORUTÜRK'ün biyografisi olarak hazırlanmıştır.

Amiral Fahri S. KORUTÜRK (1903-1987)'ün mesleki yaşamı örnek bir askerlik, başarı ve devlet adamlığı öyküsüdür. 1923 yılında İstanbul'da bahriye mektebini bitiren genç bir denizaltı subayının, mesleğinin bütün zorlu görevlerini başarıyla tamamlayıp kuvvet komutanlığına tırmanışı; 1960'da emekli olduktan sonra Dışişleri Bakanlığındaki diplomatik hizmeti, kontenjan senatörlüğü ve 1972 siyasi krizi ardından ismi üzerinde mutabakat sağlanan tek aday olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 6.Cumhurbaşkanı seçilmesi ve türlü zorluklar ve kriz altında sürdürdüğü onurlu görev yılları ve ölümü bu mütevazi biyografinin konularıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Yusuf Akçura

Gürhan KAT

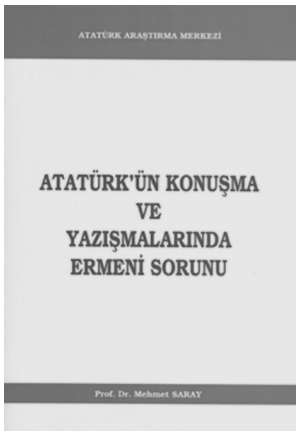

Yusuf Akçura, 19. ve 20. Yüzyılda Yaşamış bir aydındır. Osmanlı Devletinin son dönemine, Birinci Dünya Savaşı'na ve Milli Mücadele'ye, Rus ihtilalına, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ve inkılaplara etkisi olmuş bir şahsiyet olan Akçura hakkında bir çok çalışma yapılmıştır. Yapılan yerli ve yabancı çalışmaların hemen hepsi biyografi niteliği taşıyor olmasına rağmen, 1923 yılına kadar getirilmiş ve Cumhuriyetin kurulması ile bitirilmiş veya milletvekili olduğundan bahsedilerek yarım kalmış bilgilerle sonlandırılmıştır. Bu durum genellikle Üç Tarz-ı Siyaset, Türk Ocakları ve Türk Yurdu çalışmaları ile tanınan, devamlı II. Meşrutiyet dönemi içinde ele alınan Akçura'nın, Cumhuriyet döneminde neler yaptığı ve ne gibi siyasi, içtimai, iktisadi düşüncelerde olduğu, döneme neler kattığı konusunun eksik kalmasına neden olmuştur. Bu boşluğun doldurulması amacıyla Gürhan KAT tarafından kaleme alınan ve Atatürk Araştırma Merkezi yayını olarak okurlarıyla buluşan bu çalışmada; Akçura'nın Cumhuriyet dönemine katkıları, inkılaplar konusundaki fikirleri ve değerlendirmeleri, Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluş ve şekillenme aşamasındaki rolüne yer verilmektedir. Dört bölüm, sonuç, bibliyografya, ekler ve dizin kısımlarından oluşan bu çalışma toplam 263 sayfadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün Konuşma ve Yazışmalarında Ermeni Sorunu

Prof.Dr.Mehmet SARAY

Birinci Dünya Savaşı'nda düşmanla işbirliği yapan Ermenilerin bu işbirliğine destek veren gurupların Anadolu coğrafyasından alınıp o zaman Osmanlı idaresi altında bulunan Suriye, Lübnan taraflarına zorunlu göçe tabi tutulmaları dönemin pek çok devlet adamına olduğu gibi Atatürk'e de sorulmuştur. Ermenilerin zorunlu göçe tabi tutulmalarında Atatürk'ün herhangi bir ilgisi olmadığı bilinen bir gerçektir. Buna rağmen bazı yazarların Atatürk'ü de bu konunun içine çekmeye ve gerçek dışı bilgiler vermeye çalıştıkları görülmüştür. Burada akla şöyle bir soru gelebilir: Gerçekten Atatürk Ermeni problemi ile ilgilenmiş midir ve bu konu hakkında ne düşünmüştür veya ne yapmıştır? Bu ve buna benzer soruların cevaplarını alabilmek için o dönemin belgelerine inmek zarureti hasıl olmuştur. Atatürk'ün Ermeniler hakkında yaptığı konuşmalardan ve yazışmalardan oluşan belgeleri değerlendiren bu çalışma Prof.Dr.Mehmet SARAY tarafından hazırlanmış ve Atatürk Araştırma Merkezi yayını olarak okurlarıyla buluşmuştur. Bu çalışma ile Atatürk'ün Ermeniler ile ilgili konuşma ve yazışmalarında dile getirdiği gerçeklerin belgeleri kamuoyunun dikkatine ve istifadesine sunularak bu alanda yapılan çirkin kampanyaların gerçek dışılığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

1946-1960 Yıllarında Erzurum'da Siyasi Hayat

Recep Murat GEÇİKLİ

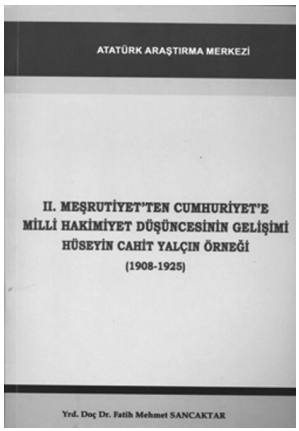

Şimdiye kadar Erzurum'un yakın tarihi daha çok Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ve Erzurum Kongresi etkinlikleri nedeniyle araştırmacıların üzerinde en çok durdukları çalışmalarla kamuoyunun ilgisini çekti. Erzurum Atatürk'ün direktifleri ve ilkeleri doğrultusunda eski hareketliliğini korudu. Aynı zamanda Cumhuriyet kavramının ilk defa ifade edildiği yer oldu. 1923-1946 dönemi de araştırma konuları içinde yerini aldı. 1946 yılı Türkiye'de demokratikleşme açısından önemli bir yıl olarak kabul edilir. Atatürk'ün de çok istediği ve bu uğurda denemelerde bulunduğu çok partili siyasi hayat Onun vefatından ancak on iki yıl sonra 1946'da Demokrat parti'nin kurulmasıyla gerçekleşti. Çok partili hayata geçiş süreci diğer dünya devletleriyle kıyaslandığında Türkiye'de çok daha kolay ve uyumlu bir değişim süreci yaşandı. Erzurum da bu siyasi faaliyetlerin tam ortasında bulunmuş bir vilayettir. Erzurum'un geçirdiği bu süreç gerek CHP ve gerekse DP İl Teşkilatının resmen kurulmasıyla siyasi hayat oldukça hareketlendi. 1950 seçimleriyle iktidara gelen ve bu iktidarı on yıl süren Demokrat Parti belirli dönemlerde yurt çapında oluşan oy oranlarındaki dalgalanmalar Erzurum'da yaşanmadı. Erzurum'un ihtiyaçları karşılanmak için hükümetin imkanları buraya yönlendirildi ve Meclis'te Erzurum ile ilgili konulara ayrı bir önem verildi. Bu çerçevede 1946-1960 arasında Erzurum'daki siyasi hayatı bilimsel metotlarla inceleyen ve Atatürk Araştırma Merkezi yayını olarak okurlarıyla buluşan bu çalışma önsöz, kısaltmalar ve giriş kısımlarını takiben beş bölüm, sonuç, kaynakça, ekler ve dizin kısımlarından oluşmakta olup toplam 257 sayfadır.

Levent Şahverdi Arşivi

II.Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Milli Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi Hüseyin Cahit Yalçın Örneği (1908-1925),

Fatih Mehmet SANCAKTAR

Yrd.Doç.Dr.Fatih Mehmet Sancaktar tarafından kaleme alınan ve toplam 648 sayfadan ibaret olan eser, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı yayını olarak okurlarıyla buluşmuştur. Genel olarak Hüseyin Cahit ve döneminin düşünce hayatının ortaya konulması üzerine kurgulanmış olan eser, öncelikle Önsöz ve Kısaltmalar ile başlamaktadır.

Önsöz'de yazar bu çalışmayı yapmaktaki amacını; "II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin renkli simalarından Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey örneğinde, dönemin olay ve olgularını görmek ve özellikle demokrasi tarihimizin belkemiğini oluşturan milli egemenlik anlayışı, sistem tartışmaları, siyaset, meclis, mebus, seçim, seçmen, parti ve benzeri önemli konularını tespit etmek ve incelemek" olarak açıklamaktadır.

Çalışma esas olarak Giriş'i takiben beş bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında öncelikle araştırmanın hangi metot üzerine kurulduğu tartışılmaktadır. Birinci bölümde Hüseyin Cahit'in Gözüyle II. Meşrutiyet'in İlanı ve Hükümetler, ikinci bölümde Meşrutiyet Döneminde Hüseyin Cahit Açısından Bazı Kavramlar, Anlayışlar ve Sistem Tartışmaları, üçüncü bölümde Halk Egemenliği, Kullanımı ve Vasıtaları, dördüncü bölümde Anadolu Hareketi ve Hüseyin Cahit, beşinci bölümde Hüseyin Cahit'e Göre II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Siyasi Tecrübe, Sonuç kısmında, araştırmaya konu olan Hüseyin Cahit ve döneminin düşünce hayatı ele alınmaktadır. Çalışmanın sonunda Bibliyografya ve Dizin yer almaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Farklı bir kurgu ile hazırlanan bu eser de, bir şahıs ve bu şahıs etrafında dönem ve devrin düşünce hayatı analiz edilmektedir. Kısaca Hüseyin Cahit'in Batı'ya yaklaşımını, ıslahat kavramını değerlendirmesini, devlete yüklediği mana ve devletten beklentisini, adem-i merkeziyet/merkeziyet tartışmalarındaki yerini, Cumhuriyet dönemindeki siyasi duruşunu, yapılan inkılaplara bakışını ayrıntılı olarak değerlendiren bu çalışma, bazen siyasal tarih ile birlikte siyasal düşünce tarihi, ancak daha çok milli egemenlik, meclis, mebus, seçim, seçmen, siyaset, parti, kamuoyu, iktidar-muhalefet ilişkisi ve benzeri olgularını içine alan siyaset bilimi konularını birlikte veya ayrı, ayrı analiz etmesi nedeniyle Türk siyasal hayatına ilgi duyan tüm okuyucular ile özellikle Tarih, Sosyoloji ve Siyaset Bilimi ile uğraşan akademisyen, araştırmacı ve öğrencilerin ilgiyle karşılayacakları bir eser olacağı düşünülmektedir.

Yabancı Diplomatların Tanıklıklarıyla Atatürk'ün Liderliği

Hikmet ÖZDEMİR

Atatürk'ün liderliliğini konu alan ve Atatürk Araştırma Merkezi yayını olarak okurlarıyla buluşan bu çalışma, O'nunla çeşitli vesilelerle temas eden yabancı şahsiyetlere ait anı, günlük, tutanak türü veya diğer diplomatik yayınlara başvurularak Prof.Dr.Hikmet ÖZDEMİR tarafından hazırlanmıştır. Böyle bir çalışma için o donem Türkiye'de görevli olarak bulunan yabancı diplomatların seçilmesinin nedenlerini yazarı; Diplomatların meslekleri gereği olarak, devlet başkanı ile yakın temas imkanı olan bir grup olup sürekli olarak muhataplarıyla temas kurmak ve bilgi toplamakla görevli olduklarını, meslek olarak diplomatların, omur boyu muhataplarıyla ilişki kur-

Levent Şahverdi Arşivi

duklarını ve istihbarat topladıklarını ve bu işi meslek yaşamları boyunca farklı ülkelerde ve farklı liderler hakkında karşılaştırmalı olarak sürdürme üstünlüğüne sahip olduklarını, diplomatların görevli bulundukları ülkelerin başkentlerinde hazırladıkları raporların, çoğu kere olaylarla ilgili tarihin arka planının bilinmesinde "gizli" ve "çok gizli" dereceli bilgilerle dolu olduğunu ve üstelik bu raporların, kamuoyu baskısı ile kaleme alınmadıklarından çoğu kere, gerçeğin acı ve incitici görünümlerini de içerebildiğini ve dolayısıyla onların gözlemlerinin ve değerlendirmelerinin bu tur bir çalışmada hiç kuşkusuz zengin bir malzeme olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Bu çalışma ile doğrudan ilgili literatür, söz konusu diplomatik şahsiyetlerin Atatürk'le doğrudan görüşmesi esasına göre seçilmiştir. Yabancı diplomatların tanıklıkları konusunda kimi önemli bulunan ayrıntıların yer aldığı ilk kısım; daha sonra o tanıklıklarda yer alan ve doğrudan Atatürk'le ilgili olduğu saptanmış "gözlemler" e yer verilmektedir. İlk kısımdaki tanıklıklar, Atatürk Türkiyesi'nde görevli bütün yabancı diplomatları kapsamamaktadır. Çünkü görevli yabancı diplomatın Atatürk hakkında gözlemleri ve dolayısıyla böyle bir çalışma için yeterli tanıklıkları bulunmuyor ise, ayrı bir başlık olarak değerlendirilmeleri yoluna gidilmemiş ancak, onların anlatımlarındaki bazı önemli gözlemler, ikinci kısımda (liderlik özellikleri) ilgili başlıklarda yer almıştır. Yararlanılan kaynaklar, Atatürk'le bizzat görüşmüş ve yetkili olarak devletlerini temsil etmiş diplomatik şahsiyetler tarafından hazırlanan belgeler ve kitaplar olduğu için; öncelikle bu yayınların bibliyografik künyeleri çalışmanın ekinde kişilere göre listelenmiştir.

Toplam 200 sayfadan oluşan bu çalışma herkesin kolaylıkla okuyacağı sadeliktedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I –II

Bilinen en eski çağlardan bu yana insanlar dünyada çeşitli uygarlıklar kurmuş her ulus kendi tarihini oluşturmuştur. Bu çoğu zaman ulusların kendi inisiyatifi dışında gelişmiş, yaşanılan coğrafi yer, komşuları, sosyal ve kültürel yapısı toplumların tarihini etkilemiştir. Türk tarihi, dünya tarihi içinde yer alan ve onu şekillendiren önemli etkenlerden biri olmuştur.

Türkler dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşamakla birlikte ağırlıkla Orta Asya ve Anadolu ekseni üzerinde bulunmuşlardır. Anadolu ekseni Orta Asya'dan göçler sonucu oluşmuştur. Türklerin anavatanı Orta Asya olmakla beraber, bugün bu kavram değişmiş görevi Anadolu üstlenmiştir. Türkiye bugün Türk Dünyası'nın ağırlıklı merkezini oluşturmaktadır. Anadolu'nun bu misyonu üstlenmesi yeni olmamakla birlikte 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti 21.yüzyılda bu misyonunu devam ettirmektedir. Bir ulusun tarihinde geçmiş bütün dönemleri önem arz etmekle birlikte, içinde bulunulan ve yaşanılan tarih çok daha önemlidir. Bu sebeple, Türk Tarihi İçinde Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ayrı bir öneme sahiptir.

Türkiye Cumhuriyeti 20.yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan I.Dünya Savaşı'nın doğurduğu şartlar altında Bağımsızlık Savaşı'nın sonucunda kurulmuştur. Bu başarıyı elde eden, bu tarihi milletiyle birlikte yazan Gazi Mustafa Kemal Atatürk'tür. O daha sağlığında mensubu olduğu milletinin tarihinin yazıldığını görmek arzusunda idi. Bir

Levent Şahverdi Arşivi

toplantıda Türk Tarih Kurumu üyelerine şöyle söylemiştir: "*Ben fani bir insanım, bir gün öleceğim. Büyüklüğüne ve üstün kabiliyetine inandığım Türk Ulusunun gerçek tarihinin yazılmasını sağlığımda görmek istiyorum. Onun için bu toplantılarda kendimden geçiyor, her şeyi unutuyor, sizi yoruyorum. Beni affedin*".

Atatürk'ün bu sözlerini vasiyet olarak gören ve kendi ismini taşıyan Atatürk Araştırma Merkezi Türkiye Cumhuriyeti Tarihini iki cilt halinde hazırlayarak literatüre kazandırmıştır. Birinci cilt savaşı, barışı ve yeniden kuruluşu ele alan altı bölümden oluşmakta olup toplam 475 sayfadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 2000'li yıllara kadarki gelişişim sürecini bütün yönleriyle inceleyen ikinci cilt ise on bölümden oluşup 724 sayfadır.

Alanında uzmanlaşmış akademisyenler tarafından Bilimsellik, objektiflik, yalınlık esas alınarak hazırlanan bu eser, Türkiye'nin yakın tarihinin aydınlatılmasında büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Eser, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve gelişim sürecini kesintisiz bir şekilde ve bütün yönleriyle ele alması nedeniyle önemli bir çalışmadır. Çünkü bugüne kadar Türkiye Cumhuriyeti tarihini bütün yönleriyle ayrıntılı olarak ele alan yeterli bir çalışma yapılmamıştır. Gerek kuruluş, gerekse gelişme sürecinde yaşanan olayların toplu bir şekilde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasından bugüne kadarki yol haritasını konu alan bu eser alanındaki ilk çalışmadır. Öğretim üyelerinin, öğretmenlerin, öğrencilerin ve halkın faydalanacağı ve zevkle okuyacağı bu eserin birinci cildin yayınlandığı 1999'lardan bugüne toplam 80 000 adet baskısı yapılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ
YAYIN İLKELERİ

Atatürk Araştırma Merkezi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 134. Maddesi ve 2876 sayılı Kanun gereğince Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na bağlı bir kuruluş olarak; Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılâplarını bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve bu konularda yayımlar yapmak üzere kurulmuştur. Merkezimiz bu amacı gerçekleştirmek üzere Atatürk'ün eşsiz kişiliğini, ilke ve inkılâplarını, Atatürkçü düşünceyi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ve gelişim sürecini bütün yönleriyle aydınlatacak, değerlendirecek bilimsel araştırmalar yapmakta ve elde edilen sonuçları iç ve dış kamuoyuna sunmaktadır. Ayrıca Atatürk'e, Atatürkçülüğe ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ne ait kaynak ve belgeleri de yayımlamaktadır.

Yayın hayatına Kasım 1984 yılında başlayan **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** her 4 ayda bir **Mart, Temmuz** ve **Kasım** olmak üzere yılda üç sayı yayımlanır. Her yılın sonunda *Derginin Yıllık Dizini* ve on sayıda bir olmak üzere de *Genel Dizini* çıkarılır; uluslar arası endeks kurumlarına ve abonelere yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde gönderilir.

Derginin Yayın Amacı

* Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılâplarını, Türkiye Cumhuriyeti Tarihini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ne ait kaynak ve belgeleri yayımlamak.

* Atatürk'ün Türk toplumuna kazandırdığı değerleri tarihî ve güncel gerçekler çerçevesinde bilimsel ölçülerde değerlendirmek.

* Atatürkçü düşünceye, Atatürk ilke ve inkılâplarına uygun millî politikaların oluşmasında ve yürütülmesinde millî hedeflerin tespitinde, seçiminde fikir birikimini sağlamak.

* Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ne ilgi duyan, bu konuda fikir üreten yurtiçi ve yurtdışındaki uzman ve bilim insanlarına ulaşmak.

* Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili olarak, uluslar arası düzeyde yapılan bilimsel çalışmaları izlemek, bunları ilgili bilim insanlarına, uzmanlara ve ilgili kamuoyuna duyurmaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

Derginin Konusu

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, yakın dönem tarih dergisidir. Burada yayımlanacak makaleler; Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki geri kalmışlığının ve tarih sahnesinden ayrılışının nedenlerini/sonuçlarını, Mustafa Kemal Atatürk'ü hazırlayan tarihsel ve siyasal koşulları, Mütareke dönemini, emperyalist ülkelerin işgaline karşı Kuva-yı Milliye ve 19 Mayıs 1919 ile başlayan Millî Mücadele'yi, Anadolu'da toplanan kongreleri, yayınlanan genelgeleri, millî egemenlik, tam bağımsızlık ve düzenli ordu ilkeleriyle bağımsızlık savaşının evrelerini, parlamenter sisteme geçişi, siyasal ve ekonomik açıdan tam bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu, Ulus-devlet olarak örgütlenişini ve bu devletin temel değerlerini, Atatürk'ün gerçekleştirdiği devrimlerin anlamlarını ve Türk ulusuna kazandırdıklarını, demokrasi düşüncesinin gelişimi ve uygulamalarını, Misak-ı Millî dahilinde gerçekleştirilen dış politika anlayışını, gerek Millî Mücadele döneminde, gerekse daha sonraları ortaya çıkan sorunların günümüze yansımalarını, Atatürk'ün altı temel ilkesi ve onları tamamlayan bütünleyici ilkelerin anlamları ile güncel yorumlarını, yine bu ilkelerin bağımsız, özgür ve kişilikli Türk ulusunun oluşumundaki önemini yeniden tüm yönleriyle ortaya koyan, Atatürk'ü kişilik olarak her boyutuyla bilimsel açıdan inceleyen, Onun nasıl bir ülke, devlet, ulus ve dünya arzuladığını evrensel bağlamda değerlendiren, bugün ve gelecekte Türkiye'de cereyan edebilecek olumsuzlukları giderebilecek yorumlar, çözüm önerileri ve geleceğe yönelik yeni stratejiler belirleyen/geliştiren ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihini kuruluşundan bugüne bütün yönleriyle inceleyen özgün araştırmalar yazılar olmalıdır.

Derginin İçeriği/Muhtevası

* Alanında boşluğu dolduracak, araştırmaya dayalı özgün makale olmalıdır.

* Daha önce yazılmış yazı ve çalışmaları zengin bir kaynakçaya dayanarak değerlendiren, eleştiren ve bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan araştırma ve inceleme yazısı olmalıdır.

* Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili konularda eser ve çalışmalarıyla tanınmış kişi ve gruplara proje kapsamında yaptırılacak araştırmalar.

Levent Şahverdi Arşivi

* Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili eser, yazı ve şahsiyetleri tanıtan yazılar olmalıdır.

Araştırma ve inceleme yazılarının, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanabilmesi için daha önce bir başka yayın organında yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bir bilimsel kongrede sunulmuş bildiriler bu durumu belirtilmek koşuluyla yayımlanabilir.

Makalelerin Değerlendirilmesi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanmak üzere gönderilen makaleler; Yayın Kurulu'nca önce amaç-kapsam, sunuş tarzı ve yazım ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Uygun bulunan çalışmalar yazar adları gizlenerek; başlığın makalenin içeriğine uyumluluğu, kapsam ve uslupça yeterliliği, makalenin özgünlüğü, kurumsal yetkinliği, içeriğin amacı karşılama düzeyi, dil ve akıcılık, atıf yapma, kaynak gösterme ilkeelerine uygunluğu, ilgili literatürden yararlanma düzeyi, sonuç ve önerilerin yeterliliği, özetlerin içeriği karşılama düzeyi bakımlarından incelenmek üzere alanında eser ve çalışmalarıyla tanınmış iki hakeme gönderilir. İncelenmesi tamamlanan çalışmalar tekrar Yayın Kurulu'na getirilir ve burada oybirliği ile karar verilir. Hakem raporları gizlidir ve saklanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, makale üçüncü bir hakeme gönderilir.

Yazarlar, Yayın Kurulu ve hakemlerin eleştiri, öneri ve düzeltmelerini dikkate almak zorundadırlar. Katılmadıkları hususlar olduğunda bunları ayrı bir sayfada, gerekçeleri ile birlikte açıklama hakkına sahiptirler. Yayıma kabul edilen ve edilmeyen makalelerin yazarlarına bilgi verilir, ancak makale metni iade edilmez.

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanan yazıların telif hakkı Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığına devredilmiş sayılır.

Yayımlanan makalelerdeki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflar kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yayınlanan makalelerin yazarlarına telif ücreti, hakemlere ise inceleme ücreti, yayım tarihinden itibaren 1 ay içerisinde ödenir. Ücret miktarı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile Bağlı Kuruluşları Telif Hakkı, Yayın ve Satış Yönetmeliği'ne göre tespit edilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Yazım Dili

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nin yazım dili Türkçe'dir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde İngilizce, Almanca, Fransızca ve Rusca makalelere de yer verilebilir.

Yayımlanacak makalelerin Türkçe özetlerinin yanı sıra İngilizce özetleri de, yazarları tarafından tespit edilen anahtar kelimeler, birlikte verilir.

Yazım Kuralları

Makalenin Yapısı

Makalenin genel olarak aşağıda belirtilen düzene göre sunulmasına özen gösterilmelidir:

1- Başlık, (Koyu karakterde büyük harflerle)

2- Yazar adı ve Adresi, (Hepsi Lâtin / Türk harfleriyle olmak üzere yazar adları, soyadı büyük olmak üzere normal karakterde)

3- Özet (anahtar kelimeler eklenerek)

4- İngilizce başlık ve İngilizce özet (anahtar kelimeler eklenerek)

5- Makale, amaç, kapsam, çalışma yöntemlerini belirten bir Giriş bölümüyle başlamalı; veriler, gözlemler, görüşler, yorumlar, tartışmalar, gibi ara ve alt bölümlerle devam etmeli ve nihayet tartışma ve sonuç bölümüyle son bulmalıdır.

5- Katkı belirtme (gerekiyor ise)

6- Kaynaklar dizini ile son bulmalıdır.

Başlık

Konuyu en iyi şekilde belirtmeli, 15 kelimeyi geçmemeli, tamamı büyük harflerle ve koyu (bold) olarak yazılmalıdır.

Özet

100 kelimeden az, 250 kelimeden fazla olmayacak şekilde ve yazının diğer bölümlerinden ayrı olarak yayımlanabilecek düzeyde yazılmış, Makalenin tümünü en kısa, öz biçimde (özellikle çalışmanın amacını ve sonucunu) yansıtacak nitelikte olmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil, çizelgelere değinilmemelidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Özetin altında bir satır boşluk bırakılarak 5 (beş) anahtar kelime verilmelidir.

Ana Metin

Makale, A4 boyutunda kâğıtların üzerine bilgisayarda 1.5 satır aralıkla ve 12 punto (Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri ile) MS word programında yazılmalıdır. Yazılar en az beşbin, en çok yirmibin civarında kelimeden oluşmalıdır.

Bölüm Başlıkları

Makalenin yapısını belirlemek ve ana metinde düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere yazıda ana, ara, ve alt başlıklar kullanılabilir. Başlıklara numara veya harf verilmemelidir.

Ana Başlıklar: Bunlar sıra ile özet, ana metnin bölümleri, teşekkür (varsa), kaynakça, ekler (varsa)'den oluşmalıdır. Ana başlıklar büyük harflerle yazılmalıdır.

Ara ve Alt Başlıklar Yalnız birinci harfleri büyük olmak üzere küçük harflerle koyu (bold) yazılmalıdır.

Şekiller ve Çizelgeler

Şekiller, küçültmede ve basımda sorun yaratmamak için siyah mürekkep ile, düzgün ve yeterli çizgi kalınlığında aydınger veya beyaz kâğıda çizilmelidir. Her şekil ayrı bir sayfada olmalıdır. Şekiller birden başlayarak ayrıca numaralandırılmalı ve her şeklin altına başlığıyla birlikte Türkçe, olarak yazılmalıdır.

Çizelgeler de şekiller gibi, birden başlayarak ayrıca numaralandırılmalı ve her çizelgenin üstüne başlığıyla birlikte Türkçe olarak yazılmalıdır. Şekil ve çizelgelerin başlıkları kısa ve öz olarak seçilmeli ve her kelimenin ilk harfi büyük, diğerleri küçük harflerle yazılmalıdır. Gerekli durumlarda açıklayıcı dipnotlara veya kısaltmalara şekil ve çizelgelerin hemen altında yer verilmelidir.

Resimler

Parlak, sert (yüksek kontrastlı) fotoğraf kâğıdına basılmalıdır. Ayrıca şekiller için verilen kurallara uyulmalıdır. Renkli resim baskısı da yapılabilir. Şekil, çizelge ve resimler toplam 10 sayfayı aşmamalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Kaynak Gösterme

Metin içinde kaynak vermede aşağıdaki örneklere uyulmalıdır;

a- Metin içinde tek yazarlı kaynaklara değinme yapılırken, aşağıdaki örneklerde olduğu gibi, önce soyadı, sonra parantez içinde yayım tarihi verilmelidir.

...(Eroğlu, 2007 : 50)

...Bazı araştırıcılar (Feyzioğlu, 1985, Gönlübol ,1987, Şimşir, 2001)

b- Dip not şeklinde kaynak gösterilirken önce yazarın adı, soyadı, sonra yararlanılan kitabın adı (koyu olacak şekilde-makale ise tırnak içinde ve italik), yayınevi, yayım yeri, tarihi ve sayfa numarası verilmelidir.

Abdurrahman Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk (Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi, Hayatı ve Eseri),** Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002. s. 30.

c- Çok yazarlı yayınlara metin içinde değinilirken, aşağıdaki gibi ilk yazar adı belirtilmeli, diğerleri için vd. harfleri kullanılmalıdır. Ancak kaynaklar dizininde bütün yazarların isimleri yer almalıdır.

...Özkaya'dan vd. (1999)

d- Kişisel görüşmelere metin içinde -soyadı ve tarih belirtilerek-değinilmeli, ayrıca Kaynaklar Dizini'nde belirtilmelidir.

Kaynaklar Dizini

Kaynaklar dizini yazar soyadlarına göre alfabetik sıraya dizilmelidir.

a- Süreli yayınlar için:

Yazar adı, makalenin başlığı, süreli yayının adı (kısaltılmamış), cilt no (sayı no), tarih-yer, sayfa no.

b- Bildiriler için:

Yazar adı, bildirinin başlığı, sempozyumun veya kongrenin adı, editörler, basımevi, cilt no, düzenlendiği yerin adı, tarih, sayfa no.

c-Kitaplar için:

Yazar adı, kitabın adı, (ilk harfleri büyük), yayınevi, tarih-yer, sayfa sayısı.

Levent Şahverdi Arşivi

d-Rapor ve tezler için:

Yazar adı, raporun veya tezin başlığı, kuruluş veya üniversitenin adı, tarih, sayfa sayısı, yayımlanıp - yayımlanmadığı.

Yazıların Gönderilmesi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanmak üzere - yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak- hazırlanmış yazılar, 3 (üç) nüsha olmak üzere CD-ROM ile birlikte aşağıdaki adrese gönderilir. Metinlerin 2 (iki) nüshasında yazar (lar) ın adı bulunmamalıdır. Yazarlar Yayın Kurulu'nca, esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler yapılabileceğini kabul etmiş sayılırlar.

YAZIŞMA ADRESİ
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı
Ziyabey Cad. No: 19 06520 Balgat / ANKARA
Tel: (0 312) 285 65 11 • Fax: (0 312) 285 55 27
e-mail: atamdergisi@gmail.com • Web:http://www.atam.gov.tr

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

JOURNAL OF ATATÜRK RESEARCH CENTER
EDITORIAL PRINCIPLES

The Atatürk Research Center is a governmental organization founded as a dependent body of the Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History with the aim of studying and publishing Atatürk's thoughts, principles and reforms in accordance with the Law numbered 2876 and 134th Article of the Turkish Constitution. To follow up, study and evaluate publications at home and abroad related to the Center's aims and functions and submitted its findings for the domestic and foreign public opinion. In addition, to publish sources and documents regarding the Republic of Turkey, Atatürk and his Ideas. ***The Journal of Atatürk Research Center,*** *commenced its publishing life on November 1984, is published three times a year as forthly months (March, July and November). At the end of every year, the annual index of the journal and also in every ten issue, general index is published. It is dispatched to the international index societies and the subscribers within the one month from the publishing date.*

The Publishing Objectives of the Journal

** To publish the sources and documents regarding Republic of Turkey, Atatürk and His Ideas,*

** To research and submit for the Atatürk's ideas, principles and reforms in scientific way.*

** To evaluate the values which were gained by Atatürk for Turkish society within the context of historical and current facts.*

** To provide for gathering the ideas for the selecting, determining the national objectives and formulate the national policies and carrying out them in line with the Atatürk's thoughts, principles and reforms.*

** To collaborate with researchers, writers working in research centers and similar areas in a variety of fields at home and abroad.*

** To follow up and submit the scholarly international works for the public opinion and authorities concerned.*

The Objectives of the Journal

The Journal of Atatürk Research Center is a historical journal for the modern times. The subjects of the Journal shall be as follows: the reasons

Levent Şahverdi Arşivi

of the collapsing and declining of the Ottoman State in its recent years, the historical and political conditions for the being of Mustafa Kemal, the National Forces against the occupation of the imperialistic powers, the National Struggle which began with the 19 May 1919, the Congresses in Anatolia, the declarations, national sovereignty, full independence, and winning the Salvation War with the principles of order army, transmitting into the parliamentary system, foundation of the Independent Turkish Republic within the political and economic aspects, the meaningful of the Atatürk's reforms, the profits of Turkish nation by Atatürk, attempts for the multi-party systems, the concept of foreign policy within the National Pact, the reflections of the problems during the National Struggle and aftermath for todays, the six basic principles of Atatürk and the supplementary principles for them and their meanings and their current comments, the examining in every dimensions of Atatürk in scholarly, the universal evaluation of His ideas which were to project how country, state, nation and world, the strategical proposals for the solutions of the negative situations which shall be in Turkey today or in future.

The Contents of the Journal

** It shall be as follows:*

** The original article which depends on the scientific researches,*

** The researching and examining writings which evaluated, reviewed the former works depending on the rich bibliography and exposed the new and reasonable ideas.*

**The research which fulfilled within the project by the prominent person (s) with the works regarding the Atatürk and the history of modern Turkey.*

**The writings about the biographics, works regarding the National Struggle and Modern Turkey.*

The works which shall not be published or accepted to publish in another publishing institutions, shall be publish in the Journal of Atatürk Research Center. As if the papers are submitted in another congress, shall be accepted with the condition of declaring it's submission.

Levent Şahverdi Arşivi

The Evaluation of the Articles

The artıcles submitted for consideration of the Journal of Atatürk Research Center, are subject to peer review. The editorial board takes into consideration whether submitted article follows the rules of scientific writing. The selected works are decided in following meeting by a unanimous vote examining their contribution, originality degrees, exposition, supporting the thesis, depending on the other sources, the subjects and objectives.

The indecision works are sent to two referees known for their academic reputation in their respective areas. Their reports are hide and secret. In case, one of the reports is negative, the other one is positive, the article is then sent to another referee.

The writers should be considered the opinions, corrections and critics of the referees and the editorial board. They have also right to define their rejections and justifications in another page. In case the article shall be accepted for the publication, the writers shall be informed but the paper shall not be re-delivered.

The copyright of the article that published in the Journal of Atatürk Research Center shall be turned over the Presidency of the Atatürk Researc Center.

Statements of facts or opinions appearing in the Journal are solely those of the authors and do not imply endorsement by the editors of publisher. The writings and photos shall be quoted by showing its source.

The copyright and examining fees of the articles to the writers and referees shall be paid in 3 months after it's publishing. The amount of fees shall be made according to the Regulation of Copyright, Publication and Sells of the Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History and its dependent bodies.

The Writing Laguage

The writing language of the Journal is Turkish. However, in every issue, it can be give place for the articles in English, French and German languages within the proportion of 1/3 of the journal. It is also given the Turkish and English abstract and key words determined by the writers.

Levent Şahverdi Arşivi

The Rules of Writing – The Structure of the Article

It shall be submitted to the Journal according to the rules as follows:

1. Title of the Article

2. Writer(s) name(s), address(es) (all of them shall be Latin words/Turkish words, the names and surnames are CAPİTAL LETTER and bold, the addresses are in normal character.

3. Abstract and key words (in Turkish)

4. It shall be begin with the introductory part defining the objective, content, methods in use then, followed the main part with the datas, observations, opinions, comments, discussions, lastly ended with the arguments and conclusion parts.

5. Showing the contribution (if necessary)

6. Bibliographical index

7. The Heading in English version and abstract in English (with keywords in english)

Title

It should be expressed the subject, not more than 15 words, with capital letters and bold.

Abstract

It should not be more than 250 words and less than 100 words. Shortly define the article (objective and conclusion). The heading of abstract and the text part shall be in italic character. It shall not be composed the bibliographical informations, tables. It should be given 1 line space after the abstract then write the keyword 5 words.

Main Text

The article shall be in A4 format (29;7x21 cm.), with the 1,5 line space and in 10 punto (Times New Roman or similar format) in MS-Word program. In the edges of paper, 3 cm. spaces, and pages are numbered. Not more than 20.000 and not less than 5.000 words are used.

Levent Şahverdi Arşivi

The Headings of the Parts

To determine the structure of article and to provide the giving information in main text regularly, it shall be use the sub-headings without the numbered.

Main Headings: *These are in turn in order abstract, the parts of the main text, thanks (if there is), bibliography, enclosures (if there is). The main headings shall be capital letter.*

Break Headings: *Just for the first letter is capital, in bold.*

Sub-Headings: *Just for the first letter is capital, in bold with doublecolon then continued in the same line.*

Diagrams and Charts

Diagrams

Not to cause the question in degrade and publish, with black printing and enough thick and in white paper. Every diagram should be in separate paper. Every pages should be numbered. And also the headings of the diagrams should be written in Turkish and English together at the end of the diagrams.

Charts

They are also numbered and also the headings of the charts should be written in Turkish and English together at the beginning of the charts.

The headings should be short and main and every first word in capital letter, the others in lower case. The footnotes and abbreviations should be under the diagrams and charts.

Pictures

Printed in shined, hart (high contrast) photocraphic paper, they shall be in colour, total amount of the charts, diagrams, pictures are not more than 10 pages.

The Notes Method in the Text

The notes in the text should be as follows:

a. Using the source with one writer, firstly surname, publish date and page number as follows:

Levent Şahverdi Arşivi

...(Eroğlu 2007 : 50)

...Some Researchers (Feyzioğlu 1985, Gönlübol 1987, Şimşir 2001)

b. Using the footnotes, surname, title of book (bold, if it is article, it should be in quotation marks) publishing house, publishing place, date and page numbers.

Abdurrahman Çaycı, ***Gazi Mustafa Kemal Atatürk (Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi, Hayatı ve Eseri),*** *Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002. S. 30.*

c.More than one writers, as follows, first writer name and et.al. but, in Bibliographical index, all the names of writers should be written.

...Özkaya'dan vd. (1999)

d. When using the source in source, the quoted source with the other source shall be defined as follows:

e. Interviews with surname, date and also in bibliographical index.

Bibliographical Index

It shall be begin with the surnames of the writers and alphabetical order.

a. For the periodicals:

Writers name (s), date, the title of article, periodical name (not abbrv.) volume no (issue no) page no.

b. For the papers:

Writers name (s), date, the title of paper, Congress or symposium name, editors, publishing house, volume no, organization place, page no.

c. For the books:

Writers name (s), date, the title of book (for the first letter is capital), publishing house, printed city, page no.

d. For the reports and theses :

Writers name (s), date, the title of report or thesis the name of institution or university, archieve no, page no, whether it is printed or not.

Levent Şahverdi Arşivi

Dispatching the Writings

For the consideration of the Journal of the Atatürk Reseach Center - the prepared works according to the above rules- it shall be send to the following address within the floppydisc or CD and 3 layouts. The last correction copy of the accepted for the publishing in the Journal shall be send in one month to the following address. The Editorial Board shall be made any corrections but not in main essence of the text.

CORRESPONDENCE ADDRESS

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı
Ziyabey Cad. No: 19 06520 Balgat / ANKARA
Tel: (0 312) 285 65 11 • Fax: (0 312) 285 55 27
e-mail: atamdergisi@gmail.com • Web:http://www.atam.gov.tr

Levent Şahverdi Arşivi